

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

KF

29086

NEDL. TRANSFER

HN 2W3B 2

önyvtár
alapvonalai

FERENCZI ZOLTÁN

KF

29086

könyvtári szám

könyvelési szám

55.

MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI KÉZIKÖNYVEK

KÖZREBOCSÁTJA

A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK
ORSZ. FŐFELÜGYELŐSÉGE

FERENCZI ZOLTÁN
A KÖNYVTÁRTAN ALAPVONALAI

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1903

Lf 3p 1903 jun .

A KÖNYVTÁRTAN ALAPVONALAI

IRTA

FERENCZI ZOLTÁN

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1903

KF29086

Hale f.

Budapest, az Athenaeum r.-t. nyomása.

A HAZAI KÖZMŰVELŐDÉS ügyének ezidőszerinti legfőbb vezetője, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, kultur-politikájának egyik sarktétele gyanánt vallja azt, hogy nem elég a fővárost a fensőbb művelődés intézményeivel népesíteni be, hanem az ország különböző részeiben kulturai góczpontokat kell létesíteni, a melyek az izlés fejlesztésének, a látkör szélesbítésének és a tudományos munkálkodásnak föltételei közül egyet se nélkülözzenek.

Ezen eszményi cél elérésére szervezte a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét, a melynek hivatása, hogy a hazánkban létező közhasználatra szánt tudományos gyűjtemények között állandó összeköttetést létesítsen és azok anyagát a nemzeti tudomány és művészet közös kincsévé s a nemzeti művelődés egy- séges forrásává tegye.

A főfelügyelőség e hivatási körét a vidéki múzeumok és könyvtárak létesítésére, fejlesztésére, támogatására irányuló tevékenysége nem meríti ki. Feladataihoz tartozik az is, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak közvetlen vezetőit hivataluk betöltésére útmutatással lássa el.

E végből tanfolyamokra hívja meg őket, hogy illetékes szakférfiak előadásai által elméleti és gyakorlati ismereteiket gyarapítsa. E mellett szükségesnek tartja,

hogy segédkönyveket bocsásson rendelkezésükre, a melyek a múzeumok és könyvtárak rendezésében és kezelésében felmerülő összes kérdések körül tájékozást nyújtsanak.

Ilyenekből a nyugat-európai birodalmak nagy sorozatokat mutathatnak föl. Azonban a mi hazai viszonyaink sajátossága és intézményeink szerényebb keretei az azokban felhalmozott anyagnak önálló feldolgozását tették kívánatossá.

A főfelügyelőség szándéka ilyen segédkönyvekkel a múzeumi és könyvtári szervezet minden irányának szükségét kielégíteni.

A sorozatot megnyitja dr. FERENCZI ZOLTÁN budapesti m. k. egyetemi könyvtárigazgató dolgozata, mely a könyvtártan alapvonalait ismerteti oly módon, hogy az mind a könyvtári építkezés és berendezés, mind a könyvtár kezelésének összes lényeges részleteire kiterjed.

Mivel hazai könyvtáraink, melyek még a XVIII. század végén minden tekintetben európai színvonalon állottak, azóta legnagyobb részben elmaradtak és elhanyagoltak: úgy vélekedünk, hogy a jelen kiadvánnyal a legsürgetőbb szükség kielégítéséről gondoskodtunk.

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

E *könyvtártani kézikönyv* más, mint valóban kézikönyv, nem akart és nem is akarhatott lenni. Feladatul azt tűztem ki a rendelkezésemre állott ívszámhoz képest, hogy röviden, de lehetőleg előadjam mindazt, mi a könyvtárépítészeti s a könyvtárkezelés mai állásában első sorban jellemző és az alapismeretek megszerzéséhez szükséges. De könnyen elgondolható, hogy nagy részletességről itt szó sem lehetett; annál kevésbé lehetett szó a tárgy kimerítéséről. A könyv, mint történeti tárgy, mint gyűjtésnek, megőrzésnek, mint szerető gondozásnak, leírásnak tárgya, mondhatni kimeríthetetlen; a vele kapcsolatos kérdések, sőt különösségek (*curiosum*) száma oly nagy, hogy mindezekről számos író már köteteket írt össze, a nélkül, hogy anyagát kimerítette volna s mindazok, kik e kérdések bármelyikéről valaha írtak, műveket minden kiadásban bővebbé tették és kétségtelenül e kézikönyv sorsa is az lesz, ha valaha új kiadást ér meg. Így pl. Graesel átdolgozta, mint ismeretes, Petzholdt Julius *Katechismus der Bibliothekenlehre* művét, mely eredetileg 220 lapból állt (2-ik kiad. megj. 1881-ben), a Weber-féle *Illustrierte Katechismen* sorozat számára 1890-ben, de már 424 lapnyi terjedelemben, ugyanez az 1893-iki olasz fordításban nagyobb alakban XVI+403 lap s az 1897-iki francia fordításban szintén nagyobb alakban 628 lap lett; de kivált a második német kiadás *Handbuch der Bibliothekslehre* cz. a. egy 584 lapra terjedő, legnagyobb 8-r. alaku könyvvé bővült. Még nagyobb változáson ment át a Rouveyre

műve, *Connaissances nécessaires à un bibliophile*. Az első és második kiadás névtelenül jelent meg, amaz 1877., emez 1878-ban és még csak egy-egy kötetben; a harmadik kiadást már két kötetben, illetve részben 1881—82-ben, a negyediket 1896-ban szintén két, de jóval terjedelmesebb kötetben adta ki saját neve alatt, s ugyanennek 1899-ben befejezett ötödik kiadása már 10 kötetre nőtt s mindenik kötet körülbelül 200 lapnyi terjedelemben, együtt egész kis könyvtárt alkot.

De nem tekintve e műveket, melyek a könyvvvel kapcsolatos összes tárgyakat s az ennek kezelésére, megőrzésére vonatkozó részlet-kérdések majd mindenikét ha nem merítik is ki, legalább is felölelik: még olyanok is, mint Maire *Manuel pratique du Bibliothécaire* műve 591 lapnyi, Cim Albert *Une bibliothèque* műve 488 lapnyi terjedelműek, a nélkül, hogy mindazt tárgyalnák, mit ez a könyvtártani kézikönyv magában foglal. Mások pedig a könyvet illető csupán egy-egy részletkérdésről külön, még pedig gyakran több kötetre terjedő műveket írtak, mint ezt pl. a csak imént megjelent Hodkin John Eliot *Rariora* I—III. cz. műve,* vagy az az irodalom mutatja, melyet e műben maga helyén mindenütt fölemlítettem.

E kézikönyv tehát, mely terjedelmére a főttebb idézettek távolról sem éri el, oly kimerítő sem lehetett, mint amazok némelyike főleg egyes kérdésekben; de elkövettem a lehető, hogy a mai legjobb irodalom alapján, melynek jegyzékét melléklek, vezérfonallal szolgáljon a kérdés iránt szakszerűleg érdeklődőknek. Természetes, hogy a ki ezt az irodalmat átolvassa, e műben nem sok újat fog találni; de nem is ez volt a cél, mert nem felfedezésre és feltalálásra, hanem a létezőnek megismerésére indultunk. Ki kell azonban e könyvből tűnnie annak, hogy mivel a könyvtárépítés az újabb pár évtized alatt nagy haladást tett, ehhez szakismeretek nélkül senki sem foghat; annál kevésbbé, mert minden év valami

* *Rariora being notes of some of the printed books, manuscripts stb.* London, 1902. Sampson Low, Marston et Co. I—III. 4-r.

ujabb javítást teremt. E mellett itt is csakis a már feltalált javítások megismerése vezethet még újabb s czélszerű javítások kitálálására, főképen a könyvtár igazgatója és az építész együttműködésével; mert amaz ismeri a könyvet és szükségait, emez a nélkülözhetetlen műszaki megoldási módokat. Így pl. Panizzi nélkül Smirke nem építette volna meg az első raktár-rendszerű könyvtárt a British Muzeumban és Lipman sohasem gondolt volna a neve alatt oly méltán ismertté lett könyvszekrények feltalálására Barack strassburgi igazgató ösztönzése és utmutatása nélkül. Továbbá csakis ez az együttműködés mentheti meg a könyvtárárpületet és berendezését a szükségtelen feltalálások alkalmazásától; mert nem kell feledni, hogy minden tervezőben van valami a feltalálóból s minden feltaláló szerelmes a maga ötletébe.

A másik, a minek ki kell e könyvből tűnnie, az, hogy a könyvtár kezelése és rendezése külön hivatást kíván s csak azok lépjenek e pályára, a kik életök feladatául választották. A tudományos előképzettségen, a bibliográfiai és könyvtártani előismereteken kívül különösen öt tulajdon szükséges e pályán: a könyveknek, a pontosságnak, a legaprólékosabb rendnek, a munkának szetete s végül az előzékenység a könyvtár látogatói iránt. Az első négy a könyvtár rendben tartására, az utolsó a könyvtár és tudomány iránti állandó érdeklődés és kedvgerjesztés végett szükséges. Ezért, még ha minden más tulajdon megvolna is bennök, a barátságatlan, komor emberek ne válaszsák maguknak e hivatást. De másrésről tudni kell az e pályára lépőknek, hogy a könyvtárnoki hivatás nem jár zajos sikerekkel, fényes hatással s ezért nagy mértékű önmegtagadást s azt a hitet kívánja, hogy a jól vezetett könyvtáraknál semmi sincs, a mi a hazai közműveltség és tudományosság előmozdítására a tanintézeteken kívül többet birna tenni.

Végül nem mulaszthatom el meleg köszönetem kifejezését az országos főfelügyelőségnek s itt első sorban dr. Fraknói Vilmos urnak, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének, azért, hogy e kézikönyv s így az 1900. és 1902. évi könyvtárnoki

tanfolyamok könyvtártani előadásai eredményének könyvalakban megírására és kiadására alkalmat adtak. Bár fordítaná e kézikönyv a figyelmet nálunk is minél szélesebb körben a könyvre; bár minél általánosabban birná felébreszteni azt a meggyőződést, hogy nincs becsebb vagyon a jó könyvnél s hogy a könyvek száma és használatának mennyisége minden országban a műveltség egyik legfőbb bizonyítéka.

Budapest, 1902. december havában.

IRODALOM.

Handbuch der Architectur. IV. Theil. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. 6. Halbband. Gebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft. Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen. Darmstadt, 1893.

Baukunde des Architekten. Zweiter Band. II. Theil. Zweite Aufl. Berlin, SW. 1899.

Pascal J.-L. *Les bibliothèques et les facultés de médecine en Angleterre.* Paris, 1884. (*Extrait de la Revue génér. de l'architecture et des travaux publics.*)

Petzholdt: *Manuale del bibliotecario*, tradotto sulla terza edizione tedesca per cura di G. Biagi e G. Fumagalli. Milano, 1894.

Flechter: *Public libraries in America*, Boston, 1894. (Columbian Knowledge Series edited by Todd. II.)

Meyer A. B.: *Über Museen des Ostens der Vereinigten Staaten von Amerika.* (Abhandl. u. Berichte des k. zool. u. anthr.-ethnogr. Mus. zu Dresden. IX., I. és Beiheft.)

Greenwood Th.: *Public libraries: a history of the movement and a manual for the organisation and management of rate-supported libraries.* London, 1894.

Gräsel Armin dr.: *Grundzüge der Bibliothekslehre.* Leipzig, 1890. — A második s teljesen átdolgozott kiadása: *Handbuch der Bibliothekslehre.* 1902. J. J. Weber. Leipzig. — Ugyanennek francia és olasz fordításai, melyek bővebbek a német első kiadásnál: *Manuel de bibliothéconomie.* Traduction de Jules Laude. Paris, 1897. — *Manuale di biblioteconomia.* Traduzione del Arnaldo Capra. Torino, 1893.

Maire Albert: *Manuel pratique du bibliothécaire.* Paris, 1896.

Delisle Léopold: *Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque.* Lille, 1890.

Rouveyre Edouard: *Connaissances nécessaires à un bibliophile.* Paris, 5-e édition. I—X. (A leghasznosabb ismeretek valódi kincstára.)

Gyalui Farkas: *Külföldi közkönyvtárakról.* Kolozsvár, 1900. I.

Kudora Károly: *Könyvtártan.* Budapest, 1893. Dobrowsky és Franke.

Cim Albert: *Une bibliothèque. L'art d'acheter les livres, de les classer* etc. Paris, 1902.

Centralblatt für Bibliothekswesen. 1884 óta. Leipzig. Otto Harrassowitz. *Beihefte zum Centralblatt f. Bibliothekswesen.* Eddig. I—XXIV.

Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten, hrsg. von K. Dziatzko. Berlin u. Leipzig, 1887—1902. I—XV.

Beiträge zur Theorie und Praxis des Buch- u. Bibliothekswesens, hrsg. von K. Dziatzko. Leipzig, 1894—1902. I—VII. (Az előbbinek 6., 8., 10., 11., 13—15. füzete egyszersmind)

Zeitschrift für Bücherfreunde. Eddig I—VI. Jhrg. I—XII. kötet. Velhagen und Klasing. Bielefeld u. Leipzig.

Magyar Könyvszemle. Közrebocsátja a M. Nemz. Múz. könyvtára. Budapest, 1876 óta. I—XVI. és 1892/3 óta új folyam I—X.

Bouchot H.: *Bibliothèque des connaissances utiles aux amis des livres*. I. Les Ex-libris. 1890. II. La Relieure. 1891. III—IV. Les livres à vignettes. 1891. V. Des livres modernes qu'il convient d'acquérir. 1891.

Clark John Willis. *The care of books*. Cambridge, 1901.

Kleemeier Friedr. Joh. *Handbuch der Bibliographie*. 1903.

A magy, nemz. múz. Széchenyi országos könyvtára. 1802—1902. Alapításának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői. 1903.

BEVEZETÉS.

I.

I. Közkönyvtárak szüksége. — A könyvtár fogalma. — A könyvtár szó jelentése. — Könyvtárta.

Bármily könnyűnek látszik mai nap könyvet venni s bármily olcsóvá lettek csak félszázadnyi időközt mérve is a könyvek: nyilvános könyvtárakra nemcsak szükség van, sőt nagyobb a szükség, mint valaha. Ezek szüksége épen a könyvek nagy száma miatt nyilvánvaló. Annyi könyvet, mennyit ma a szaktudósnak használnia kell, magánlakás be sem fogadhat, sem magánember meg nem vehet. Tehát a fejlődő művelődés, a tudományok mind nagyobb eléréselése minél több és nagyobb közkönyvtárakat és u. n. sajátlagos vagy szak-, de szintén közkönyvtárakat tesz nélkülözhetetlenekké.

Mi a könyvtár? Könyvek tömege, mely magán vagy közczélra föl van állítva s elrendezés által használhatóvá téve. E szerint a könyvtár *magán-* és *közkönyvtár*. A könyvtárta csak az utóbbiakkal foglalkozik; mert a magánember még igen gazdag könyvtárát is úgy állítja föl, a hogy jónak látja tanulmányai vagy akár szeszélye szempontjából.

Tehát könyvek rendszertelen halmaza, az eladás céljára fölállított akár új, akár antiquarius bolt könyvei még nem alkotnak könyvtárt. Ehhez a könyvek cél tudatos fölállítása és a közhasználati cél lényeges jegy; de egyébként a könyvek kisebb vagy nagyobb mennyisége nem változtat a könyvtár alapfogalmán.

Maga a könyvtár szó e görög szó fordítása: βιβλιοθήκη. [τὸ βιβλίον = könyv és θήκη = tartó, szószerint = könyvtartó.] E szó jelenti ma már: a) a fölállított könyveket; b) a könyvtár-épületet, szobát vagy csak butort, melyben a könyvek állnak; c) jelenti e kettőt együtt. A mi céljainkra az utolsó jelentés a legtalálób. Gyakran

könyvtár alatt értjük különböző művek gyűjteményét kiadva egy alakban és egy kiadói terv szerint, mint: *Elzevir-könyvtár*, *Történeti könyvtár*, *Nemzeti könyvtár*, *Olcsó könyvtár*, *Magyar könyvtár* stb. Könnyű belátni, hogy itt a szó jelentése a mi célunktól eltérő, különleges tartalmat vett föl.

A könyvtárakról tanít a *könyvtártan*. Ez két részre oszlik: I. Könyvtáráépület és berendezése. II. Könyvtár kezelése.

A könyvtárakra vonatkozó ismeretek összegét, Schrettinger óta, könyvtártudománynak is szokás nevezni; mert a könyvtár kezelése föltétlen tudományos készséget igényel s ily készség nélkül senki jó könyvtárnok nem lehet és mert a könyvek és kéziratok földolgozása — már csak könyvtári szempontból is — tudományos föladat, a tisztán kezelési eljárásón kívül.

II.

II. A legrégibb könyvtárak. — Görögország könyvtárai. — A pergamumi és alexandriai könyvtár. — Római könyvtárak. — Könyvtárak a középkorban. — A Benedekrendi szerzetesek. — A többi szerzetek. — A könyvek őrzésének módja. — Az egyetemek. — Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. — A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. — A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. — Könyvek Magyarországon az Árpád- és Vegyesházi királyok alatt. — Könyvtáraink ügye maig.

A könyvtárak bizonyos formában ép oly régiek mint talán az írás maga. Az első kézirati könyvtárak templomokban voltak; így Egyiptomban, hol pl. Phta istennő templomában, Memphisben őrizték a szent, orvosi és földművelési könyveket. Siciliai Diodorus szerint Osymandias alapított szintén Egyiptomban, hihetőleg Thébében könyvtárt. Ez a regés király talán ugyanegy a Nagy Rhamsessel, kinek palotája romjaiban csakugyan meglették könyvtára nyomait. Az épület neve Memnonium vagy Rhamesseum volt e fölirattal: »A lélek gyógyszer«. Oly mondás, melyet Montaigne ismételt s Bulwer egy regényébe szőtt bele. Babylonban és Ninivében ékirásos téglákból állt a könyvtár. Fölállítását Assurbanipálnak (K. e. 650.) tulajdonítják, melynek töredéke 1850 óta a British Museumban van. A persáknál a susai könyvtárról van adat.

Mellőzvéen itt China és India könyvtárait, Görögországban az első könyvtárak szintén a templomok archivumjai voltak. Az első

nyilvános könyvtárt Pisistratus alapította (K. e. 600.) Athenében és Polycrates Samosban. Amazt Xerxes elvitte magával s állítólag Seleucus Nicanor hozta vissza. Cnidusban volt egy orvosi művekből álló könyvtár is. Leghíresebbek voltak utóbb az Attalus király könyvtára Pergamumban (K. e. III. század vége) s az alexandriai, melyet némelyek szerint Ptolemaeus Soter a IV. században, mások szerint fia, Ptolemaeus Philadelphus alapított. (K. e. 285—247.) E könyvtár főleg papyrus-könyvekből állt s midőn II. Eumenes ilyenekkel akarta növelni a pergamumi könyvtárt, a Ptolemaeusok eltiltották Egyiptomból a papyrus kivitelét. Így találták ki a pergamumiak az állatbőrök kidolgozását, a honnan az írásra használt bőrnek maig pergamen a neve. Utóbb Antonius ajándékából a pergamumi könyvtár is Alexandriába került s az alexandriai könyvtár könyvei számát ekkor 200.000-re, mások 500, sőt 700 ezerre is teszik. Közhit szerint 640-ben Omar kalifa pusztította el; de hihetőbb, hogy a muzeumban és Serapeumban két helyt őrzött könyvtárt részben a keresztények pusztították el a IV. században, részben a törökök és 868-ban K. u. végleg megsemmisült.

Rómába, noha könyvek ott előbb is voltak, az első könyvtárt Aemilius Paulus hozta Macedoniából; ezt Sulla gyarapította, elhozván Athenéből a theosi Apellicon könyvtárát és Lucullus, ki K. e. 54-ben Kis-Ázsiából hozott könyveket. Caesar tervezett egy nyilvános könyvtárt; de csak Augustus alapította meg Asinius Pollio segítségével a Marcellus csarnokában és saját nevére nevezte el; egy másikat a királyi palotában alapított, az u. n. palatinusi könyvtárt. Utódai gyarapították. Ez óta divat lett a rómaiaknál könyvtárak állítása, úgy hogy K. u. a IV. században 28—29 nyilvános könyvtár volt Rómában fürdők és templomok mellett. Ezeken kívül magánosok is versenyeztek egymással kéziratok gyűjtésében, kiket követtek az italiai és provincialis városok is. Mindennek csak emléke maradt. Herculaneumban a Pisók villájában fedeztek föl egy könyvtárt, mely egy 30 négyszögméteres szoba közepén állt s a falak körül is szekrények voltak.

A rómaiak a *volvare* szótól a tekercsalakú kéziratot volumen-nek nevezték, gyakran cseber- vagy vederalakú edényben (*capsa*) (1. kép) vagy záros szekrényben (*armarium*) tartották. A codex quadratus (codices) ritkább volt; az ilyet lefektetve őrizték.

E régi könyvtárak mind megsemmisültek a népvándorlás

alatt. A középkorban csak a templomok mentették meg a kéziratokat, melyek mellett olykor külön helyiség vagy ritkán épület volt a könyvtár; mert Pacomius, a szerzetes rendek alapítója a IV-ik században, elrendelte szabályaiban, hogy minden szerzetesháznak legyen könyvtára, melyet a házgondnok és segédje őrizzenek. Közben Constantius Bizánczban könyvtárt alapított, melyet Julianus és ifjabb Theodosius gyarapítottak. Későbbi időkben mohamedán uralkodók könyvtáiról is tudunk. A K. u. VI. századtól fogva a régi kéziratok megmentésében és másolásában a szent Benedekrendi szerzetesek tűntek ki. Noha sok régi pergamenről levakarták is az írást, hogy kevés értékű kegyes dolgokat írjanak rájuk; de mi

1. kép. Capsa.

maradt volna meg nélkülük az ókori írókból! Híresebb szerzeteik voltak: Monte Cassino, Flaurysur-Loire, Clugny, Corbie; Angliában Cambridge, Canterbury, York, Durham, Peterborough. A IX–X-ik században a congregatiók újjáalakítása, a szerzetesi együttélés rendezése új életet hozott a zárdákba. A N. Károly kolostori iskolái Hersfeldben, Regensburg-

ban, Reichenauban, Corveiben, Fuldában, az Alcuiné Toursban, aztán mások St. Germain-des-Présben (Páris), St. Gallenben több új könyvtárt is hoztak létre. Épen így a nagy székesegyházak mellett is könyvtárak létesültek, mint Chartresban, Lyonban, Laonban, Rheimsban, Cambraiban, Rouenban.

E könyvtárak körülbelül mind egyforma irányú könyvekből álltak: biblia, bibliamagyarázatok, szent atyák iratai, szentek élete, liturgiai művek, pár ókori és középkori történeti mű, aztán pár tankönyv s néhány ókori grammatikus, szónok és költő, u. m.: Cicero, Quintilianus, Seneca, Lucanus, Statius, Terentius, Virgilius, Horatius, Ovidius, Plautus stb.

A Benedekrendiekkel a XII-ik század óta a ciszterciek s a XIII-ik óta a négy kolduló szerzet klastromai versenyeztek, u. m.

a dominikánus, francziskánus, augusztinianus és carmelita zárdák, melyek hihetetlen népszerűségre jutottak s belőlük kerültek ki e kor legnagyobb tudósai közül néhányan, mint Aquinoi sz. Tamás, Bacon Rogerius stb.

A középkorban a könyvek drágák lévén, erős, megvasalt tölgyfaládákba vagy díszes szekrényekbe zárták. A polczok dülten álltak s rajtok a könyvek oldalukon feküdtek. A könyvtártermet szobrokkal is díszítették, miről Plinius már az ókorból tesz, mint szokásról, említést. A becses, nagy, de mindennapi használatra szolgáló könyveket aranyozott érczből vagy fából készült mozgatható állványokon (lectrum) tartották, melyek néha egy angyallal vagy sassal voltak díszítve. Ez állványokra e könyveket hozzáláncolták és ez a szokás több helyt megmaradt a XVII-ik századig. Az ily nagy pergamen-köteteket kölcsön soha sem adták; sőt intésekkel látták el, melyek a könyv kimélését célozták s átokkal végződtek a csonkitók ellen. A Sorbonne egy régi szabálya egyenesen meghagyja a könyvek lelánczolását s az ilyenek neve *catenati* (meglánczoltak) volt. Természetesen hozzáláncolták a könyveket néha falhoz is; még pedig nem az arannyal, ezüsttel díszített könyveket, mert ezeket külön vasas ládákban őrizték, különben a láncz daczára ellopták volna; hanem a bibliát, missalékat stb. E szokás a XI—XII. század óta terjedt el s a könyvnyomtatás ép úgy eldobatta rólok a lánczot, mint a löfegyver a pánczélt s utóbb, mint ma is a herefordi főtemplom (2. kép) melletti és a cesenai (3 kép) könyvtár meglánczolt könyveit, mint különlegességeket őrizték. Ramsayban 1833-ban is volt a templomban egy ily meglánczolt antiphonarium 1450-ből s a mansi főtemplomban egy fülkében rostély mögé zárt s így őrzött könyvet mutogattak.

A szerzetes rendek a középkor vége felé hanyatlani kezdvén, szerepüket a könyvekre nézve az egyetemek veszik át s ebben a párizsi Sorbonne volt az első, melyet könyvtára is világhírévé tett. Mellette Oxford, Cambridge, Prága, Heidelberg, Lipcse, nálunk Pécs lettek híresebbek.

Azonban a némileg nyilvánosoknak tekinthető könyvtárak mégis Olaszországban állnak elő: a Bibliotheca Laurentiana Flórenczben, melyet a Medicis-ek, a Vaticana, melyet V. Miklós és IV. Sixtus alapítanak s mellettük említendő még a »Corvina«, Mátyás híres könyvtára. A könyvek terjedését a rongypapir lényegesen megkönnyíti.

Franciaországban Troyesben és Essonnesban már 1340-ből papírmalomról tudunk.

A valódi nyilvános könyvtárakat mindemellett csak a könyvnyomtatás teszi lehetővé. Első valóban nyilvános könyvtár a Borromeus cardinalé 1608-ból Milanóban, ezt követte az Ambrosiana 1644-ben, a Mazariné Párisban, mely csütörtökön volt nyitva s 80—100 látogatója volt e napon. Ugyanott a királyi könyvtárt a közönségnek csak 1737-ben nyitották meg, a Szent Victorról nevezett apátságét pedig 1652-ben.*

A reformatio idejében számos zárda megszűnt s így ezek könyveit városok, fejedelmek foglalják le, melyek megannyi nyilvános könyvtárak alapjai lesznek. Így Hamburgnak már 1529-ben városi könyvtára volt, Göttingának 1737-ben. E mellett a XVIII. századon kezdve minden főúri kastélynak kiegészítő része lett a könyvtár: egy szép, gyakran karzatos díszterem szekrényekkel, szobrokkal, falfestményekkel. A könyvtár, írja Ph. van der Haeghen, a jó neveltséghez tartozott; de rendesen nem a tulajdonos állította össze, hanem a megbízott könyvárus, a ki természetesen alkalmazkodott az előírányzott összegen kívül a megbízó ízléséhez. Franciaországban a de Verrue, Pompadour, Dubarry grófnők könyvtárai voltak ezek közül híresebbek.

Azonban a nyilvános könyvtárak mégis csak a legújabb időkben jutottak eddig alig elképzelt fejlődésre.

Ma már minden országban van egy központi országos könyvtár, melynek feladata, a tudománysszakok általános ápolásán kívül, minden hazai nyomtatványt, legyen az bárminemű, s lehetőleg minden kéziratot összegyűjteni és megőrizni. Az első feladatot a köteles példányokról szóló törvény teszi lehetővé. Némely könyvtár fejlődéséről meggyőzhet az, hogy pl. a *Bibliothèque Nationale*ban (Páris) XIV. Lajos halálakor volt kb. 70.000 kötet, 1791-ben 150.000,

* L. a középkori könyvtárakról: Birt Theodor, *Das antike Buchwesen in seinem Verhältniss zur Litteratur* Berlin. 1882. — Clark J. W. *Libraries in the medieval and renaiss. periods.* Cambridge, 1894. — U. ö. *The care of books.* Cambridge, 1901. — Cahier Ch. *Les bibliothèques du moyen-âge. (Nouv. mélanges d'archéologie, d'hist. Vol. IV.)* Páris, 1877. — Gottlieb Th. *Über mittelalterliche Bibliotheken.* Leipzig, 1890. — Egger, *Histoire du livre depuis ses origines jusqu'à nos jours.* Páris, 1880. — Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter* s ezeken kívül is még egy eléggé terjedelmes irodalom szól rólok.

1840 tájt félmillió s ma van benne 3,000.000`kötet, 300.000 térkép, 150.000 kézirat, 144.000 medaillon, 2,000.000 metszet kötetekben és mappákban s újabban a könyvek számát már 3,000.000-nál

2. kép. Középkori könyvtár Herefordban (Anglia).

is többre teszik. Az évi gyarapodás kb. 50.000 kötet. A bécsi *Hofbibliothek*ban a múlt században csak kb. 80.000 kötet volt s ma van 515.000 kötet, 24.000 kézirat. A *British Museum* könyvtárában 1837-ben csak 115.000 kötet volt, 1890-ben már 2,000.000-ra tették a kötetek számát s van ma ugyanott még 200.000 térkép,

100.000 zenemű, 50.000 kézirat is. Az ily országos könyvtárak közül nagyobbak a müncheni 1,000.000 kötettel, 40.000 kézirattal; a berlini 1,000.000 kötettel, 30.000 kézirattal, a strassburgi 760.000, a drezdai 500.000, a darmstadti 450.000, a brüsszeli 400.000, a baseli 220 ezer, a hágai 200.000, az oxfordi Bodleiana 500 ezer, a stockholmi 382.000, a Bibliothèque Mazarine (Páris) 300.000, a Bibliothèque Ste Geneviève (u. o.) 180.000, a vaticani (Róma) 260.000 (26.000 kézirat), a nemzeti könyvtár (u. o.) 383.000, a milánói 229.000, a nápolyi 364.000, a flórenczi 465.000, a velencei San Marco 403.000, a madridi nemzeti könyvtár 500.000, a szent-pétervári császári könyvtár 1,228.000, a washingtoni (National Library) 832.000 kötettel. Általában Amerika egynéhány év alatt csodákat művelt a könyvtárak gyarapításában. Így 1899-ben volt Észak-Amerikában (Egyesült-Államok) 7184 Public libraries (nyilvános könyvtár) 35 millió könyvvel s ma már több van 8000-nél, körülbelül 50 millió kötettel. De erről a II. részben lesz még szó.

E nagy intézményekkel méltán versenyeznek s tudományos használat szempontjából gyakran meg is haladják őket, a különben legtöbbször szintén országos jellegű egyetemi könyvtárak. Ezek közül nagyobbak a göttingai 503.000, a heidelbergi 563.000, a stuttgarti 400.000, a lipcsei 500.000, a würzburgi 350.000, a tübingai 340.000, a rostocki 318.000, a boroszlói 300.000, a bécsi 559.000, a prágai 260.000, a leydeni 300.000, a genti 360.000, a cambridgei 467.000, a kopenhágai 600.000, a kristianiai 360.000, a bordeauxi 200 ezer, a bolognai 255.000, a madridi 210.000, a szentpétervári 287.000, a varsói 454.000, a chicagói 300.000, a cambridgei (Észak-Amerika) Harvard-könyvtár 525.000, a tokioi (Japán) 414.000 kötettel.

Újabban a városi könyvtárak is nagy fejlődésnek indultak. Angliában 1850-ben törvényt hoztak, hogy minden 5000 lakosnál nagyobb város adót szedhet népkönyvtár állítására s 1900-ban már több mint 160 városban volt könyvtár. Az 1890-ik évben Manchesterben 970.000 kötetet 1,560.000 ember használt s ugyancsak Liverpoolban 512.000 kötet könyvet használtak. Amerikában Boston volt első, mely 1848-ban városi könyvtárt állított s ma már 747.000 kötete van. New-Yorkban négy ily könyvtár áll fenn, közülök az Astor-könyvtárban 460.000 kötet van s majdnem minden jelentősebb amerikai városban van nyilvános könyvtár. Párisban is a népkönyvtárakat évenként körülbelül 2,000.000 ember veszi igénybe. Az

európai városi könyvtárak némelyike szintén jelentékeny, pl. a hamburginak 600.000 kötete és 5000 kézirata van. De minderről a maga helyén szintén még lesz szó.

Ezek mellett kiemelendők a nagyszámú szak- és intézeti könyvtárak. Ma már nem gondolható sem felsőbb szakiskola, sem

3. kép. Részlet a cesenai könyvtárból (Olaszország).

bárminő közép- vagy más, sőt népiskola sem könyvtár nélkül; de nem egyetlen országos vagy magángyűjtemény, muzeum, képtár vagy más rendbeli hasonló intézmény sem. Még a XVIII-ik században sem volt elgondolható a könyvek e, mondhatni lavinaszerű gyarapodása s a könyvtárak e növekedése.

Hazánkra térve át, az Árpádházi királyok idejében természetesen a könyv hazánkban is szerfölött ritka volt. Erre néhány adatunk van. Pl. Priscianus nyelvtani kézikönyvét egy alkalommal Franciaországból, más alkalommal Németországból kellett behozni s Gellért püspök a Szentföldre akart menni, hogy St. Hieronymus műveit elolvashassa és maga másolta le őket utóbb. A pannonhalmi zárda könyveit a Vatha-féle lázadás pusztította el; de I. László 72 darab könyvet adott helyettök, köztük Cicero néhány művét is; a pécsváradi zárdának pedig I. István adott 32 könyvet. A margitszigeti zárdának szintén több könyve volt, köztük magyar is. Bizonyos, hogy más zárdáknak is voltak könyvei; főleg a biblia és miséskönyv meg lehettek sok helyt. A veszprémi káptalan könyvtárának — IV. László egy 1276-iki oklevele szerint — 4000 márka (48.000 korona) értékű egyházi könyve pusztult el. Az ily könyvek becseről fogalmat nyújthat az, hogy Gutkeledi Vid főúr a csatári zárda (Zala megye) egy, különben gyönyörű képekkel díszített XI. századi bibliáját zálogba vetvén egy Farkas nevű zsidónál, helyette két birtokkal kárpótolta a zárdát.* De világos adataink vannak a zágrábi káptalannak, a bártfai főegyháznak könyvtárainról. Kivált a középkor vége felé nálunk is szaporodtak a könyvek; így pl. a nagyszebeni plébánia anyakönyve fől sorol 1370—1500-ig 240 könyvet, a pozsonyi káptalannak 1425-ben 82, a zágrábinak ugyane században 225, a veszpréminek 171, a körmöczbányai plébániának 26 könyve volt. Tudjuk továbbá, hogy a XV-ik században minden esztergomi érseknek, Zrednai Vitéz Jánosnak, Arragoniai Jánosnak, Estei Hyppolitnak (57 darab), Bakocs Tamásnak, Szathmáry Györgynek, Oláh Miklósnak, Veranchich Antalnak, könyvtára volt és Csontosinak csak a Szepességben a XV-ik századból 16 könyvtárt ismertet. Tudjuk, hogy Báthori Miklósnak, Janus Pannoniusnak is szép könyvtára volt.** Mátyás könyvtára, a

* Fejérpataky László: *A Gutkeled-biblia. Magyar Könyvsz.* 1892—3. 5. 1.

** L. Fejérpataky L.: *A veszprémi káptalan könyvtára a XV-ik század első felében.* (Magy. Könyvsz. X. 136. 1.) — Csontos J.: *Adalék a szepességi XV. sz. könyvtárakhoz és Adalék Oláh M. könyvtárához.* (U. o. III. 329. 1. és VIII. 61. 1.) — Ipolyi A.: *Egy középkori magyar plébános könyvtára.* (U. o. I. 229. 1.) — Fraknói V.: *Vitéz J. könyvtára.* (U. o. I. 1., 79., 190. 1.) — *Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez.* (U. o. 1888. 85. és 1889. 88. 1.) — Ábel Jenő, *A bártfai Sz. Egyed temploma könyvtárának története.* Bp. 1885.

Corvina, világhírű lett s ő évenként 33.000 aranyat áldozott kéziratok szerzésére és másolására. Könyvtára minden esetre több ezer darab-ból állt és még a XVII. században is megvolt egy tekintélyes maradványa. Ma Európa különböző könyvtáiraiban hitelesen kimutatható Corvina-codex van 130 darab, belőlük 35 (határozottan Corvina 12—13) a budapesti egyetem és 11 a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

A XVI-ik századtól fogva a könyvnyomtatás terjedésével az állapotok lényegesen javulnak; minden iskolának volt kisebb-nagyobb könyvtára és tudjuk is, hogy pl. az esztergomi elpusztult, mások meg, mint Brassóban, Lőcsén, újra alapultak s nem egy magánosnak is volt szép könyvtára. A XVII-ik században különösen az erdélyi főiskolák könyvtárai gyarapodhattak. De szép könyvtára volt a szepesi káptalannak, melyet Bocskai katonái pusztítottak el 1604-ben, Zrinyi Miklósnak Csáktornyán, Pázmán Péternek Esztergomban, az Illésháziaknak, Thurzóknak, Rákócziaknak, Geleji Katonának,* Teleki Mihálynak, Apafinak, a Bethlen Gábor főiskolájának Gy.-Fehérvárt, melyet 1658-ban a törökök pusztítottak el; a brassóiról tudjuk, hogy 1689-ben égett le. Általában ekkor már nálunk is minden főúri kastély kiegészítő része lett a könyvtár.

Híresek voltak ez időben továbbá a debreczeni és sárospataki főiskolák könyvtárai is és általában ily intézetet akkoriban könyvek nélkül gondolni sem lehet. Mindezek maig is megvannak s természetesen az utóbbi századokon át folyton gyarapodtak. A XVIII-ik századból a budai egyetem könyvtára kiemelendő, aztán a Bod Péteré,** Széchenyi Ferencz grófé, a Rádayé Péczelen, az Esterházy-családé Kis-Martonban, utóbb a Köleséri Sámuelé, Mikó Imrée, gr. Kemény Farkasé, Nagy Istváné, Jankovich Miklóse, melyet a Nemzeti Múzeum számára az ország 125.000 forinton vett meg. Így alapultak magánosok kedvezéséből a Teleki-könyvtár Maros-Vásárhelyt, a Batthyány-könyvtár Gyula-Fehérvárt, a Csaplovics-könyvtár Alsó-Kubinban, a Bruckenthal-könyvtár Nagy-Szebenben s a Nemzeti Múzeum könyvtára alapját is a Széchenyi Ferencz magánkönyvtára vetette meg.

* Koncz, *Geleji K. Istv. könyveinek lajstroma*, Magy. K.-Sz. 1899. 270. 1.

** Radvánszky Béla: *Bod P. könyvtárának jegyzéke. (Magyar Könyvsz. IX. 58. 1. Állt 888 műből, 58 kötet kéziratból.)* — Ballagi Aladár: *A nádasszadi könyvtár. (U. o. 1889. 311. 1.)*

Ha a magyarországi könyvtárak 1885-ik évi statisztikáját (szerk. György Aladár) megtekintjük, ennek főbb adatai a következőket mutatják: volt akkor 1357 köz- és 913 magánkönyvtár, együtt 2270, összesen 7,328.198 kötettel, melyek közül a 36 nyilvános könyvtár mindenike 30.179 átlag mennyiségű kötettel rendelkezett. Könyvtáraink közül 129-ben volt több mint 10.000 kötet s volt bennök összesen 3,417.122 darab. Ezek közül a XVIII-ik századnál régibb volt 12, a XVIII-ik században alapult 30, a XIX-ikben 71. Magyarország legnagyobb könyvtárai jelenleg: 1. A budapesti egyetem könyvtára 230 ezer kötettel, 45 ezer apróbb nyomtatvánnyal, körülbelül 900 ősnymtatvánnyal, 1095 hazai magyar és latin 1711 előtti nyomtatvánnyal stb. — 2. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 178.578 kötettel, melyekhez járul egyéb anyagban, egész az egy lapnyi nyomtatványokig stb., még további 179.109 darab s együtt tehát 357.687 darab. Van benne 17.139 darab kézirat, 260.000 oklevél, 16.977 köt. hírlap stb. és 1030 ősnymtatvány. — 3. Magyar Tudom. Akadémia könyvtára 150.000 kötettel (357 incunab. és 20.000 kézirat). — 4. Szent-Benedekrend könyvtára Pannonhalmán 133.355 kötetten és 17.917 füzetten. — 5. Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára Kolozsvárt 80.000 kötetten, 2000 kézirattal, 8000 oklevéllel. — 6. Egyetemi Könyvtár Kolozsvárt 66.000 kötetten. — 7. Érseki főegyházmegyei könyvtár Egerben 58.000 kötetten. — 8. Báró Bruckenthal-múzeum könyvtára (Nagy-Szeben) körülbelül 100.000 kötetten és 968 kézirattal. — 9. Somogyi-könyvtár Szegeden 58.061 kötetten. — 10. Ev. ref. főiskola könyvtára Debreczenben 75.523 kötetten, 1493 kézirattal. — 11. Érseki főegyházmegyei könyvtár (Esztergom) 101.323 kötetten (738 incun. és 1461 kézirat). — 12. Múzeum könyvtára 60.442 kötetten. — 13. Iparművészeti Múz. könyvtára 56.532 kötetten és mülappal. — 14. Központi Statisztikai Hiv. könyvtára 78.447 kötetten stb.

I. RÉSZ.

Könyvtáráépület és berendezése.

I.

A könyvtárnak külön épület kell. — Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. — Könyvek őrzése a középkorban. — A renaissance kora. — Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.) — Karzatos rendszer. — Példák. — Hibái. — Raktárrendszer. — Amerikai rendszer. — Hiányai.

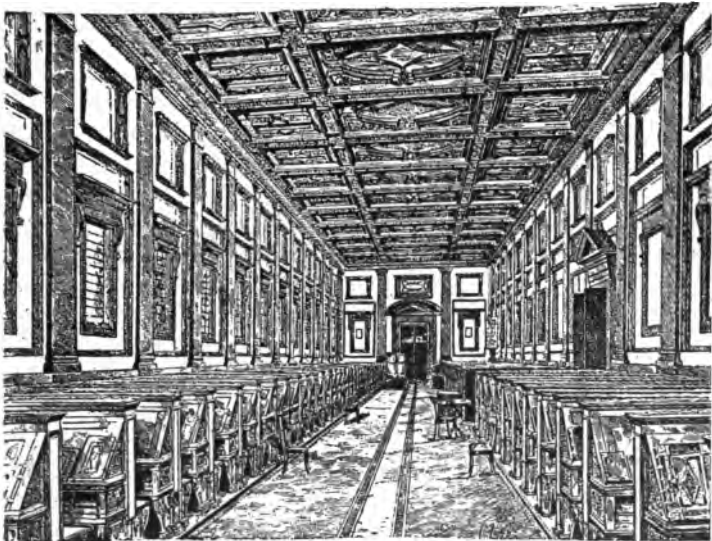
A könyvtár a maga külön céljainál s annál a módnál fogva, hogy a könyvek egészen sajátos föllállítást igényelnek: egyenesen csak e célra készült épületet tesz szükségessé. Ezt ugyan már a legrégibb időkben belátták, de azért a kérdésnek ez az oldala is csak újabban fejlődött oda, a hová kell.

Az ókorban az említett köz-, magán- vagy szent iratokat, voltak legyen papyrusra, pergamenre, téglákra, cserepekre, viasz- k, bronz- stb. táblákra írva, mint láttuk, templomokban, királyi paloták egyes részeiben vagy valamely hivatali épületben őrizték, mint Ninivében Kujundsikban, Egyiptomban a Ramesseumban, vagy Rómában a templomok tabulariumjaiban.

Ezek azonban nem voltak könyvtárak oly értelemben, mint a Pisistratus-féle vagy az Aristotelesé Athénében, a Polycratesé Samosban, az Attalusé Pergamumban, a Ptolemeus Soteré Alexandriában. Miként voltak ezek elhelyezve, nem tudjuk pontosan. A rómaiak csak ez országok meghódítása után állítottak könyvtárakat, minők az említett bibliotheca Octavia (l. képét *La grande Encyclopédie*. VI. 665. l.) és Palatina. Ezek közül az elsőnek képét megrajzolta Léveil (*Rome antique au siècle d'Auguste*), mely e szerint a Jupiter és Juno templomához és az Octavius-féle csarnokhoz volt csatolva. Más könyvtárak Augustus óta fürdőkhöz voltak kapcsolva s utóbb minden előkelő római ház kiegészítő részét tették, mint a Herculaneumban 1752-ben fölfedezett Asinius Pollioé, mely az idősebb

Plinius (VII. 30. és XXXV. 2.) leírása szerint szobrokkal, az istenek és híres férfiak arczképeivel volt díszítve. De az ókorból kétségtelenül csak az alexandriai felelt meg egy valódi nyilvános könyvtár igényeinek, t. i. az, mely a muzeumhoz volt csatolva, s tehát nem a Serapeum melletti könyvtár.

A középkorban, a könyvnyomtatást megelőző nagy irodalmi mozgalomig, a könyvtárak meglehetősen jelentéktelen alkatrészek voltak úgy a főúri kastélyokban, mint az apátságokban, szerzetes-

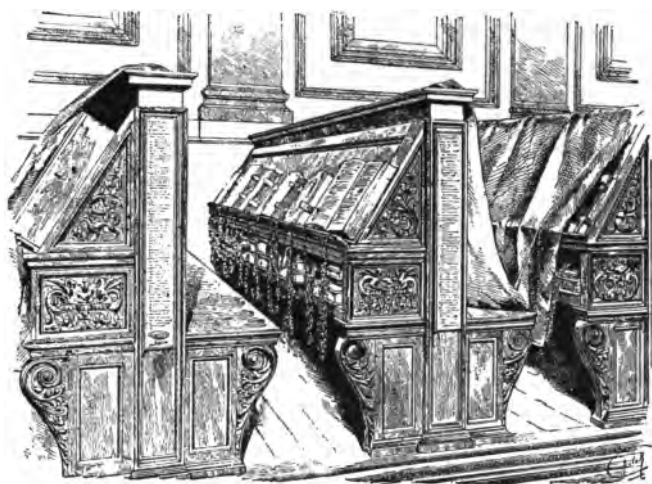

4. kép. A Bibliotheca Laurentiana olvasóterme Flórenczben.

házakban vagy templomok mellett. A st.-galleni apátságnak képén, egy XI-ik századi kézíraton, a keleti szentélytől jobbra, a sekrestye egyik függelékében egy meglehetősen nagy szoba volt a könyvtár = *scriptorium* s e név mutatja, hogy ott kéziratok készültek. Ilyen volt minden nagyobb apátságban, kivált a sz. Benedekrendiek apátságaiban, melyekhez több helyt könyvkötő-műhely is járult, de csak midőn a kéziratok és könyvtárak fontossága nagyobb lett. A XIII. században Szent Lajos a Sainte-Chapelle mellett külön termet vagy szobát jelölt ki könyvtárul; V. Károly a Louvreban három szobát használt e célra s ezzel a királyi könyvtár alapját vetette meg;

rokona, Orleansi Károly, a bloisi kastélyban alapította azt a magán-könyvtárt, mely a mai *Bibliothèque Nationale* alapját tette.

Az egyetemek és collegiumok könyvtárai a középkorban (*librarium*) szintén csak a főépület alkatrészei voltak. Ilyen Franciaországban a mult századig fennállt kettő a középkor végéről. Egyik az, mely a káptalani templomhoz tartozott Noyonban. Ez állt a nevezett templom mellett, a sétára szolgáló csarnok fölött, egy egészen fából épült, kilencz ablakú hosszú teremből. A könyvek törpe szekrényekbe voltak bezárva s a gyakrabban használtak lánczczal

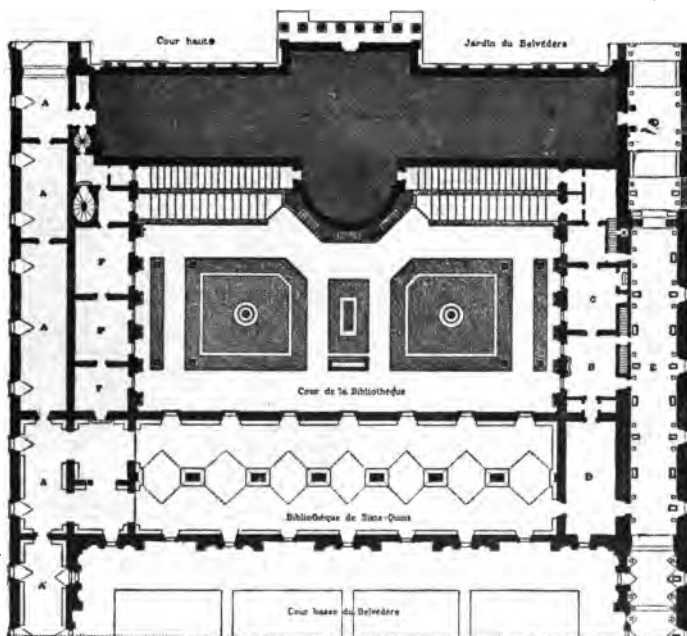
5. kép. Székek és támlányok a Bibliotheca Laurentianában Flórenczben.

állványokhoz erősítve. A másik Párisban maradt meg, mely a Collège de Navarre számára épült, mely ma az École polytechnique. Állt egy hosszúkás épületből, melynek földszintjén a levéltár-terem, emeletén a könyvtár volt 19, de keskeny ablakkal. Ez ablakok közt, a fölül állványban végződő szekrényekben álltak a könyvek, melyeket ugyanott az állványra fektetve kellett használni. E könyvtárt lebontották 1867-ben,

A renaissance a könyvtárépületre vagy a könyvek helyiségére nézve nagy változást okozott. Az ekkor épült könyvtárakban fő cél volt a kiállítás, a látványosság. Kívül tehát palotaszerű épület volt a könyvtár, benn egy vagy több díszterem, melyeket olykor

régiség-muzeumnak is használtak. A könyvek díszszekrényekben álltak csakis a fal mellett, vagy aztán a teremben sorban elhelyezett kiállítási állványokon oldalra fektetve. Ezek közül ismertebbek:

A *Bibliotheca Laurentiana* (Flórencz), melyet a Medicek építettek Michel Angelo tervei szerint. Építeni kezdték 1524-ben, az előcsarnok Michel Angelótól való, befejezte Vasari 1571-ben. Nagy terme, melyen gyönyörű állványokon állnak a könyvek, méltán bámulat tárgya. (4–5 kép.)

6. kép. A Vatikán könyvtára Rómában. (Alaprajz. — $\frac{1}{1000}$ nagyság.)

A. Könyvtári termek. B. Olvasótermek. C. Könyvtárnok szobája. D. Chiaramonti-muzeum.
E. Feliratos kövek terme. F. Levéltári termek.

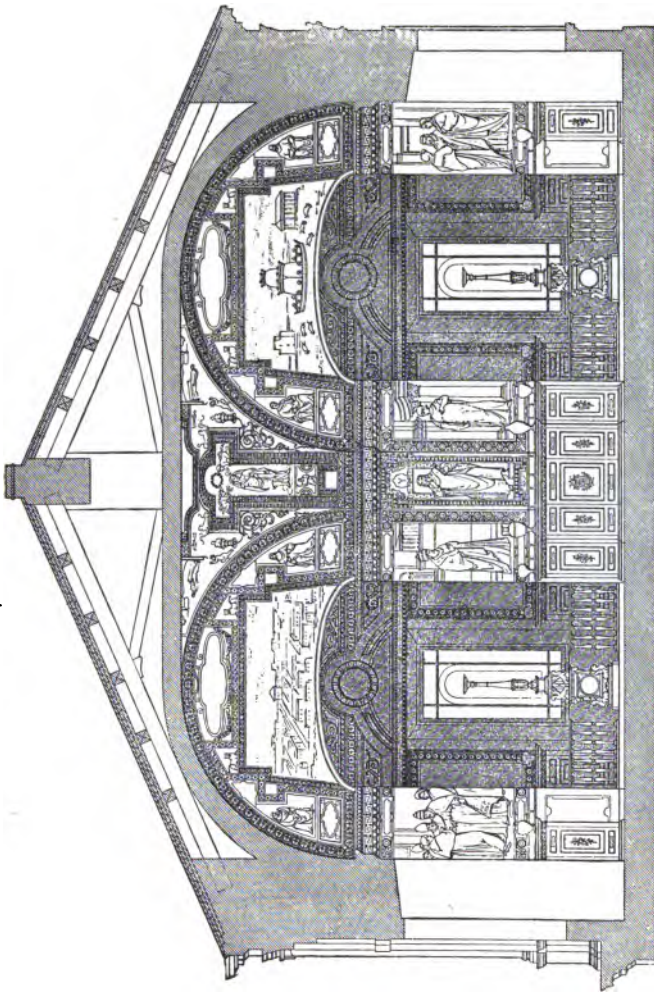
A *fontainebleau*i, hová I. Ferencz helyezte el a becses kéziratokat, könyveket és ritkaságokat, melyeket előtte XII. Lajos a bloisi kastélyban gyűjtött volt össze.

A *káptalan templomának könyvtára* Siennában, melynek boltját és falait Pinturicchio festményei díszítették.

A *Szent-Márk könyvtár* Velenczében, melyet 1536-ban Sansovino kezdett építeni s híres ép úgy külső arányai és díszei miatt,

mint bent mennyezeti festményei, lépcsőháza és emeleti karzata miatt.

A *Bibliotheca Vaticana*, melyet V. Sixtus Fontana által

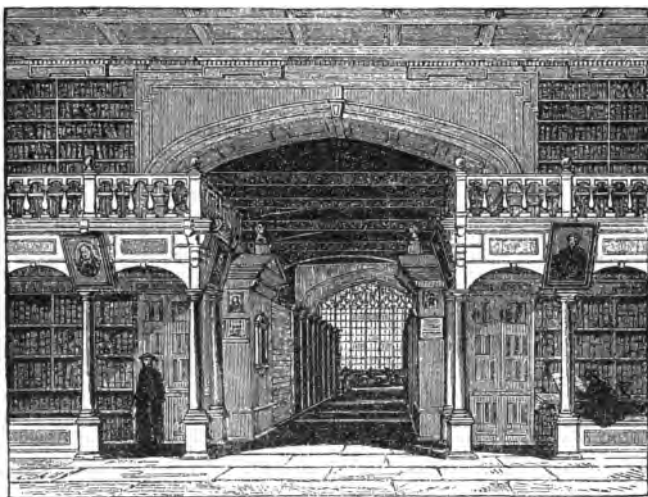
7. kép. A Vatican könyvtára Rómában. (Keresztmetszet. — $\frac{1}{150}$ -hez.)

1588-ban kezdett építtetni s IX. Pius újabban helyreállíttatott. Ennek nagyterme 70·8 m. hosszú, 15·6 m. széles, 9 méter magas és kettős boltozata 6 pilléren nyugszik. A falakon a képek a hét egyetemes zsinatot ábrázolják, középen kiállítási tárgyak vannak s a pillérek

Ferenczi: A könyvtárterv alapvonalai.

körül és a falak mellett alacsony szekrényekben kéziratokat őriznek. (6—7. kép.)

A *Bodleiana* (Oxford), melyet eredetileg Richard de Bury alapított 1336-ban, ki *Philobiblion* címmel a legrégebb bibliographiai művet írta. E könyvtárt, melyet közben Gloucester hercege, Humphrey, a jó, 600 kötettel növelt, Bodley Tamás 1634—40-ig kibővítette egy pótépítménnyel s innen a könyvtár neve. A pótépítmény alakja H s ez már egy oszlopokon nyugvó karzattal is el van látva. (8. kép.)

8. kép. A Bodleiana pótépítménye Oxfordban.

A *Ste Geneviève apátság* könyvtára a XVII-ik századból Párisban. Az apátság emeleti részén két, egymást keresztben metsző hosszú teremből állt, a metsző középponton kupolával, melyen egy freskó sz. Ágostont ábrázolta könyvei között.

E könyvtárak leghelyesebb elnevezése: *teremkönyvtár*. Ebben ez a nagyterem nemcsak könyvtár, hanem egyszersmind olvasóterem, hivatalnokok dolgozó helyisége, címtárak (catalogus) terme stb. Ma már ilyeneket csak kisebb könyvtárak számára építenek, midőn a könyvtár csak része egy nagyobb épületnek, pl. valamely egyletnek, kisebb muzeumnak. Általában ilyen beosztásúak a régiebb kastélyok könyvtárai, melyek kivált a XVIII-ik században terjedtek el

nagyon még nálunk is; sőt ha kastélyokban könyvtártermet építenek, az ma is a teremkönyvtár alakját ölti fel s alig is lehet más.

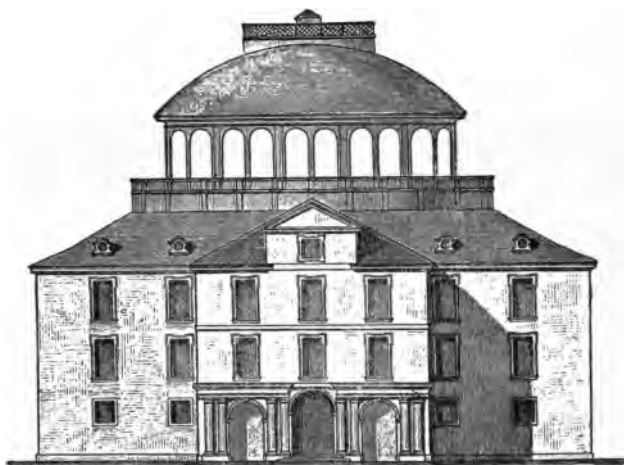
Magától értetődik, hogy az ily könyvtárakban a falak mellett magas szekrényekből hágcsóval kellett és kell levenni a könyveket s e többnyire díszteremnek az építész ízlése különböző díszítést és beren-

9. kép. A szentgalleni szerzetkönyvtár.

dezést adott. A hely szűke azonban mihamarább a terem közepére is szekrények rakását kívánta s így lassanként a *karzatos* (gallériás) *rendszer* jött szokásba, melynek régibb alakja a *Bodleiana* pót-építményében látható. E karzatok a magas terem falai közepénél vonultak el s lehetővé tették a hely kihasználását egész a mennyezetig. Ez a javítás a teremkönyvtárakat egész napjainkig megtartotta, s gyakrabban építik, mint hinni lehetne. Ilyen pl. Budapesten

.. az új országház könyvtárának főcsarnoka az épület Duna felőli részén a földszint és félemelet összefoglalásával.

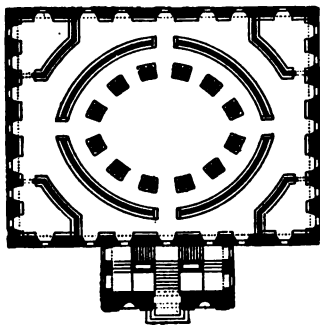

10. kép. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.
(Külső kép. — $\frac{1}{500}$ -hoz.)

A karzatos teremkönyvtárak mintái:

Mannheimban a választófejedelmi kastély könyvtárterme.

A *szentgalleri* a benedekrendi kolostorban, mely ma kath. tanítóképző és reáliskola. (9. kép.)

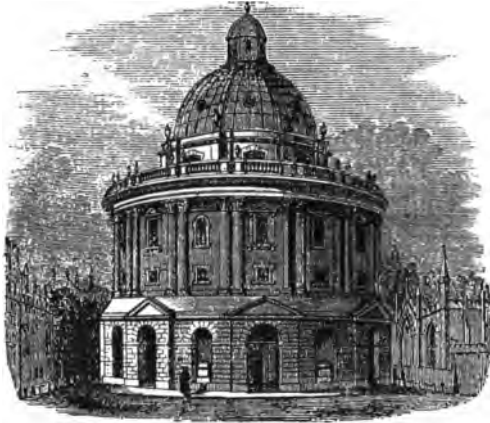
11. kép. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.
(Alaprajz. — $\frac{1}{1000}$ -hez.)

Az *udvari könyvtár* nagy terme Bécsben, mely a József-térre néz s 1722-ben Fischer von Erlach építette. Hossza 78, szélessége 17 m.; a hatalmas boltozatot Gran freskói díszítik. A terem közepét Habsburg-uralkodók szobrai foglalják el.

A híres *wolfenbütteli* régi könyvtár, melyet Antal Ulrich herceg építtetett 1706—23-ig Kornak olasz mintára készült terve szerint. Ez volt Németországban az első önálló könyvtárépület. Befejezése Vilmos-Ágost her-

czeg idejére esik. A 41 m. h. és 31 m. sz. épületben egy tojásdad terem emelkedik tizenkét oszlopon s az egészet egy 24 ablakú

lámpa koronázza. Ez tehát fölülvilágítással ellátott terem s három emeletnyi magas. Az épületnek azonban csak alsó része volt tömör

12. kép. A Radcliffe-könyvtár (library) Oxfordban.
(Külső kép.)

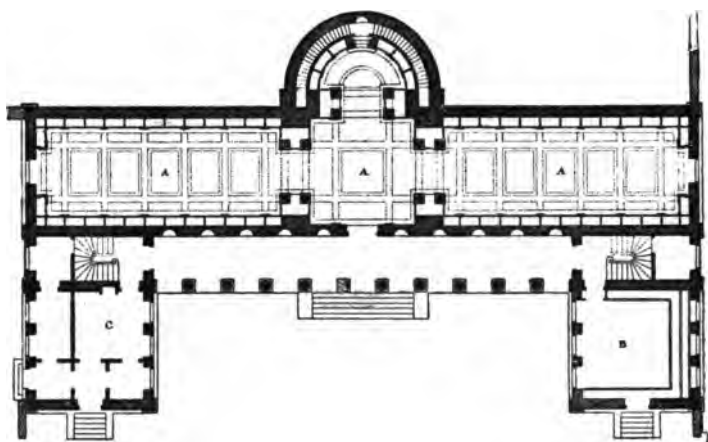
13. A Radcliffe-könyvtár Oxfordban. (Belső kép.)

fal, a felső része favázás fal és faépítmény s ma már tűzveszélyessége miatt újat építettek. (10—11. kép.)

A *Trinity-College* könyvtárterme Cambridgeban, épült Wren

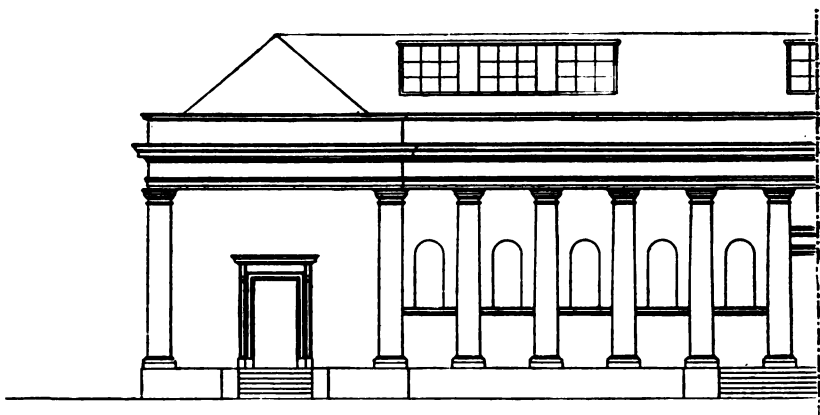
tervei szerint 1676-ban. A korinthi oszlopokkal díszített terem több mint 60 m. hosszú, 12 m. széles és magas.

A *Radcliff-könyvtár* köralakú épülete Oxfordban, melyet Gibbs terve szerint 1740-ben építettek s kupolás nagyterme ma olvasótermül szolgál. (12—13. kép.)

14. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Alaprajz. — $\frac{1}{600}$ -hoz.)
A. Könyvterem. B. Olvasóterem. C. Könyvtárnok lakása.

A *hercegi könyvtár Karlsruheban*, melyet egy keresztfolyosó négy részre oszt s ezeket keresztfalak 5—5 fülkére osztják, mi természetesen a hely jobb kihasználását teszi lehetővé.

15. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Külső kép. — $\frac{1}{250}$ -hez.)

A *berlini királyi könyvtár*, melyet 1744—80-ig Unger és Boumann tervei szerint építettek. Ez eredetileg a két felső emeleten átnyúló 81 m. h. és 17·5 m. sz., egyetlen karzattal elválasztott nagy teremből állt.

Az *amiensi nyilvános könyvtár*, melyet Cheussey 1824-ben 50—60.000 kötetre épített s melynek felső világítással ellátott nagy könyvterme van egy karzattal. (14—16. kép.)

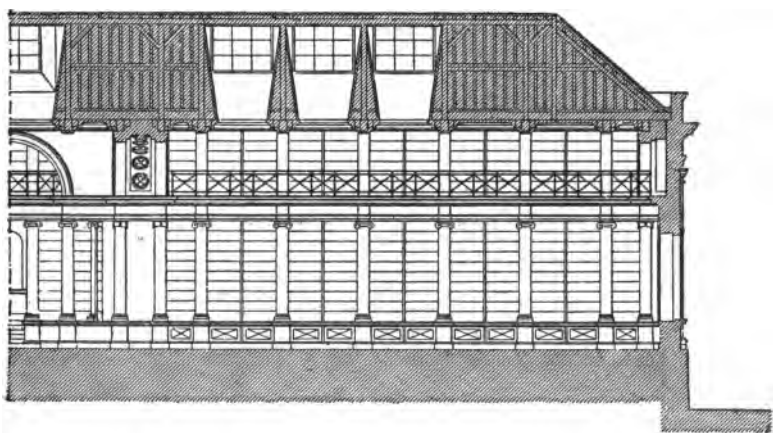
Ez a karzatos rendszer uralkodik újabb épületek közül:

A *münchener királyi könyvtárban*, melyet Gärtner tervei szerint 1832—43-ig építettek, azzal a különbséggel, hogy a 8 m. magas könyvtermek egymás fölött két karzattal vannak ellátva 2·2 m. magasságban s így ebben minden könyv kézzel levehető. Az épületben több mint hetven könyvtárszoba van.

A *budapesti egyetem könyvtárának* könyvrakodó helyiségeiben, melyekben szintén két egymás felett álló karzat van; de az alsó karzat alatt csak egy sor, ívrétű könyv helyezhető el. A könyvek itt is kézzel leszedhetők, legfeljebb kis lépcsőfokok kellenek. Itt a karzatok s a könyvszekrények, a második emelet kivételével, kovacsolt és öntött vasból valók. (17. kép.)

A teremkönyvtárak hibái:

- a) a hely bennök kihasználva nincsen;
- b) a karzatokon való föl- és lejárás miatt a könyvek lehozása és helyretevése nagy idővesztéssel jár;

16. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Hosszmetszet. — $\frac{1}{250}$ -hez.)

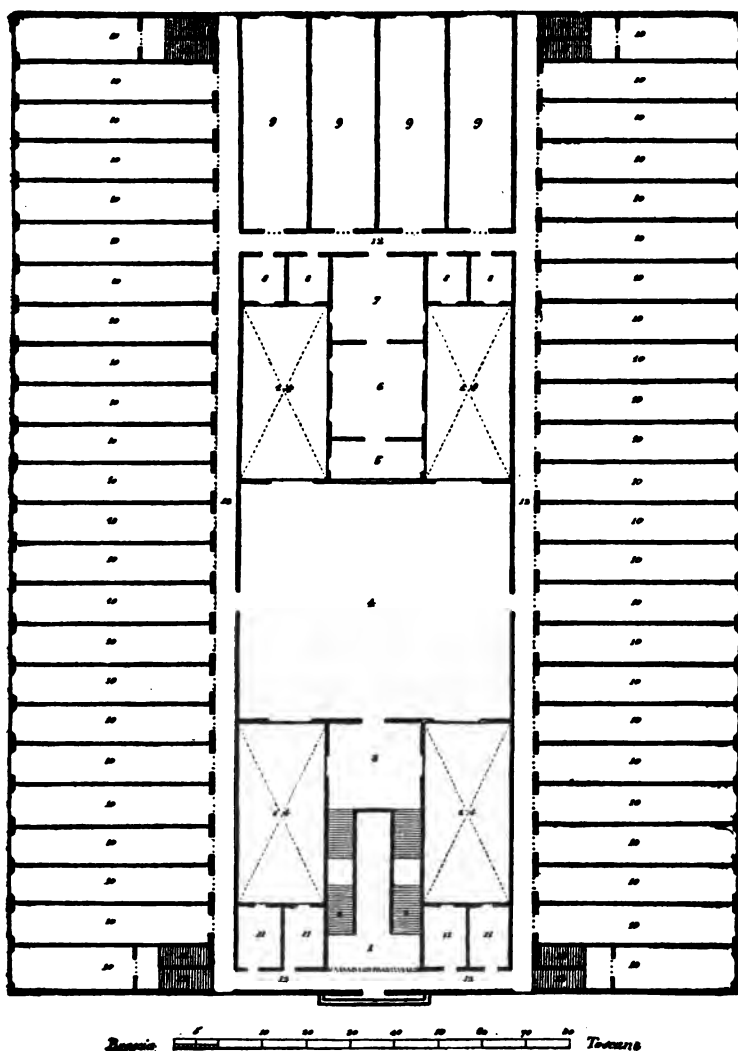
- c) a legtöbb helyt kénytelenek hágcsót használni, a mi nemcsak kényelmetlen, hanem veszélyes is;
- d) kevés számú könyv elhelyezésére aránytalanul költségesek;

17. kép. A budapesti egyetemi könyvtár egyik könyvraktári helyisége.

e) a könyvszekrények elfoglalják a falterületet s így ezek nem állhatván szabadon, a teljes tisztogatás lehetetlen.

E körülmények már a mult század eleje óta szükségessé tették a jó beosztású könyvtár tervét. Della Santa 1816-ban (*Della*

18. kép. Della Santa könyvtár-terve.

1. Bemenet. 2. Lépcsők. 3. Csarnok. 4. Olvasóterem. 5–6. Czimtárak. 7–8. Hivatalok.
9. Ritkaságok terme. 10. Könyvraktárak. 11. Raktári helyiség.

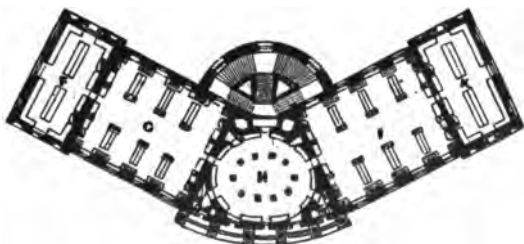
costruzione e del regolamento di una pubblica universale biblioteca művében) egy normal-tervben azt a megoldást ajánlta, hogy a közből elhelyezett olvasóterem körül apró fülkék volnának építendőek egymás mellett, melyekben fal melletti szekrényekben állanának

a könyvek. (18. kép.) Mások, mint Sotokof a császári könyvtárban Szent-Pétervárt (1795), (19—20. kép.) Labrouste Henrik Párisban a Sainte-Geneviève könyvtárban (1843—50) a bajon akkép akartak segíteni, hogy a nagyteremben a falmelletteiken kívül keresztszekrényeket is alkalmaztak. Így pl. az utóbbiban az épület felső része

19. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Földszint.)
L. M. N. Kettős példányok, folytatásos művek. O. P. Kézirattár.

egyetlen terem 1780 m.² nagyságban s ebben van 420 olvasóra hely; a termet közepén 18 vasoszlop választja ketté, melyek az íveket tartják s ezek közt 2·50 méter magas kettős, szabadon álló szekrények állnak; a falaknál 5 méter magas falszekrények vannak, melyek mellett 2·50 m. magasságban karzat fut végig. (21—22. kép.)

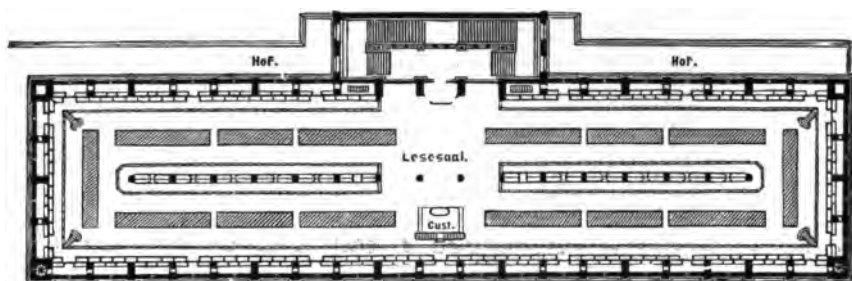

20. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Főemelet.)
C. Művészetek, mesterségek. F. Irodalom. H. Természettudományok. I. Történelem.
K. Bölcsészet és jog.

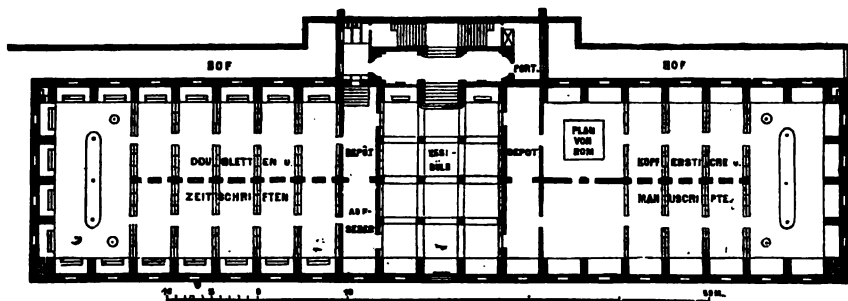
Azonban ez még mind nem volt a ma ismert legczélszerűbb megoldás; de a mai könyvraktár-szerkezet ebből a rendszerből fejlett ki, a mennyiben kitalálták, hogy a karzatokat annyira közelítsék, hogy a két szekrény közt csak egy karzat kelljen s az így egymáshoz közel elhelyezett szekrények közt az áttört padlójú karzatok

szilárd padlót alkossanak. Így körülbelül 2:50 m. magas könyv-emeletek álltak elő, melyeken minden könyv szabad kézzel levehető. Ezt a rendszert *raktár-rendszernek* (magazin-rendszer) nevezik.

E nemben első volt a *British Museum* pótkönyvtárépülete,* mely a négyszögű udvarra épült, közbül a maga nemében páratlan, 45 m. átmérőjű és 30 m. magas köralakú kupolás olvasóteremmel s a körülte fekvő raktárrendszerű könyvtermekkel. Panizzi Anthony

(Emelet.)

(Földszint.)

21 — 22. kép. Ste Geneviève-könyvtár Párisban.

igazgató rajza szerint tervezte Smirke Sidney s elkészült 1857-ben. Ez a könyvtár-építészetben korszakot alkotó találmány volt, melyet a *Bibliothèque Nationale* pótéptményében Labrouste, a Ste Gene-

* Dr. Beyerbach (előbb könyvtárnok, majd levéltárnok M. m. Frankfurt-ban) már 1817-ben beadott a városnak egy könyvtártervet egy raktárrendszerű könyvtárra; de ezt a mérnökök elvetették s dr. Wolff csak 1893-ban találta meg a féltett terveket. A városi könyvtárban emléktáblát állítottak neki. Gyalui: *Külf. közkönyvt. és Baukunde des Architekten* II. 2 Theil 95. és 99. lap, hol a tervek is közölve vannak.

viève-könyvtár építője, már javítva tüstént alkalmazott s azóta általánosan elterjedt. Követték e módszert folyton javítva és tökéletesítve Madridban, Leydenben, Lipcsében, Amsterdamban, Stockholmban, részben a bécsi egyetem könyvtárában (Ferstel), Rostockban, Halleban, Greifswaldban, Kölnben, Stuttgartban, Brüsszelben (a kibővítés-

23. kép. Egyetemi könyvtár Kopenhágában.

ben), Göttingában, Halleban (Tiedemann 1880-ban francia mintára), Augsburgban, Baselben és Amerika összes legújabb könyvtáraiban.

Azonban czélszerűsége daczára sem fogadták el mindenütt ezt a rendszert, különböző okok mellett a miatt sem, mert nem ismerték. Így a kopenhágai, (23. kép.) a budapesti egyetemi könyvtár az 1870-es évekből különböző modorú, de karzatos (gallériás) rendszerűek s ilyen az 1902 év őszén megnyílt parlamenti könyvtár is Budapesten, viszont a régiek közül ilyen berendezésű a mi

Nemzeti Muzeumunk könyvtára is, melynek könyvtermeit és karzatait a mellékelt kép mutatja (24. kép.), továbbá a pannonthalmi (25. kép.), marosásárhelyi Teleki könyvtár és számtalan más.

Ezen kívül Amerikában a legújabb időkig megmaradtak a teremkönyvtárak, a hová e minta régibb angol könyvtárakból származott át. Ezek állnak egy óriási teremből fölülvilágítással; ennek középtere olvasó-helyiség, az oldalfalakon 1—6 emelet magasságig

24. A Nemzeti Muzeum könyvtára. (Könyvtermek.)

oldalvilágítással ellátott fülkék vannak, melyekben falmelletti szekrényekben állnak a könyvek hágcsós rendszerrel vagy a nélkül. Ilyenek Amerikában és másutt a Wellesley-college (Wellesley), (26. kép) a Peabody-könyvtár (Baltimore),* (27. kép) Astor-könyvtár (New-

* A Peabody-könyvtárterem pl. 26 m. h., 21 m. sz. és 19 m. magas. E könyvterem előtt van építve egy 11 m. h. és 22 m. sz. olvasóterem. A nagy könyvtárteremben a fülkék (alcove-ok) egymás fölött 6 emeletesek; egyenként 5·50 m. mélyek, 3·50 m. szélesek s bennök az átjárást fal melletti nyílások teszik lehetővé. Az egész templomszerű hatást tesz s 150.000 kötetre van tervezve.

York), mely azonban megszűnt mint önálló könyvtár s a New-York public library-ba olvadt be 1895 óta, Athenaeum-könyvtár (Boston), a Courts of Scotland solicitors könyvtára (Edinburg), a grenoblei

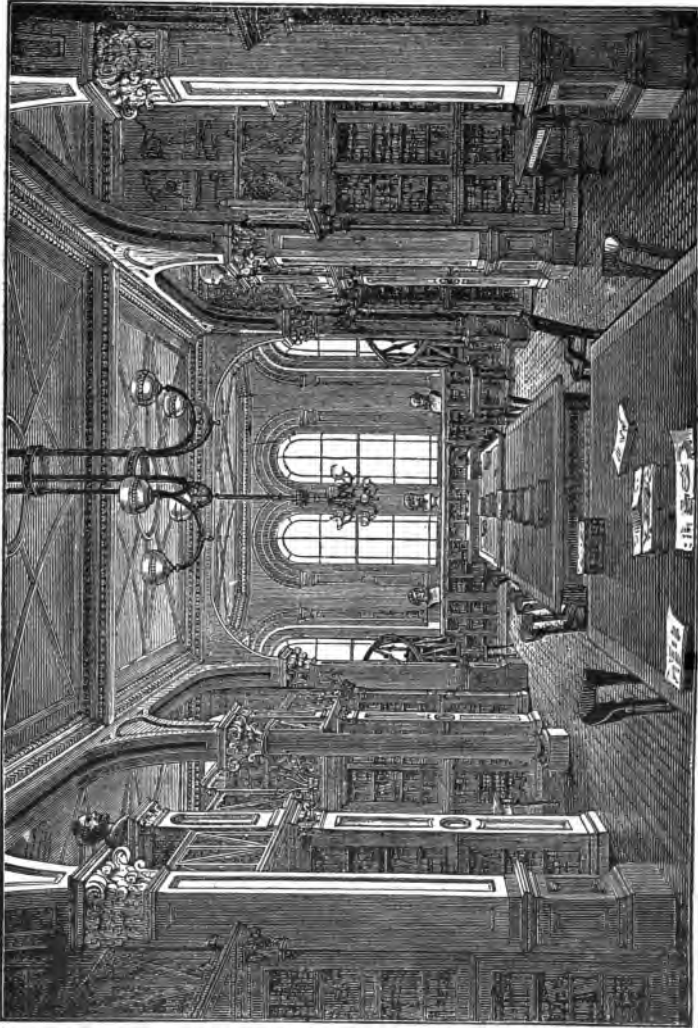

25. kép. Részlet a pannonthalmi könyvtárból. (A balszárny egy része.)

városi könyvtár (Questeltől, a terem közepén muzeumi szekrényekkel), a cincinnati, bostoni stb. városi könyvtárak helyiségei.

E módszer hiányai: *a)* a terem közepe olvasóteremül a folytonos zaj miatt nyugodt tanulmányozásra nem alkalmas; *b)* a

könyvraktár a számos, néha 40—50 fülkében nem tekinthető át; *c)* a könyvek lehozása a sok emelet miatt nehéz s a hely kihasználva még sincs; *d)* a terem fűtése, minthogy a meleg fölszáll, bajos

26. kép. Wellesley-College könyvtára Wellesleyben.

és költséges; *e)* a meleg a terem felső részén majdnem tűrhetetlen s embernek, könyvnek ártalmas; *f)* a kibővítés lehetetlen vagy igen bajos; *g)* tűz esetén az egész könyvtár menthetetlen. Mindezekért

27. kép. Peabody library Baltimoreban.

az amerikai könyvtárnokok egyesülete az 1881-ben Washingtonban tartott congressuson egyhangúlag elvetette ezt a rendszert.

II.

A könyvtár célja. — A könyvtár alkatrészei. — Az önálló épület szüksége. — A könyvtárépület szükséges részei. — A könyvtárépület feltételei. — Beosztás. — A szokásos kétféle beosztás. — Példák. — Külső stylus.

Ha ekképen' megtekintettük a különböző rendszereket, mielőtt a legjobb, a raktár-rendszer leírását adnók, a könyvtárépület-ről a következőket vegyük figyelembe. A könyvtár célja kettős: megőrizni a gyűjteményt a jövő koroknak és a jelen számára használatát biztosítani. E két célnak kell megfelelnie a könyvtár-épületnek.

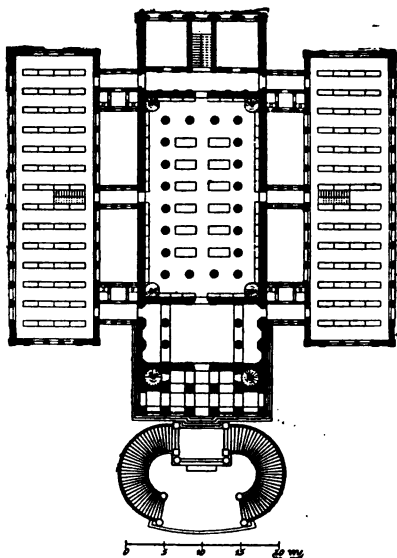
A nagyobb könyvtár alkatrészeit teszik: *a)* nyomtatott könyvek; *b)* lapok, folyóiratok, röpiratok, füzetek és egy-lapnyi nyomtatványok; *c)* kéziratok; *d)* térképek; *e)* zeneművek; *f)* réz-, aczél-, fa- stb. metszetek, fényképek; *g)* ritka kézirati díszművek, művészi nyomtatványok; *h)* ősnymtatványok; *i)* kettőspéldányok (*dupplicata*). Ezekon kívül némely helyt a könyvtárhoz esetleg más muzeumi gyűjtemények, mint olajfestmények stb. tartoznak, sőt újabban Matuszewsky Boleslav, szentpétervári udvari fényképész, kellő választékkal történeti kynematographiai gyűjtemény fölállítást is javasolta Párisban a *Bibliothèque Nationale*ban.

Szakkönyvtárakban természetesen egyik-másik alkatrész hiányzik; a népkönyvtárak is pl. majdnem kizárólag egyoldalú gyűjteményből állanak. Természetesen az emelendő külön épület mindig az elhelyezendő anyaghoz alkalmazandó. Némely helyt továbbá a könyvtár egyesítve van levéltárral (archivum), mint Münchenben, Hannoverben (tartományi levéltár és könyvtár), Augsburgban (kerületi és városi könyvtár), Kölnben (városi könyvtár és levéltár), Bremában (városi könyvtár), a mi Nemzeti Muzeumunkban; vagy hozzá van kapcsolva az állam más nagy gyűjteményeihez: Grenoble, Karlsruhe, British Museum. Tehetik a könyvtárnak alkatrészeit régi pénz-, prähistoricus, történelmi régiség- vagy antik-gyűjtemények, mint a Lenox-libraryban (New-York), Stuttgartban a kir. könyvtárban. Lehet továbbá, mint akadémiai, muzeumi stb. könyvtár, csak alkatrésze valamely intézménynek s ennek főépületében foglal el egy részt. Néha önállást igénylő nagyobb egyetemi könyvtárak is véglegesen az egyetem főépületében vannak elhelyezve, mint Bécsben. Mindez esetekben azonban szükséges az, hogy a tisztán könyvtári

czélokra fentartott helyiségek lehetőleg külön és a legújabb találmányokat figyelembe vevő berendezést kapjanak. Nincs oly kedvezőtlen építészeti megoldás, melyen a berendezés által segíteni ne lehessen s főleg figyelembe veendő, hogy a külön modorú fölállítást igénylő tárgyak egymástól helyiségekként is el legyenek választva.

Ma azonban győzelmesen terjed az elv, hogy könyvtárnak önálló épület emelendő.

A könyvtárépület szükségletei: *a)* gyűjteménytárak, u. m.

28. kép. Valliano-könyvtár Athénében.
(Alaprajz.)

könyvraktár s a könyvtárhoz csatolt gyűjtemények elkülönített helyiségei; *b)* a közönség használatára szánt helyiségek, u. m. olvasó-, kikölcsönző- és mellékhelyiségek; *c)* igazgatási, u. n. irodai helyiségek; *d)* igazgatói és egy-két szolgálat (kapus, fűtő); *e)* esetleg egy nagyobb terem nyilvános előadásokra, kiállítások rendezésére. Mind e helyiségek úgy tervezendő, hogy a könyvtár legalább 25—50 évre el legyen látva; természetesen jobb, ha több időre, vagy legalább is könnyen bővíthető legyen.

Ehhez képest a könyvtárépület föltételei: 1. Minden oldalról szabad s kivált nagyobb

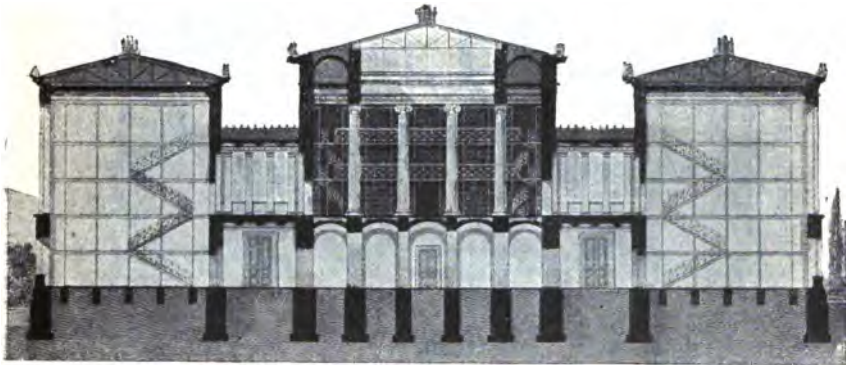
városokban, a beözönlő por ellen, fasorral körülvett tér. 2. Lehetőleg akkorra szabad terület, mely a világosság beözönlését egy oldalon se akadályozza meg. 3. Az épület ment legyen nedvességtől, tűzveszélytől. 4. A terület olyan legyen, hogy az épületet bármikor ki lehessen bővíteni, az épület alaptervezetének lényeges változtatása nélkül. E végre ajánlják azt, hogy a könyvtárt egyéb célú helyiségekkel kell összekötni s szükség szerint fokozatosan kiűritni a könyvtár számára; de mert így egyik sem kapja meg a neki való helyiséget, e mód nem ajánlható.

A szabad területre ma mind nagyobb súlyt helyeznek.

A Bibliothèque Nationale Párisban pl. négy utca keríti (Rue Richelieu, Vivienne, Colbert, Petits-Champs) már 1824 óta, midőn az egykori Hôtel Mazarint ennyire bővítették, és még sem tartják mentesnek a tűzveszélytől; ezért volt szó róla, hogy a Palais

(Homlokzat.)

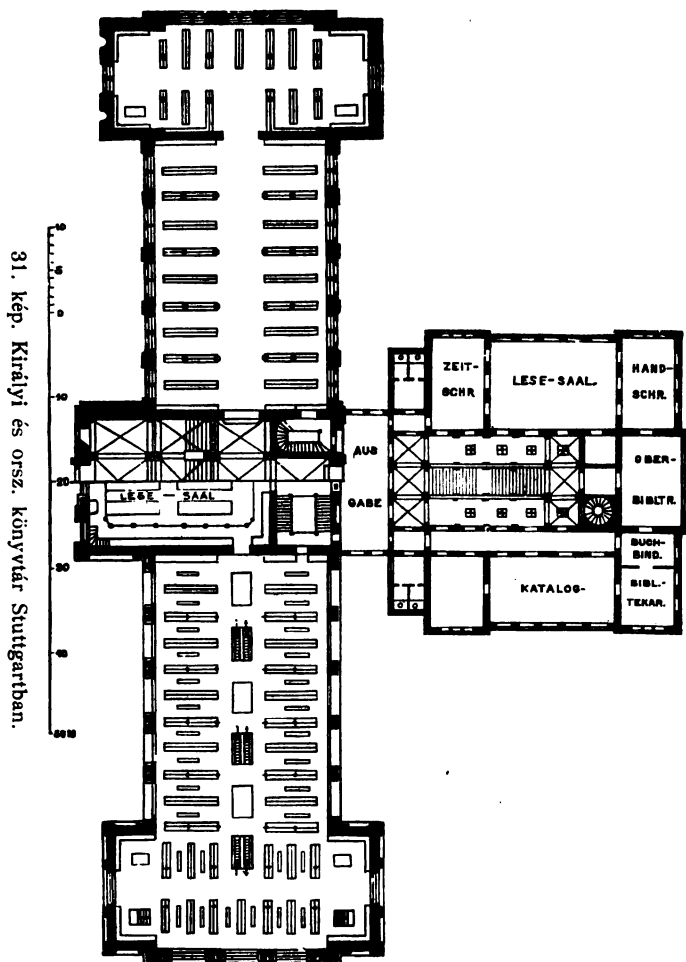
(Hosszmetszet.)

29—30. kép. Valliano-könyvtár Athénében.

de Luxembourgba vigyék át, mely Páris legszebb parkjában áll. Szabadon áll Londonban a British Museum nagy épülete is.

E tekintetben még mintaszerű épületek: Ste Geneviève (Páris), a müncheni királyi, stockholmi, hallei, greifswaldi, kiel, stuttgarti, göttingai, wolfenbütteli, augsburgi, strassburgi, baseli egyetemi és

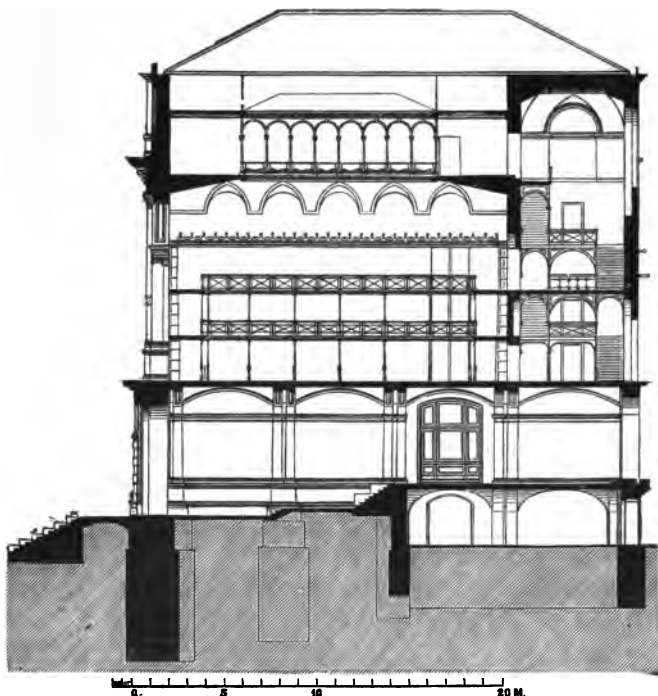
országos stb. könyvtárépületek s gyönyörű az elhelyezése a Nemzeti Múzeum épületének Budapesten; majdnem teljesen szabadon áll a Haus-, Hof- u. Staatsarchiv új épülete Bécsben, míg az Egyetemi

Könyvtár Budapesten épületek közé van szorítva, melyek miatt a tűznek nagyon is ki van téve és sötét is.

Ha már a szabad terület megvan s a legújabb könyvtár-épületek szerint nem terem-, hanem raktár-rendszerű könyvtárt tervezünk, a következők tartandók szem előtt:

a) Az igazgatási és iroda-helyiségek elkülönítendők a könyvtártermektől; ha nincs villamos világítás, elkülönítendők világításra s természetesen fűtésre is, mert mindez apasztja a tűzveszélyt. Ez a szabály épen úgy áll a központi állami levéltárakra is, mint a könyvtárakra, melyekben a raktárrendszer ujabban szintén általános alkalmazásra talált.

32. kép. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban.

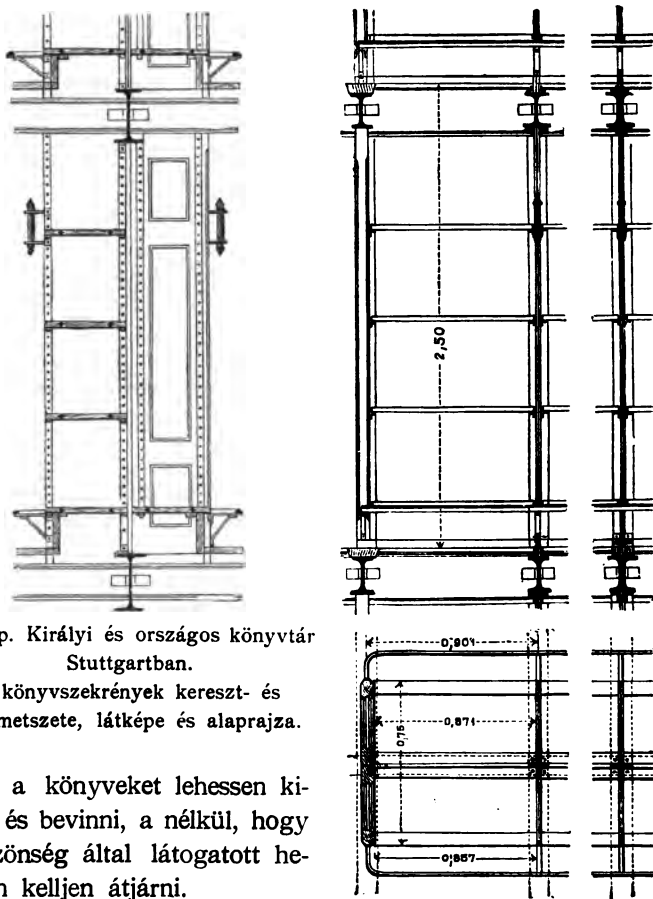
Keresztmetszet az olvasó-termen keresztül, a közép-kiugró rész irányában.

b) A tervben kiindulásul az igazgatási és olvasó helyiségek veendők, hogy t. i. ezekből könnyen és gyorsan lehessen a forgalmat lebonyolítani; mert minden megtakarított percz a könyvek kihozásánál s bevitelénél egy nagyforgalmú könyvtárban a személyzet munkáját nemcsak lényegesen apasztja, hanem ez esetben kisebb személyzet is elegendő.

c) Az olvasóterem vagy termék s a kikölcsönzés helyiségei úgy helyezendők el, hogy az utcáról könnyen hozzájuk lehessen

férni. Kapus, ruhatár, mosdók, árnyékszékek a bejárat körül valók s ez a bejárat ellenőrizhető legyen, pl. a ruhatárból. A közönségnek csak egy bejárata legyen s legfeljebb oly óriási intézeteknél, mint a British Museum vagy Bibliothèque Nationale, engedhető meg kettő.

d) Az olvasóterem legyen távol az utczaizajtól s ez és a kikölcsonzó helyiség a könyvtermekkel úgy legyen összekapcsolva,

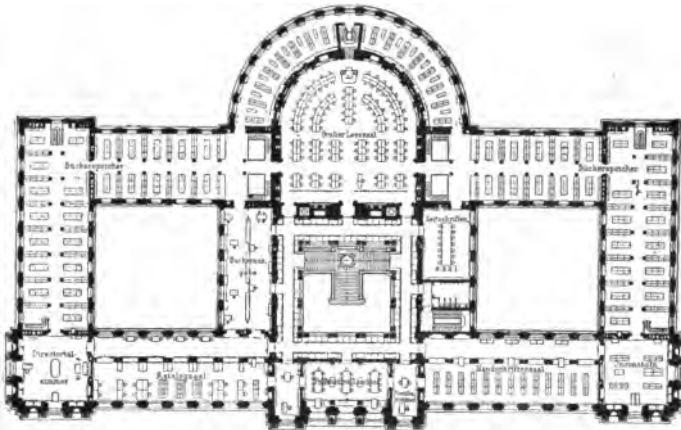
33. kép. Királyi és országos könyvtár
Stuttgartban.

A könyvszekrények kereszt- és
hosszmetszete, látképe és alaprajza.

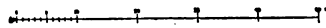
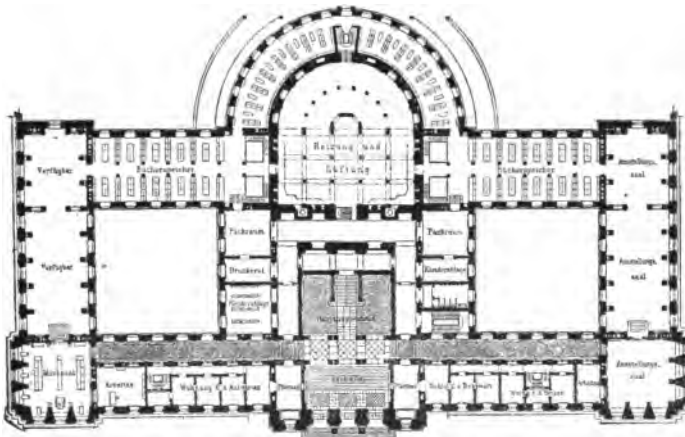
hogy a könyveket lehessen kihozni és bevinni, a nélkül, hogy a közönség által látogatott helyeken kelljen átjárni.

e) Ha lehet, az olvasótermek s igazgatási helyiségek egész külön épületszárnyban legyenek; mert ezeknek tervök, beosztásuk, céljuk, fűtésök, világításuk egészen más, mint a könyvtermeké. Az ily elhelyezés a könyvtermek kibővítését is könnyebben teszi lehetővé.

E szempontból különösen két elhelyezés szokásos. Egyik az, hogy az olvasóterem közbül van elhelyezve, melytől jobbra, balra és hátra állanak könnyen elzárható módon a könyvraktárak. Ilyen pl.

(Első emelet.)

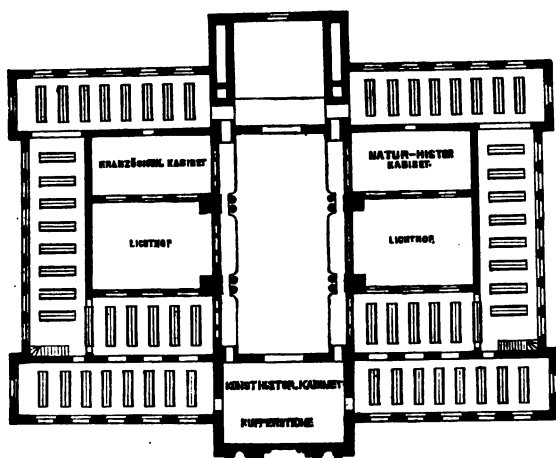

(Földszint.)

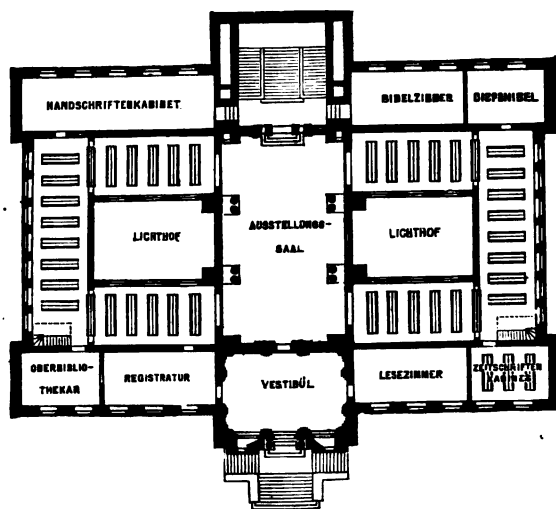
34—35. kép. Egyetemi könyvtár Lipcsében.

a Hansen terve szerint épült gyönyörű Vallianoféle könyvtár Athénében. (28—30. kép.) Vagy a másik, még kedvezőbb mód a $\perp$ alakú épület, a milyen a királyi könyvtár új épülete Stuttgart-

ban. Épült Landauer terve szerint 1878—85-ig. Ennek hosszú homlok-
része csupa könyvraktár s a rövidebb hátsó részben vannak az

(Emelet.)

(Földszint.)

36—37. kép. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.

olvasó és igazgatási helyiségek. (31—33. kép.) Az elhelyezés tekintetében mintaszerű a lipcsei egyetemi könyvtár új épülete is (épült 1888—91-ig), melynek hátsó középrészében van a pompás, hátsó

oldalán félkör alakú olvasóterem, három oldalról körülveve a könnyen hozzáférhető könyvraktáraktól, melyek jobbra és balra elfoglalják az épület szárnyait, míg az igazgatási helyiségek a homlokzaton foglal-

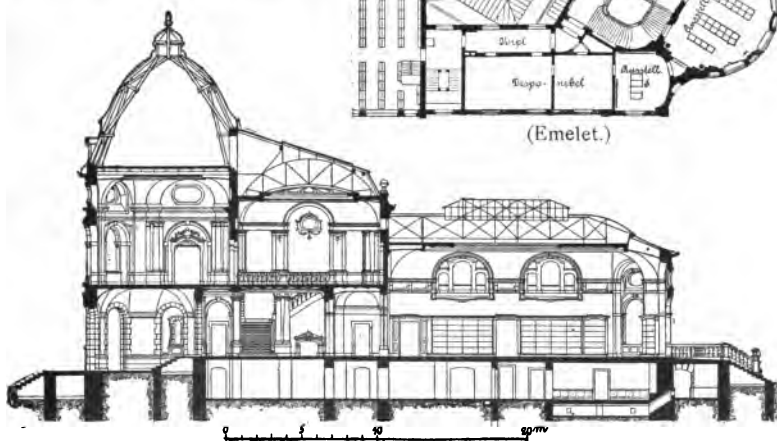

(Földszint.)

nak helyet (34—35. kép.) Hasonlóan jó elhelyezésű kisebb arányokban az új wolfenbütteli hercegi könyvtár, a középén álló szép kiállítási teremmel, a homlokzaton elhelyezett igazgatási helyiségekkel és olvasóval s a két oldalszár-

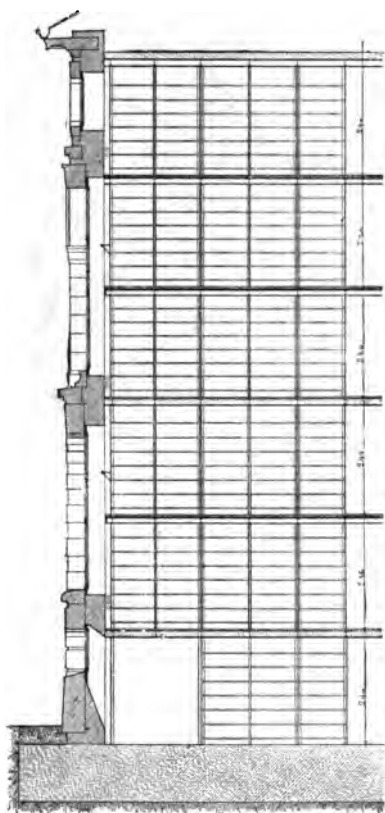

(Emelet.)

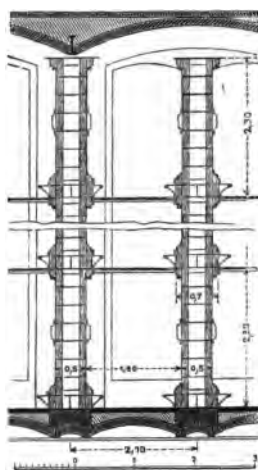

Metszet az előépítményen át.

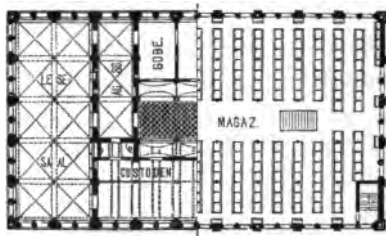
38—40. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.

41. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.
A könyvraktár keresztmetszete
és alapja.

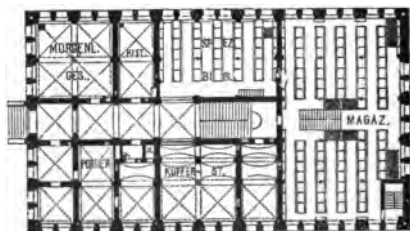

Könyvvállványok.

I. emelet.

II. emelet.

Földszint.

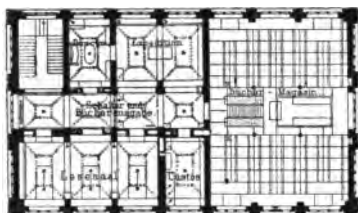
nyon és hátul elhelyezett könyv-
raktárakkal. (36—37. kép.) Né-
mileg más terv, de az elkülönzés
elvé vezette az új egyetemi könyvtár építőit Baselben. Az épület sza-
badon fekszik a növénykertben s ennek háromszögű telke egyik szög-

42—44. kép. Egyetemi könyvtár
Halleban. (Terv. Tiedemann.)

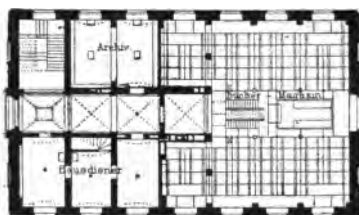
letében áll az épület zöme a lépcsőházzal, olvasó s más termekkel és igazgatási helyiségekkel, míg az épületnek balra hosszan elnyúló szárnya alkotja a könyvraktárt, a mely az olvasóteremtől kissé távol s egyoldalúan fekszik. (Tervezte La Roche s megnyílt 1896.) (38—41. kép.) Természetesen kisebb könyvtárakban az olvasó terem s egyéb helyiségek nem tehetők külön épületszárnyba. Ez esetben az olvasóterem a raktár egyik oldalrészeként szerepel.

A fönnebb leírt épületek, ha tér van, könnyen bővíthetők. Azonban a központi tervű könyvtárak, melyek befejezett épületet adnak, annyira tetszetősek, hogy számos új könyvtárápületet építettek így, mint Halléban, (42—44. kép) Greifswaldban, (45—46. kép) Kielben, (47—50. kép) Strassburgban s ilyen alapjában véve a British Museum új könyvtári része is. A legújabb s minden kritika daczára, a legszebb könyvtári épületek egyikében, a strassburgiban pl. az épület közepén van a négyszögű pompás olvasóterem, melynek kupolája magasan kiemelkedik. Az épület homlokzatán vannak az igazgatási helyiségek és az olvasóteremtől hátulra és két oldalt vannak a könyvraktárak, mindenütt kétoldalú világítással s ugyanitt az olvasóterem előtt van a kikölcsonzó helyiség, mi a munkát rendkívül megkönnyíti. (51—52. kép.) Ellenben egészen eltértek e tervtől az épen most építés alatt álló New-York Public Librarynál, hol a fő olvasóterem (800 olvasóra) a legfelső emeleten hátul s a 7 könyvemeletű könyvraktár $1\frac{1}{4}$ millió kötetre alatta van elhelyezve.

A központi elhelyezés gondolata vezette Delessert építész, midőn a *Bibliothèque Nationale* kibővítésének idejében egy 800.000 kötetre tervezett köralakú épület tervrajzát készítette el, mely 7600 m.² területet foglalt volna el. (53. kép.) Hasonló köralakú épületet emeltek Fuller és Chillon a parlament könyvtárának Otta-

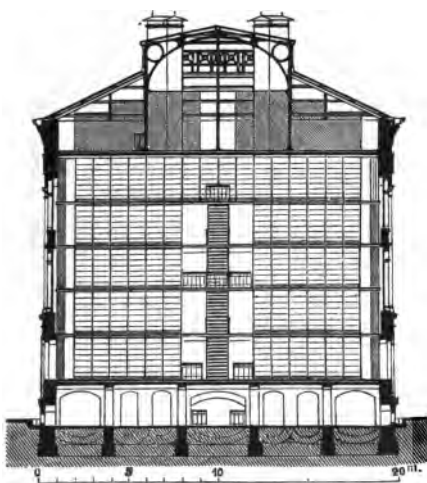
(I. emelet.)

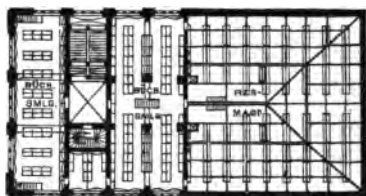
(Földszint.)

45—46. kép. Egyetemi könyvtár Greifswaldban.

wában. Egy ily alakú normal-tervet készített Wyatt Papworth, melynek közepét egy 12 szögletű olvasóterem alkotja felső világitással s e körül a könyvraktárakat szükség szerint építették volna ki. (54. kép.) Mások a központban elhelyezett olvasóteremhez csigavonalban, (55. kép.) még mások a központban levő olvasóteremhez sugárirányban építették volna, szükség szerint, a könyvraktárakat mind nagyobb és nagyobb arányokban. Ugyane gondolat vezette Smithmeyer és Pelz építészeket, a kik a washingtoni congressusi (nemzeti) könyvtár számára, $2\frac{1}{4}$ millió kötetre, a nyolczszögletű központi olvasóteremhez szintén sugárirányban

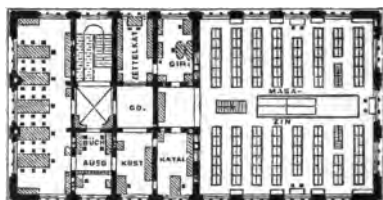

Keresztmetszet a könyvraktáron.

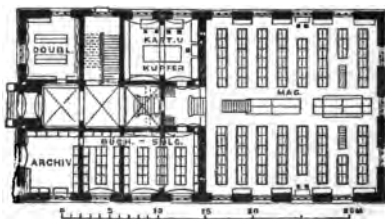

II. emelet.

Földemelet.

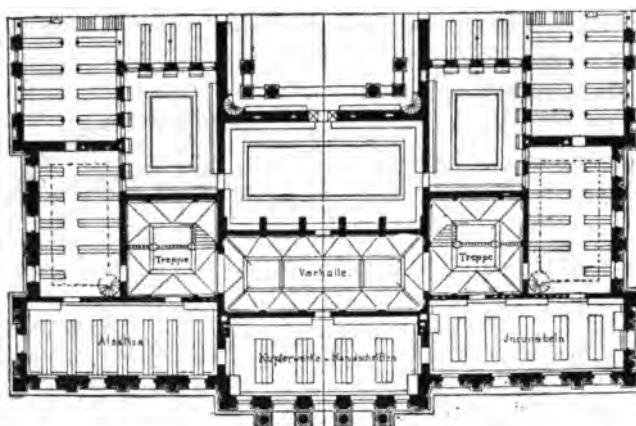
I. emelet.

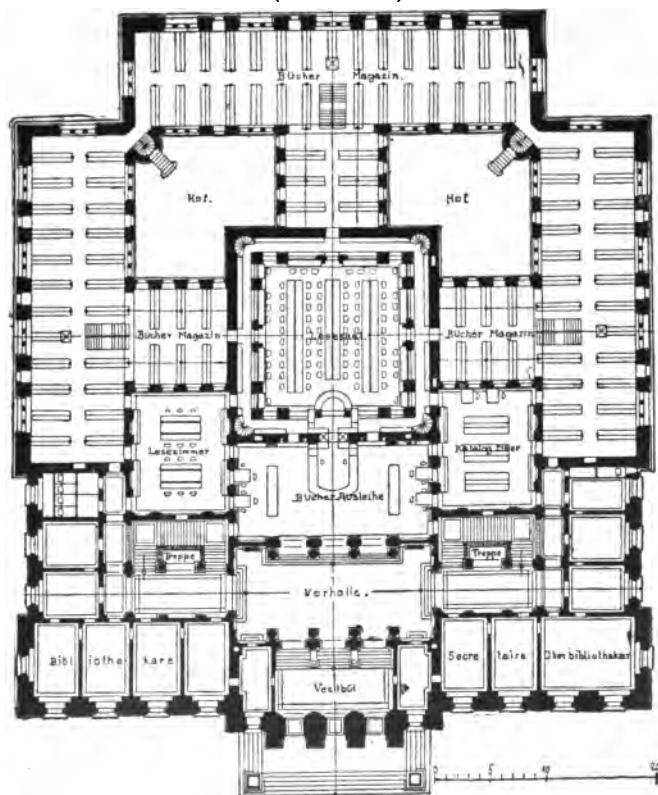
Földszint.

47—50. kép. Egyetemi könyvtár Kielben. (Terv. Gropius és Schmieden.)

építették volna a könyvraktárakat. Ki is dolgozták tervöket, de az építése elmaradt, mert 60—75 millió dollárba került volna s helyébe e tervet egyszerűsítve fogadták el 1889-ben; de lényegében ugyanaz maradt. (56—64. kép) Poole a maga normal-terve szerint a középén négyszögű udvar körül helyezte volna el a könyvraktárakat nagy termek alakjában, melyek rendre épülnének ki a szükség szerint.

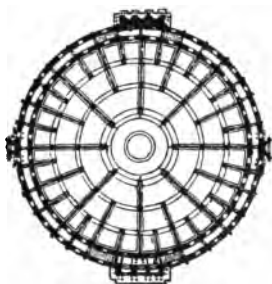
(Első emelet.)

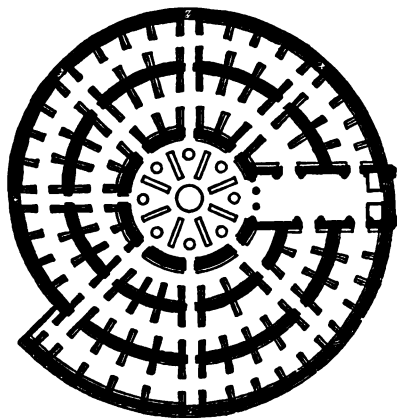
(Földszint.)

51—52. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.

Ennek előnye az lenne, hogy olcsóbb volna; mert minden köralakú vagy többszögű épület — a dolog természeténél fogva — költségesebb. Maire Albert legújában egy négyszögű, de hosszabb mint széles épületet javasol, nagy belső udvarral.

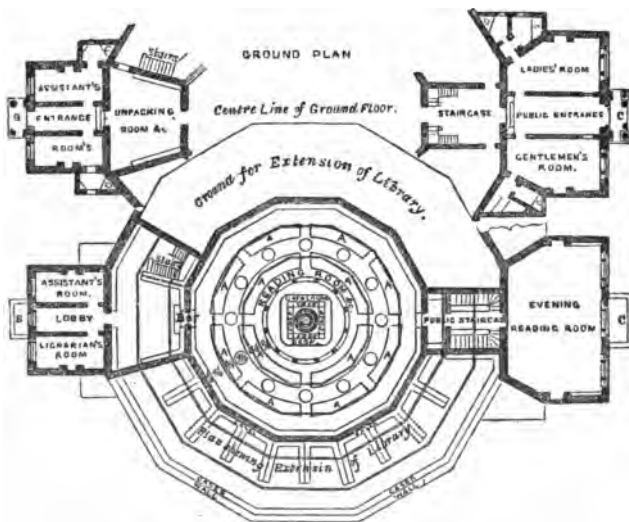

53. kép. Delessert könyvtár-terve.

55. kép. Csigamenetű könyvtár-terv.

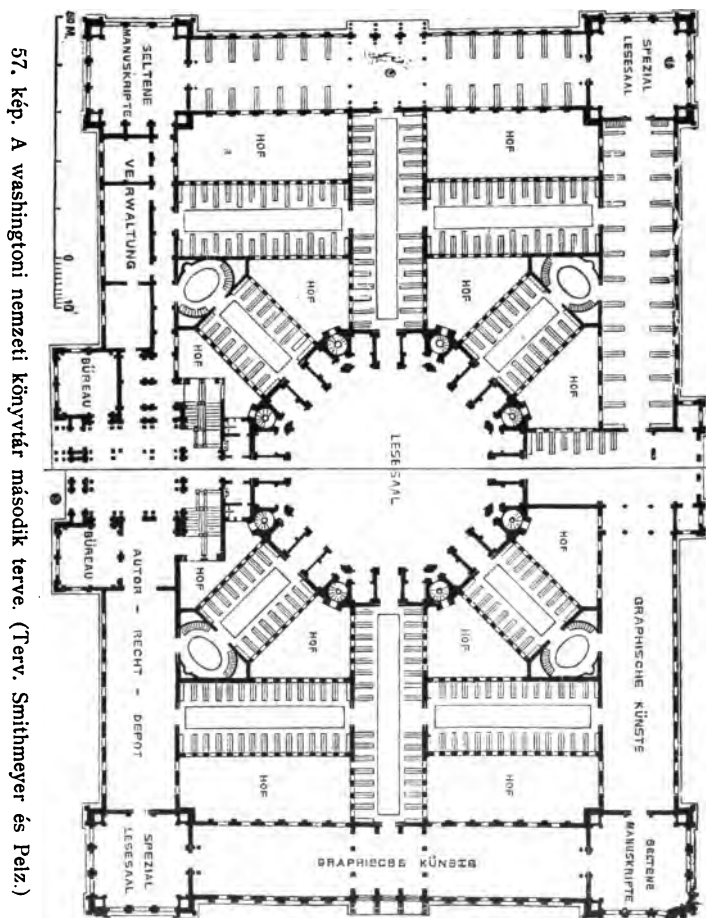
Az udvar közepén külön s minden oldalon szabad épületben, földszinten, a két rövidebb oldalon a főépülettel összekapcsolva volna

54. kép. Wyatt Papworth könyvtár-terve.

az olvasóterem, kétfelől oldalvilágítással s e fölött volnának egy-két emeleten a szükséges lakások. A földszinten, az olvasóterem-

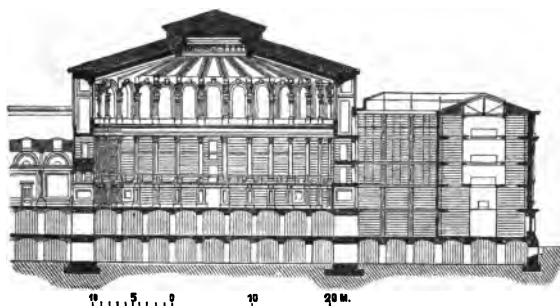
dítható; de a könyvtár célja és fontossága, kivált ha nagyobb szabású, megköveteli a monumentalis stílust. Az újabb könyvtárak közül a göttingai pótéptménye vagy a hallei (65. kép.) új épület egészen egyszerűek; de ezek majdnem kivételek.

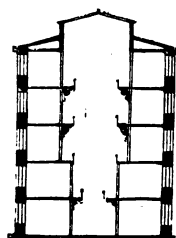
57. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár második terve. (Terv. Smithmeyer és Pelz.)

Közelebről néhány könyvtárt barokk stílusban építettek, mint az augsburgi kerületi és városi (66. kép.) s a baseli egyetemi könyvtárt. (67. kép.) Máshelyt régi gót templomokat csatoltak az épülethez, mint Göttingában a Paulinusokét s Leydenben egy másikat. Angliában és Amerikában az angol-gót stílus részesült egy ideig

kedvezésben. Újabban a Columbia University könyvtára (New-York) oszlopcsarnokos római stílusban épült a Pantheon mintájára. (1897.) Legkedveltebb és méltán, mert könyvtárhoz legjobban talál, az olasz renaissance-stílus. Ilyenben épült a strassburgi Hartel és Neckelmann tervei szerint (1889—1894.), (68. kép.) a Ste Geneviève könyvtár Párisban, (69—70. kép.) a wolfenbütteli, a stuttgarti, a lipcsei, a chicagói Newberry Library, ugyanott a városi nyilvános (71. kép.), a bostoni városi nyilvános könyvtár (72. kép.), továbbá a washingtoni congressus könyvtára, (73—74. kép.) a müncheni királyi könyvtár stb. Az athénai Valliano-könyvtár görög dór-stílusban épült s a maga nemében a legszebbek egyike. A renaissance-stílus, melyben a budapesti Egyetemi Könyvtár is van építve,

(Keresztmetszet.)

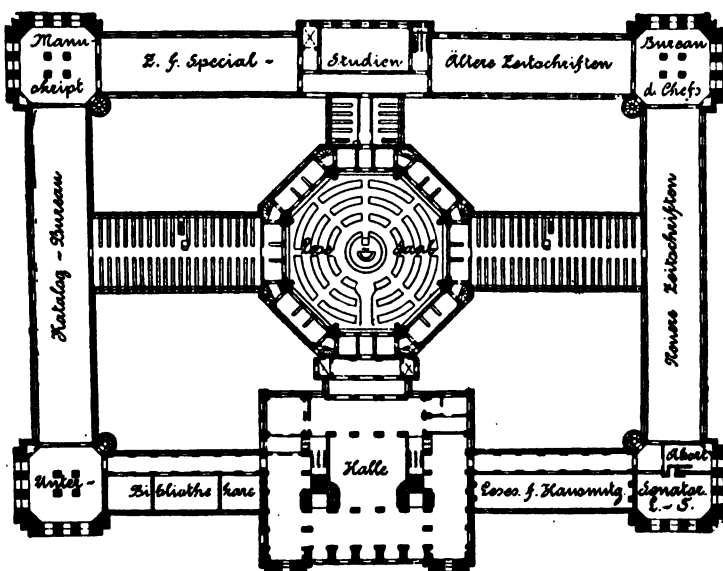

(Keresztmetszet
az egyik sugáron.)

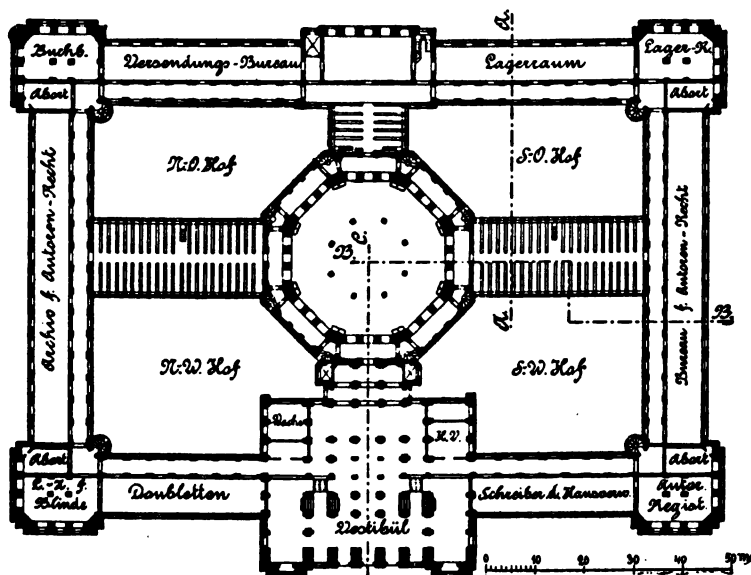
58. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Második terv.)

mint látható, a leggyakoribb. A régibb teremkönyvtárak természetesen annak a kornak stílusát tüntetik föl, a melyben épültek s minthogy többnyire a XVIII. századból valók, a barokk-stílust fogjuk túlnyomó számban találni bennök.

A külső elosztásban főleg az érdemel figyelmet, hogy más lévén az olvasótermek és igazgatási helyiségek célja, másnak kell lenni a külső tagozásnak is. E tekintetben is jó, ha e kétféle részek el vannak különítve. Így pl. a könyvraktárak törpe emeleleteket, a többi helyiségek magas emeleleteket kívánnak. U. n. zárt központi épületeknél e kettős kívánalmat úgy egyeztetették össze, hogy egy rendes emeletből, milyenek az igazgatási helyiségekhez kellenek, két könyvraktári emeletet alkottak s a könyvtárt rendes két emeletű épületnek tervezték, a mi 5—6 könyvraktár-emeletnek felel

(I. emelet)

(Földszint.)

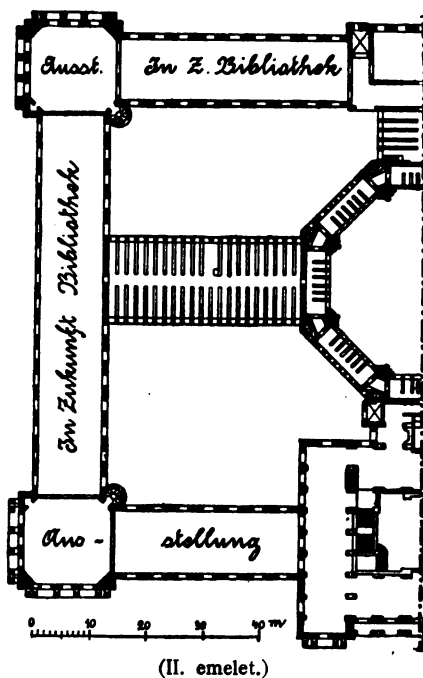
59—60. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették.

meg. Így pl. Halleban minden 4·6 m. magas rendes emelet két, 2·3 m. magas könyvemeletet ad s a kettős ablakok tengelytávola 4·1 méter. Hasonló az eset Greifswaldban, hol a tengelytávól 4·0 m. Göttingában a pótéptítményben az emelet magassága 5·5 m. s ez ad két könyvtáremeletet, melyek már kissé magasak, de ilyenek voltak a régi emeletek s ezekhez alkalmazkodtak; azonban a tengely-távól csak 3·1 m.

s a legnagyobb 4·8 m. Természetes, hogy ily esetekben minden második könyvemelet padozata keresztben metszi az ablakokat. Máshelyt a

könyvraktár beosztásában külsőleg nem alkalmazkodtak a könyvraktári emeletekhez, hanem óriási ablakokat terveztek, tekintet nélkül a könyvtári emeletek beosztására. Pl. Stuttgartban a könyvraktár ablakai 5·4 m. tengelytávólban állanak, 4 m. szélesek s 9 m. magasak, a mi 4 könyvraktári emelet magasságának felel meg. Ez elrendezés célja a minél teljesebb világosság; mert a könyvraktár sohasem lehet igen világos, míg ennyi világosság a többi helyiségekben igen sok volna. Augsburgban, a városi és kerületi könyvtárban, négy könyvtári emelet van összefoglalva. Az ablakok 3 méter szélesek és 5 méter magasak; tehát az egész emelet magasságában nyulnak föl. (L. 66-ik kép.)

Baselben az elkülönített könyvraktári részben teljesen más külső elhelyezést alkalmaztak. Így pl., hogy a könyvszekrényeket 2 m. tengely-távólra helyezhessék el, minden 3·3 m. széles két ablak közé egy-egy 1·5 m. keskenyebb ablakot építettek s így minden falközre és nagy ablak középhez merőlegesen egy-egy könyv-

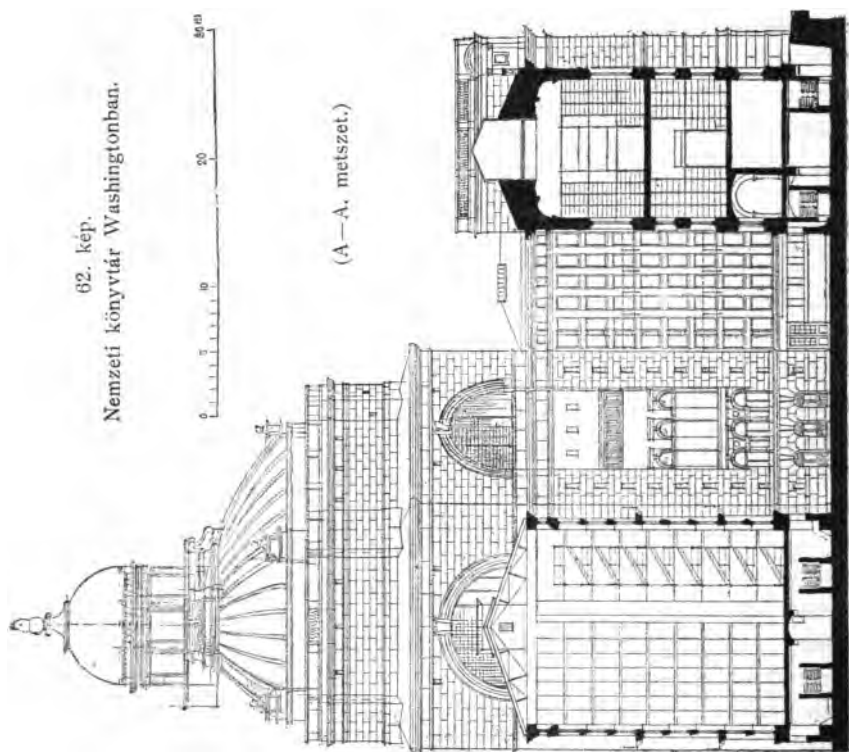

(II. emelet.)

61. kép.

Nemzeti könyvtár Washingtonban.

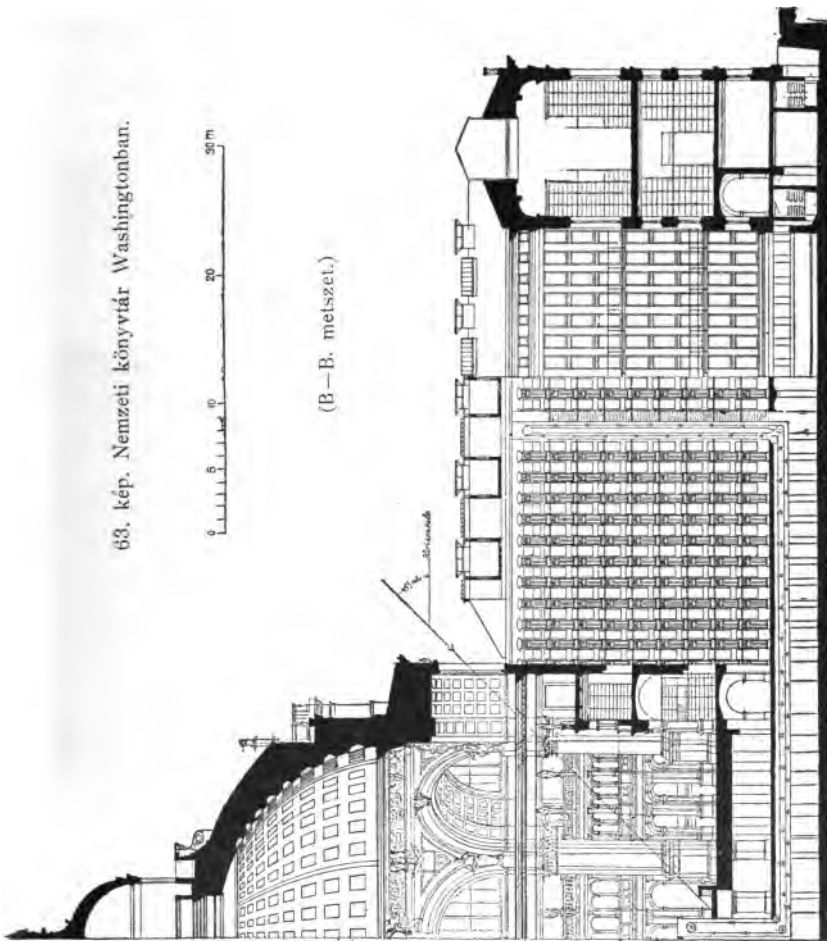
szekrény esik s az egész két emeletre épült rész alól 2, felül 3 és az udvar felől 4 könyvemeletet alkot. Ez a beosztás a 38-ik sz. képen (alaprész) jól kivehető. Legujabban a bécsi Hof-, Haus- u. Staatsarchiv 1901-ben befejezett épületében a 11 könyvtáremeletről kettő a souterrainban van; de a többi 9 szintén függetlenül van beosztva minden külső emeleti rendszer nélkül, a 6-ik

és 9-ik emelet közt szilárd padlóval. (Tervezték Pokorny, Hofer, Holzeland.)

Természetes, hogy a belső díszítésnél a raktárrendszerű könyvtárakban, hol a hely kihasználása a fő cél s ez az újabb tervek előnye, a könyvtermek vagy raktár maga semmi díszítést nem tűnnek, egyedül a sima falak jók; hiszen úgy is mindenüvé könyv jön s a por elleni védekezést is a díszítések lényegesen meggátolnák. A díszítés ma márcsak a lépcsőházra, kiállítási és olvasó-

termekre szorítkozik s valóban az új könyvtárépítészet ezek architektonikus díszítésében néha pazarul jár el, mint alább lesz róla szó, a mi inkább felesleges, mint czélszerű. E tekintetben Maire figyelemztetési igen helyesek, ki a könyvtárépület anyagául a vasat

és téglát, díszítésre a különböző színű mázos téglákat ajánlja; az alsó részeket faragott kövekből építtetné, a többi vasvázak közé rakott téglából, kivéve az ablaknyílásokat és szögleteket, melyekhez szintén faragott köveket ajánl a tartósság czéljából.

III.

A háromféle könyvraktári rendszer. — A karzatos rendszer. — A raktárrendszer belső elosztása. — A raktárak fekvése. — Világítás módjai nappal. — Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága.

Mínthogy a könyvtár tulnyomó részét a könyvek teszik, tehát a könyvraktár az épület legfontosabb része. Láttuk a könyvtárépítés történeti áttekintésénél, hogy a legrégibb volt a könyv-

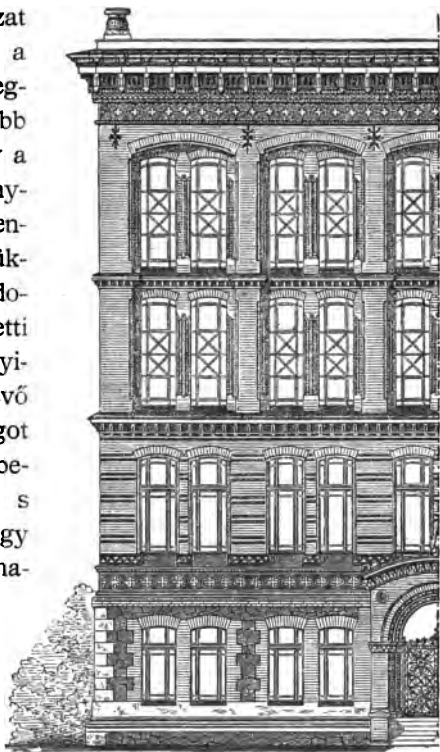

64. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban.
(A könyvraktár egy részének képe az udvarról.)

raktárban a *hágcsórendszer*, melynél a terem magasabb részeiről hágcsóval szedték le a könyveket. Valljuk meg, hogy ma is ez a rendszer még a legelterjedtebb. Ennek lényeges javítása volt a *karzatos (gallériás) rendszer*, melyet, ha oly magasságban alkalmaztak, hogy a hágcsót ki lehetett kerülni, a könyvtárak régi, lassu gyarodásának meg is felelt. A legújabb könyvtárépítési mód a könyvek elhelyezésére a *raktárrendszer*.

Ha valahol csak a falakat használják fel könyvek felállítására, vagy a helyi viszonyok, mint világítás, vagy már kész termék, csak nagy tengelytávolságu párhuzamos könyvszekrények felállítását (pl. 2·50—3 v. több méter tengelytávolság) teszik lehetővé, ahhoz legelőnyösebb oly karzat, mely 2·30—2·50 cm. magasságban fut végig a szekrények mellett s lehetővé teszi a könyveknek kézzel vagy legfőlebb egy-két lépcsőfokra állással való levehetését. A karzat szélessége 0·80—0·85 m. s a védőkorlátnak magassága legalább 0·90 m. legyen. Kevesebb magasságnál megtörtént, hogy a kutató, a mint a leveendő könyvet kereste, elvesztvén az egyensúlyt, a korláton átesett. Szükséges továbbá a karzat padozatának a szekrények melletti részén kb. 20—25 cm.-nyi nyílást hagyni, hogy az alatta levő legfelső könyvsor világosságot kapjon;* de e nyílás hálóval bevonandó a biztonság végett s 15—20 cm. magasságban egy végigfutó vaspálcza alkalmazandó, mely megakadályozza, hogy a könyvet kereső a nyílásba lépjen; e vaspálcza egyszersmind arra is szolgálhat, hogy az illető ráálljon s a felső sor könyveit kézzel elérje. A karzatnak szilárdnak s oszlop-alátámasztás nélkül készültnek kell lennie; mert az oszlop helyet foglal s világosságot vesz el. (75—77. kép.)

A raktárrendszerü könyvtáraknál kettős a beosztás: a) Az egész könyvraktár részére egyetlen nagy termet építenek, melyben

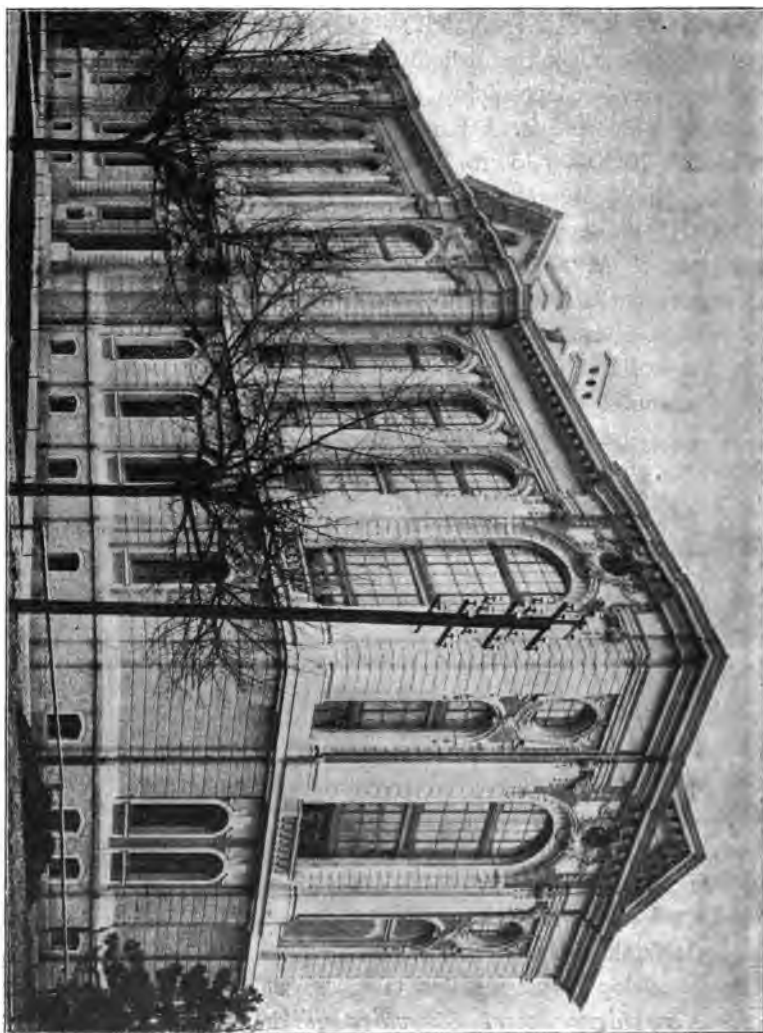

65. kép. Egyetemi könyvtár Halleban.

* A budapesti egyet. könyvtár karzatai 67 cm. szélesek és 87 cm. magasak, de nincs világító nyílás.

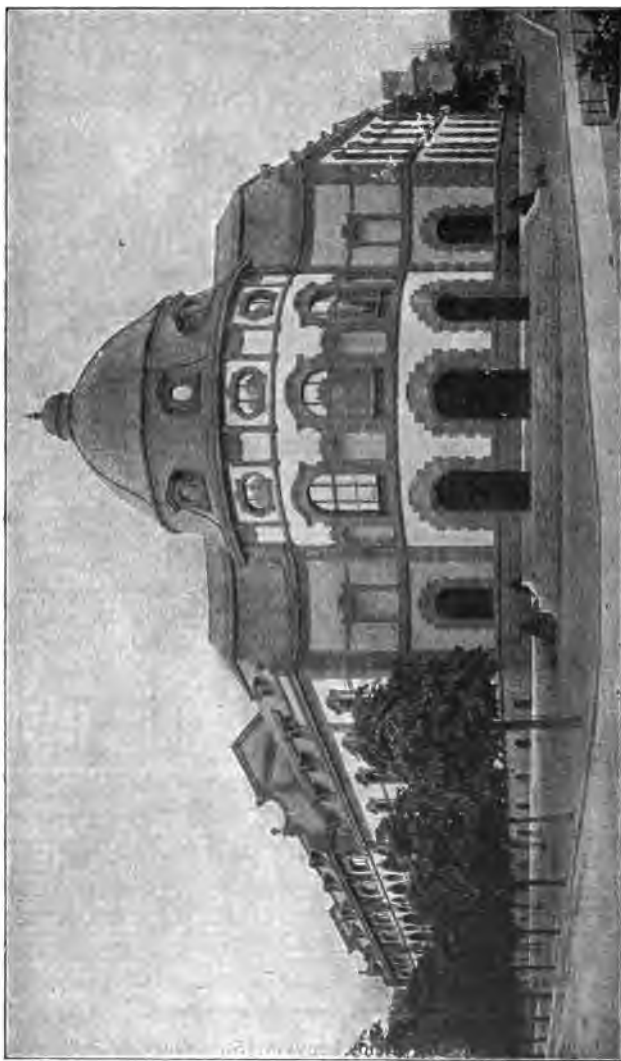
az emeleteket a könyvszekrények magasságában, tehát körülbelül minden 2:50 m.-re elhelyezett áttört vagy máshelyt szilárd padlók alkotják s mely padlókat magok a könyvszekrények vastartói vagy osz-

68. kép. Kertületi és városi könyvtár Augsburgban.

lopai tartanak. Ez a mód az áttekintést nagyon elősegíti. *b)* Több nagy termet építenek, mint Lipcsében és Wolfenbüttelben tettek, teljesen hasonló beosztással, melyeket egymástól tűzálló vasajtókkal lehet

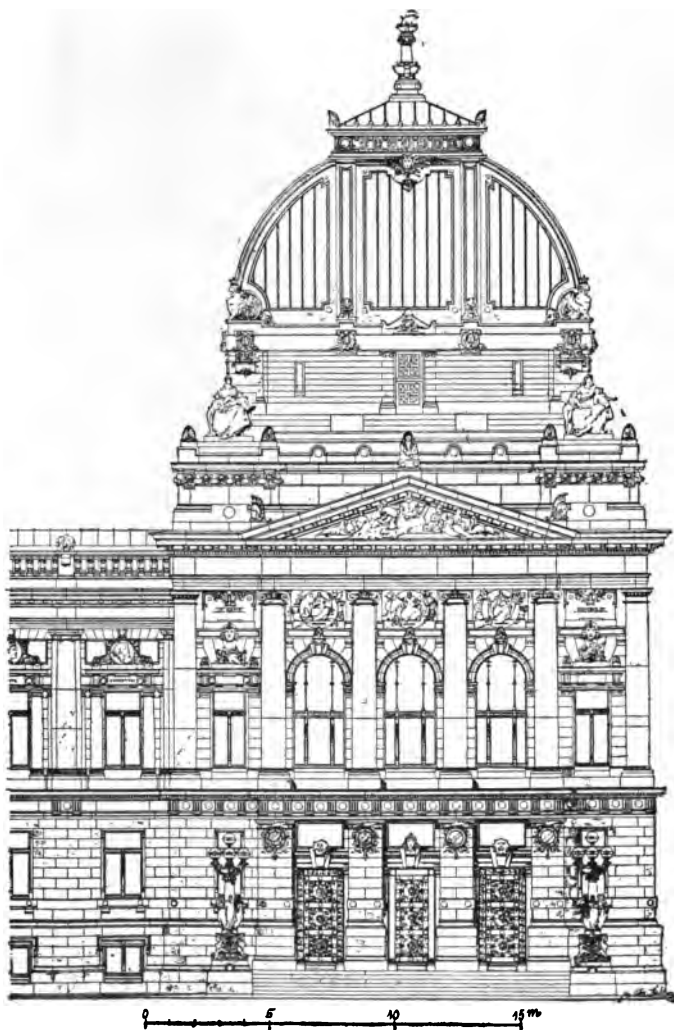
elzárni (toló v. más ajtókkal), a mi lehetővé teszi tűz esetén a könyvtár egyes részeinek megmentését. A lipcsei könyvtár 800,000, utóbbi

67. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.

400,000 kötetre épült. Mindkét esetben a külön felállítandó gyűjteményeknek (ritkaságok, kincsek, incunabulák) külön helyiségek szükségeseek. Lipcsében az elkülönített könyvtermeken belől magokat a

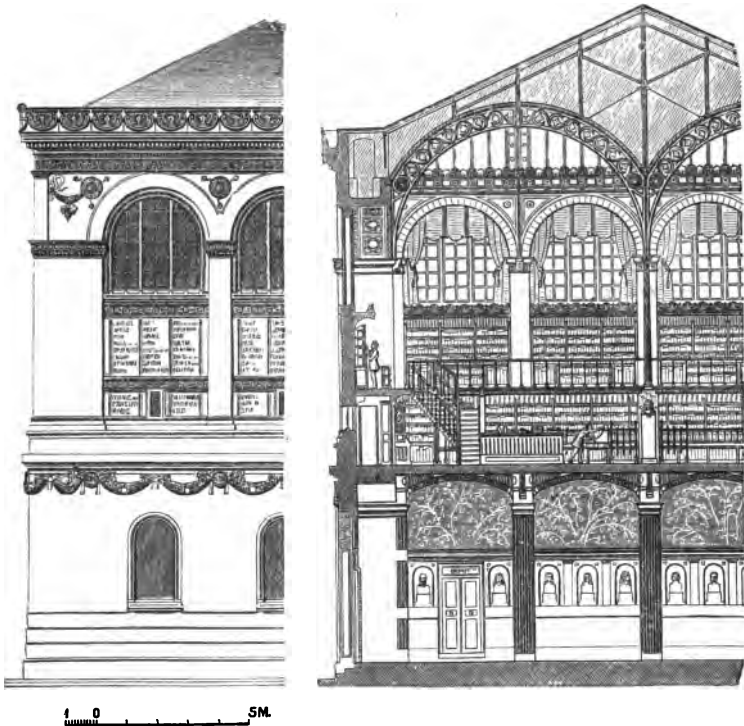
3 méter magas könyvtáremeleteket is (összesen 5) szilárd betonpadló választja el egymástól. Ez emeleleteket vasoszlopok tartják s

68. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.

a könyvszekrényekben minden könyv kézzel elérhető. Ha csak egy polcczal is magasítják őket, 1.000,000 kötet helyezhető el az épületben; de e felső sor ekkor csak lépcsővel érhető el.

A raktárak lehetőleg ne feküdjenek a nap miatt sem nyugatnak, sem délnek. Ha így fekszenek, az ablakok vagy homályos üveggel (Leyden, Halle) vagy port tartó függönyökkel látandók el, de mindkét mód a világítást apasztja. Minthogy a raktárban fő a világosság, kétoldalu oldalvilágítással kell építeni minden lehető esetben; ha kell, felső világítás alkalmazandó; szükség esetén

69—70. kép. Ste Geneviève-könyvtár Párisban. (H. Labrouste terve.)

mindkettő. Legjobb a két-, esetleg háromoldalu oldalvilágítás. E mellett, ha ez kielégítő s ha a vasból készült szekrények lehető kevés világosságot fognak el, a raktár mélysége lehet az eddigi próbák szerint (Rostock, Halle, Göttinga, Kiel, Stockholm, Greifswald) 20 m. is; egyoldalu világításnál legfőlebb 6—7 m. még a legnagyobb és legszélesebb ablakok alkalmazásával is. Nem kell feledni, hogy a raktárrendszer, éppen mert minden helyet kihasznál, több világosságot kíván s városban erre, hol nagy épületek fogják fel a

fényt, még nagyobb ügyelet kell, mert szellőztetése is nehezebb. Hozzáveendő, hogy az ablakok sűrűségének és nagyságának határt

71. kép. Nyilvános könyvtár Chicagóban. Épült 1893-ban.

szab az, hogy a szekrények sohasem a fal mellett, hanem a falakra merőlegesen állván, az ablakok tengelytávolának meg kell egyezni

72. kép. Nyilvános könyvtár Bostonban.

a kettős könyvszekrények tengelytávolával, hogy a világosságot ezek helyes módon nyerjék ; vagy oly elhelyezés alkalmazandó, hogy

felváltva minden második kettős szekrény az ablak tengelyébe essék. Épen az egyoldalú s nem kielégítő világítás okozza, hogy noha kar-

73. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Smithmeyer és Pelz.)

zatos rendszer szerint épült, 7 m. mélység mellett is a budapesti egyet. könyvtár könyvtermei a földszinten és első emeleten sötétek.

Felső világításhoz csak szükségből kell folyamodni a nap

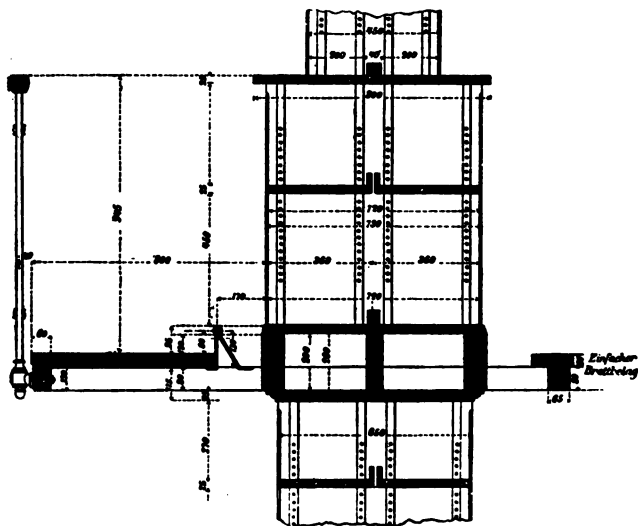
erős fénye és a forróság miatt. Igaz, hogy mint az amsterdami egyetemi könyvtár raktárában, mely házak közt állván, csak felső világitásról lehetett szó, kettős, szellőztethető üvegfedelelet és függönyöket lehet alkalmazni, de ezek a raktár alsóbb részeit elsötétítik. Felső világitás helyett u. n. nagy tetőlámpa oldalvilágítással talán meg-

74. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban.
(Lépcsőház.)

felelőbb volna, ha ugyan elég fényt bocsát be. Több helyt a kétféle világítás egyesítése található, mint Halleban, Kielben, Greifswaldban, hol a lépcsők és folyosók megvilágítására, Budapesten az egyet. könyvtárban, hol az olvasóteremben és egyik melléklépcső fölött és Baselben, hol az olvasó-, katalógus-, folyóirattermekben s a lépcsőházban van felsővilágítás alkalmazva.

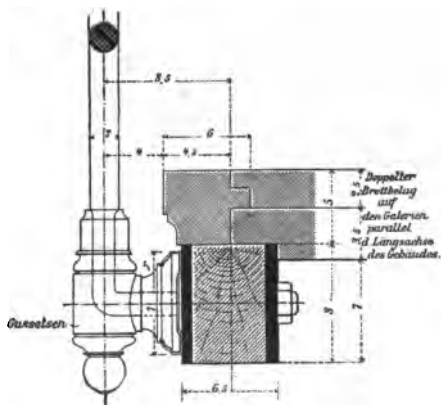
A felső világítást a könyvraktárban először Smirke Robert és Sidney a *British Museum* udvari részén alkalmazták; követték e

75. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Metszet. — $\frac{1}{88}$ -höz.)

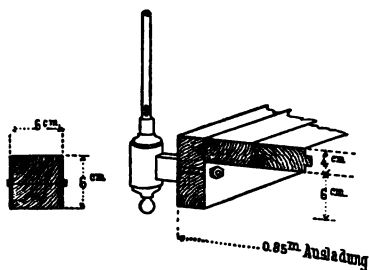
példát Leydenben az egyet. könyvtár egyik részében s Labrouste a Bibliothèque Nationale-ban. A tapasztalat azt mutatja, hogy legfőlebb négy 2:30—2:50 m. magas könyvemeletet lehet így, még áttört padlókkal is megvilágítani s így épen utóbbi helyt, noha a felülvilágítás az egész fedélre kiterjed, a legalsó, az ötödik könyvemelet, borus napokon sötét. E raktár 900,000 kötetet bír befogadni.

Az így világított és tervezett raktárban a könyvszekrények, mint már említettük, csupán a terem közép részét foglalják el s merőlegesen állanak a falakhoz; tehát sohasem a falaknál. Természetesen egyoldalu

76. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Részlet. — $\frac{1}{88}$ -höz.)

világítás mellett csak egy sorban; kétoldalu vagy felülvilágítás mellett kettős sorokban helyezhetők el, közbül egy kb. 1'30—1'50 m.* széles folyosóval. E folyosók szükségesek azért, mert ezekből nyílnak föl- és lefelé a szükséges belső lépcsők, melyek az összes könyvemeleteket összekötik; felülvilágításnál pedig a világítás átbecsátására ugyanitt korlátokkal ellátott nagyobb világító nyílásokat alkalmaznak a lépcsőkön kívül. E belső lépcsők száma természetesen a raktár nagyságától függ. A British Museumban minden 12 m.-re van egy. Legjobb, ha egyenesen haladók s szélességek már 55 cm.-re elég. Nem felsővilágításnál az emeleteknek tűz esetén való elkülönítése végett e lépcső és világító nyílásokra vas csapóajtók teendők. Keskenyebb könyvraktárakban (Amster-

77. kép.

Karzat a Bibliothèque Nationale (Páris)
kisebb könyvtermeiben.

dam) e középlépcsők helyett a négy szögletben csigalépcsőket szoktak alkalmazni; de kényelmetlenségök miatt csak szükségből jók. Természetes az is, hogy mentől kisebb a párhuzamosan elhelyezett kettős könyvszekrények tengelytávola, annál több szekrény s annál több könyv helyezhető el. Föltéve, hogy egy rendes kettős szekrény mélysége 70 cm., akkor 2'00 m. lehet a legkisebb tengelytávolság, mely

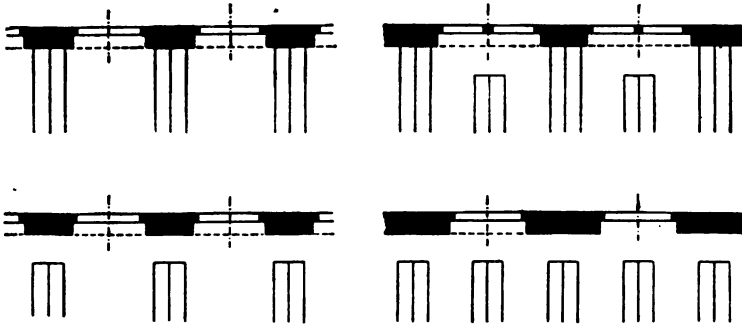
esetben 1'30 m. lesz a két szekrény közti terület a közlekedésre s ez elég is. Azonban vagy a külső stílus követelményei vagy a miatt, hogy a szekrények közé kisebb asztalokat kívánnak egyetemi könyvtárakban a tanároknak elhelyezni, e tengelytávolságot nagyobbra szokták rendszeresen venni. Szolgáljon összehasonlítául a következő táblázat:

Baselen, Greifswaldban, Kielben, Augsburgban	2'00 m.
Frankfurt a/M. vár. kvt.	2'05 »
Darmstadt műgy. kvt.	2'06 »
Halleban, Wolfenbüttelben	2'10 »
Strassburgban	2'30 »
British Museumban	2'44 »

* Strassburgban 1'30 m., Baselen 1'50 m.

Stuttgartban	2:70 m.
Valliano kv. Athénében kb.	2:80 »
Bibliothèque Nationaleban	3:00—3:21 m.
Göttingában	3:10 és 4:80 m.
Lipszében kb.	4:00 m.
Rostockban	4:00 »
Newberry-könyvt. (Chicago)	1:40 m.*

Az előbbiekből világos, hogy a könyvszekrények távolsága összhangba hozandó az ablakokkal úgy szépészeti, mint főleg világítási okokból. Legtermészetesebbnek látszanék, ha minden két ablak

78. kép.

közé esnék egy kettős könyvszekrény; ámde ekkor igen nagynak (legalább 2:75 m.) kellene lennie a két szekrény tengelytávolának vagy igen keskenyek s alaktalanok volnának az ablakok. Általában a mellékelt képen szemlélhető négy elhelyezés van gyakorlatban, melyek közül a két utolsó mód a czélszerűbb s itt is jobb az, hol a fal és szekrények közt (78. kép.) keskeny ut van.

* A kettős szekrények t. i. csak 40 cm. szélesek.

IV.

Számítások a könyvek elhelyezhetőségéről. — A polczközök magassága. — A könyvszekrények. — Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. — A könyvek súlya s a tér kihasználása. — A szekrények anyaga. — Belső oszlopok. — Szilárd vagy áttört közpadlók. — A közpadló. — Világító nyílások. — Egyéb berendezési részletek. — Felhúzó gépek. — Porolásra alkalmas helyek. — Külön bejárat. — Vasablakok, villámhárító, tűzjelző. — Fedélszerkezet. — Intézkedések a nedvesség ellen. — Vitruvius szavai.

Most a legközelebbi kérdés az, hogy a könyvtár építésénél és könyvszekrények készítésénél a könyvek mennyiségét véve alapul, ezekről minő tapasztalat vonható le? Majdnem általános igazság, hogy egy m^2 könyvszekrénybe, feltéve, hogy a polczok és könyvek közti helyvesztés nem tulságos, elfér átlag 90–100 kötet; Staender (*Das Einheitsmass für die Raumberechnung von Bücher-magazinen*) szerint azonban csak 66 s számításait a greifswaldi könyvtárra alapította, hol Gropius és Schmieden 130 könyvet számítottak egy m^2 -re. Gilbert u. ott e számot 80-ra, Wolf a Frankfurt a/M. könyvtárban 102-re teszik. Természetesen régi, nagy alakú könyvekből kevesebb; de a 8r-nél kisebbekből jóval több fér el.

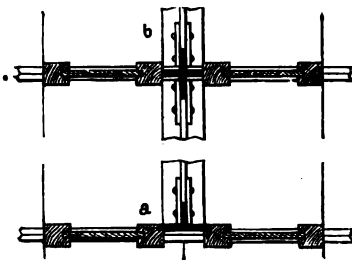
Minden könyvtárban általában háromféle könyv nagyságot különböztetnek meg: 2r, 4r, 8r (az utóbbiakhoz veszik a 8 rétűeknél kisebbeket is) s e háromféle nagyságu könyveket külön polczokra rakják; rendszerint legalól a 2r, főlebb a 4r s legfelül a 8r és kisebbbrétű műveket. Olykor, mint Karlsruheban (Udvari és Tartományi Könyvtár) az épület földszintjén helyezik el a nagy alakú s a többiben a kisebb alakú könyveket; de ez nem czélszerű; mert minden szakot így két helyt kell elhelyezni. E három csoportba osztás megadja a polczok magasságának méreteit s ezek a következők: 8r könyvek mind beférnek 25 cm. magasságu polczokra, a 27 cm. magasságu ritka s bátran a 4r könyvek közé tehető. A 4r és 2r könyveknél már nagyobb az ingadozás. Steffenhagen amazokra 33, emezekre 45 cm. magasságot vél szükségesnek; de a 2r-nél a legmagasabbak egész 55 s a 4r könyveknél 39 cm. magasak. Petzholdt (*Katechismus der Bibliothekenlehre* 36 l.) a három magasságra 28, 42 és 58 cm.-t számít, inkább többet valamivel, mint kevesebbet.

Ha a könyvszekrény hosszabb 2 m.-nél, akkor közbül függőleges fal oszsa ketté. Legjobb, ha e függőleges falak egyforma,

Egyet. kvt. Kielben 2. emeleten	2'50 m.
Augsburgi vár. kvtban kb.	2'30 »
Newberry kvt. (Chicago)	2'30 »
Public library (u. o.)	2'10 és 2'30 m.
Maire Albert 2'15 m.-t ajánl a szekrények magasságára.	

A szekrények mélységére nézve két gyakorlat szokásos: vagy egyforma mélyre csinálják tekintet nélkül az alakra, vagy pedig a 2r, 4r és 8r alakakra más-más mélységgel. Szokottabb, mert egyszerűbb az első mód. Ez esetben 70 cm. mélység felelne meg kettős szekrénynek; de ez is szinte sok s tulajdonképen a mi 60—64 cm.-nél több, már felesleges. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a kettős faszekrények 50 s ugyanott a Public libraryban a kettős vasszekrények csak 40 cm. mélyek. Augsburgban a kettős szekrények 75 cm. mélységűek. Göttingában az új rész berendezésében külön méretnek szerint a 2r könyvek szekrényei 40, a 4r-eké 30, a kisebbeké 20 cm. mélyek. E beosztás ugyanazon könyvszekrényen is alkalmazható. A rendes szokás az, hogy a könyvszekrény alja mélyebb, felső része keskenyebb s az alsó résznek így üresen maradt lapja mintegy asztalként szolgál. Ez Minneapolis (America) közkönyvtárában raktárrendszerű állványokon is van alkalmazva. A gyakorlatban a könyvszekrények többnyire igen mélyek; mert kettős szekrélynél már 60—64 cm. mélység mellett marad elég szellőzésre szükséges tér. A többi ugyis csak porfészek.

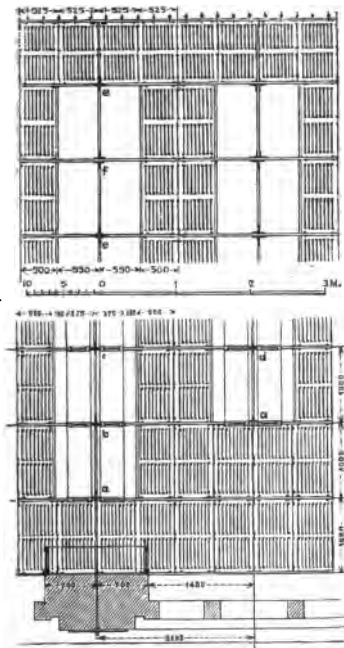
A könyvek súlyára nézve a következő számításokat tették: Egy folyóméter könyv átlagos sulya 20—25 kg. Egy 2'30 m. magas s 1 m. széles szekrény könyvsulya átlag 200 kg., ha a könyveket vegyesen állítják föl; lényégesen több a különböző alaku könyvek elkülönítésével; felmegy t. i. 500 kg-ra is. Göttingában 1 köbméter könyv és szekrény együttes sulyát 835 kg-ra vették az építésnél; Tiedemann, midőn a hallei könyvtárt építette, próbák alapján 1 könyv sulyát 0'6 kg-ra s 1 kbm sulyát (ha a szekrényt félig telve gondoljuk s a térvesszéssel alig is tehető többre) 300 kg-ra tette s így öntött vasból készült szekrényekkel együtt a suly 1 köbm.-re nem több 500, kovácsolt vasnál 750 kg-nál még akkor sem, ha nagyobb megterhelésre számítván, ennek megfelelően erősebbre építtetjük a szekrényeket. A könyvraktár területének teljes kihasználása alatt azt értjük, ha leszámítva a belső lépcső- és világító nyílásokat s mellékhelyiségeket, egy m²

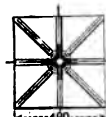
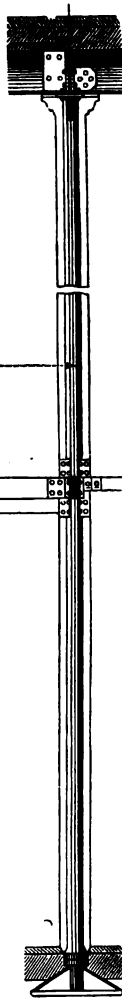
Összekötés az alaprajz *a* és *b* pontjához.

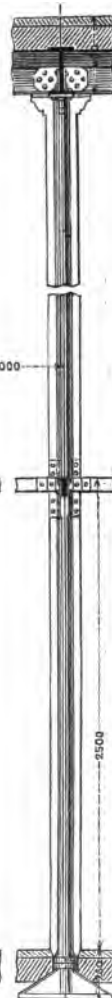
Összekötés az alaprajz *f* pontjához.

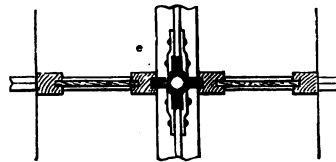
A vasépítmény alaprajza
s az áttört padlók.

Talptartó.

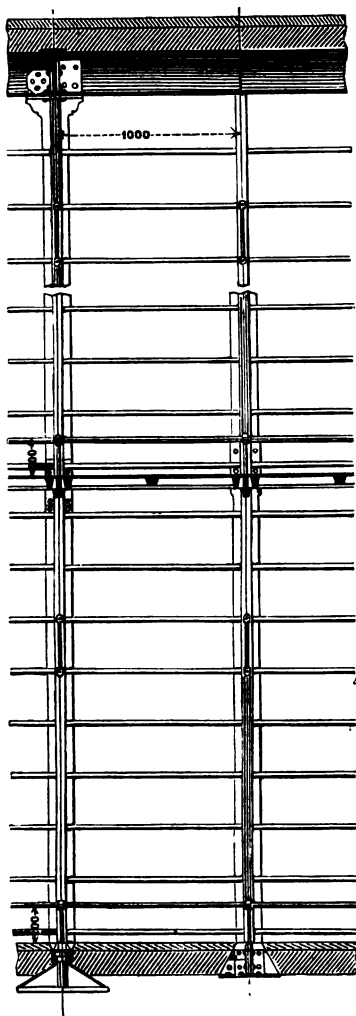
Vastartók az alaprajz *c* pontjához.

Összekötés az alap *e* pontjához.

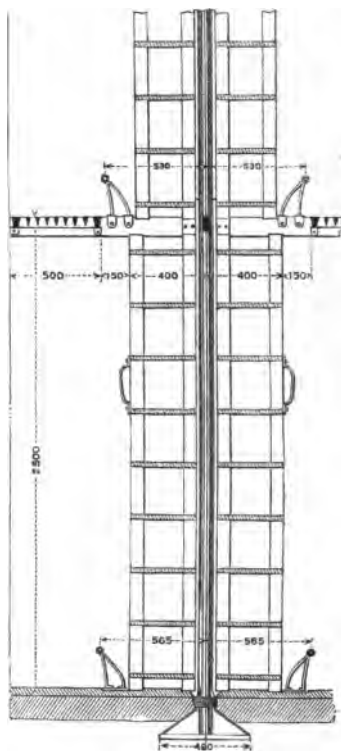
79. kép. Vasbelépítmény a kielii egyetemi könyvtár raktárában.

alapterületre, 2,5 m. magas könyvraktári emeletek mellett, 250 kötet elhelyezhető s ezt a washingtoni congressusi könyvtárban elérték.

A könyvszekrények képe.

A raktárrendszerű könyvtárakban a falakat csupa kőből építik, mint az természetes. A belső berendezés túlnyomólag vasból készül a tűz- és férgectől való biztonság miatt. Meg kell azonban az általános hittel szemben jegyezni, hogy

A szekrények keresztmetszete.

80. kép. Vasszerkezeti részek a kiel. egyet. könyvtárban.

a könyv nem tartozik a könnyen gyúló tárgyak közé s így a belső faberendezés, a hol vasra a pénz nem telik, nem okvetetlenül elvetendő. Télen fűthető könyvraktárakban a vasberendezésnek

adandó előny; ellenkező esetben talán inkább a fának. Noha megjegyzendő, hogy nagyobb tűz esetén csak a vasszekrény könyvei menthetők meg; mert a faszekrénynél előbb a szekrény ég el s a

81. kép. Részlet a British Museum könyvraktarából.

könyvek máglyaszerű halommá omlanak; a vasszekrény kitartja, míg az összes könyvek rajta elégnek.

Ezt a belső szekrény-berendezést könyvraktárakban, ha a raktár szélesebb, az alaptól a tetőig felnyúló közbül eső vasoszlopok tartják. Ezeken nyugszik a tetőszerkezet is s ezek tartják a köz-

bül eső, a könyvtáremeleteket elválasztó áttört vagy szilárd padlókat is. Ezek a vasoszlopok vagy öntött vasból valók vagy szög- és T-vasakból vannak összeállítva. Előbbire példák a British Museum, Halle, utóbbira Bibliothèque Nationale, Basel, Kiel (79—80.

82. kép. Egyetemi könyvtár Leydenben.
(Részlet a könyvraktárból.)

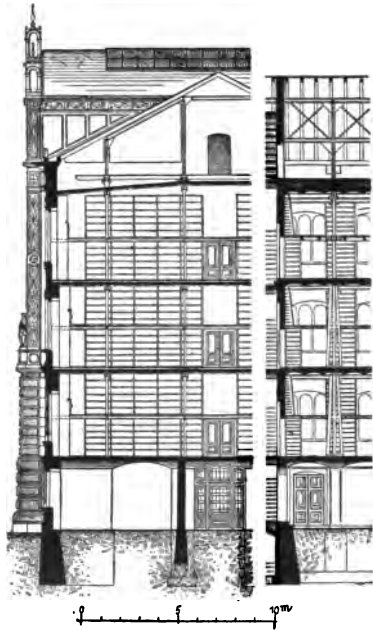
kép) könyvraktárának vastartói. Legjobb, ha ezek keresztmetszete, mint Baselben, keresztalakú. Fából ezek az oszlopok soha sem volnának készítenők a tűzveszély és a miatt, hogy túlságos vasosak volnának. Ez oszlopok közepén, két sorban úgy helyezendők

el, hogy köztök legyen a kettős könyvszekrények között hosszában elvonuló folyosó.

Ez a belső berendezés a szilárd vagy áttört közpadlókkal kétféle lehet: *a)* vagy minden könyvtáremelet külön vasgerendázatot kap s így ezen nyugszanak a szekrények és az összes megterhelés a padlórostélyokkal együtt; *b)* vagy a könyvszekrények oldal-vastartói az alaptól egészen felnyulva mint megannyi oszlop-szerkezetek tartják a könyveket s ez esetben ők hordják az áttört padlót is s ekkor szilárdságuk oly arányban nagyobb. És e szerint vagy a közfalakba vannak beépítve az emeleteket elválasztó vasgerendák, vagy a közpadlókat csak az oszlopok és könyvszekrények vastartói tartják. Ez utóbbi esetben a raktár egy üres tér, melyet merőlegesen a szekrények s vízszintesen az emeletpadlók metszenek.

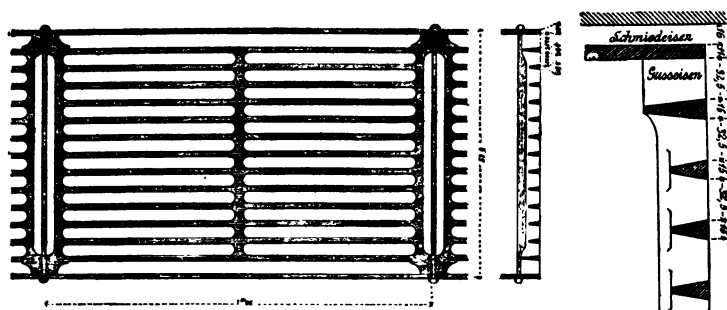
Itt a padlóknál különösen a következő pár szempont emelendő ki: A gyakorlat azt tanítja, hogy 4—6 könyvtáremeleten át csupa áttört padló semmi esetre sem czél-szerű; mert tűz esetében sokkal nagyobb terület van veszélyeztetve; mert a tisztaságot nehéz fön-tartani, minthogy a legfelső emeletről is minden por s egyéb a legalsó részig lehull vagy leszáll

s ugyanazt a szemetet minden emelet az alsóbbnak adja; és végre mert az ilyen helyiségek fűtésénél épen az a kellemetlenség áll elé, mint a teremkönyvtáraknál: azaz fönt elhordozhatatlan lesz a meleg. Ezért minden két könyvtári emelet szilárd padlóval választandó el, melynek színvonala essék össze a vele egy vonalba eső egyéb helyiségekével. Például kiemelendő, hogy a British Museum könyv-raktárában a por ellen alig birnak védekezni. Az alól fölvert por fölszáll a legfelső emeletig s onnan megfőnomodva újra lejön

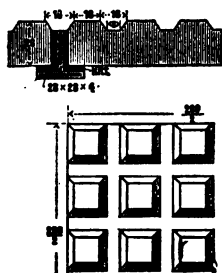
83. kép. Egyetemi könyvtár Rostock-ban. (Terv. H. Willebrand.)

a legalsóig. Lipcsében, Strassburgban minden könyvemeletet szilárd padló választ el, Augsburgban, Rostockban minden kettőt, Greifswaldban az alsó kettőt a felső négytől, Halleban minden közpadló áttört, mint a British Muzeumban, Leydenben és Bibliothèque Nationaleban (81—83. kép). Természetes, hogy felülvilágításnál nem

84—85. kép. Öntöttvas padló részlet a Bibliothèque Nationaleból, Párisban.

marad más választás a csupa áttört padlónál. E közpadlók többféleképpen készülnek. Leggyakrabban öntött, $\square$ vagy Γ átmetszetű rostélyvasakból. Ezekre jöhetnek, ha világosságra nincs szükség, különféle fedőlapok öntött vasból, vaspléhből, deszkából stb. Más-

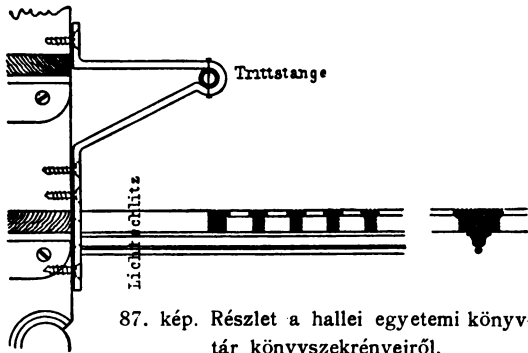

86. kép. Üvegpadló részlet a Reichstagsbibliothekből Berlinben.

helyt betonból készítik a szilárd padlót (Lipcse, Strassburg, Basel), a washingtoni congressusi könyvtárban fehér márvánnyal vannak a rostélyok fődve, hogy a fényt visszaverjék, melyek a biztos járás végett felül csiszolatlanok s csak alól csiszoltak. Máshelyt mint Wenker is javasolja a maga rendszerénél, a padlót a világosság áteresztése végett Siemens-féle üveglapokból készítik (84—86. kép). (A Princeton University könyvtárában üveglapokból áll a padló, noha csak felülvilágítás van.) Ha áttört a padló, a rostélyokat a világosság irányában hosszában s nem keresztbe kell fektetni; ugyancsak a járás irányában is hosszában fektüdenek, különben a cipő orra folyton beléjük akad s a járás kényelmetlen.

Szokásos továbbá a raktárrendszernél a világosság áteresztése végett, különösen a felső könyvsor megvilágítására, egy-egy nyílást

hagyni a szekrények hosszában, mely kb. 25—27 cm. széles; de hogy a könyveket és embereket óvják a leeséstől, befonják vagy sodrony-, vagy erős spárgahálóval. (Brit. Mus., Bibl. Nation., Halle.) Ujabban igyekeznek elkerülni e nyílásokat. E nyílások külső szélére, különösen, ha a könyvemelet 2:20 m.-nél magasabb s ekkor a felső sor könyveit szabadkézzel elérni

87. kép. Részlet a hallei egyetemi könyvtár könyvszekrényeiről.

nem lehet, a szekrények talpára két oldalt erősített tartókra, a szekrények talpmagasságának megfelelően vaspálczákat tesznek, melyek egyszersmind korlátul szolgálnak e nyílásokhoz. Ha már a könyvlevegő fellép e vaspálczára s a könyvszekrények szélébe megfelelő függőleges fogantyuk vannak a kéz számára, a felső sor könyveit is elérheti bárki, minden más segéd-eszköz nélkül, ha 2:35—2:40 m.-nél a könyvemelet nem magasabb (87. kép). Ha magasabb, akkor lépővasak helyett mozgatható lépcsők vagy ilyesmik keltenek. (88—89. kép).

88. kép. Lépőke.

89. kép. Lépős szék.

Egyéb részletek továbbá, hogy a kettős könyvszekrényeknél a polcz belső oldalán hosszában kb. 4 cm. magas vékony deszka vagy pléh erősítendő, hogy a könyveket a becsúszástól megóvja. A drótháló, mit Londonban láttam, szükségtelenül drága s porfészek. Szükségesek továbbá minden könyvtárban megfelelő számú könyvtámaszok festett vaspléhből szögletre hajtva, hogy a félig üres polczok könyveit feltámaszszuk s hogy ezek mindig egyenesen állván, az elferdüléstől megóvassanak. Ezeknek igen jó mintáit Soeneckennél (90. kép) s másoknál lehet kapni. Minthogy gyakran szükséges,

hogy a raktárban levett könyvben azonnal lapozni lehessen, e célra, a hol lehet, a szekrények közé kis asztalok teendők. Ha a szekrények kis tengelytávola nem engedi, akkor magához a könyvszekrényhez itt-ott kis deszkalapok erősítendők. (91. kép) A feltűnően nagyalakú könyvek számára, melyeket néha felállítani

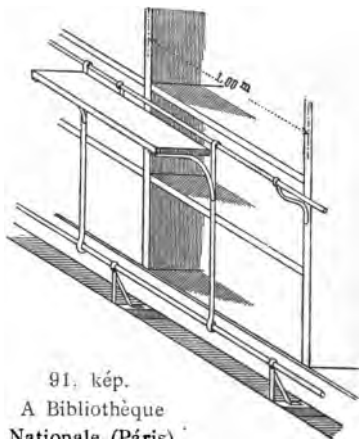
90. kép.

Könyvtámaszok aczéллеmezből.

sem, csak fektetni lehet, külön szekrények állítandók azon szak közelében, melyhez tartoznak. Az ily szekrények, természetesen, megfelelő szélesség mellett, szükséges, hogy több merőleges, belső vékonyabb falat kapjanak, hogy a könyvek a ferdén állástól megóvassanak (92. kép).

A fektetésre szükséges könyveknek czélszerű az oly szekrény, melyben fiókok helyett kihuzható deszkalapok vannak beillesztve, s az ily könyveket ezekre fektetjük.

A könyvraktár berendezéséhez tartoznak a felhúzó gépek is. Ezek közül mindenesetre jó pár kézi felhúzógép alkalmazása; mert a felhúzással kiméltetnek a könyvek s ezeknek természetesen a legujabb s legczélszerűbb szerkezet adandó. A British Museumban és Bibliothéque Nationaleban kézi felhúzók vannak; a baseli legujabb könyvtárban 100 kilót megbiró víznyomású emelőgépekkel szállítják fel és le a könyveket. Mindenesetre szükséges e gépek vasrészeit bőrrel bevonni, hogy a könyvek ne sérüljenek meg. Czélszerű továbbá, kivált magasabb könyvraktárakban, víznyomású személyfelhúzók alkalmazása a hivatalnokok és szolgák számára a gyors közlekedés végett. Majdnem hihetetlen, hogy mennyi idő-, fáradság-, sőt személyzet-megtakarítás érhető el ez által. Így pl. Meyer A. B. megjegyzi, hogy a John Crerar-Libraryban (Chicago) egy könyv kihozatala a czélszerű

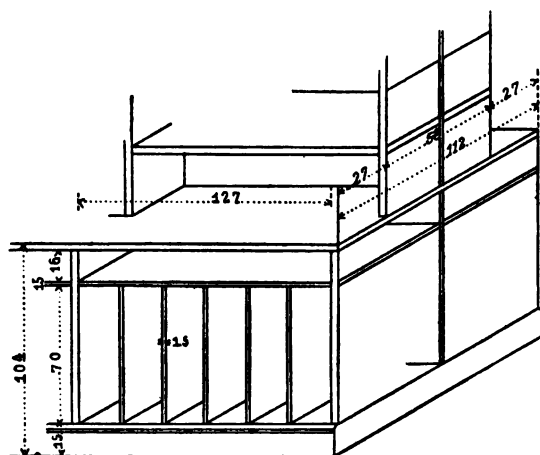

91. kép.

A Bibliothéque
Nationale (Páris)
könyvszekrényeinek alkalmazott
asztalka.

berendezés következtében 1 perczet és 38 mp.-et vesz csak igénybe. E gépek berendezése természetesen szakszerű mérnököt kíván; mert majdnem minden év találmányai újabb és újabb javításokat nyújtanak e téren.

A könyvraktárban, lehetőleg minden emeleten, gondoskodni kell arról, hogy a könyveket legyen hol kiporolni; mert ez a könyvtár főtartására a legfontosabb feladatok egyike. A könyvtárt évenként le kell porolni oly formán, hogy a könyveket helyökről levétetjük s magát a szekrényt is gondosan nedves ronggyal letisztítatjuk. Természetesen a por kevesebb lesz, ha a padlót állan-

92. kép. Könyvszekrény nagy alaku könyvek számára.
(A strassburgi egyetemi könyvtárból.)

dón tisztán tartjuk. A porolásra legjobb, ha minden könyvemeleten e célra szabad erkélyek vannak, hová a könyveket kihordják. (Brit. Mus., Göttinga.) A tisztántartás épen ezért könnyen és pontosan csak oly rendszernél eszközölhető, hol a könyveket kézzel el lehet érni s nem kell őket lépcsőkön vagy hágcsókon fel- s lehordani és a hol a szekrények nincsenek a fal mellett; tehát csakis a raktárrendszernél. Természetes az is, hogy pontosan záró ablakok, lehetőleg kettősek (nem mint a német könyvtárak raktáraiban, egyes ablakok) lényegesen meggátolják a por behatolását; viszont, mint említettük, szilárd padlóju könyvemeletek mellett könnyebb a tisztántartás, mint áttört padlóknál. A takarítás eszközei számára minden könyv-

emeleten külön kis helyiség építendő, hogy ne kelljen őket le- s felhurcolni, mi gyakran szintén akadály a tisztogatásban.

Továbbá, noha általában helyes, ha a raktár úgy van építve, hogy egyetlen vasajtóval le lehessen zárni az egészet, gondoskodni kell róla, hogy kívülről is hozzá lehessen férni s ezt legjobban tűzmentes, kívülről bevezető kőlépcső által érjük el, melyről szükség esetén minden emeletre be lehet jutni és ezt a lépcsőt szintén vasajtó védje kívülről tüztől, betöréstől.

Nem felesleges gondoskodás, hogy ha az épület városban, más épületek közelében, szűk utczában van, kívülről vasablakok alkalmazása, melyek a szembenlévő ház égése esetén védelműl szolgáljanak; valamint villámhárító, tűzjelző-készülék az ily épületek természetes és szükséges alkatrészei, előbbi, kivált ha az épület magára áll, nagyobb téren. A villámhárítóra nézve megjegyzendő, hogy a tulnyomóan vasszerkezetű könyvtáraknál egy külső vezetéknek nem sok értelme volna s ezért legjobb ilyenkor magokat a vasszerkezet oszlopait használni fel levezetőkül s gondoskodni, hogy ezek a földdel megfelelően kapcsoltságban legyenek, mint ezt a hallei könyvtárnál Helmholtz javaslata szerint alkalmazták.

Megemlítjük azt is, hogy szokásban van s igen helyesen, a könyvtárápületek fedélszerkezetére is különös gondot fordítani. Így pl. a rostocki egyetemi könyvtár legfelső emeletén, noha a fedélszék vas, mégis, hogy égés esetén a fecskendők vize be ne hatoljon, a padlást külön cementburkolattal is ellátták. Halleban a könyvtár teteje egészen lapos s kiválóan biztos szerkezeten kívül homokréteg is van rajta s így biztosítva a külső kigyulás ellen.

Különös óvintézkedést kíván a könyvtár a nedvesség ellen. A por mellett ez a könyv legnagyobb ellensége. Rouveyre szépen jegyzi meg, hogy »a könyv élőlényhez hasonlítható, mely telve érzékenységgel, szeszélylyel vagy eredetiséggel; tehát gyakorlott bánásmódot, gondos megőrzést és állandó gondosságot igényel«.

A könyv tehát megéri a környezetet s természetesen nem szereti a sötét zugokat; de épen nem a nedvességet. Csak látni kell, hogy szelid, mosolygó világításban minő kedves kép az, a melyet a különböző színbe kötött és minden portól tisztán tartott könyvek nyújtanak. Legjobb nekik a keleti fény s ezt már a rómaiak tudták. Ebben a könyvek mintegy fölélének, a kötések megérnek

s aranyozásukat és más díszeket valami kedves patina lepi meg. Vitruvius sorai általában ismertek, ki erről így ír: (Lib. VI. cap. 4.) »Cubicula et bibliothecae ad orientem spectare debent, usus enim matutinum postulat lumen, item in bibliothecis libri non putrescent, nam quaecunque ad meridiem et occidentem spectant, a tineis et humore vitiantur, quod venti humidi advenientes procreant eas et alunt infundentesque humidos spiritus calore volumina corrumpant«.

Mindezekért a könyvek jobban vannak elhelyezve emeleten, mint földszinten. De ha földszinten is állnak könyvek, akkor az épület nedvesség elleni biztosítása szükséges vagy pinczék által vagy az alap fölött, mint Halleban s a technikai egyetem könyvtárában Darmstadtban, 80—90 cm. üres tért kell hagyni, hogy az épület e része más egyéb óvóintézkedéseken kívül folyton szellőztethető is legyen. E célra szolgálnak továbbá a jó magas földszint és pontosság az építésben, a különféle elszigetelő módszerekkel.

V.

A különböző szekrény-szerkezetek. — A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. — Mozgatható polczok. — A fogas lécz. — A polcz anyaga. — A részcappal való állíthatóság. — Ebrard és Wolf találmánya. — Roth módosítása. — Green módosítása. — Smith módosítása. — Lipman szerkezete. — A baseli szerkezet. — Stikeman polczai. — Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. — Wenker könyvszekrénye. — Pauli, Koch, Müller polczai. — Staender polczai. — Eredmények. — Egyéb ritkaságok stb. őrzésmódja.

Manapság a hely kihasználása s egyéb czélszerűségi okok különösen előtérbe állították a könyvszekrények ügyét s az utóbbi évek alatt a különféle rendszerek egész sora jött létre. Ezekről külön kell szólanunk.

Magoknál a szekrényfalaknál, legyenek azok akár fából, akár vasból, a következő szempontok méltók a figyelemre: *a)* Sohase legyenek mélyebbek annál, mint szükségesek. *b)* A függőleges vagy középfalak ne legyenek vaskosabbak, mint a teherbírás kívánja s legyenek teljesen simák, hogy a könyvet könnyen lehessen rongálás nélkül kivenni s visszatenni. *c)* Ha vasból vannak, ezek álljanak teljesen síma pálczákból, hogy a világosságot átbocsássák, könnyen legyenek törölhetők s rajtok minden szöglet vagy kiálló rész, diszítés stb. csak arra

való, hogy a könyvek megsérüljenek. *d)* A faszekrényeknél kerülendő minden homlokdisz; mert ez meg csak arra jó, hogy a felső sor könyveit félig elfödje s a hely kihasználását megakadályozza. Természetesen kerülendők az oly díszléczek is a függőleges szekrényfalak élén, melyek nem engedik, hogy a szélső könyvek egyenesen álljanak, vagy elfedik őket. Kerülendők az ajtók bármily alakban, valamint függönyök s ilyesmik. *e)* A kettős szekrények közé hátfal nem kell; elég, mint említettük, egy alacsony támasz; a hátfal csak elfogja a világosságot, levegőt s alkalmas a por lerakódására.

A szekrényekben a könyvtartó deszkák lehetnek szilárdan beilleszthetők vagy mozgathatók. A mozgathatók előnye annyira szembeötlő, hogy ma már csakis ezek ajánlíhatók. E célra legrégibb a fogas lécz, mely ma is legáltalánosabb, de a legrosszabb a következő okokból: ezek mellett a polczok csak 4—5 cmnyi közökben mozgathatók fel és le s így helyvesztést okoznak, holott éppen ez ellen valók volnának; a szélső könyvek mindig ferdén állnak; a polcz mozgatása nehéz s ezért ott sem igen bajlódhatnak vele, hol helyet lehetne ez által nyerni.

Másik kérdés: miből készüljön a polcz? A legújabb időkig elterjedt volt a 2·5—3·00 cm. vastag deszka. Szokták az ily polczot rámásán készíteni, mi jobb, de költségesebb. Halléban pl. a polczok keményfa rámai 2·5 cm.-esek, a betétlap 1·5 cm. vastag. Természetesen féregtől mentes fa választandó, s olyan, melyet a szű kevésbé támad meg. A fenyőfapolcz a szurok-kiizzadás miatt gyakran kellemetlen s ezért ezt kívül-belül világos olajfestéssel kell bevonni, hogy vizes ruhával törölhető legyen. A férgek ellen több helyt a lyukacsos vagy léczekből összeállított polczokat ajánlják; de a por miatt egyik sem ajánlatos. Mások a deszkalapok befedését ajánlják palával, vékony érc-, üveg-, porcellán-, faïence-lapokkal; de ez költséges és kellő tisztogatás mellett felesleges is. A New Record Office könyvtárában (London) 2 cm.-es palalapokból készítették a polczokat s viaszos vászonnal vonták be; tettek próbát durva üveglapból készületekkel is, de nedves időjárásakor izzadtak. A British Museumban a polczok farámára erősített vaspléből állnak vörös bőrrel bevonva. Amerikában a congressus könyvtárában (Washington) a polczokat aczélorostélyból készítették (2 cm. vastag s 6 kg. nehéz) s a Bauer-Barff-féle eljárással mentté tették a rozsdától.

A polczok mozgathatása fel és lefelé már régóta foglalkoztatja a szakköröket, mert ettől függ leginkább a hely kihasználhatósága, az áttekinthetőség és könnyű kezelés. Legrégibb találmány e téren a fogas lécz után a *rézcsap*, melynek a lapátalaktól a szegig számos

93. kép.

94. kép.

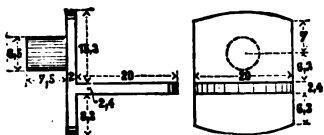

95. kép.

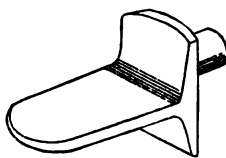
faja ismert, mint a rajzok mutatják, melyeken a méretek és beosztás minden részletei láthatók (93—99. kép). Legszebb s leg-

96. kép.

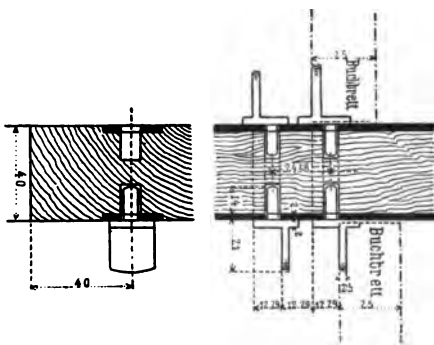

97. kép.

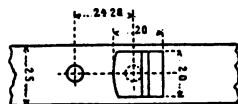

98. kép.

jobb, ha a rézcsap lapátja és csapja excentrikusok s ekkor már csak ezek forgatása által is gyakran megnyerjük a szükséges magasságot és így a hely jól használható ki. A British Museumban, hol először alkalmazták, minden 19 mm.-re egy-egy lyukat furtak a szekrények oldalaiba s így a polczok már kis magasságra is állíthatók. De a könyvszekrény oldalában e sűrű lyukak gyengítik a szekrényt s ezért czélszerű belé a lyukak sora helyén egy vékony, körülbelül 25 mm. széles vas- vagy keményfa-pántot tenni, s ennek előnye, hogy így a fa- vagy vaspántba is együtt befurt lyukak szélei nem ereszkednek meg. A nehézségek a rézcsapoknál nem épen csekélyek, t. i. itt is

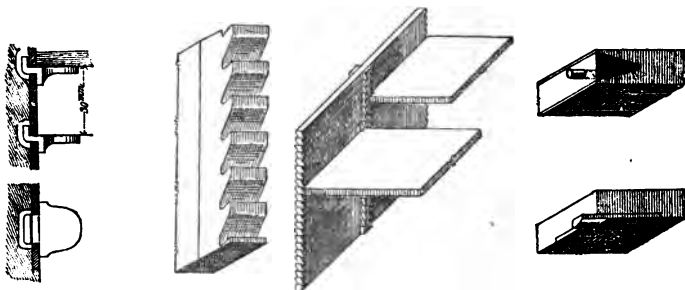

99. kép.

négy szeget kell mozgatni, tehát a fáradság majdnem annyi, mint a fogas lécnél; az egyes rézcsapok méreteinek egyenlőknek kell lenni, különben a deszka nem áll szilárdan; ha a deszka csak kissé is megvetemedik, akkor inog és ha nem illeszkedik be elég jól, könnyen dül. Mindazáltal használatuk sok helyt megvan, így a Bibliothèque Nationaleban, Stuttgartban, Karlsruheban, Halleban, a német Reichstag könyvtárában (Berlin), Göttingában és ujabban a budapesti egyetemi könyvtár néhány új szekrényén is. Igen érdekes ennek az a módja, melyet Charlottenburgban az új népkönyvtárban alkalmaztak; de ebben az állíthatóság csak 3 cm. (100. kép.) Különben ma már e módot mind ritkábban alkalmazzák.

Az ily szegécsek helyett a *New Record Office*ban (London)

100. kép.

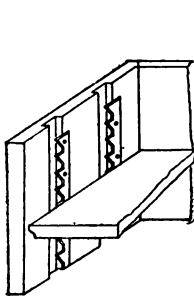
101. kép.

egy más módot alkalmaztak, t. i. ott szögletvasak (30—30 mm. hosszú részekkel) tartják a pala-polczokat s e szögletvasak alsó oldala át van furva, valamint a szekrény vasból készült oldala is s az ezeken átdugott szegecs tartja a szögletvasakat, melyek felső lapjain áll a polcz. De ezzel a móddal tért megtakarítani épen nem lehet s a kezelés sem könnyű a gyakorlatban.*

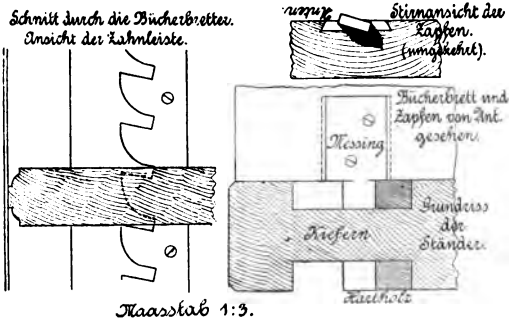
Ezek helyett *dr. Ebrard* és *Wolf* a fogasléczet próbálták sikerrel megjavítani a Majna melletti frankfurti városi könyvtárban, mely mód alkalmazást talált Giessenben az egyetemi és Augsburgban a városi könyvtárban is (101. kép). Ők t. i. a szekrény belső részén, a hol nem áll utban, meghagyták a fogas léczet s a külső részen a szekrény függőleges oldalainak szembe néző fala kap a fogas léczeknek megfelelő vájatokat vagy fogakat. A szekrénynek

* *Centralblatt für Bibliothekswesen*. X. 23. 1.

ez a része készülhet keményfából vagy öntött vasból. Már most a polcnak mind a négy szöglete kiálló vascsapokat kap, melyek hátul a fogas léczre, elől a vágatokba illeszkednek s így a könyvek símán fekehetnek a szekrény oldalfalán. E csapokat vagy becsavarják a polczok végeibe, vagy ráerősítik az erre külön öntött vaslapokat, melyek vége a csapot alkotja. E módon a könyvpolczokat még könyvekkel megrakva is lehet feljebb és lennebb mozgatni. Természetesen a könyvszekrények e mellett készülhetnek akár fából, akár kettős vaspléhből. A szekrények m²-e kerül egészen vasból kb. 17, fából, szemben vasfogakkal, kb. 12 és egészen fából fafogakkal kb. 8 koronába; de ez a mód jobban ajánlható a pontosabban kidolgozható fából, mint vasból. Hiánya e módszernek,

102. kép.

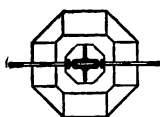
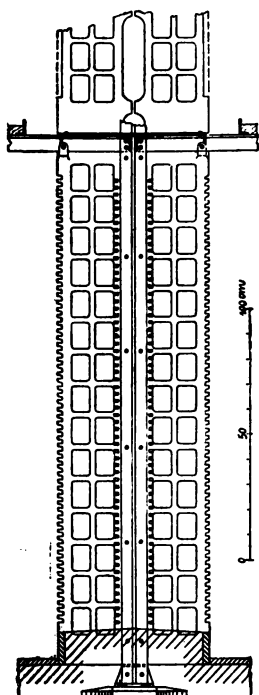
103. kép.

hogy a polcz legkisebb vetemedése már nem teszi pontossá a csapok beilleszkedését a fogakba.* Ezért ennek a módnak *Roth* azt a módosítását alkalmazta Grácban (Steiermarkische Biblioth. am Johanneum), hogy ő, a polczokat tartó mindkét fogasléczet a szekrényfal belső oldalára szegeztette megfelelő vágatok fölé s így a csapok nem a polcz négy végére, hanem két szélső oldalába bennebb kerültek, mi a polcz könnyű lebillenését okozza s a könyvek még sem fekehetnek jól a szekrény oldalához az oda szegzett léczek miatt (102. kép). Ugyanennek egy másik módosítása a berlini országház könyvtárában alkalmazott polczszerkezet (103. kép).

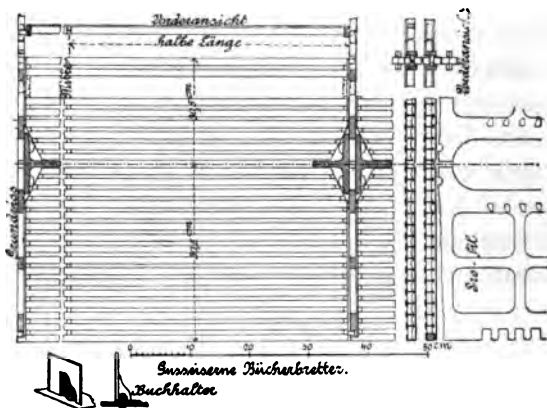
Szintén ugyanennek módosítása a *Bernhard R. Green-féle* is. (Washingtonban a Congressus könyvtárában és számos más könyv-

* U. o. XI. 573. 1.

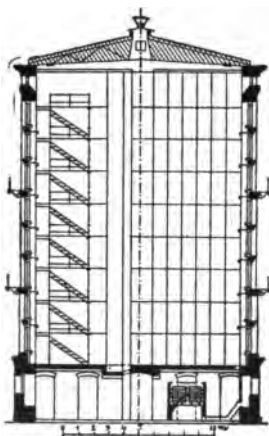
tárban alkalmazva. Amaz több mint 2 millió kötetre épült.) Részletes és szakszerű leírását adja Jörges. (*Die modernen Systeme von Büchergestellen* 1895.) E szerkezet egészen vas; a szekré-

Állvány
és oszloptartó.

Könyvpolcz, könyvtartó s a könyvállvány oldalnézete
a fog- és csapberendezéssel.

Összbeosztás.

104—107. kép. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban.

nyek oldalfalai négy-
szögű nyílásokkal át-
tört öntött vasból ál-
lanak s e nyílásokon
belől van egy vas-
fog-sor felülről lefelé,
mely a polczokat be-
lőlről és elől a szem-
közt fekvő éleken egy
megfelelő másik fog-
sor, mely a polczo-
kat kívül tartja, itt a
megfelelő csapok, be-
lül a polcz ráfekte-
tése által. Magok a
könyvpolczok rozsdá

ellen mentesített, alól gömbölyű, felül laposra csiszolt aczélpál-
czákból állanak; de ezeket lehetne itt is akár fából, akár vaspléh-
ből stb. készíteni (104—108. kép).

Egy másik, a *Smith-féle rendszer*, tulajdonképen nem más,

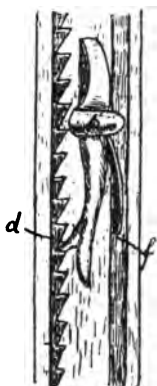
mint egyik faja a tartószegnek. Ebben a szekrények belső oldalában merőlegesen felülről lefelé két négyszögű vájat van (19 mm. széles, 13 mm. mély) s ezekben befelé fordulva egy-egy fogas lécz. Ebben a vájatban mozognak fel s alá a gömbölyű tartószegek, melyeken

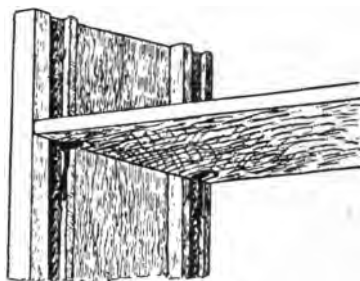
108. kép. Nemzeti (Congressus) Könyvtár Washingtonban.
(Részlet a könyvraktárból.)

a polcz nyugszik és e szegek rögzítésére szolgál alól a szeg nyele; ebből egy fognyulvány t. i. a fogaslécbe kapaszkodik, melyet oda egy rugó nyom. Ezzel a rendszerrel Amerikában próbát tettek s megelégedésre talált, mint Jörges egy könyvtárnok jelentéséből idézi. (109—110. kép.)

Mellőzve a Leuthold szintén fogasléczen alapuló rendszerét, melynek gyakorlati értéke ugy sincs,* Európában mondhatni a legnépszerűbbé vált könyvszekrény- és mozgatható polcszerkezetet *Lipman R.* strassburgi lakatos készítette (111. kép). Az ő rendszerének alapelve, hogy a kettős könyvszekrény számára csupán csak egy, a közepén álló fogasléc tartót használ s a mint nekem beküldött képeiből és leírásaiból kitűnik, ez a következőképpen működik: Egy szekrény áll két-három egyenlő osztályból s természetesen 3—4 ily függőlegesen álló vastartóból hornyozva és fogasléc-czel ellátva. Minden részben van 6—6, azaz kétoldalon 12 s ezekből 10 mozgatható polcz fából vagy vaspléből. Ezek két

109. kép.

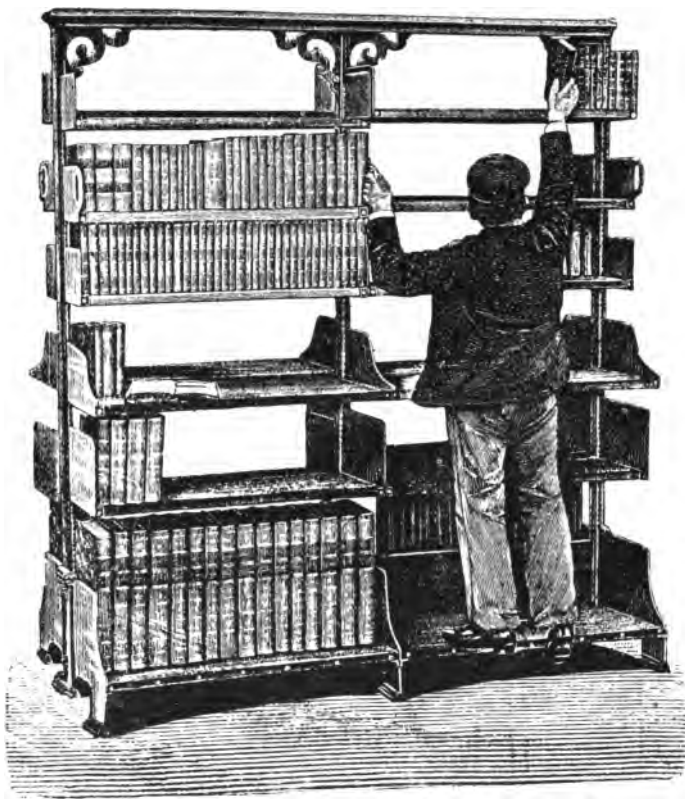

110. kép.

végökön függőleges vaspléh-tartóval vannak ellátva, melyek szerepe kettős: óvják a könyveket az oldalon való leeséstől s másodszor ezek belső felükön külön szerkezet által eszközlik, hogy a polcz bekapaszkodik a vájatba és a fogaslécbe s neki szilárd tartást ad. A polcz fölfelé mozgatása egyszerűen az által történik, hogy a polczot alája tett kézzel fölfelé emeljük s mihelyt elbocsátjuk, magától belezökken a fogaslécbe és megáll. Ha lefelé akarjuk eresztetni a polczot, a külső szélén megemeljük, mi által kikapcsolódik a fogasléczből; de mihelyt elbocsátjuk, helyt marad. Előnyei: a) Könyvekkel való megterhelés mellett is a polcz szabatos, könnyű emelése vagy leszállítása egyszerű emeléssel, a nélkül, hogy kiesésétől kellene tartani. b) A legnagyobb térkihasználás az által, hogy a polczok teljesen a könyvek szélességéhez alkalmazhatók és hogy a polcznak elől támaszai

* *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 218. 1. részletesen leírva.

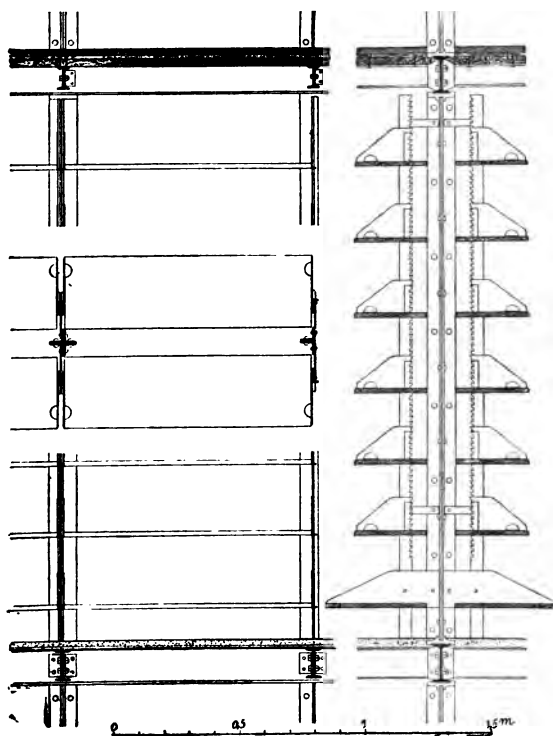
nincsenek. Így pl. függőleges magasságban elérhető, hogy az egyik könyvsor felett a következő polcz már 2 cm.-re állhasson és hogy alól a 2r, fölnebb a 4r és 8r s kisebb könyvek más-más szélességű polczokat kapván, elég nagy marad a legkisebb, pl. 2 méteres szekrény-tengelytávolság mellett is, a szabad terület a szek-

111. kép.

rények közti közlekedésre. c) Nem lévén a szekrényeknek oldal-fala, a világosság és levegő mindenütt szabadon hatolhat be. d) Mindez nagy mértékű anyagmegtakarítással jár, e miatt sokkal kisebb megterhelést okoz s a szemnek is kellemes látványt nyújt; mert csaknem csupán a könyvek látszanak. Alkalmazva van: a strassburgi egyetemi, a darmstadti polytechnicum, a stuttgarti építő ipari iskola, a Majna melletti frankfurti Rothschild-féle stb.

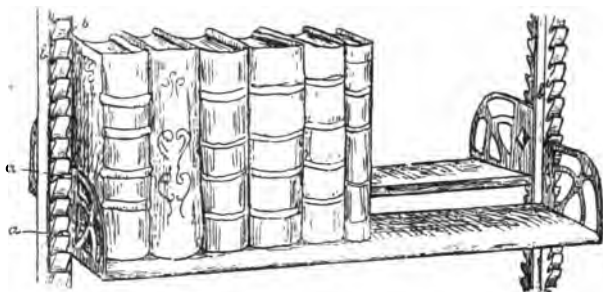
könyvtárakban; eddig összesen kb. 50 könyvtárban. Kiemelendő e rendszer előnyei közül, hogy lépő-vasak nincsenek; hanem az alsó, szilárd polcz, mely egyszersmind a szekrény talpa, szélesebb s erre állva (a könyvek bennebb tolatnak) a legfelső polcz könyvei is levehetőek, mi végre az ötödik polcz oldalpléhei fogantyukkal vannak ellátva, hogy meg lehessen fogódzni; viszont szélesebb a harmadik

112. kép. Könyvvállványok a baseli egyetemi könyvtárban.

polcz is, melynek kívül, a könyvek előtti szabad része asztalul szolgálhat. (t. i. 45 cm. széles, a felső három polcz 25—25 cm., a 4r könyvek polczai 40 cm. szélesek, a legalsó 50 cm.) A szekrények magassága 2·20 cm. raktárrendszerénél. Ezzel teljesen rokon a *baseli* rendszer. Megjegyzendő azonban, hogy a baseli rendszer némileg módosított s erre az ottani »Maschinenbau-Gesellschaft« külön szabadalmat vett. A baseli alakot a 112. sz. kép mutatja.

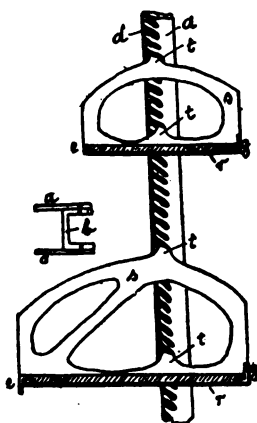
Ugyancsak a középen elhelyezett fogasléc-szerkezeten alap-
szik s így ezekkel rokon a *Stikeman-féle rendszer*, melyet New-
Yorkban készítenek. (A B. & W. T. Westervelt, 102 Chambers Street,

113. kép.

Cor. Church.) (113. kép). A kettős szekrény vagy állvány közé-
pén van egy vastartó s ehhez jobb- és balfelől egy keskenyebb
fogas lécz van erősítve szintén vasból. A polcznak két végén áttört aczél vagy
vastartó van, mely a könyvek támaszául
szolgál, melynek hátsó részén fönt és lent
két vascsapja (*a*) van s ezek 2—2 fogba
kapaszkodnak a fogas léczen, míg a pol-
czot a hátradülestől a szélesebb vastartó
védi. A szerkezetet feltűnő egyszerűsége
látszik ajánlani, a mint a kép mutatja.

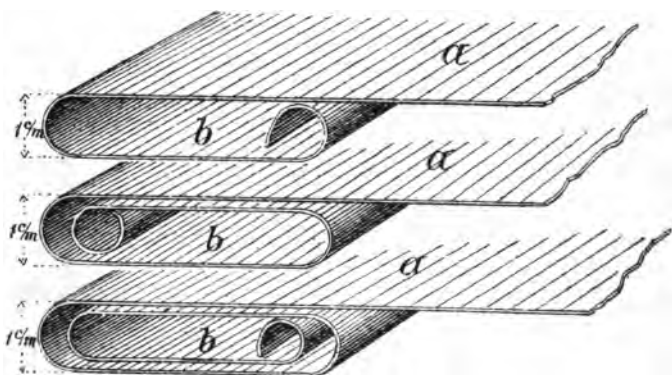
Függetlenül Stikemantól *Dahl és Krücken* építészek Marburgban egy ugyan-
ezen elven alapuló rendszert találtak ki,
melynek közelebbi ismertetéséről itt le-
mondunk, mert az ábrából teljesen ért-
hető (114. kép). Hasonlóan csak megem-
líjtük a dr. *O. Uhlworm-félét is*. (Casselben
városi könyvtárnok), melyben a fogaslécz
nem a polcz két oldalán, hanem a közé-
pén foglal helyet s nem két fogasléczbe
kapaszkodik a polcz, csak egybe, melynek
középrészén egy, a fogas lécznek megfelelő s abba illeszkedő másik
fogas lécz van s a polczot oldalra eldüléstől a fogaktól jobbra-balra
alkalmazott erős pléhfalak védik.

114. kép.

b. Vastartó. *a.* Fogak, melyek
1 cm.-re állnak. *n.* Könyvpolcz
1 cm. bükkfából. *e. g.* Vaserősi-
tések, beresztve a deszkába, hogy
elég szilárd legyen. *s.* A polcz
oldalafa vaspléhből. *t.* Fogak,
melyek tartják.

A *Wenker-féle könyvszekrény* szintén a fogasléc rendszerén alapszik; de itt a fogak nem a szilárd könyvtartón, hanem a polcot tartó oldalpléheken vannak. Dr. Wenker G., könyvtárnok Marburgban (Egyet. könyvt.), e szekrényt az új marburgi könyvtár számára készítette, a hol előbb egy kisebb próbaépítményben különösen két szempontból tettek vele kísérletet: meg akarták próbálni, hogy a könyvszekrények kisebb tengelytávola és a könyvtáremeletek alacsonyabbra szállítása nem akadályozza-e meg a világosság eloszlását és a kényelmes mozgást? E szintén vasból készült szekrény a kisebb tengelytávon kívül a tér kihasználását a könyvpolczok vékonysága által is akarja eszközölni az állíthatóságon kívül.

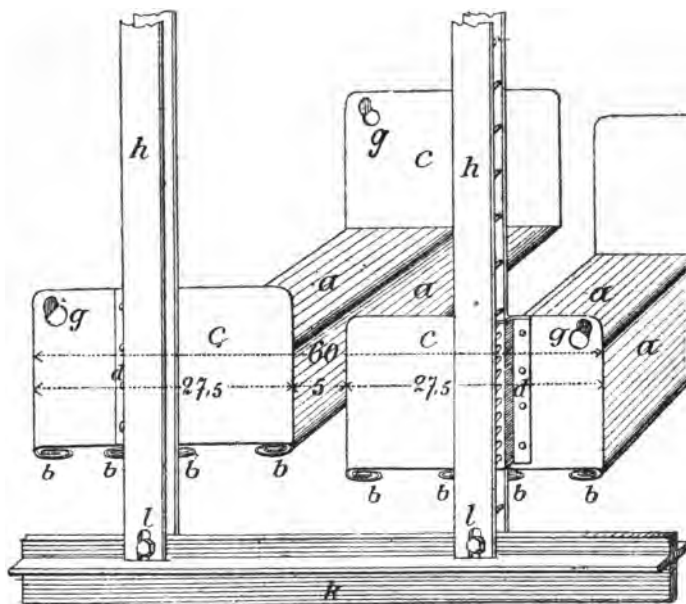
115. kép.

a. A polcz vaspléből. b. Behajtás egyszeresen és kétszeresen.

E végre a polczok $1 \frac{m}{m}$ vastag vaspléből állnak s szilárdságukat az által nyerik, hogy szélőkön hosszirányban (115. kép) 1—2-szer szükség szerint behajtva, 1 cm. vastagságra préseltetnek. (A deszkapolcz 2.5—3 cm.) A 2r és 4r könyvek számára egymás mögött két ily polcz fektetendő a kellő szélesség végett. E polczok oldalain egy-egy 2 mm.-es pléholdal (c, melyeken g nyílás szolgál fogantyuként) védi a könyveket a leesés ellen s ezek célja ezenkívül még: a) eszközlik a polczok vízszintes állását, mi végre alól kis tartónyulványuk van; b) eszközlik a polczok fennebb vagy lennebb állítását a külső oldalukra erősített fogazott lécz (d) által 1 cm.-nyi fogtávolsággal, melyek a két oldalon álló függőleges vastartók megfelelő hágcsószerkezetű fokaiba kapcsolódnak (116—118. kép h. e.). E függő-

leges vastartók természetesen a könyvszekrény tartói is s a könyvemeletek gerendáihoz vannak erősítve (1).

Látható, hogy mint a Lipman-féle szekrényen, a polczokat itt is a könyvekhez lehet alkalmazni; így a 8r könyvek polczai 19·5, a többieké 30 cm. szélesek, tehát a könyvek háta megetti holttér a lehető legkisebb, világosság és levegő nagyobb tért kap, a szekrények tengelytávola apasztható. Viszont a függőleges irányu helymegtakarítás is a gondolható legnagyobb, mert a fogak 1 cm.-nyi

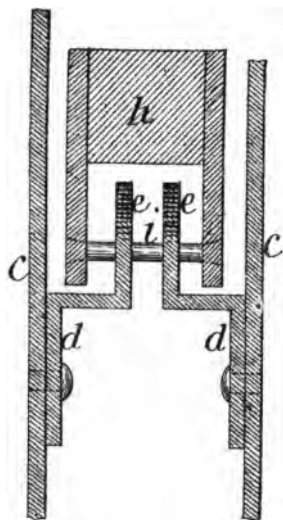

116. kép.

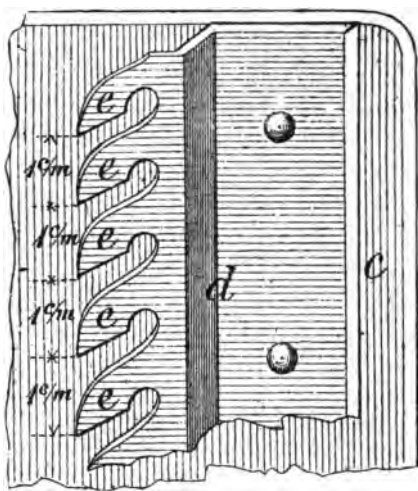
polczállítást is lehetővé tesznek s a polczok is csak 1 cm. vastagok. E két körülmény a következő helymegtakarításra vezet: Minden 2·30 cm. magas könyvemeletre be lehet állítani hét könyvpolczot. Ha ezek deszkából készülnek (3 cm.), akkor a Wenker-féle szekrény-nél az 1 cm.-es polczok mellett 14 cm. a megtakarítás s így a Wenker-féle könyvemeletek 2·16 m.-re építhetők 2·30 m. helyett s így minden könyvet kézzel le lehetvén venni, lépővasakra nincs szükség. A két szekrény tengelytávolatát 1·85 m.-re lehet apasztani, mi mellett a két szekrény közti szabad tér még a 2r könyvek

helyein is 1·21 m. Végre a kettős szekrények legnagyobb szélessége 64 cm., míg fönn a 8r könyveknél már csak 43 cm.

E szerint, ha a régebbi könyvemeleteket 8-ra vesszük, e berendezéssel ugyanazon magasságra 9 férne be s a kisebb tengelytávol mellett minden 7 szekrény helyett 8 volna beállítható, a mi lényeges megtakarítás.* E rendszer a poseni tartományi könyvtárban jól bevált; de úgy látszik, hogy noha utóbb a feltaláló pár javítást is csinált rajta, a Lipman-félével s a baselivel nem fog

117. kép.

118. kép.

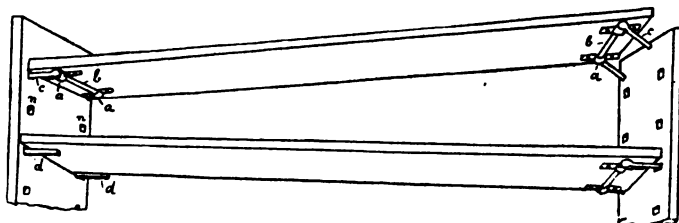
versenyezni bírni. E Wenker-féle rendszerrel rokon a *Pauli Augustus-féle* (Brooklin, Amerika), ki ezt utóbb javított alakban szerkesztette meg, továbbá a *Koch-féle* szintén amerikai rendszer; de mindkettő részletes ismertetéséről itt lemondunk.

Hasonlóan bátran mellőzhető itt a *Müller G. F.* (Boroszló, Kätzelohle. 8. II.) könyvszekrénye, ki a polczok állíthatása végett gömbölyű oszlopokat alkalmazott, melyeken egy fel és le mozgat-

* Részletesebben leírtam: *Magyar Könyvszemle.* 1895. 146. l. Készíti e szekrényeket F. zum Egen műlakitós (Marburg a/Lahn); egy méter széles állvány 25 s minden további 22 márkába kerül. V. ö. *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 532. l. és XI. 48. l.

ható gyűrű s azon alkalmazott csavar (v. körhagyó ék) által lehet a polczokat fennebb és lennebb állítani, a mi magában véve nem új s számos eszközön, gépen stb. lett már régóta alkalmazást; de nagyobb berendezésre nem alkalmas.

Kiválóbb ennél a *dr. Staender J.-féle* (igazg. a boroszlói egyet. kvt.-ban s e szekrényeket u. o. Koebner W. készíti), melyet egyszerűsége jellemez s alkalmazták a boroszlói egyetemi és ugyanott a primási könyvtárban. Ezt a mellékelt ábrából jól meg lehet érteni. A faszekrény- oldalakban négyszögű vésetek vannak ($12 \frac{m}{m}$ m., $18 \frac{m}{m}$ sz. és $15 \frac{m}{m}$ mély) s a polcz alatt két gyűrű van megerősítve, melyben forogható tengelyen ül a két csap, melyek a vésetekbe találnak s tartják a polczot. E mozogható csapok helyett egyik oldalon szilárdak is alkalmazhatók. Hiányai: az állíthatóság

119. kép.

távola legalább 3 cm. s így nagy a helyvesztesség; továbbá hogy a polczot emelni lehessen, le kell minden felette álló könyvsort szedni.* (119. kép.)

Az eddig tárgyaltakból a következő tanulságok vonhatók le a raktár berendezésére nézve. A szekrények, ha csak a lehetőség megvan, vasból készítenők annál is inkább, mert ma már ritkán építenek télen fűthetetlen könyvraktárakat. Hasonlón vaspléhből (újabbán több helyt ajánlva zománcozott vaspléhből) készítenők a könyvpolczok is s ez esetben csakugyan semmi éghetetlen anyag a könyvraktárakban nem lesz a könyveken kívül. Az éghetlenséget nem számítva, csak vasból lehet könnyed, a világosságot, levegőt minden oldalról átbocsátó szekrényeket készíteni s csak

* Itt több rendszer ismertetését szándékosan mellőztük, így az L. B.-félét, Lau Emil-félét (Stettin), a berlini országház könyvtárában alkalmazott fogasléc-szerkezetet.

a vas engedi meg bármely rendszer mellett a tér pontos és teljes kihasználását. Természetesen a vas minden része megóvendő a rozsdától vagy olaj-, vagy Bessemer-féle festék vagy valamely más eljárás által, melyet nem egyet ismer az újabb technika. Csak ki nem próbált eljárás nem ajánlandó. Ha faszerkezet alkalmazható csak, akkor az Ebrard és Wolff vagy a Staender-féle szekrény látszik legajánlatosabbnak. Ha vasból készülnek a szekrények, akkor a Lipman-baseli, Wenker és Stikeman szerkezetei ajánlkoznak legjobban. Ezek közül Közép-Európában a Lipman-féle terjedt el leginkább, melynek csak csekély módosítása a baseli. A módosítás főkép

120. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

egy biztosító szerkezetben áll a polcz esetleges billenése ellen. A hely függőleges kihasználására nézve a Wenker-féle szerkezet előnyösebb, mint bármelyik s az ő könyvpolczainak elmés szerkezete nem hagy kívánni valót; de a fel- és lemozgatásban az előny a Lipman szerkezetéé, a mely egyszersmind egyszerűsége miatt a szekrény hosszában a legkevesebb térvesztést okozza. Egyebekben a térkihasználásban e kétféle szerkezet egyenlő előnyöket mutat.

Minden könyvtárnak vannak azonban oly tárgyai, melyek nem rakhatók a többi könyvekkel együvé a raktárba. Ezek közé tartoznak pl. a metszetek (réz-, aczél-, kőmetszetek, önálló fényképek stb.). Ezeknek legjobb külön szobát építtetni vagy legalább külön szekrényt, hová elzárhatók, portól, naptól megóvhatók. Nagy könyv-

tárakban ezeket egészen külön kezelik s a könyvtár külön alkatrészét teszik, mint a British Museumban, Bibliothèque Nationaleban vagy minő a térkép-gyűjtemény a drezdai királyi könyvtárban.

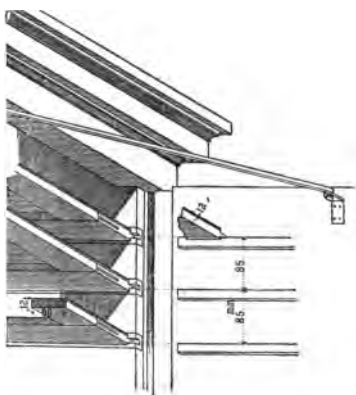
Vannak továbbá a könyvtáraknak ritkaságai, történelmi és más kincsei, az ősnymtatványok közül egy-egy a legkorábbiak-

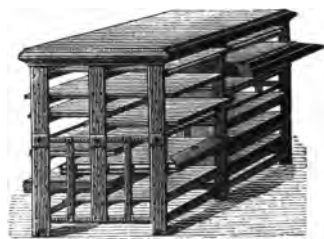
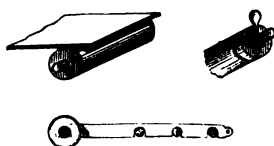
121. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

ból, talán egy 36 vagy 48 soros biblia, egy vagy több darab Corvina, régi codex stb. Ezek közül a legbecsesebbek számára, ha számuk elég nagy, külön, teljesen tüztől mentes szoba építendő a földszinten; ha számuk kevés, akkor 1—2 tüzmentes szekrény is egészen megfelelő, s ezek arra is jók, hogy idegen könyvtáraktól kikölcsönzött drága műveket, kéziratokat bennök őrizzünk. A kiállításra szánt dolgokra nézve egy külön terem építendő alkalmas üvegszekrényekkel (120—121. kép). E szekrények készítési módja

mondhatni számtalan; de jó és teljesen megfelelő szekrények készítését csupán az asztalosra bízni nem szabad. Mindenesetre mindenki, ha metszeteket vagy ilyesmit akar rendezni, előbb fölkeres egy oly közgyűjteményt, hol metszeteket s ilyeseket már rendeztek és az ott látottakat fogja figyelembe venni, vagy megfelelő szakkönyvekhez folyamodik. A metszetek számára a fiókos szekrények a legjobbak. Ezeknél fő, hogy a port kizárják s e célra különböző módszereket használnak: posztótojtélékkel látják el őket a nyílásoknál, vagy gummipántokkal. Amaz azonban könnyen molyos lesz; emez pedig idővel eltöredezik. A pontos munka ér a legtöbbet. A fiókokat

122. kép. Szekrény a göttingai egyet. könyvtárban, kihúzható polczokkal.

123. kép. Asztal gördülő lapokkal, térképek stb. számára.

legjobb alúl és felül közfalakkal készíttetni; így biztosabbak és tartósabbak; e mellett legjobb, ha elejük leereszthető egy rugóval s hogy hátul a betett lapok föl ne görbüljenek, kb. 10 cm.-nyire befedendők. A fiókok feneke készíthető vaspléhből is; ekkor bőrrel vagy viaszos vászonnal bevonandó s legjobb, ha oly szekrényeket készíttetünk, melyek közös ajtóval, vagy redőnnyel egyszerre lezárhatók. A kiállítási szekrényeket lehet úgy készíttetni, hogy alsó részök metszetek vagy térképek őrzésére használtassék. A nagyobb lapok, akár metszetek, akár térképek számára oly szekrények ajánlatosak, melyekben fiókok helyett csak betolható deszkalapok vannak, melyek teljesen kihúzhatók azáltal, hogy a vaskarral kitámasztható ajtókon megfelelő léczekre fekszenek, vagy

hengereken gördülnek s úgy vannak beillesztve, hogy hátsó részök a teljes kihúzásnál megakad s ki nem eshetnek (122—123. kép). A becsesebb metszeteket vagy egyenként ráába kell tenni, vagy az egy tengelyre függesztett ablakszerű ráákban őrzendők. A térképek vagy összehajthatón vászonra vonva őrzendők könyvalakban s ekkor úgy kezelendők, mint a könyvek; vagy egész alakban vászonra vonva s pálczákkal ellátva, tekercsalakban u. n. esernyő-tartóalakú álványokra helyezendők. Különböző tálmányok vannak továbbá arra is, hogy a térképeket egymás háta megé lehet függönyszerűleg akasztani s tetszés szerint bármelyiket leereszteni vagy felgöngyölni. A kéziratok vagy könyvalakúak s ekkor úgy őrzendők mint ezek vagy egyes lapokból, pár ívből állanak s nem lehet őket könyvalakban kezelni. Ezekre nézve szintén fiókos szekrények, dobozok a legalkalmasabbak, mint a metszeteknek. Szükséges, hogy a biztosság okáért az ily gyűjtemények mindig külön hivatalnok felügyelete alatt álljanak s más hozzájuk, ennek tudtán kívül, ne juthasson, különben az ellenőrzés bármily foka is lehetetlen. Ugyane helyiségek foglalják magokban a bármi okból a többtől elkülönözött könyveket (remota), melyenek nagyobb könyvtárban gyakran fordulnak elő (124. kép).

124. kép. Az elzárt rész ritkaságok számára a Bibliothéque Nationaleban.

ennek tudtán kívül, ne juthasson, különben az ellenőrzés bármily foka is lehetetlen. Ugyane helyiségek foglalják magokban a bármi okból a többtől elkülönözött könyveket (remota), melyenek nagyobb könyvtárban gyakran fordulnak elő (124. kép).

Külön helyiség kell továbbá a könyvtárból kiselejtezett kettős példányok számára. Természetesen itt kettős példányok alatt nem azokat értjük, melyek a rendes könyvtárba be vannak sorozva. Általában szükséges, hogy minden közkezen forgó műből legalább két példányunk legyen s ok nélkül egy könyvtár sem veti el a

birtokába jutott kettős példányt. Azonban az eladásra, cserére vagy elajándékozásra szánt kettős példányok okvetetlenül külön címtározandók és külön teendők a többi könyvtől, már csak az összeelegyedés kikerülése végett is s ezek helyisége lehet a raktárrendszernek megfelelően is berendezve.

Végre nem lesz felesleges pár, u. n. fentartott helyiségről sem gondoskodni, oly czélokra vagy oly kisebb gyűjtemények elhelyezésére, melyekre előre számítást sem lehet tenni.

V.

Olvasótermek. — Az ú. n. nagy olvasóterem. — Elhelyezése, világítása. — Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. — Külön helyek. — Felügyelet. — Kézikönyvtár. — Nagyobb olvasótermek: Bibl. Nationale, British Museum, Ste Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, bécsi, lipcsei, strassburgi, baseli) olvasóterme. — Felügyelet. — Folyóiratok olvasóterme.

A könyvraktáron kívül a könyvtár legfontosabb részei az olvasótermek. A könyvtárakban rendszeren legalább két olvasóterem van: a nagy olvasóterem és egy kisebb a folyóiratok számára; rendszeren más helyiség van a kéziratok s más a ritkaságok használatára is. Egyetemi könyvtárban külön dolgozó-helyiség szokott lenni a tanárok számára is. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a nagy olvasótermen kívül még 7 külön olvasóterem van minden tudományszaknál, mert az egyes tudományszakok is külön raktárakban vannak felállítva.

Az olvasótermek közül a nagy, nyilvános terem érdemel itt külön figyelmet. Különösen oly könyvtárakban, a hol a könyveket épen nem, vagy csak megszorítva adják ki, különös gond fordítandó rá, mint pl. népkönyvtárakban. Ugyanez az eset a British Museumban, honnan könyveket senki sem vihet haza, Amerika számos könyvtáraiban s a Bibliothèque Nationaleban, honnan ugyan kapható ki könyv, de nem könnyen. Az ilyen közolvasóterem legtöbb helyt valódi díszterem. Különös gond fordítandó benne: a csendre, világításra, fűtésre és szellőzésre.

A csendet elérjük, ha az épületnek az utczai zajtól távolabb eső részére helyezzük az olvasótermet, ha akár fa-, akár terrazzo- vagy betonburkolatból készült padlóját bevonatjuk legalább 5 mm

vastag linoleummal vagy kamtulikonnal, melyek mindenike hangfogó s könnyen tisztítható.

Az olvasótermek alakja rendesen négyszögű, mint a Ste Geneviève, strassburgi, budapesti egyetemi stb. könyvtárban, vagy négyszögalak, de egyik rövidebb oldala félköralakú, mint Lipcsében, Baselben, Bibliothèque Nationaleban, vagy köralakú, mint a British Museum híres olvasóterme, vagy többszögű, pl. a Congressus könyvtárában (Washington) nyolcszögű. Ez utóbbi helyeken az olvasóterem kupola-boltozatos.

Az olvasóterem nappali megvilágítására legjobb a magas oldalvilágítás. Ha ez elégtelen, akkor felülvilágításhoz kell folyamodni. Pl. a budapesti egyetemi könyvtár olvasótermében egyoldalú magas és felülvilágítás van egyesítve. A magas oldal- vagy felülvilágítás egyik előnye, hogy az oldalfalakat kézikönyvtár felállítására lehet használni, minek szüksége nagyon is szembeötlő. A míg tehát a könyvraktárban a felülvilágítás czélszerűtlen és elégtelen, annál czélszerűbb az olvasóteremben s ezért majd mindenütt alkalmazva van, mert így mindenüvé egyenlő fény esik. Egyoldalú oldalvilágítás sohasem elég, ha csak nagyon keskeny termet nem képzelünk s kétoldalú világítás mellett is csak az ül kényelmesen, ki balról kapja a fényt.

Oldalvilágításnál (kétoldalú) az olvasóasztalok az ablakokra merőlegesen állítandók két sorban, hogy közbül járni lehessen. Felülvilágítás bármily berendezést megenged; de természetesen az asztaloknak keresztben való párhuzamos elhelyezése két sorban, úgy, hogy az asztalok mindkét oldalán is közlekedni lehessen, legczélszerűbb s a hely legjobban kihasználható mellette. A British Museum világhírű olvasótermében középen van a felvigyázó hivatalnokok emelvénye s az asztalok sugárszerűen vannak elhelyezve, mi természetesen a tér kihasználására nem kedvező; de a felügyeletre annál alkalmasabb. Ilyen olvasótermekben az asztalok koncentrikus elhelyezése ajánlkozna; de az ily félköralakú asztalok a dolgozásnál alkalmatlannak, még ha csak a külső oldalakon képzeljük is az ülést. Ez az elhelyezés látható sugárszerűen haladó utakkal a Congressus (Washington) és a Columbia University (New-York) könyvtáraiban.

A dolgozóasztalok legyenek keményfából, szilárdan építve s nem helytelen, ha oda vannak erősítve, mint a budapesti egyetem könyvtárában. Magasságuk 76—78 cm., a szélességük, ha mindkét

oldalon ülnek, legalább 1'20 m. legyen; de jobb, ha 1'40 m. Ha közből valami választó van, hogy a szembeülnők ne zavarhassák egymást, ennek a választófalnak szélességével az asztal is legyen szélesebb. E választófal egyébiránt szükségtelen. Egy olvasónak kell az asztalnál 1 m. hosszú hely, 1'25 m. bővön elég; de 90 cm.-nél kevesebb már elégtelen. E tekintetben a következő méretek ismeretek egy-egy olvasóra:

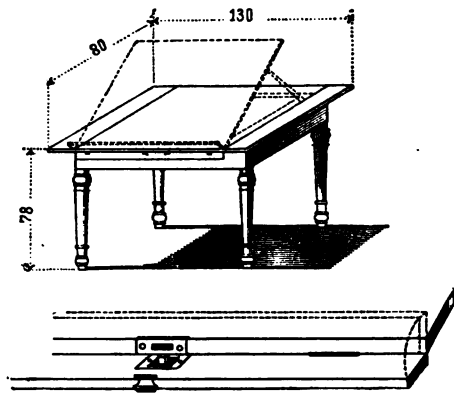
	Hosszúság	Mélység	Magasság	Szélesség
British Museumban	1'27	0'62	0'76	0'45 m.
Biblioth. Nat.-ban	1'00	0'56	0'76	0'46 »
» Ste Geneviève-ben	0'65	0'75	0'75	0'47 »
Kalsruheban	1'05	0'66	0'78	0'45 »
Leydenben (egy. kvt.)	1'00	0'72	0'78	0'46 »
Kir. kvt. Brüsszelben	1'00	0'90	0'76	0'46 »
Göttingában (egy. kvt.)	1'00	0'62	0'78	0'47 »
Halleban (egy. kvt.)	1'00	0'62	—	—
Baselben (egy. kvt.)	1'20	0'80	—	—
Strassburgban (egy. kvt.) ...	1'00	0'85	—	—
Augsburgban (vár. kvt.) ...	0'90	0'72	—	—
Budapesten (egy. kvt.)	0'65	0'65	0'81	0'48 »

Az asztalok elhelyezésére nézve szükséges továbbá, hogy két-két asztal közt is szabadon lehessen közlekedni s ehhez eddigi tapasztalat szerint keskenyebb asztaloknál egyik asztalközéptől a másikig 3'20—3'30 m. és szélesebbeknél 3'35—3'50 tengelytávolság szükséges. Maire egyik asztal szélétől a másikig 1'50 m.-t kíván. Ha az asztal közepén hosszában valami elválasztó fal van, hogy a két szembenlevő olvasó egymást ne zavarja, akkor ez a választófal 10—12. cm. magas szokott lenni. Legjobb volna 50—60 cm. magas választófal; de ez megnehezíti az ellenőrzést. E választófalat különböző czélokra használják, u. m. ebbe helyezik el a tintatartót, több helyt úgy, hogy csak alólról lehessen kivenni s így föl nem dönthető, máshelyt e mellett úgy van készítve, hogy oda írók és tollak tehetőek vagy rajta állanak a lámpák (Lipcse). Az, hogy az olvasók magok vigyenek tintatartót, nem engedhető meg.

Az olvasó kényelmére legjobban berendezett asztalok a British Museumban vannak. Ugyanis 18 cm. széles és 45 cm. magas emelvénnyel választja el a szemközti ülőket; ebben minden helynél egy kinyitható és 90°-ra kifordítható ajtóféle van, mely könyv-

támaszszá alakítható s elválasztja az olvasót az előtte ülőtől; mint-hogy pedig az utána ülő is kinyitja ezt a rekeszt, mindenki teljesen elkülönítve dolgozik a 62 cm. mély és 1·27 m. széles asztalterületen. Az asztal lapja cinkezett pléh, bőrrel bevonva. Több helyt az asztal alatt is minden hely deszkázattal van elkülönítve, mint Göttingában s a Bibliothèque Nationaleban, hol e deszkaválaszfalakra pár kisebb fog van alkalmazva a kalap s efféle számára. Ez azonban nehezíti a tisztogatást s ezért kerülendő. Az asztalok bevonandók fekete bőrrel, viaszkos vászonnal vagy posztóval. Némely helyt feketére vannak festve (Bibliothèque Nationale) vagy feketére páczolt tölgyfából készültek (Halle). A helyek megszámozandók s a könyvkérő-lapra ez a szám felírandó.

A rendes helyeken kívül czélszerű, ha minden olvasóteremben van néhány külön hely azok számára, kik szokatlanul nagy alaku vagy egyszerre több művet kívánnak használni s ezért nagyobb helyre van szükségük. Göttingában e végre oly asztalok vannak, melyeknek lapja föltámasztható s támlául használható (125. kép). Czélszerűek

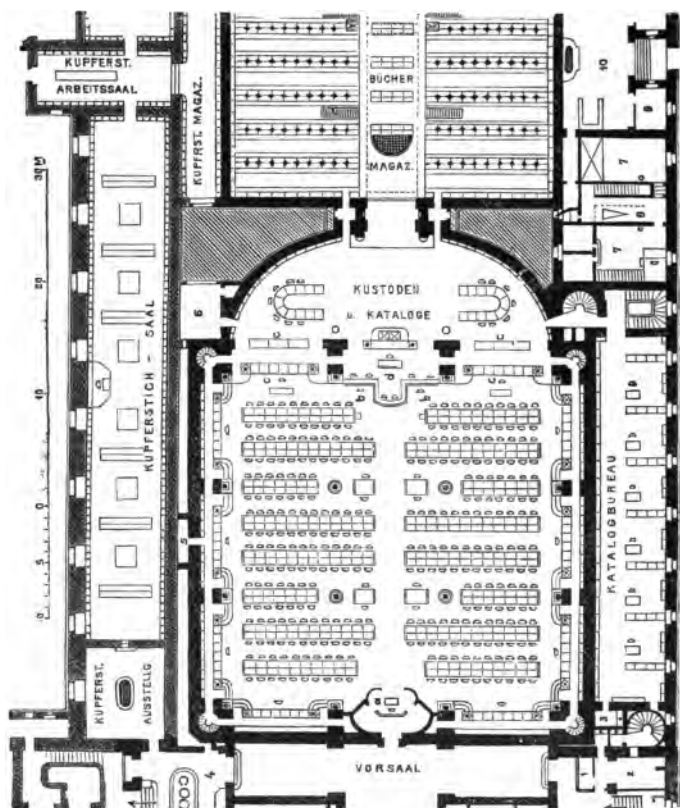
125. kép. Támlánnyal ellátott asztal a göttingai egyet. könyvtárban.

e végre az újonnan kitalált amerikai asztalok, melyeknek széle kihúzható, vagy egy rugóval felemelhető s ez által az asztal nagyobbítható vagy kisebbíthető. Helyes továbbá az olvasókban a nagyobb könyvek számára könyvtámlákat adni. Ilyeneket pl. Soenecken pléhből készít feketére festve s teljesen megfelelők. Igen alkalmasakat fából is lehet készíttetni, ha nagyobbakra van szükség.

Minden olvasóteremben szükséges, hogy állandón legyenek szolgálk s legalább egy felügyelő. Utóbbinak az egész fölötti áttekintés lévén kötelessége, tehát emeltebb helyre van szüksége. Négyyszögű teremnél ez legjobb, ha a bejárattal szemben van a terem végében. Körtermeknél vagy többszögűeknél (British Museum, Congressus kvára Washington) ez a középén van elhelyezve. E helynek korláttal

kell az olvasóktól elkülönítve lennie s ellátva írásra, a könyvek átvevására alkalmas asztalokkal, támlányokkal, polczokkal.

Minden olvasóteremben szükséges egy kézi könyvtár. Szótárak, encyclopaediák, pár nagyobb bibliographiai mű és pár ilyes, u. n.

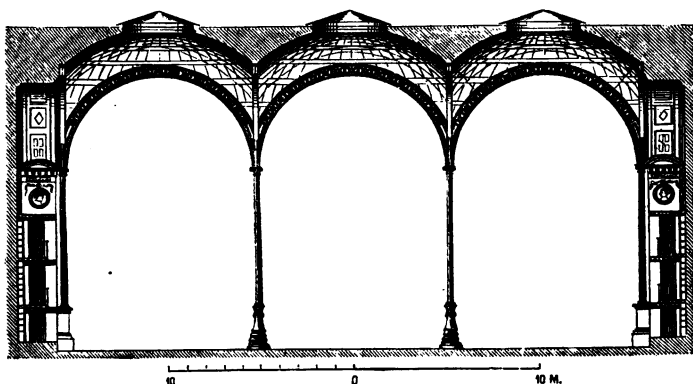
126. kép. A Bibliothèque Nationale könyvtára.

(Alaprajz.)

1. Kapus. 2. Átjáró. 3. Szükségsszek. 4. A metszetgyűjtemény előtere. 5. Tűzoltói ügyelet. 6. A könyvtár felügyelője. 7. Rendőrség. 8. Víz puskák. 9. Ruhatár. 10. Bejárat az éremgyűjteményhez. Az olvasóteremben: a. Jelentkező hivatal. b. Könyvkérő hely. c. Czímtárak. d. Örök.

utánanézésre szükséges könyv, legyen benn a legkisebb olvasóteremben is, melyeket bárki kérés nélkül használhasson. Nagyobb olvasótermekben ennél több kell. A felül- vagy magas oldalvilágítás által szabadon maradt falterületre könyvszekrények teendők, egy-két, egymás felett álló karzattal. Ezekben azok a könyvek helyezendők el,

melyek legszükségesebbek s leggyakrabban használatnak, hogy a kereső gyorsan kapja meg. Ez a kezelést is rendkívül megkönnyíti. E művekről külön nyomtatott katalogus adandó ki, mely az asztalokon álljon. Ez az olvasótermi könyvtár folyton kiegészítendő vagyis inkább kicserélendő az ott használt művek új kiadásaiival, míg a régiek a raktárban helyeztetnek el. Természetesen így az olvasóterem u. n. teremkönyvtárrá alakul át s az ide helyezett könyvek melegség, nedvesség és por miatt általában többet szenvednek, mint a raktárban levők s emellett úgy letakarítani őket, mint

127. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.
(Keresztmetszet.)

amazokat, sohasem lehet. De ezekkel a bajokkal az előnyök mellett számolni kell.

A legnagyobb olvasótermek közül kiemeljük a következőket:

A *Bibliothèque Nationale* olvasóterme 1300 m² s van benne párhuzamos asztalok mellett 345 ülőhely és 60 állóhely az oldalokon az olvasó támlányoknál. A terem félkörű része a felügyelőké s egy lépcsőfokkal magasabban áll, rácszal elkülönítve. Megvilágítja 9 felülvilágító (4 m. átmérőjű mindenik) és három oldalablak s külön felülvilágító van a hivatalnokok által elfoglalt félkörű rész felett. A termet a kilencz felülvilágítónak megfelelő kilencz bolt fedi, ezeket 16 sugarú öntöttvas oszlop tartja, melyekből 4 a terem középrészén áll s 12 a falaknál. A helyek számozottak, az asztalok részben billiárdposztóval vannak bevonva. Alól a lábtámasz alatt a melegítő csövek futnak végig; a meleget 24 falnyílás adja a felső karzat felett,

továbbá oldalt elhelyezett pároltató szerkezetek a levegő nedvességéről gondoskodnak. Az oldalfalakon három karzat fut végig könyv-

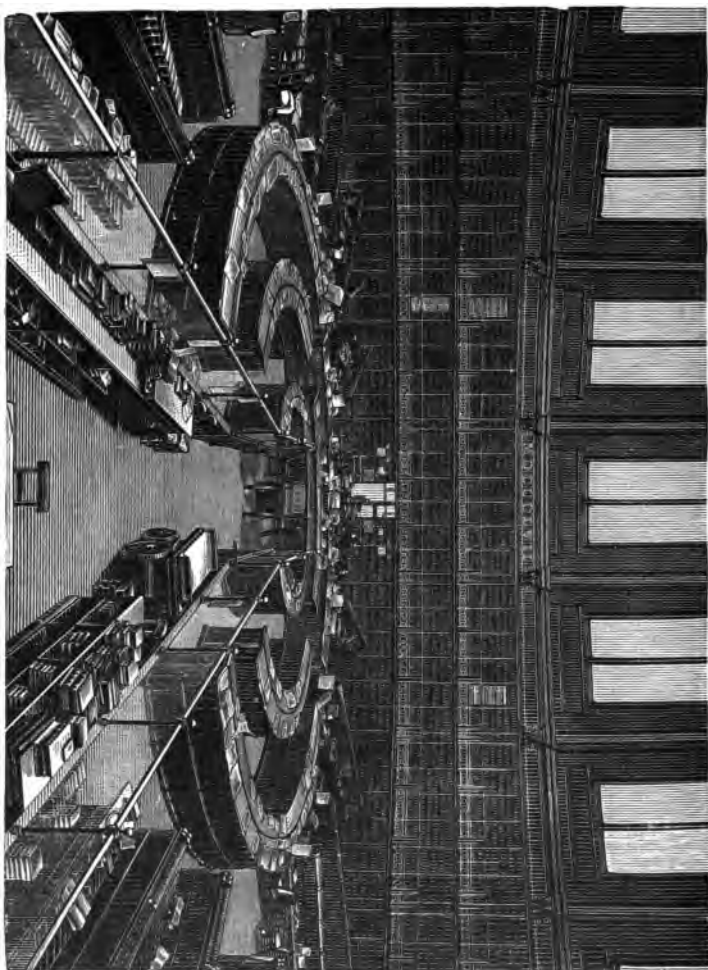

128. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.

szekrények mellett. Ezekben a szekrényekben 80.000 könyv helyezhető el s e mellett mindkét oldalon 2—2 oszlop közt 2 m. magas szekrények vannak, melyekben a közönség által használt szótárak

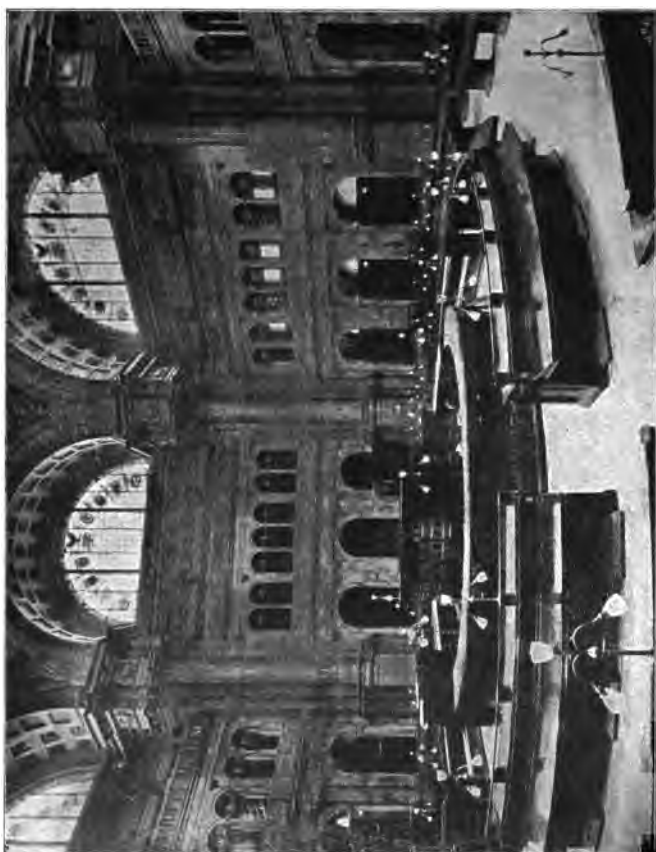
61 cm.-rel kisebb átmérőjű a római Pantheonnál s nagyobb a Szent-Péter-templom (Róma) s a Szent-Pál-templom (London) kupoláinál. Díszítése kék alapon arany. Van benne összesen 364 ülőhely; ebből 304 nagyon kényelmes. A felügyelet a terem közepéről történik

131. kép. A British Museum könyvtárának olvasóterme.

s ez a hely 46 cm.-rel magasabb. A katalogusok, melyek nagy, pergamentlapokból álló könyvek, a felügyeletre elkülönített hely körül két concentrikus szekrényben vannak elhelyezve, melyeken támla van s ezekre fekteti őket a használni akaró. A betűrendes

czímtár kb. 850 folió kötetből áll, melyekbe a kinyomatott czímet beragasztják. Az ülőhelyek számozottak. A melegítők itt is a sugáralakban elhelyezett asztalok alatt haladnak el s ez asztalok középső részén árasztják ki a meleget. Körül a falaknál a közönség használatára 2'44 m. magas szekrényekben 20.000 kötet áll.

132. kép. A Congressus könyvtárának olvasóterme Washingtonban.

Ezekén kívül felettük még két karzat fut körül a köralakú terem falai mellett s az ezek melletti szekrényekben 40.000 kötet fér el. A bejárattal szemben van a közlekedés a raktárakkal, melyet a közönségtől rács választ el mindkét oldalán (128—130. kép).

A *Bibliothèque Ste Geneviève* olvasóterme (Páris) 1780 m² területű, az egészet 18 vasoszlop két hajóra osztja s az így nyert

területen 14 asztalnál van 420 hely. A falak melletti 5 m. magas szekrények könyvekkel vannak megrakva s 2:50 m. magasban egy

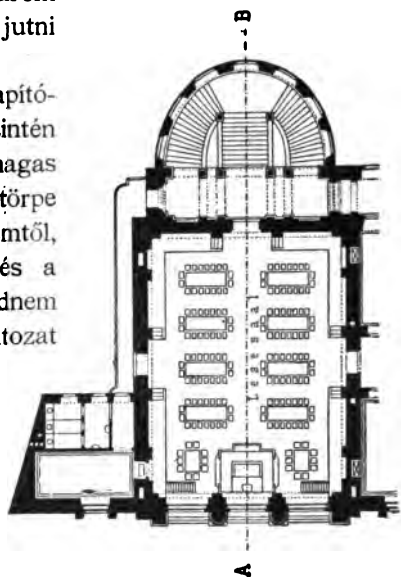

133. kép. Public Library Bostonban. Bates Hall.
(Építették Mc Kim, Mead & White.)

karzat fut végig. Közül a vasoszlopok közt 2:50 m. magas kettős szekrényekben szintén könyvek állanak. Elfér a teremben e szekrényeken 100.000 könyv. A terem nagyon szép s magas oldalvilágítása van.

A *Congressus könyvtárának* olvasóterme Washingtonban 804 m² s magassága 24 m. E mellett vannak oldalfülkék, melyek mélysége 5 m., szélessége 11 m.; ezeket 8 félkörű ablak világítja meg; ezen kívül a terem felső világítással van ellátva s az oldalfalak sárga márványlapokkal vannak fődve, mi a fény eloszlására kedvező. A hivatalnokok helye itt is közbül van; az olvasóasztalok körben állnak e körül és lassan emelkedő lapjuk van. Befér kényelmesen 250 olvasó. A teremből három oldalt lehet a könyvraktárakhoz jutni (132. kép).

A *bostoni népkönyvtár* (alapítójáról Bates Hall) olvasóterme szintén a legszebbek egyike. Kétoldalú magas oldalvilágítás van benne s egy törpe korlát választja el egy kisebb teremtől, hol a legszükségesebb könyvek és a címtárak állanak. A terem majdnem teljesen fehér; a fényt a dongaboltozat nagyon hatásosan veri vissza. Mindehhez pompás asztalok, kényelmes székek csatlakoznak s egy nyitott erkély a terem egyik oldalán még hatásosabbá teszi az egészet, melynek különben célja, hogy onnan egész titokban ellenőrizték az olvasókat (133. kép).

134. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.

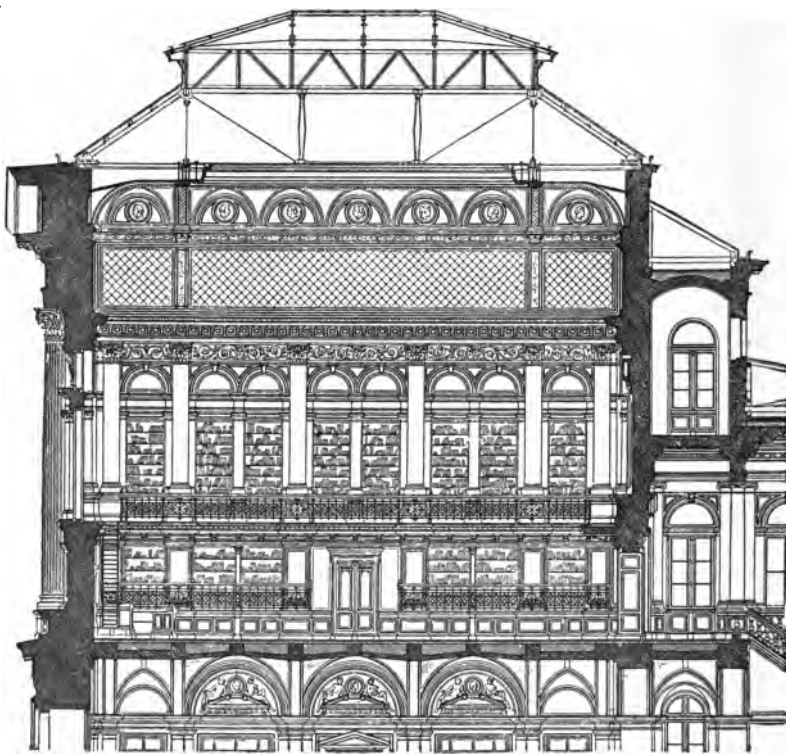
(Alaprajz. — $\frac{1}{200}$ nagyság.)

Az egyetemi könyvtárak olvasótermei közül a legszebbek a következők:

A *budapesti egyetem könyvtáré*, mely egyik keskenyebb oldalán három nagy ablakból oldal-, ezenkívül nagyon jó felülvilágítással van ellátva. A falakon három oldalon két karzattal ellátott könyvszekrények vannak, melyekbe 12.000 könyv helyezhető el. Van benne 120 hely. A felülvilágító alatti kisebb falterületeken (lünette) Lotz Károly falfestményei láthatók (a tud. és művészetek allegorikus alakjai s alattok a tudományok kiválóbb képviselői), a bejárat felett a király, I. Ferencz József, olajfestésű képe Vastagh Györgytől. A terem területe: 222·7 m.²; 17·4 m. h.,

12·8 m. sz., 15·1 m. magas. Este megvilágítja 58, az asztalokra és korlátokra erősített gázlámpa (134—136. kép.)

A *bécsi egyetem könyvtárának* olvasótermében kizárólag felülvilágítás van. A terem 46·50 méter hosszú, a falakon kétemeletű karzatokkal, melyekre 50.000 kötet fér. Befér 400 olvasó; de az asztalok csak 95 cm. szélesek.

135. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme. (Metszet.)

A *lipcsei egyet. könyvtárának* olvasótermében 200 olvasó fér el s félkör alakú részén magas oldal-, a többin felülvilágítása van. A falakon kézi könyvtár van elhelyezve. Az olvasóterembe a pompás oszlopcsarnokos főlépcső vezet s mintaszerű berendezésében a legelső egyike. A félkör alakú részét kivéve, 3 m. magas könyvszekrények vannak benne s ezek felett vannak az ablakok (137. kép).

A *strassburgi egyet. és orsz. könyvtár* olvasóterme az épület

közepén áll s teljes négyszög, nagy pompával berendezve, három ablakból magas oldal- s ezenkívül felülvilágítással is ellátva. A könyvtár falain három sor karzat van; ezeken 33.000 kötetű könyvtár.

136. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.

Van benne 80 hely és külön asztaloknál még 10 külön hely. Az asztalok középtengelytávola 3.50 m., szélességök 1.70 m., közbül az elválasztón kétoldalú könyvpolccsal a kihozatott könyveknek. A kupolája szerfölkött magas.

A *baseli egyet. könyvtár* olvasóterme már kisebb, 18 m. hosszú, 10 m. széles és 8 m. magas. Mindössze 4 asztal mellett 36 olvasóra van benne hely s ezen kívül egy külön asztal. A terem egészen világos színű és nemesen egyszerű. Villamos lámpákkal

137. kép. A lipcsei egyetemi könyvtár olvasóterme.

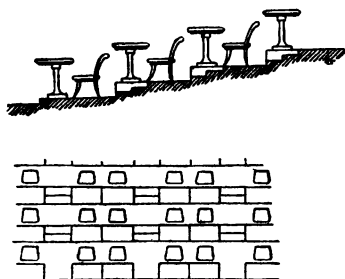
van világítva, melyek tüvege 36 cm.-re áll az asztaltól és 1—1 m. távolra állanak egymástól.

A nagy olvasótermekben, épen a nagy mérvet öltött látogatottság miatt, újabban mind nagyobb gondot kell fordítani a felügyeletre s fájdalom, gyakran ez is sikertelen a gondatlanok vagy könnyelműek, sőt rosszakaratuak ellen. Az emeltebb

helyről a felügyelet ma már nem elég. Nagyobb könyvtárakban örök járnak folyton fel és alá; mert a felügyelő nem láthat mindezt s gyakran még a lámpák s ilyesek is gátolják az ügyeletben. Ily felügyeletre szolgál a Bates Hallnál említett erkély s a washingtoni congressusi könyvtárban a folytonos körüljáráskálás. A florenczi legújabbban tervezett állami könyvtárban csak egyoldalú rövid olvasóasztalokat folyton emelkedő padlón hoztak javaslatba, mindegyiknél csak két helylyel (138. kép); e mellett fönt egy loggia a titkos felügyeletet tenné lehetővé.

Folyóiratok, lapok, kisebb röpiratok és ilyesmik használásához külön olvasóterem kell, mely lehetőleg közel legyen a nagy olvasóteremhez. Ha ezek nagy használatnak vannak kitéve, alig van megőrzésükre más lehetőség, mint az ideiglenes befűzés. Legjobb az oly berendezés, hol minden, a könyvtárba járó folyóiratnak külön helye van és az érkező új számot azonnal oda teszik, a többit, míg a kötet teljes lesz, a falhoz helyezett szekrényekben őrzik az esetleges keresők számára. Kisebb berendezésnél a folyóiratok szekrényben állnak s onnan veszik elé és teszik vissza.

A folyóiratok szekrénye lehet nyílt vagy tolóajtóval készült, mélysége 50 cm. Ha a folyóiratok benne fekvő helyzetben állnak, akkor egy-egy rekesz 20—25 cm. magas és ekkor némely helyt dülten készíthetik a rekeszek lapját. A rekeszek szélessége a 8r folyóiratok számára 28, a 4r-nek 37 s a 2r-nek 50 cm.-nél több ne legyen (139. kép). A folyóiratok és lapok használata nálunk a temérdek kávéház miatt kevésbé jelentékeny; de Amerika s Anglia nép-könyvtáraiban használatuk rendkívül nagy. Azért ott szokásos a nagyobb lapok számára külön, a merőlegestől csak kevésbé hátrahajló állványokat készíteni, melyek előtt olykor egyszerre 3—4-en is állva olvassák a lapot. A lap egész nagyságában fekszik a támlán nyitva s közepén a hajlásnál aczélpálczával van a támlához erősítve (140. kép). A régi számot rendszeren egy hétig tartják még a rekeszekben készletben s azután elrakják.

138. kép.

Olvasóasztalok tervbe vett elhelyezése az új állami könyvtár olvasótermében Flórenczben.

VII.

Kikölcsönző helyiség. — Előadó terem. — Egyéb helyiségek. — Igazgatási helyiségek. — Czimtár-szoba. — Czimtárak. — Elhelyezések. — Czimtárak berendezése. — Különböző módszerek. — Irodahelyiségek padlója. — Esti világítás. — Fűtés. — Szellőztetés. — Gépek elhelyezése.

Az olvasótermeken kívül minden könyvtárban, a hol kikölcsönzés van szokásban, kell lennie egy kikölcsönző helyiségnek, még pedig akkorának, hogy befogadhasson nagyobb számú kikölcsönzőt is. Ebben a könyvet kiadó és bevevő hivatalnok és szolgák egy korláttal választandók el a kikölcsönzőktől. A közönség

139. kép. Folyóírat-szekrény.

számára u. ott legyen egy pár asztal, több szék, írószerek s ez a rész különösen legyen teljesen világos. A hivatalnok számára szintén szükséges a korláton belül egy könyvszekrény, hová a kiadandó és bevett könyveket helyezze; írásra egy asztal; a tértvények megőrzésére egy jó és czélszerű szekrény kihúzható fiókokkal.

Vannak oly kisebb könyvtárak, hol az olvasóterem és a könyvkikölcsönzés egyesítve van s ugyanegy hivatalnok ügyel fel az olvasókra s végzi emezt is.

De ez csakis kicsiny látogatott-

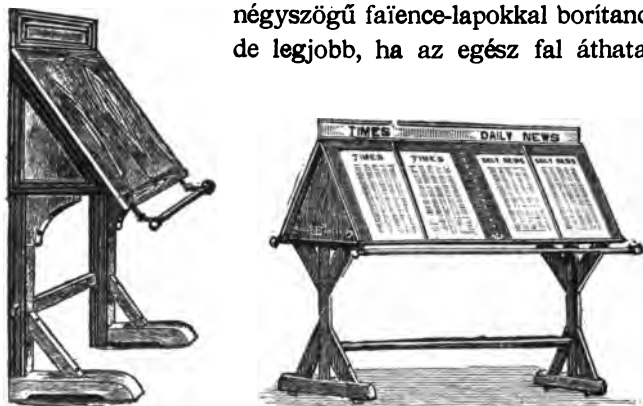
ság mellett lehető. E kikölcsönző helyiség legyen valahol a bejárat-hoz közel, hogy könnyen meg lehessen találni; jó, ha az olvasóteremhez is közel van. Ez az eset a strassburgi könyvtárban, hol a csarnokkal szemben a kikölcsönző helyiségbe lehet jutni s ezen át van a bejárat a nagy olvasóterembe.

Mindenesetre bárhol is a hivatali dolgozószobáktól külön kell helyezni, különben a kikölcsönzők a hivatalnokokat munkájokban zavarják.

A könyvtár helyiségei közé kell sorolnunk, különösen kisebb városokban, hol termék ritkán vannak, egy-egy előadó-, felolvasó-

termet is. Ez Anglia és Amerika nagyobb népkönyvtáraiban csaknem sohasem hiányzik.

Az olvasótermekhez közel helyezendők el végre a szükség-székek s igen jó, ha ezekkel egyesítve mosdókészülék is van; mert a könyvek használata után a kézmosás többnyire mellőzhetetlen. De e mellett különféle vízvezető készülékekre, úgy mosdásra, mint mindennemű szemét és piszok eltávolítására az épület könyvraktári és hivatali helyiségeiben is szükség van. Oly épületben, hol naponként több száz egyén fordul meg, a vizet nem szabad kimélni. Természetesen a szükségszékek szilárdak s legujabb módszer szerint készültek legyenek, nagy, világos, szellőztetővel ellátott ablakokkal s a fal legalább 1'50 m. magasan okvetetlenül négyyszögű faience-lapokkal borítandó be; de legjobb, ha az egész fal áthatatlan s

140. kép. Hirlap-állvány.

mosható anyaggal van borítva. A vízvezeték itt legyen önműködő módra berendezve, hogy pl. felállásra vagy az ajtó nyílására működjék.

A szorosan vett könyvtárigazgatás a következő helyeket teszi szükségessé:

a) Igazgatói szoba, esetleg egy dolgozó- és egy fogadószoba; b) Iroda, hol a könyvtárba bejövő minden könyvet beiglatnak a Járuléki naplóba (Szerzeménkönyv), s egy időre az újdonságokat megtekintésre kiállítják; egyszersmind a hivatalos iratokat is kezelik. Ugyanitt tartják a füzetekben vagy ily részekben megjelenő műveket, a míg egy-egy kötet teljes lesz. c) Ezzel további összeköttetésben kell egy nagy hosszú terem, melyben az

örök stb. dolgoznak s hol e munkához szükséges segédkönyvtár áll. Ez lehet esetleg egy terem helyett több kisebb szoba; de amaz előnyösebb, nem kellvén a könyveket egyik hivatalnoktól a másikig, egyik szobából másikba hurczolni. Helyes, ha a katalogusok is ebben a teremben állanak; de némely helyt a külön katalogustermet jobban kedvelik. *d)* Kell egy pár helyiség csomagolásra s eszközök tartására. *e)* Némely nagyobb könyvtárban van külön könyvkötő műhely; sőt van kisebb nyomda is a feliratok s ilyesek készítésére; de emez csak a legritkább esetben. Minde helyiségeket a végre, hogy a munka zavartalanul folyhasson, a lehetőségig keletnek, vagy még inkább északnak kell helyezni.

E helyek közül legfontosabb az, hol a czímtárak (katalogus) őriztetnek s ennek berendezése egyenesen e czímtárak minőségétől és mennyiségétől függ. Minden könyvtárnak szüksége van a Szerzeménykönyvön vagy Járuléki naplón kívül még legalább három fő czímtárra (katalogus):

a) Betűrendes czímtárra, melyben a művek egyes czédulalapokra betűrendben vannak könyvészetileg leírva a szerző neve, vagy ennek híján a legfontosabb tárgyszó szerint.

b) Szak-czímtárra, melyben a művek többnyire szintén czédulákra vannak leírva s az egyes tudományszakokon belül, a hány a szak, megannyi betűrendes czímtárba szedve.

c) Hely-czímtárra, majdnem kivétel nélkül 2r. könyvekben, melyben a könyvek elhelyezésök sorrendjében vannak beírva.

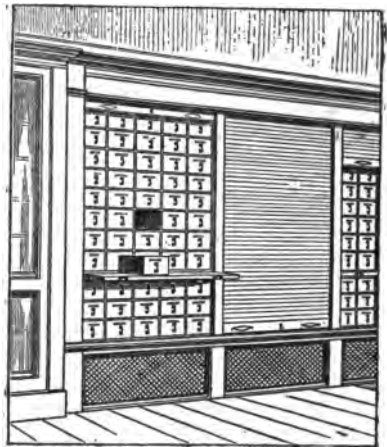
Ezekhez járulnak továbbá u. n. külön-czímtárak pl. a régi magyar könyvtárról, incunabulumokról, metszetekről s egyéb külön gyűjteményekről.

Egyrésztől okvetetlenül szükséges, hogy minde czímtárak az ezekben dolgozó hivatalnokok keze ügyébe essenek, másrésztől, hogy az olvasótermi szükségletek kielégítésére kéznél álljanak; tehát a hivatali helyiségeket okvetetlenül az olvasóteremmel egy emeleten s ennek közelében kell elhelyezni.

E czímtáraknak a berendezése, mondhatni, a hány könyvtár, annyiféle. Leggyakoribb, bárha távolról sem a legczélszerűbb, hogy a czédulák dobozokban állanak vagy vízszintesen, vagy merőleges állásban. Ez esetben a dobozok számára keményfából könyvpolczok kellenek s ezek előtt asztal vagy támla, melyeken e dobozokat kényelmesen lehessen használni. E berendezésben az

a hiba, hogy a czédulák kivehetők s így esetleg eltévednek vagy gondatlan kezelők fölforgatják a betűrendes elhelyezést; már pedig mind a kettő mondhatatlan zavarok okozója. Természetes, hogy a ki tehetné, hogy egy könyvtár czímtározását, mely nagy közhasználat alatt áll, maga kezdje el, ma már jobb módozatot választana; de ez ritka eset és sok száz dobozra menő, gyakran pár 100,000 czédulát újra iratni nem lehet mátol holnapra. Ennélfogva, hol megvan ez a rendszer, meg is szokták tartani.

Ennél jobb módszer a czédula-czímtárak biztosítására az, hogy ma már erős kártyapapírra írják őket s lehetőleg kisebb alakban. Többnyire téglányalakot használnak. Ezeket aztán a kellő felírással ellátott fiókos szekrényekbe helyezik, melyek fiókjai csak félig húzhatók ki s a fiókok felső része pár aczélpálczával úgy van lezárva, hogy a czédulák merőleges állásban mozgathatók, de ki nem vehetők s így megzavarásuk ki van kerülve. Ilyen módszer található pl. legujabban a német Reichstag könyvtárában Berlinben. A falhoz erősített szekrény t. i. egyenes és 11 fióksor van benne. Az egész szekrény három merőleges rekeszre van osztva, melyek elől vasredőnyökkel zárhatóak le. A fiókokon fogantyú s a szükséges felírás s minden szekrényen egy méter magasan egy kihúzható asztallap van. A szekrények magassága kb. 2·20 m. (141. kép) A másik két czímtár (hely- és reál-czímtár) szekrényei a terem közepén állnak egymással háttal s a falak mellett üvegszekrények vannak az új szerzemények számára. Hasonló a berendezés az új baseli könyvtárban, a hol a fiókok felső részén két aczélhúr van s ezek védik a czédulákat a kivehetés ellen. Egy fiókba 1000 czédula fér s a szekrényekben 500 fiók van; tehát $\frac{1}{2}$ millió czédulát lehet elhelyezni. Hasonló végre a szerkezet a berlini udvari könyvtárban is és sok más helyt, különösen Amerikában többnyire ez a módszer szokásos. E rendszernek

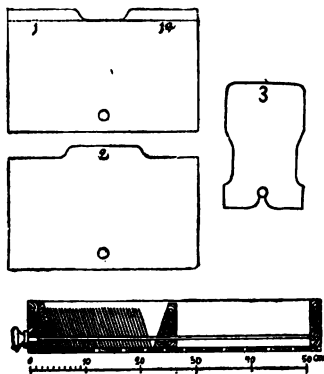
141. kép. Czédulaczímtár-szekrény a Reichstags-Bibliothekban Berlinben.

minden előnye mellett hátránya, hogy a czédulán a cím csak felülről nézve, ferdén látható, s ha hosszabb, egész végig csak nehezen, vagy épen nem is olvasható el; de különös előnyét meg az teszi, hogy minden czédulakatalogust bármely pillanatban át lehet alakítani e rendszerűvé, a nélkül, hogy újra kellene iratni, a mit minden más rendszerre átalakításnál tenni kell. Ezen a bajon Dr. Maas Georg Berlinben egy új módszerrel kívánt segíteni, mely minden nagyságú czédula-czímtárhoz talál. Ugyanis ő fiók helyett egy oly deszkát tervezett, mely közepén hornyozott s ebbe kis, ki nem vehető ércztartókat, melyek a czédulát becsípi és úgy tartják, míg elől és hátul erős érczlapok a czédulákat összetartják s egy rugó rajtok ezek lapozását lehetővé teszi. Ebben a nehézség csak az, hogy a bármily vékonyra préselt ércztartócskák nagyon vastagítják a czédula-czímtárt az alsó részen. (*Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XVIII. 265., 603. XIX. 66. 1.)

A czédulák biztosítására különböző más módszerek is vannak. Ezek közé tartoznak a különféle csavarokkal ellátott könyvtáblák, melyekben a czédulák könyvalakban őriztetnek s merőlegesen, a táblák sarkainál áthaladó két csavar, melyeknek megfelelő két lyuk van a czédulákon is, védi az egyes lapokat a kivehetés ellen, de nem gátolja meg új lapok bármily számban való beigtatását. Ilyen szerkezet többféle van; pár Olaszországból került s az elsőt Sacconi készítette. Megemlítendő itt az, a mit Hollandiában több helyt és a Bibliothèque Nationaleban stb. lehet látni, hogy a czédulák a könyvtáblával együtt a saroknál kb. 2 cm.-re kis oldalbevágást kapnak és vékony spárgával köttetnek össze. Olcsó és kis könyvtárakban jó módszer. Ez esetekben a czédulák kisebb 8-r. alakúak s a téglányalakú könyvek harántrétben állanak, hátukon a szükséges jelzéssel. E módban a nehézséget csupán a czédulák közbeigtatása, a spárga mindannyiszor való levágása s ujrakötése okozza; de olcsóságban és egyszerűségben kívánni való egyéb alig lehet. Az említett bajon többen igyekeztek segíteni, mint Uhlworm, ki a spárga helyett egy érczkapcsot alkalmazott, de nem talált tetszésre; Franke és Molsdorf egy ércz zárót alkalmaztak helyette, melyet Lipman lényegesen megjavított. Legujabban dr. Zinsser, a wiesbadeni tartományi könyvtár újrendezése alkalmával, egészen a hollandi módszer mellett maradva, a spárgakötést egy igen elmés zárószerkezettel helyettesítette, melyet egyszerűsége és pontossága igen ajánlani lát-

szik. (*Centralbl. f. Bibliotheksw.* XIX. 64. 1. részletesen leírva.) Még csak azt jegyezzük meg, hogy minde módoknál helyes, ha a czédulák balról jobbra menő sorrendben helyeztetnek betűsorba, mert a forgatás egyszerűbb s a czédulán a vezérszó kívül esik; míg a jobbról balra való beosztásnál belül fogna esni. A czédulák nagysága átlag 7×22 cm. e rendszereknél.

Másik mód, mely Franciaországból került s Amerikában többféle módosulásban elterjedt, (142. kép) a Bonnange-féle czédula-szekrény, mely abból áll, hogy kisebb alakú czédulákat helyeznek vályualakú fiókokba, melyeket alsó végükön egy, a czédulákon áthaladó aczépálcza, más esetben a szekrény két oldalán levő horony véd a kivevés ellen. Ennek egyik változata a fogas aczépálczával, rugóval és kulccsal működő Staderini-féle. E mód hibája csupán az, hogy csak kis czédulák használhatók s így csak nagyon is rövidített könyvczímeket lehet rájuk írni, a mi nem kis baj. Az így használt czédulák felső részén nem ritkán egy kiálló párkány van, melyre a könyv száma s a szak jön s aztán különböző színű czédulákkal különböző megkülönböztetések tehetők. Pl. más-másszínű czédula jelzi, hol új szak vagy új betű következik. Ezeket a jelzőtáblácskákat gyakran pléből készítik. Néha különböző színű czédulák jelzik azt is, hogy a könyv helyén, kiadva, vagy a könyvkötőnél van.

142. kép.

Amerikai czímtár-berendezés.

Egészen vége a czédula-czímtárnál jobb a nagyobb alak s ez van inkább elterjedve. Legajánlatosabb kemény kártyapapírt használni, fiókokban állva elhelyezni s kivehetősöket a leírt szerkezettel védeni; e móddal használtatnak el a czédulák legkevésbé, pedig ezek készítése a könyvtár legnagyobb munkája. Épen ez okból nem javasolható a Halléban gyakorolt mód, hol a hosszúkás alakú, kb. 8 cm. széles és 25 cm. h. czédulák alsó vége bőr- vagy kenderhevederrel van összecsatolva, hogy a széteséstől megvédessenek.

Ha végre a betűrendes és szakcímtárak könyvekbe iratnak be, vagy a kinyomatott címeket nagy foliánsokba ragasztják,

mint ez a British Museumban a gyakorlat, akkor az ily foliánsoknak megfelelő szekrényeket kell készíteni s ezeket támlával kell ellátni, melyekre a kivett köteteket helyben fektetni lehessen, s hogy ezek mentől jobban kiméltessenek, be kell a támlákat s a szekrények polczait bőrrel vonni.

Végre röviden jegyezzük meg, hogy a tűzveszély leginkább az iroda és ilyes helyiségeket fenyegeti. Tehát a fapadlót lehetőleg itt is kerülni kell, vagy legalább is asfaltba rakatni le. De legjobb asfalt-, gyps-, vagy terrazzo-padló, a hol kell, linoleummal bevonva, melyek közül a szürke színűnek előny adandó világossága miatt.

A könyvtár esti világítására nézve, a hol a könyvtár esti használata ezt szükségessé teszi, csak a gáz és villany jöhet tekintetbe vagy mind a kettő együtt. Természetesen régibb könyvtárakban a gáz szerepel, a legujabbakban kizárólag a villany és a hol villanyvilágítás használható, a gázt ki kellene okvetetlen küszöbölni, mert hihetetlenül rontja a levegőt és a könyveket. Általában megjegyzendő, hogy magukban a könyvraktárakban egyik világítás sem jó: a gáz, mert melegít s elrontja a könyveket és a villany, mint Wiesner bizonyítgatja, a könyvek papírijának elsárgulását s így chemiai elváltozását okozza. Ezért ívlámpák csak folyosókra s előcsarnokokba valók. Tehát a hol a könyvtermekben a gáz be is van vezetve, nem szokták meggyújtani és általában be sem kellene vezetni; a villanyvezetékeket pedig a szekrényekre erősítik, úgy hogy a lámpák zsinegen függenek felakasztva s végig vezethetők a sorokon a könyv megkapása végett, aztán újra elolthatók s visszaakaszthatók. Így van pl. Strassburgban és Baselben. Máshelyt s Amerikában különösen, a drótok a szekrények felett vonulnak el, a villanyos körték onnan lógnak le a szekrényre s csak azt a szekrényt világítják meg, melyben keresnek valamit. Ezek elhelyezése természetesen a szekrények beosztásától függ. De minde világító berendezések mellett könyvtárakban ép úgy, mint a színházakban, éjjel Rübollámpákat vagy égő gyertyákat kellene üveglámpákban alkalmazni a vízcsapok mellett s lépcsőkön, min Halleban, Göttingában stb. Az olvasótermekben ívlámpákat is alkalmaznak, de csak a magasban s ezek nem teszik még feleslegessé az asztalok fölé alkalmazott körtéket. Baselben e körtéket az olvasóasztalok fölé 36 cm.-re helyezték zöldes ernyővel és tejüveggel. Ezt a magasságot találták legkedvezőbbnek.

A fűtésre nézve megjegyzendők a következők. A könyvtárban minden oly helyiséget, a hol emberek tartózkodnak, télen át fűteni kell, még pedig a padlókat 12° s a levegőt 20° Celsiusra kell melegíteni. Természetesen a könyvtermek fűtése is czélszerű; de itt $13-14^{\circ}$ Celsius elég, ha ott állandón nem dolgoznak s e fűtésre szilárd padlókkal ellátott könyvemeletek különösen alkalmasak. Több helyt azonban a raktárakat épen nem fűtik; (Udv. kv. Karlsruhe, nagyhercegi kv. Darmstadt, városi kv. Augsburg, királyi kv. Stuttgart, Stockholm, egyet. kv. Rostock, hercegi kv. Wolfenbüttel) Strassburgban 10° C.-ra fűtik. A fűtés módszerei közül csak a központi gőzfűtés ajánlható, gondos szellőztető-készülékekkel kapcsolatban. A szellőztetésre nézve az ablakon át történő a por miatt kevésbé ajánlatos; ha épen nincs más mód, akkor szövetből készült ablakbetétek volnának használandók; de legjobb a mai technikai módszerekkel a központi fűtéssel kapcsolatos szellőztetés és friss levegő beszívattyúzása. A központi fűtések közül a meleg levegővel való fűtés azért, mert nagy légmozgást okoz és sok port visz magával a felsőbb rétegekbe, kevésbé ajánlatos, mint a gőz- vagy melegvízfűtés.

A por ellen Amerika több újabb könyvtárában, melyek porral, füsttel nagyon is megterhelt levegőjű városrészekben fekszenek, azt a módot gondolták ki, hogy az egy darabból álló tükörablakokat por-, füst- és légmentesen illesztették be s a levegő be- és kiszívattyúzását mechanikai készülékekkel eszközölték s eszközlik, mely mellett magát a levegőt is a beeresztés alkalmával megtisztítják, megmossák. Így rendezték be pl. ezt a chicagói *Public library*-ban, a hol a souterrainben óránként vascsöveken az épületből $1\frac{1}{2}$ millió köbméter levegőt szívattyúznak ki és ugyanannyit be. A beszívattyúzott levegőt egy permetező készüléken át tisztítják meg s hideg időben melegítő-csőveken vezetik át. Minden terembe a menynezet alatt megy be a friss és alól jön ki a rossz levegő a padló feletti nyílásokon. Azonban 1899-ben kénytelenek voltak a nagy meleg miatt az ablakok egy részét kinyithatókká alakítani. Hasonló eset történt a *Newberry library* nagyszerű épületében ugyanott; ezért utóbb az ablakokat szintén kinyithatókká változtatták; holott ugyanez a berendezés jól működik pl. a *Congressus könyvtárában* (Washington).

Megemlítendő körülmény még az is, hogy több amerikai

könyvtárban egész külön vízvezetékét alkalmaztak (Chicagói Newberry és Public library) s ugyanezekben a villany- és melegfejlesztésre külön gépek vannak az épület pinczéiben. Mindez nagyszerű ugyan; de hátránya, hogy a hatalmas gépek mozgása reszketteti az épületet, a finomabb részek, mozaikok megrepedeznek s a zaj is feltűnő nagy. E körülmények azt a tanácsot adják, hogy ily nagyszabású berendezés esetén e gépek külön épületben helyezendők el.

VIII.

Néhány könyvtár rövid leírása: British Muzeum, Bibliothèque Nationale, budapesti rostocki, greiffswaldi, hallei, kielii egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcsei, strassburgi egyet. és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár.

A *British Museum* épült 1823—50-ig s világhírű gyűjteményeinek, melyek 12 osztályt tesznek, egyik része a könyvtár. Az egésznek beosztása a mellékelt rajzokból kivehető (129—131 kép), melyben a könyvtár helyiségei vonalozva vannak. Az udvart a könyvtár és olvasóterem céljaira Panizzi akkori igazgató tervei szerint a muzeum eredeti épületének tervezője, Smirke Robert tervezte s halála után testvére, Smirke Sdney fejezte be 1857-ben s 1879-ben egy új szárnyval bővítették kéziratok, lapok sat. számára. Az udvaron emelt épület központja a nagyszerű köralaku olvasóterem, melyről már szoltunk. Maga ez az egész rész 8·2 és 9 m.-re áll a muzeum belső körfalaitól. A könyvraktár teljesen körülveszi az olvasótermet s ez volt az első raktárrendszerű könyvtár. Ebben a három közpadló áttört, s a felülvilágítás miatt a könyvszekrények hosszában mindenütt 27 cm. széles világító nyílások vannak; ezeket 27 cm. magas védőkorlátok kerítik, melyek egyszersmind a felső sor könyvei levevésére lépővasakul szolgálnak. Magának a Muzeum épületének homlokzata 140 m. hosszú s 44 jón oszlop díszíti.*

A *Bibliothèque Nationale* (előbbi nevén *Bibl. Impériale*) 1724-től fogva a Hôtel Mazarinban van elhelyezve. A kibővítési munkálatokat Visconti kezdte és Labrouste végezte 1854—75-ig, a

* Részletesebben l. Erdélyi Pál. *A British Museum könyvtára. Magyar Könyvszemle.* 1897. Két czikk. — Degener H. A. L. *Die Biblioth. d. Brit. Museum. Zeitschr. f. Bücherfreunde.* VI. 1 Heft. 1902.

ki a nagy olvasótermet s a könyvraktárakat építette a *British Museum* tanulmányozása alapján; de már czélszerűbben. Az olvasóterem itt is némileg központi elhelyezést nyert és már volt róla szó. Épült 1859—1867-ig. A vele együtt épült raktár 900.000 kötetet bír befogadni s egyenesen az olvasóteremmel van összekötve. Ennek csak felső világítása van s a világító nyílások és lépővasak épen olyanok, mint a *British Museum*-ban. Az emeletek száma 5, mindenik 2·3 m. magas; borús napokban az alsó részek nem elég világosak. A fából készült kettős szekrények 80 cm. szélesek és 1·07 m. távra fekvő közfalakkal három részre vannak osztva. A padlók mind áttörtek és öntött vasrostélyokból állanak. A raktár többi része karzatos beosztású. Az olvasóterem máris kicsiny és egy még nagyobb olvasótermet terveznek a teleknek a Rue Vivienne és Rue Colbert által határolt beépítetlen terén. (126—128 kép.)

A *budapesti egyetem könyvtára* (143. kép) (terv. Skalnitzky és Koch) nem sorolható a modern berendezésű könyvtárakhoz. Sem a hely nem volt számára szerencsésen választva meg, sem terveze és berendezése nem czélszerű. Épült azon a telekrészen, melyet a budapesti Ferenczrendi szerzet az egyetemnek ajándékozott az egyetemmel 1872. máj. 26-án kötött egység alapján. A telek területe 2400 □ m. Ez a szerződés megengedte, hogy az új Ferenczrendi épület egyik oldalának ablakai a könyvtár telkére nyiljanak, mi minden tekintetben szerencsétlen gondolat. Épült a könyvtár 1873 máj.-tól, 1875 decz. haváig, került 712,925 frtba (1.425,850 kor.), tehát használhatóságához képest nagyon jelentékeny összegbe. Áll egy souterrainból (fűtő, házmester, egy szolga, a kapus lakásával, a központi fűtés három helyiségével, több pincze-, raktár- és kettőspéldányok helyiségeivel), földszintből és két emeletből. Földszinten van a kapus lakásának egy része, az olvasóterem alatt a nagy oszlopos előcsarnok, a hirlap- és folyóirat-könyvtár két kisebb olvasó helyiséggel, a theologiai két könyvterem s egy őri lakás, mely felett a félémeleten egy második őri lakás van. Az első emeleten van a nagy olvasóterem, mely a második emeletig nyúlik fel a felsővilágítás végett, továbbá az igazgatás és hivatal öt, meglehetősen sötét helyisége, egy előtér, három nagy könyvterem és egy metszetszoba. A főlépcső, mely szép, csak az első emeletig, az olvasóteremhez vezet; a második emeletre, a mi végzetes hiba, csak két melléklépcső vezet s a

könyvtermekben sem volt eredetileg belső lépcső. A második emeleten van az igazgató két részre osztott lakása s két nagy könyvterem, meg egy kisebb terem kéziratok és incunabulák számára. Az épület jelentékeny része sötét, a minék főoka az, hogy csak egyoldalú világítás van benne, holott könnyen lehetett volna kétoldalut alkalmazni. A berendezés karzatos rendszerű; e karzatok s a könyvszekrények a földszinten és I. emeleten vasból, a II. emeleten keményfából készültek, melyekről már volt szó. Az épület 1901-től el van látva tűzjelzővel és villámhárítóval. Világítás mindenütt gáz. A fedélszerkezet fából van s egyik különös hiánya az épületnek, hogy a könyvtermekben vízcsapok nincsenek és hogy a fedélzet esővíze a padláson belől van levezetve, mi minden zápornál aggályos, hogy víz ömlik be a padlásra, mi ismételve megtörtént. Az épület alakja szeglet a Ferencziek-tere és Reáltanoda-u. sarkán; de minthogy csak keskeny rész esik a Ferencziak-terére, a homlokzat nem elég szembeöltő, mely különben elég szép olasz renaissanceban van tervezve; de a köralakú ablakok széles ablakfáikkal a világosság beeresztésére kedvezőtlenek.*

A rostocki egyetemi könyvtára. Ez a központi egyetemi épület egyik elkülönített része, megnyílt 1871-ben s az első raktárrendszerű könyvtár volt Németországban. Az egyetemi épület középrészétől tűzbiztos lépcsőház választja el a könyvtárt az épület jobb felén, mely rész két oldalon van világítva. A földszinten van három boltozott levéltári szoba, ezen van három egész emelet, 6 könyvtári emeletre osztva, melyekben minden második közpadló áttört s ezeket a vasszekrénytartók hordják. A könyvszekrények tengelytávola 4 m. az ablakok miatt; de szükség esetén minden kettő közé még egy szekrény tehető be. A padlás padozatát felül égés és víz esetére Häusler-féle facement (Holz cement) burkolat védi.

A greifswaldi egyetemi könyvtár, Gropius és Schmieden tervei szerint épült 1879—1882-ig; négyszögű épület 23·5 m. széles és 45 m. hosszú. Bejárata a keskeny oldalon, hol egy 3 m. széles folyosó van. A földszinten balra van két levéltári szoba, jobbra szolgálakás s alatta a pinczében a fűtőberendezés. Az I. emeleten van az igazgató szobája, két hivatali, egy könyvkiadó, egy őrszoba s az olvasóterem. Az épület hátulsó része könyvraktár, melyet

* Szilágyi S. *A budap. m. k. egy. kvtár.* Budapest. 1882.

alól és legfelül boltozat véd. A belső rész összesen 5 könyvtár-emeletre van osztva, földszinten 2-re, I., II. emeleten 3-ra, s az alsó két emeletet a többtől szilárd közpadló, a többit egymás közt áttört

143. kép. A budapesti egyetemi könyvtár.

padló választja el, melyek magassága 2·5 m. A könyvszekrények hossza 8 m., az ablaktengelybe esőké 7·25 m. s tengelytávoluk 3·05 m. Került az egész 217.200 M.-ba. Természetesen az árhoz képest külseje egyszerű vörös téglafal, sárga kőpárkánnyal és ablakkörözettel, renaissance-formákkal. (45—46. kép.)

Hallei egyetemi könyvtár. Épült 1876—81-ig 550.000 kötetre Tiedemann tervei szerint; hasonlóan négyszögű épület s áll földszintből és 3 emeletből. Pincze csak a központi fűtés számára van alatta; de a nedvesség ellen 80 cm. magas szabad tér van hagyva az egész épület alatt. A lépcsőházat felső világítás világítja meg, melyen, hogy a könyvraktárakban közlekedni lehessen, járni lehet. A főlépcsőn kívül az egyik oldalon külön, tűzmentes lépcsőn is meg lehet a raktárakat közelíteni tűz esetén. A beosztás a mellékelt alaprajzokból látható. Az épületet meleg levegővel fűtik, a raktárakat 10°, a dolgozó-helyiségeket 20° C.-ra. A raktáremeletek 2·3 m. magasak; a szekrények oldalai 5 cm.-es deszkákból készültek s az öntött vastartók közé vannak beerősítve. A padlók mind áttörtek, öntött vasrostélyokból állanak, melyek szögletvasakon nyugszanak. (42—44, 65. kép.)

A kiei egyetemi könyvtár ugyancsak Gropius és Schmieden tervei szerint 1881—1884-ig épült 375.000 kötetre, mely egészben ugyanazt az alapgondolatot mutatja, melyet a greifswaldinál látunk. Az épület beosztása a mellékelt tervekben jól kivehető. Figyelmet érdemlő újítás, hogy a fedél-űr felülvilágítással ellátott pót-raktárnak van átalakítva. (47—50. kép.)

A stuttgarti királyi könyvtár 1878—1883-ig épült bandauer tervei szerint s került 2,106.048 márkába. Az épület magas souterrainen áll s minthogy az épület könyvtár és muzeum együtt, ebben a 3·7 m. magas souterraineben vannak elhelyezve a római feliratos kövek és ilyes emlékek. A 5 m. magas földszinten a württembergi régiségek tára van s a 9·8 m. magas első emelet könyvtári czélokra szolgál; még pedig a 98 m. hosszú és 29 m. széles főépületben van a raktár és a T alakú épületnek középső, hátranyuló részében (35 m. hosszú és 32 m. széles), vannak az olvasóterem és a hivatali helyiségek, mely rész földszintjén a könyvtárigazgató lakása van s ugyanez alatt szolgálakás és raktárak. A könyvraktárban a kettős szekrények 75 cm. szélesek, 6 m. hosszúak s 1·95 m. tengelytávra állanak; a két közpadló áttört vasrostélyokból áll. Az óriás ablakok oldalvilágításán kívül, tekintettel az épület mélységére, 6 m. széles felülvilágítás is van, mely a könyvszekrények közt futó középfolyosó felett egész hosszában nyúlik végig a fedélzeten. A raktáremeletek magassága 2·27 m. s az első emeleten 4 könyvemelet van, míg a díszes középteremben 2 karzat van

csupán. A főbejárat a hosszú főépület közepén van, mely egy nagy előcsarnokba vezet s innen van két oldalt bejárat a muzeumba. Innen egy középfolyosó a hátulsó szép lépcsőhöz viszen, mely az emeleten levő csarnokhoz vezet, honnan átellenben a közönség által használt helyiségekhez és hivatalokhoz vannak a bejáratok. Ez emeleti csarnokkal szemben van az említett díszterem a két karzattal. (31—33 kép.)

A Valliano-könyvtár Athenében. Th. von Hansen tervei és Ziller vezetése alatt 1887—1892-ig épült, mint társépület a Hansen Christ. által ugyanott épített akadémiához s egyike a legszebb és legnemesebb görög stylusu épületeknek. A költségeket (2,000.000 márka) a Valliano testvérek fedezték. A mellékelt képek az egész berendezés hű képét adják. E szerint a két félköralakú lépcsőn a jon stylusu emelvényre s ebből az előcsarnokba jutunk, innen a középen elhelyezett olvasóterembe, mely szintén oszlopokkal van díszítve s oldalfolyosók kötik össze a két oldalt párhuzamosan nyuló könyvraktárakkal. Ez utóbbiak 5 könyvtáremeletet foglalnak magokba, melyek átlag 2-3 m. magasak, mind vasrostélyokból alkotott középpadlókkal. Az igazgatási helyiségek hátul vannak 3 emeleten elhelyezve. Az épület hármass tagozata már külsején látható. Az olvasóterem csak felülről van világítva s a két oldalon elhelyezett márványoszlopok megett kézikönyvtár van. A szolgálakás s más ily helyiségek a souterrainben vannak. Az egészben elfér 400.000 kötet. Némi hiánya, hogy az igazgatósági helyiségek több emeleten vannak elosztva s a két raktár nincs semmi egyenes összeköttetésben, csak az olvasótermen át. (28—30 kép.)

Lipcsei egyetemi könyvtár. Az épületet 1888—1891-ig építették Roszbach Arvéd tervei szerint. Szabadon áll s feloszlik egy középrészre, melyet minden oldalon három szárny körít s ezekkel két négyszöget alkotó udvart zár be s ugyane középrész hátul félkörben fejeződik be. A főépület homlokzatán földszinten van az előcsarnok, a díszes lépcső, jobbra-balra két kisebb lakás s a két oldalrészben boltozatos kiállítási termék. A lépcső mellett vannak a ruhatárak, nyomda, pakkoló-szobák stb. s az olvasóterem alatt a fűtő és szellőző berendezés. Az I. emeleten vannak a homlokzaton a czímtárterem, dolgozószobák, tanárok olvasóterme, kéziratterem stb. A többi hátsó és félkörű részek csupa 3 m.-es szilárd padlóval elválasztott könyvraktárak; ehhez képest az épület többi részén az

emeletek 6 m.-esek s a legfelső emelet csak 3 m. magas. Így van öt könyvemelet s a felső könyvemelet kiterjed az egész épületre. A terem mélysége 10·75, mindenütt kétoldalú világítással ellátva és vasajtókkal külön elzárhatók. Az épületben mindenütt cementpadozat van, linoleummal bevonva. A pillérek tengelyeiben álló könyvszekrények fából vannak és 2·4 m. magasak; tehát lépővasakkal s fogantyúkkal vannak ellátva. Az ablakok tengelyébe eső asztalmagasságú szekrények nagyalakú könyveknek valók. Mindenütt gázvilágítás van. A czimtárszoba és berendezése külön figyelmet érdemel, viszont a nagyszerű lépcsőház is. Czélszerű, hogy bármikor az épület bővíthető. Az épület fényes és pompás minden részében. Az építő alapgondolata volt, hogy az összes könyvtermek el legyenek különítve a közönségtől s ezekben járni lehessen a nélkül, hogy folyosón, olvasótermen stb. kellene átjárálni. Összes építési költség volt 2,250.000 márka. (34—35, 137 kép.)

A *strassburgi csász. egyetemi és orsz. könyvtár*. A strassburgi városi és szeminárium könyvtár 1870. aug. 24—25-ike közti éjjelen a németek ostroma alatt leégett s ugyanott veszett a híres *Hortus deliciarum* codex is 1170-ből, mintegy 500, a legrégebb incunabulummal. E leégett könyvtárak helyett a már a német kormány által kinevezett dr. Barack Károly Ágost igazgató páratlan buzgalommal új könyvtárt alapított, melyhez az egész művelt világból küldtek adományokat s már 1872-ben, az új német egyetem megnyitásakor, 200.000 kötetből állt, melyeket a Rohan-Soubise hercegi kastélyban helyeztek el; de már ekkor önálló épületről gondolkoztak. A végleges tervet Hartel és Heckelmann dolgozták ki 850.000 kötetre. Az építés költségei tettek 1,411.000 márkát, melyből a vasszekrény-szerkezet, és egész belső berendezés 285.000 márkába került. Épült 1889—1894-ig. Az épület szabad téren fekszik a császári palotával szemben; alakja négyszög. A homlokzaton a földszinten, a lépcsőház és előcsarnok két oldalán vannak az igazgatási helyiségek; fölöttök a kiállítási termék s a magas pincze-helyiségekben a könyvkötő műhely, szolgálakások, pakkoló-szobák, fűtőberendezés. Az igazgató nem lakik bent. A könyvkikölcsönző és olvasótermekbe az előcsarnokból egyenesen lehet bejutni s ezek mellett van a kapus, ruhatár stb. Az előcsarnoknak, két fölépcsőnek, kikölcsönzőteremnek s a melettök levő pár teremnek csak felső világítása van; az olvasónak felső és magas oldalvilágítása is van három

félkörű ablakon át. Az olvasóteremről már volt szó. A könyvraktár-emeleteket vas közpadlók választják el beton-betéttel s 8 könyv-emelet van, 2·20 m. magasak, melyeket felülről is világítanak. Az épületben van öt felhúzógép, kettő a kikölcsonzótteremben. Az olvasótermet meleg levegővel melegítik, a többi részt gőzfűtéssel. A homlokzat olasz renaissance s nagyon díszes épen úgy, mint a raktárt tartalmazó oldalak. A termek közül az emeleti közlépterem díszes. Az épület számos megtámadás tárgya volt. Legtöbb a panasz, hogy az olvasóterem túlságosan magas, hogy nagyon szellős úgy ez, mint a kikölcsonzótterem, hogy a raktárak nyomottak és alant nem elég világosak.* (51—52. 68. kép.)

Baseli egyetemi könyvtár. Épült 1894—1896-ig La Roche tervei szerint. Az épület sajátságos telke (t. i. egy nagyobb háromszögalakú telek egyik hegyesszögébe épült) s az a feltétel, hogy a könyvraktár teljesen elkülönítessék a közönség által látogatott helyektől: egészen különös tagolást okozott; t. i. egy szögletépületet, melynek fő elő részében van az előcsarnok, ebből az olvasóterembe jutunk, melytől jobbra van a folyóiratok, balra a czímtárak terme s ugyancsak balra oldalt a könyvkötő-műhely, kikölcsonzószoza és a hivatal, melyekhez jobbra az utczára ülésterem stb. csatlakozik. Az I. emeleten a csarnok felett szép kiállítási terem, mellette egy kisebb; jobbra a paläographia és a térképgyűjtemények külön termei s egy tanterem vannak. Az épület kb. 50 évre így elég. A raktár balra utczavonalban hosszan nyúlik el, mely alatt 1 m. vastag betonréteg van alapul rakva a körfalak s a tetőt hordó alakú vastartók számára. A kéziratok számára a földszint balszárnyában külön terem van, melynek egy hasonló terem felel meg a pinczében, honnan tűztől mentes lépcső vezet oda fel. Az olvasóteremről már volt szó. Ebben, meg a czímtár- és folyóiratok termében felső világítás is van az oldalvilágításon kívül, épen így az előcsarnokban is. A tető alatti emelet mennyezetét mindenütt erős betonréteg védi a felső tűztől, míg a raktáremeletek szilárd padlóí fából vannak. Az egész épületben melegvíz-fűtés van. Különösen kiemelendő az épület külső tagozatán, hogy a könyvraktári részen minden három könyvszekrény egy nagy és két kisebb ablak által mintegy külön

¹ L. kivált Hausmann S. *Die kais. Univ.- u. Landesbiblioth. in Strassburg.* 1895.

részlet van feltüntetve s ez a szögletépülettel összhangba van hozva. Az épület azért épült barokkban, mert ez a stílus összesik a város legnagyobb virágzása korával.* (38—41. 67. kép.)

* L. a baseli könyvtárról: *Biblioth. zu Basel* és *Ratschlag für die öff. Biblioth.* 1893. E helyen szándékosan mellőztük a gyakran több millió doláron épült, de a mi viszonyainknak semmiképen meg nem felelő amerikai könyvtárakat. Az érdeklődőknek más műveken kívül különösen ajánljuk: Fletcher, *Public libraries in America* 1894. — Mayer A. B. leírásait az *Abhandlungen und Berichte des k. zool. u. anthrop.-ethnogr. Mus. zu Dresden*. IX. és *Beiheft.* u. ehhez. Kivált ez utóbbiban néhány kitűnő leírás található a New-York public library-ról, a Columbia University könyvtáráról (New-York), New-York state library-ról (Albany), Buffalo public library-ról, John Crerar library-ról (Chicago), Newberry és Chicago public library-ról s az University of Chicago könyvtáráról.

II. RÉSZ.

A könyvtár kezelése.

I.

Könyvtárak fajai : országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak ; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában.

A könyvtárakat azon helyzet szerint szokták megkülönböztetni és felosztani, melyet elfoglalnak. E tekintetben lehetnek :

1. *Országosak*, a melynek jóformán csak a XIX. században keletkeztek. Régen nem igen voltak ily könyvtárak ; mert vagy világi, vagy egyházi testületekéi, vagy valamelyik uralkodóházéi voltak. Franciaországban pl. csak a forradalom változtatott e helyzeten s tette a közkönyvtárakat államiakká. Más helyt, mint pl. Németországban, ma is az ily országos könyvtárak többnyire vagy tartományi, vagy nagyhercegi, királyi, császári vagy udvari könyvtárak, s legtöbb esetben az uralkodó-család házipénztárából tartatnak fenn. Az országos könyvtár jellegét, minő hazánkban a Nemzeti Muzeumé, különösen az adja meg, hogy közvetlenül a kormány alatt áll s költségvetése önállón szerepel az állami költségvetésben. A többiekkel szemben való kivételes helyzetét többek közt az is mutatja, hogy köteles példányokhoz van joga a legszélesebb értelemben véve, s a hazai irodalom megőrzésében, a tudományos czélon kívül, egész külön szerepe jut.

2. *Egyetemi könyvtárak*, melyek ép úgy országosak mint az előbbie, azonban úgy szerepelnek, mint az egyetem egyik intézete ; noha ma az az általános ohaj Németországban is, hogy minél országosabb jelleget nyerjenek, a mint ez a strassburginál az eset. Ez annál szükségesebb, mert a tudományok összeségét leginkább ezek ölelhetik fel ; másrésről az egyetemek egyes karai, sőt tanzékei is az intézetekben és szemináriumokban amúgy is külön könyvtárakat szerveznek maguk számára.

3. Még más könyvtárak azok, melyek rendesen *nem nyilvános jellegűek*; tehát egyes fakultásokhoz, akadémiákhoz, középiskolákhoz, kórházakhoz, röviden valamely közintézményhez vannak kapcsolva. Ha ezeket nyilvános szakintézmények (földtani, iparművészeti, állattani, műtörténelmi, szépművészeti, gazdasági, kereskedelmi, közlekedési muzeumok stb.) mellett szervezik, kiválóan *szakkönyvtárakká* válnak s azért nagyjelentőségűek, mert a leggazdagabb országos könyvtár sem fogja felölelni birni ma már az emberi ismeretek összességét; úgy mint ezek, főleg részleteiben nem; valahányszor tehát valamely szakrészlet tanulmányozása szükséges, még a legnagyobb könyvtár is kiegészítésre szorul. E szakkönyvtárak az újabb időkben rendkívül megszorodtak nálunk is, mint mindenütt, s szaporodásuk és növekedésük beláthatatlan.

4. *Törvényhatósági könyvtárak*, a hová a városi könyvtárak is tartoznak, melyek eredete rendszerint az, hogy egy-egy polgár saját gyűjteményét városának vagy megyéjének adományozza. Ezek a legújabb időkig nemcsak nálunk, másutt is, olykor nagyon becses gyűjteményeikkel, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak; mert az egyes törvényhatóságoknak nincs eléggé módjában, hogy ezekről is tudjanak gondoskodni. Újabban nálunk az állam mind nagyobb gondot fordít rájuk s új korszak nyílt meg a vidéki könyvtárakra és muzeumokra, mióta 1897 december 10-én ő Felsége megerősítette az Országos Felügyelőséget s megalapult ugyane célra a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, melyekkel kapcsolatban és egyetértően működik az Országos Muzeumi és Könyvtárbizottság.* Azóta az állam ezeknek évi működése elősegítésére évi állandó általánynak s így pl. 1902-re 211,500 koronát bocsátott e bizottságok rendelkezésére. Itt azonban a tennivaló igen sok még, míg pl. oda jutunk, a mely fokon Anglia vagy Amerika ma van, a hol jóformán egyetlen város sincs, a melyben nyilvános városi könyvtár ne volna; sőt mondhatni, ott a nép minden műveltségi fokának megfelelő könyvtárakat alapítottak, melyek hatalmas elősegítői a közhaladásnak. Itt különösen magánosok azok, kik a köznek segítségére jönnek s megkönnyítik az állam munkáját az által, hogy épületet emelnek nagyszerű, nyilvános olvasóteremmel, vagy alapítványt tesznek le a könyvtár gyarapítására és fentartására.

* 79458/1897. sz. a. *Magyar Könyvszemle*, 1898. 82. 1.

5. Ez utóbbi könyvtárak nagy részben már a *népkönyvtárak* közé tartoznak. A népkönyvtári intézmények számra és kiterjedésre Angliában és Amerikában jóval meghaladták Európa más államainak országos, egyetemi s egyéb mindenfajta nyilvános könyvtárait együttvéve. Ezek ott nem hiányoznak egyetlen nagobbacska városban vagy egyetlen nagy város népes munkásnegyedében sem. Némelyek közülük (public v. free public libraries a nevük) elérik, sőt meghaladják a mi legnagyobb európai könyvtárainkat is. Gyakran muzeumokkal vannak kapcsolatban, van bennök előadó-, sokszor hangverseny-terem s céljuk a nép, illetve a lakosság képzése a legszabadabb s legkiterjedtebb alapon. Ezért jellegük nem tudományos; inkább mulattató és ismeretterjesztő; egyszersmind a legszélesebb önkormányzati alapon kormányozzák és vezetik őket. Amerika legrégebbi könyvtára Cambridgeben a Harward college-é 1638-ból, mely ma is fönnáll még. Az önálló népkönyvtárak eredete Franklinra vihető vissza, ki Filadelfiában 1732-ben alapította az első, a ma már két diszes épülettel rendelkező népkönyvtárt. E kezdemény hatására 1876-ig ezek száma Észak-Amerikában 3682-re emelkedett,* körülbelül $12\frac{1}{2}$ millió kötettel, s 1891-ig 3803-ra, több mint 31 millió kötettel és ugyanott összesen 8 állam van, melyekben a nyilvános könyvtárak együttes kötetszáma nagyobb 1 milliónál, közülök Massachusetts könyvtáraiban $8\frac{1}{2}$ millió, New-York államéiban 5.260,000, Pennsylvániáéiban 3 millió kötet volt 1891-ben.** Az első városi könyvtár alapítására az első kivételes határozatot Boston hozta 1847-ben s ma már e könyvtárra, melynek kötetszáma 747,000 kötet, évenként kb. 1.700,000 koronát fordítanak, hivatalnokainak száma több 250-nél, és 1898/99-ben 65,000 olvasó több mint 1.200,000 kötetet vett ki. Magában az egész Massachusetts államban 349 város és község közül 342-ben van külön épületben népkönyvtár, s így egyedül könyvtár-épület több van benne, mint pl. egész Németországban minden fajta könyvtár együttvéve. Azóta Boston példája egész Amerikában irányadó lett. Az amerikai közkönyvtárak alapjellege, a mit bölcsen az angolok is követtek, hogy mindenütt előbb egy nagy központi könyvtárt alapítanak

* *Public libraries in the United States of America*. Bureau of education. 1876.

** Schultze Ernst, *Freie öffentl. Bibliotheken*. 42. 1.

s aztán ez létesít a különböző városrészekben fiókkönyvtárakat és nem megfordítva. Ennek helyessége legyen itt csak röviden említve, nem lehetvén célunk róla itt bőven szólni. Ez a központi könyvtár mindig valóban valahol a »központon« van, igen gyakran szabad téren. Igyekeznek külsőleg és a belső berendezésben kerülni mindazt, a mi szegényes. E könyvtárak állandóan nyitva vannak kora reggeltől esti 10—11 óráig, s így minden tisztogatás bennük éjjel történik. A népkönyvtárak állandó alkatrészei: fűtött előcsarnok, kikölcsönző-terem a könyvraktárral s czimtárakkal; külön olvasóterem könyvek, hirlapok és folyóiratok számára; a könyvtárnok szobája; mellék-helyiségek; gyakran külön olvasóhelyiségek 16 éven aluli gyermekek és nők számára is. Utóbbiaknak legtöbb helyt most még csak a nagy olvasóteremben van külön asztala. E népkönyvtárak nem ritkán ú. n. villa-alakban vannak építve. Már említettük, hogy igen sokat közülök egy-egy gazdag polgár emelt. Így pl. Carnegie Andrew emeltette az edinburgit, ki hasonló czélokra Angliában és Amerikában több mint két millió fontot (48 millió koronát) áldozott. Könyvtárai közül az edinburgi népkönyvtár (épült 1887.) márvány-oszlopokkal van diszítve, a falakat faéence- és mahagonifa-burkolat borítja. Ilyenek az amerikaiak is, igen sokszor még szebbek. Emeljük ki továbbá a Peabody-könyvtárt Baltimoreban, a Howard-könyvtárt New-Orleansban, a Carnegie-könyvtárt Pittsburg-Alleghanyban, mely előadó-teremmel, szépművészeti muzeummal és zenei színházi előadásokra hangverseny-teremmel van összekötve; a bostoni népkönyvtárt Bates-Hallnak nevezett olvasótermével (arról, a ki építette), az Astor- (alapult 1849-ben, megnyílt 1854-ben) és Lenox-könyvtárt (alapult 1870-ben, megnyílt 1878-ban) New-Yorkban. Mint már említettük, e két utóbbiból s a Tilden-alapítványból (körülbelül 10 millió korona és 20,000 kötet könyv) egyesítve létesült a *New-Yorki nyilvános könyvtár* (New-York public library), melynek számára az V. Avenue-n szabad térre építettek köz- és nyilvános könyvtárépületet. Ennél az épületnél az volt az alapelv, hogy a világ legjobb könyvtárát építsék. Összegyűjtöttek rá minden adatot s 91, könyvtár-építészetben jártas építész hivat fel pályázatra. Ezek közül pályázott 85 s közülök hatnak terve jutalmat nyert. Ezek közt új pályázat alapján Carrère és Hastings terve szerint elkezdték az építést 1897-ben. Az épület olasz renaissance-stílusú, két udvart bezáró két négyszögből áll s diszes téren van elhelyezve, melyet

szökőkútak, szobrok stb. ékítnek. Ebben — mint már említettük — mint épületben, a legfontosabb újítás az, hogy az olvasótermek a második emeleten vannak. Az építés költségeit 10 millió koronára számították.

Angliában az 1850-diki Ewart-törvény hozta létre a városi és népkönyvtárakat, mely megengedte, hogy minden, legalább 5000 lakójú város, e célra minden font adó után kb. 2⁰/₁₀ pótdót ($\frac{1}{2}$ penny) szedhessen. Manchesterben nyílt meg az első könyvtár e törvény alapján s azóta a törvény többször módosult, végleg eddig 1893-ban.* Jó hatását mutatja az, hogy maig több mint 160 városban vannak ily könyvtárak s mintegy 5 millió korona adó foly be e célra évenként. Magában Londonban ma már 26 népkönyvtár van összesen $\frac{1}{2}$ millió kötettel; az évi látogatottság összege 11 millióra megy, a kikölcsönzések száma 4 millióra. E könyvtárak egyike a híres *Peopl's Palace* is, a British Museum könyvtárára emlékeztető nyolczszögletű olvasótermével. E számban a londoni tudományos közkönyvtárak látogatottsága befoglalva nincsen. A többi városok népkönyvtárai közül hiresebbek a Birmingham városéi, pompás központi épülettel, (1861. ápr. 3-tól alapított ott 11 népkönyvtár együtt 242,218 kötettel) Leadsé, Manchesteré, Liverpoolé több, vagy közel 200,000 kötettel s 1—1 milliónyi évi forgalommal. Természetes, hogy ily bámulatos siker Angliában is csak nagy adományokkal volt elérhető s valóban 1854-től 1896-ig több mint 40 millió koronára megy az e célra egyesektől adományozott összeg. Berendezésben és kezelésben e könyvtárak majdnem ugyanolyanok, mint az amerikaiak. Legelől van bennük, az előcsarnokból nyílvá, a hirlapterem, melyben dűlt támlányokra van erősítve 30—40 napilap, melyek mellett csak állva lehet olvasni. E mellett van a folyóiratok terme, majd a kézikönyvtár, továbbá a kikölcsönző hely, aztán tudományos könyvtár, több helyt külön ifjúsági könyvtár stb.

Noha Európa más országai is megpróbálták az amerikai és angol példa követését, még messze állanak tőlük. Németországban a berlini népkönyvtárak adtak az ügynek nagyobb lendületet, a hol különben nem a központosítás elvét követték. Jelenlenleg ott

* *Centralblatt f. Bibliothekswesen*. X. 1893. 105—117. l. — *Comenius-blätter f. Volkserziehung*. 1899. 35. l.

27 népkönyvtár van kb. 105,000 kötettel összesen. Ezenkívül Frankfurtban (Majna mellett) vannak hasonló jó könyvtárak. Szászország 1875-ben törvényhozásilag gondoskodott róluk s több más kisebb állam is megelőzte Poroszországot. Hasonló mozgalom több-kevesebb sikerrel megindult mindenütt. Franciaországban jelenleg mintegy 40,000 iskolai és népkönyvtár van; nehéz ugyan megállapítani, hogy mily sikerrel működnek; de különösen 1870 óta a haladás ez irányban is nagy. Schweizban 760 nép- és 823 ifjúsági könyvtár van s mindenesetre hátrább áll, mint várni lehetne. Magyarországon a népkönyvtárak terén a mozgalom még egészen új. Általában is a könyvtári intézmény újabban kezd emelkedni az évi állami segélyek következtében. Népkönyvtárak alapításában különösen az egyes közművelődési egyletek kezdtek buzgolkodni, s nem csekély sikerrel; aztán a földmívelési minisztérium s végre a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, mely 1901-ben az első népkönyvtári szervezeti szabályzatot dolgoztatta ki, melyre György Aladár vállalkozott s munkáját a nagybizottság is elfogadta. A tervezet czime: *Magyar népkönyvtárak*.* Mindezeknek annál nagyobb sikere remélhető, mert a magyar köznép általában szívesen és gyönyörrel olvas s most már a tanácsnak jelentékeny összeg áll e célra rendelkezésére. Az 1901-dik évi javadalom felosztásáról a *Magyar Könyvszemle* 1901. 418. lapján az olvasható, hogy összesen 35,400 koronát adott a tanács, főképen népkönyvtári célokra.

Hazánkban a népkönyvtárak intézménye legjobban van elterjedve a szász nép közt Erdélyben, a hol alig van olvasni nem tudó szász s hol majdnem minden népiskolai könyvtár egyszersmind népkönyvtár. E tekintetben e kis nép Erdélyben előbb áll, mint Németország bármely állama. Ezt Schultze maga beismeri.**

* Azóta megjelent *Utasítás a népkönyvtárak szervezésére* cz. a. Budapest. 1902. Kiadta a Muz. és Könyvtárak Orsz. Tanácsa, 67. l. (Benne az ajánlható művek jegyzéke.) L. még u. annak *Jelentése* 1901—2.

** E kérdésről magáról egész könyv volna írható; de itt csak általában szólhatni róla. Irodalom a népkönyvtárakról: Norrenberg: *Stadt- u. Volksbibliotheken in Nord-Amerika*. 1894. (a *Bildungsverein*ban). — U. ő: *Die Volksbibliothek, ihre Aufgabe u. ihre Reform*. Kiel. 1896. — U. ő: *Die Bücher- u. Lesehalle*. Köln. 1896. — Reyer: *Handb. des Volksbildungswesens*. Stuttgart. 1896. — U. ő: *Entwicklung u. Organisation der Volksbibliotheken*. Leipzig. 1893. — Aschrott: *Volksbibliothek u. Volkslesehalle*. Berlin. 1896. — Tews: *Volksbiblio-*

A magán- vagy általában oly könyvtárak, melyek a közhasználattól el vannak zárva, nem lehetnek e könyvben tárgyalva. Az előbbiekhöz még csak azt tesszük, hogy minde könyvtárak a kezelésre és gyarapításra nézve teljesen más szempontok alá esnek. Mi e könyvben kiválóan az első és második pont alatt elősorolt könyvtárak kezelésével fogunk foglalkozni.

II.

Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. — A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. — A könyvtárgyarapítás szempontjai. — Ruskin a könyvekről. — A könyvek fontossága könyvtári szempontból. — Ritka könyvek s ezek ismertető jelei.

A könyvtárra nézve különbséget teszünk arra nézve, hogy valakinek föladata megalapítani, vagy a már készen kapott könyvtárt tovább fejleszteni. Szóljunk röviden először a könyvtáralapításról. Ennél a következő szempontok veendőik figyelembe:

a) Az a kör, melyben a könyvtár mozogni fog. E szerint egy szak- vagy egy kisebb körben mozgó könyvtárnál egészen más szempontokat kell figyelembe venni, mint pl. egy országos vagy hasonló természetű egyetemi könyvtárnál.

b) Ehhez képest a kellő kiválogatás megtehetése végett első sorban össze kell gyűjteni szakkönyvtárnál főleg a szakra, egyetemes könyvtárnál az egész egyetemes irodalomra kiterjeszkedő bibliográfiai műveket, lexikonokat, életrajzi szótári műveket; természetesen itt is oly arányokban kell kiterjeszkedni, a milyen a könyvtár. E tekintetben vannak első-, másod- vagy harmadrendű

thehen. (Pädag. Magazin. 1894. 40-dik füzet.) — Jeep E. dr.: Centrale Volksbibliothek. Charlottenburg. 1896. — Die erste öffentl. Lesehalle der Stadt Berlin. 1896. — Die zweite öff. Lesehalle der Stadt Berlin. U. o. 1898. — Greenwood: Public libraries. 1894. — Fletcher Will. J.: Public libraries in America. London. 1894. — Centralblatt f. Bibliothekswesennek 1900 óta melléklapja: Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. Lipcse. (Harrassowitz.) — Schultze Ernst dr.: Freie öffentliche Bibliotheken. Volksbibliotheken u. Lesehallen. Stettin. 1900. — Ninth report of the free public library commission of Massachusetts. 1899. Boston. (The free public libraries. By Henry Stedman Nourse.) — Trommsdorff P. Die Birmingham free libraries, 1900. (XXIV. Beiheft z. Centr. f. Bibliothekswesen.) és még sok más. A népkönyvtárak legjobban Massachusettsben vannak kifejldve.

szükségletek; mert ma már csodálatos a gazdagság, s a bibliográfiái művek nagy összeget nyelnek el évenként. Említsük meg csupán a legnevezetesebbeket: Petzholdt: *Bibliotheca bibliographica*. 1866. — U. ö. *Neuer Anzeiger für Bibliogr. u. Bibliothekswissensch.* 1856—1886. (31 köt.) — Vallée Leon: *Bibliographie des bibliographes*. 1883. — Stein M. H.: *Manuel de bibliographie générale*. 1897.* — Slater J. H.: *The library manual: a guide to the formation of a library*. 1892. — Brunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. I—VI. 5. édition és Suppl. I—II. 1860—80. — Graesse J. G. Th.: *Trésor de livres rares et précieux*. I—VII. 1859—69. — Maltzahn Vendelin von: *Deutscher Bücherschatz*. 1875. — Heyse C. W. *Bücherschatz*. 1854. A Conversations-Lexiconok közül legfőbbek a Mayer- és Brockhaus-félék németben, francziában Larousse: *Grand dictionnaire*. I—XV. vagy ugyanennek kis kiadása, továbbá a *La grande Encyclopaédie*, mely még mind foly, végre az Ersch és Gruber: *Allgemeine Encyclopaedie der Wissenschaften u. Künste* (ma is foly 1818 óta). Angolországra nézve legjobb az *Encyclopaedia Britannica*, magyarban a *Pallas-Lexikon*; s általában ma minden nagyobb nemzetnek van Conversations-lexicon, legújabbban rumén nyelven is jelenik meg egy. E mellett Németországban jelenik meg három bibliográfiai nagy mű: Kaiser: *Vollständ. Bücher-Lexicon*, mely 1750-től maig minden német könyvet felölel. — Heinsius: *Allg. Bücher-Lexicon*, mely 1700-on kezdi. — Hinrichs: *Katalog*, mely félevenként jelen meg 1797 óta s ma már öt évenként összefoglaló kötetei is vannak. (I—IX.) Ma mindháromnak külön szak- és tárgykatalogusa is van. Ezek mellett a heti, havi, negyedévi stb. címűtárak egész sora van, melyek címeit igen könnyű megtudni.

Angliára nézve legfontosabbak: *The London Catalogue of books, that have been printed in Great Britain since 1700*. — Low: *The English Catalogue 1835—1893*, s ugyanennek évi betűrendes kiadványa: *English Catalogue of books*; Francia-

* Langlois Ch. V. és Stein H.: *Manuels de Bibliographie historique*. I—III. 1891—1902. (I. Les archives de l'histoire de France. II. Manuel de bibliographie générale. III. Les sources de l'histoire de France.) A II. kötet szakok szerint felsorolja az összes 1896-ig bárhol megjelent bibliográfiai műveket. E nemből a legteljesebb és nélkülözhetetlen. E mellett minden nagyobb nemzet irodalmában is található összefoglaló mű az illető nemzet bibliográfiai munkáiról.

országra nézve: Quérard: *La France littéraire*. I—X., és Suppl. I—II. 1854—64. — Quérard és Bourquelot: *La littérature française contemporaine* (az előbbi folytatása). I—VI. — Az újabb időkre nézve nélkülözhetetlen Lorenz: *Catalogue général de la librairie française*, 1840-től maig. Az éviekre legfontosabb a *Bibliographie française* heti folyóirat, évenként ellátva betűrendes és szakczimtárral.* Magyarországra nézve legfontosabbak: — Sándor István: *Magyar könyvesház*. 1803. — Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár*. I—III. 1—2. (III. 1—2. k. Szabó K. és Hellebrant.) — Petrik G.: *Kalauz az újabb magyar irodalomban*. — Petrik G.: *Magyarország bibliographiája*. 1712—1860. I—III., és Pótk. — U. ő: *Magyar könyvészet*. 1860—75. — Kiszlingstein S.: *Magyar könyvészet*. II. 1876—1885. — *Magyar könyvészet*. 1876—1889. — *Magyar könyvkereskedők évkönyve*, 1890-től. — Kertbeny K. M.: *A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészte*. (I. Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok.) 1880. — U. ő: *A magyar irodalom a világ-irodalomban*. 1876. — Kertbeny és Petrik: *Ungarns Deutsche Bibliographie*. 1801—1860. I—II. 1888. — Heckenast G.: *Bibliographiai értesítő*. 1840—1842. — *Honi literaturai hirdető*. 1840—1842. Kiadja Eggenberger. — Demjén József: *Az 1849—57. évi magyar könyvészet*. — *Magyar Könyvszemle*, 1876-tól. (Új foly. 1892/3-tól.) — *Catalogus bibliothecae hung. Francisci com. Széchenyi*. 1799—1815. — Pray Georg.: *Index rariorum librorum bibliothecae univ. reg. Budensis*. 1780—81. — *Magyar Minerva*, 1900. s köv. évekről, melyek felsorolják az egyes könyvtárak összes nyomtatott czimtarait is, melyeket itt szintén mellőzünk.

Az írók életrajzairól szóló művek közül legfontosabbak: Jöcher: *Allg. Gelehrtenlexicon*. I—IV. 1750—51. és Suppl., melyet Adelung s utóbb Rotermond készítettek, I—VII. — Michaud: *Biographie universelle*. I—XLV. 1842—65. — Hoefer: *Nouvelle biographie générale*. I—XLVI. 1857—66. — *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1875-től maig. I—XLV. kötet. Pótkötetei most is

* A többi, nagy részletességre nem terjeszkedhetvén s az érdeklődőt a nagyon bő, bár korántsem teljes Gräsel: *Manuel de Bibliothéconomie* (Paris, 1897.) 451—462. lapjára és ugyanennek új német kiadásában: *Handbuch der Bibliothekslehre* 493—508. l.; de főleg Stein id. művére utalván, itt mellőzzük. Az egyes helyeken úgys is lesz még szó róluk.

folynak. — Wurzbach: *Biographisches Lexicon*. I—LX. köt. 1856—91. — *Dictionary of national biography*. 1885-től. — Sparks. *Library of American biography*. I—XXV. — Szinnyei J.: *Magyar írók élete és munkái*. Ezek mellett az egyes szak-tudományok művelőiről is külön életrajzi művek vannak, melyeket itt mellőznünk kell.* — Végre az egyes szakokra nézve nagyon használható czimtárt lehet összeállítani antiquar-czimtárakból is, ha őket szakok szerint rendezzük s bekötöttjük az egyes tudomány-szakok szerint.

c) A kellő tájékozódás után körül kell tekinteni, hol lehetne egyszerre egy nagyobb szakkönyvtárt venni; mert egyszerre nagyobb összegért gyakran két-három oly értékű könyvtárt vehetni, mintha a könyveket egyenként vásároljuk össze. Könyvtáralapítás esetében magánosok gyakran ingyen is odaadják könyveiket. Igen jó a könyvadományozásra való felhívás is; de természetesen mindig csak a könyvtár keretében; mert szükségtelenül könyveket összehalmozni s minden lehető megőrizni csak országos vagy az ezzel egyenrangú egyetemi könyvtár feladata lehet.

d) Az így már megalapított könyvtár kiegészítésénél állandó figyelemmel kísérjük az antiquar-katalogusokat; mert ha a magán-eladó rendszerint olcsóbb mint az antiquarius, ez is jóval olcsóbb mint a rendes könyvtáros.

Az új szerzeményeknél, melyek a könyvtár gyarapítására vagy továbbfejlesztésére szolgálnak, a következők veendőik figyelembe:

a) Itt a rendes könyvtáros ki nem kerülhet; sőt — különösen kisebb helyeken — nagy szükség lévén legalább egy jó könyvkereskedőre, a könyvtárnak kövessen el minden lehető, hogy támogatása által virágzó helyzetbe juttassa. A könyvtár és szállítója közt bizonyos együttműködés szükséges; emez hamar megérti annak irányát, szükségéit s oly új könyveket hozat bemutatásra és kiválogatásra, melyek körébe vágnak. Természetes, hogy az új beszerzéseknél a könyvtárnak legszorosabban a könyvtár célja körében marad, még pedig annál gondosabb válogatással, minél kevesebb a vásárlásra fordítható összeg.

b) Még ajándékot sem fogad el, hacsak a kicserélés vagy eladás jogát meg nem adják, ha könyvtára keretébe nem illik.

* V. ö. Stein: *Manuel de bibliographie générale*. 1897.

Pl. a ki gazdasági szakkönyvtárt akar létesíteni, mit tegyen egy-egy bár jó, hittudományi stb. művel?

c) Csak azért, mert valamely mű ritkaság, nem veszi meg.

d) Ha kiváló szakférfiak nem állanak az új szerzeményekben segítségére, a szakfolyóiratok bírálatait vagy a könyvészeti szakfolyóiratok ismertetéseit veszi a szorosán vett, lehetőleg állandó becsű tudományos művek megvételében irányadóul. (*Deutsche Literaturzeitung, Litterarisches Centralblatt, Polybiblion, Athenaeum, Revue critique* stb. és a könyvtár irányába vágó szakfolyóiratokat.) Egy szóval, mindig tekintetbe veszi Ruskin következő szép szavait:

»Egy könyv különösképen nem társalgás eszköze, hanem megírt dolog és írva nem azért, hogy egyszerű közlés legyen, hanem, hogy állandó maradjon. A társalgásra szánt könyvet kinyomatják, mert szerzője nem szólhat egyszerre ezekhez; ha ezt tehetné, beszélné; a könyv nem egyébre való, mint hogy megsokszorozza hangját. Őn nem társaloghat barátjával, a ki Indiában van; ha ezt tehetné, társalogna; tehát ír, s levele csak arra való, hogy elvigye szavait. De a könyvet nemcsak azért írják, hogy megsokszorozzák a szavakat, hanem hogy megőrizték. A szerzőnek van valami mondanója, a mi neki igaznak és hasznosnak vagy valami jóltevően szépségnek látszik. Tudta szerint ezt még senki sem mondta; tudta szerint senki sem is tudja mondani. Ő született rá, hogy elmondja, világosan és szózatosan, ha tudja; világosan mindenesetre. Élete egész folyamán ez a dolog, vagy a dolgoknak ez az összege az, mely neki kijelentetett; az igazi tudásnak ez a része, ez a látkép az, mely a napból és a földből az ő osztályrésze és neki felőlelni megengedett. Örömet megrögzítné ezt örökre, örömet bevésné sziklára, ha tudná, mondván: Ime, az én legjobb részem; a mi a többit illeti, ettem, ittam, aludtam, szerettem, gyűöltem mint más; életem pára volt s nincs többé; hanem ezt, ezt láttam; ezt ismertem; ez (ha belőlem megérdemli valami, hogy reá emlékezzenek) méltó a ti emlékezetetekre. Ime könyve; ime ő a saját kis emberi körében s úgy, a milyen volt; ime ez az ő igazi inspirációjának foka, az ő felirata és névalírása. Ime az, hogy mi egy könyv.«

Mindemellett is tagadhatatlan, hogy könyvtári szempontból nemcsak a tudományos forrásművek, a tudományt valamely irányban előrevivő monographiák, korszakot alkotó munkák fontosak;

hanem őket a következő körülmények is fontosakká teszik, kivált szélesebb körű és jellegű könyvtárakban, minők:

a) A nagy régiség. Általában minden régi könyv becses, s minél régibb, annál becsesebb. b) Ha nevezetes szerző műve. c) Ha híres kiadó (Elzevir, Aldus, Plantin Moretus, Estienne, Tótfalusi stb.) kiadványa d) Ha különös tárgyról vagy erről sajátos beosztással, felfogással szól, vagy egyéb sajátos van benne; pl. hogy ajánlva van valamely híres férfinak, vagy néha »A sátánnak«, »Vénusznak«, vagy mint Scarron, ki »a nőtény kutyájá«-nak ajánlotta egy művét. e) Ha különös a kiállítása, papírja, kötése. f) Ha különös az alakja, pl. szokatlanul nagy vagy ú. n. kolibri-könyv. g) Ha szokatlan sorsot ért meg. h) Ha egy vagy több híres ember birtokában volt.

De fontosságán kívül a könyvet a könyvtárra nézve különösen becsessé teszi, ha ritka. (Opus rarissimum vagy opus albo corvo rarius.) A ritkaságnak következő ismertető jeleit sorolhatjuk fel: a) Vannak oly könyvek, melyek eredetüknél fogva oly ritkák, mint a kéziratok; t. i. akármilyen okból kevés példányban nyomták őket, mint pl. Rónay Jácint *Naplója*, mely 10 példányban nyomtatott; de előfordulnak még kevesebb példányban nyomtatottak is. b) Ritkává teszi őket több körülmény, mint pl. hogy idők folytán a példányok megsemmisültek. Ilyenek a könyvnyomtatás legkorábbi termékei (Guttenberg, Fust, Schöffer kiadványai), az ezekkel egykorú fatáblanyomású könyvek (Xylographia), vagy a melyeken valamely város neve először áll az impressumban. Ilyenek a tiltott és elkobzott művek; a lefoglalt és megsemmisített művek, mint pl. Petőfi 1849 és 1851-diki elkobzott kiadásainak pár megmaradt példánya. Ilyenek a magánnyomdák kiadványai, mint pl. a keresdi nyomda egyetlen kiadványa, a gróf Bethlen Farkas *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X.* (XVII. század) példányai. Továbbá általában ilyen minden incunabulum (1500 előtt megjelent könyv) és kivált melyeket a rubricator és illuminator a nyomtatáson kívül kidíszítettek kézirajzokkal, széldíszekkel, miniatűrökkel. Ilyenek a rézmetszetekkel vagy szép fametszetekkel, pl. a Dürer, Cranach által illusztrált, továbbá a rézmetszéssel nyomott könyvek (chalcographia); ilyenek a nagy és ritka szép kiállítású, bármely időből eredő művek; a pergamenre, selyemre nyomott, az aranynyomású, az akár a XIX. századból eredt, de kézzel kiszínezett növény- és állattani, vagy kosztümöket feltüntető díszművek, melyek mindegyikének egyéni jellege

van. Ritkák továbbá a latin, görög, franczia s másnyelvű klasszikus írók, költők első kiadásai (editiones principes). Mi általában ritkának nézünk minden 1711 előtt megjelent magyar nyomtatványt, melyek közt sok az unikum. Ritkákká lesznek idővel a kis terjedelműk miatt elveszett vagy eldobott apró nyomtatványok, mint a jezsuita-drámák programjai vagy a magyar forradalom alatti nyomtatványok általában; valamint mindazon művek, melyek forgalomba nem is kerültek, vagy valamely város vagy hely különös oldaláról szólnak s el nem terjedtek. Ritka valamely kiadás vagy példány, ha oly tulajdonsága van, melylyel a többi nem bír (pl. valamely nagy ember sajátkezű ajánlása s több más). Mindezek közül a becsre legkiválóbbakat cimeliumoknak (*κειμήλια*) szokták nevezni (magyarul: kincs, ritkaság), s természetesen külön őrzik őket.

III.

Járléki napló. — Beosztása. — A beírásra vonatkozó szabályok. — A folytatások jegyzéke. — Pecsét, bélyeg. — Ex-librisek. — Bélyegzés módja. — A járléki napló mint helyczímtár. — Kötés a czímtározás előtt.

A könyvtárban a legelső tennivaló, hogy minden könyvet, kéziratot vagy bármely más, a könyvtár állagához tartozó tárgyat, akármily úton került a könyvtárba, a beérkezés sorrendjében bevezessünk egy *Járléki naplóba* vagy *Szerzeménykönyvbe*. E napló mindig bekötött és lapszámmal ellátott könyv legyen, s bármily beosztás mellett is a következő rovatokat tartalmazza: sorszám; év hó és nap; kitől és hogyan szereztetett; könyvárusi ár; becsár (e kettőre czélszerű külön-külön rovat); kötetszám; könyvtári jelzet; megjegyzések.

Ennek vezetésére a következő szabályok veendőek figyelembe:

a) Legjobb, ha ez a napló nemcsak hosszában, hanem keresztben is vonalozva van, s így minden könyvet külön vonalra vezetünk; mert áttekinthetőbb. Helyes, ha minden lapra bizonyos kerek-számban vezethetők be könyvek: 10—15—20. Minden keresztrovat 1¹/₂—2 cm. távolra álljon.

b) A bevezetést nagyobb könyvtárakban jó minden héten ugyanazon nap végezni. A műveket a beérkezés sorrendjében kell bevezetni; tehát a könyvtárosoktól jövő művek a sorszámmal ellátott

kisérő jegyzékek sorrendjében vezettesse be s a *Járuléki napló* számát rá kell vezetni a könyvárusi jegyzékre is, a mi kétes esetben az utánanézést megkönnyíti.

c) A *Járuléki napló* számát ráírjuk a könyvre is. Ebben a szokás különböző: írható a könyv címlapjára, alól, kevésbé feltűnő számmal, így: 555/1902. Írható a címlap hátulsó lapjára vagy a mű utolsó lapjára; azonban füzetekben felszámított műveknél ez nehézséget okoz. Szokásos (nálunk a Nemzeti Múzeumnál, továbbá a berlini kir. könyvtárnál) a beérkezés napját is rávezetni a könyvre s erre külön bélyegzőt használnak. A berlini kir. könyvtárban a a napot a könyv borítéklapjára nyomják, melyet mindig hozzákötnek a könyvhöz.

d) A könyv címét lehető röviden írjuk be: szerző neve, rövid cím, év és alak. A cél csak az, hogy a könyv felismerhető legyen, s ezt elérjük, ha ugyanazok vezérszó alatt írjuk be, a mely alatt a czédula-czímtárba. A könyvárus által egyszerre az egész évfolyamra vagy kötetre beszámított folyóiratokat és füzetekben megjelenő műveket csak egyszer írjuk be. Azonban nagyon sok oly folyóirat és mű van, melyeket a könyvárus is füzetenként kénytelen beszámítani s a számlába egyenként sorolni fel. Ily esetben legjobb, ha mi is így vezetjük be a naplóba; de kötetet csak az első füzetnél jelzünk, a megfelelő rovatban. Ha csak kötetet írunk be s addig várunk míg teljes lesz, sok nehézséget okozunk a számlák átnézésékor, mert könyvünk nem egyezik meg a könyvárusi számla sorrendjével s mert némely műnél évekig kell várni, míg az első után egy új füzet jön.

e) A sorszám évenként újra kezdendő, s e naplóból, ha pontos, könnyen megállapítható, hogy a könyvtár minden polgári évben hány kötettel szaporodott, hogy mennyit adtunk ki vásárlásra, mennyi a más úton bejött művek becsértéke stb.

f) Nagy könyvtáraknál az ajándékokról és a vett könyvekről külön naplót vezetnek; ekkor szokásos az ajándék-művekhez valami jelzést tenni, pl. így: 58/1901, melyről felismerhető, hogy a könyv melyik naplóban van. A számlák kifizetése a járuléki napló alapján történik s a kifizetendő számlára rávezetjük minden tételhez a megfelelő naplószámot; ilyenkor egyszermind a naplóban is helyes, ha a megtörtént kifizetést megjelöljük, pl. úgy, hogy a megfelelő tételnél az árt kék írónnal aláhúzzuk, így: 8 kor. 50 fill.

Mint már említettük, a folyóiratokat s az egyszerre beszámított, füzetekben megjelenő köteteket csak egyszer írjuk be s ezekről külön, ideiglenes gyarapodási címjegyzéket vezetünk kartonpapíron, külön czédulákon, melyekre az egyes füzeteket vagy számokat s a beérkezés napját is beírjuk. A könyvtáros az ily füzeteket és számokat külön könyvbe írva szállítsa be s az átvevő hivatalnok mindannyiszor írja alá. Midőn egy kötet teljes, ezt az ideiglenes czéduláról kihúzáván, a rendes címtárba vezetjük be. A ki nem húzottak azt jelentik, hogy a füzetek még bekötetlenül az ideiglenes, erre szolgáló szekrényben állanak. Természetesen, az ily folyóiratok s füzetes vállalatok a bekötésig az erre szolgáló szekrényekben betűrendben őriztetnek. E szekrényekről az épület-berendezésnél már volt szó.

A beérkezett és a *Járvulégi napló*ba vezetett könyv már a könyvtár tulajdonává lett. Ezt egyebeken kívül a pecsét vagy bélyeg fejezi ki, mely az eltulajdonítást vagy kicserélést meggátolja, vagy legalább figyelmezteti a netalán eltulajdonított könyv vásárlóját a mű tulajdonosára. Régen erre a jelzésre a gyakran művészi kivitelű, elmés vagy más tekintetben kiváló ex-librisek vagy különböző felíratos és a könyv táblájára ragasztott czédulák szolgáltak, melyek — különösen újabban — szenvedélyes gyűjtés tárgyai lettek s terjedelmes irodalmat hoztak létre.* Az ex-libris 1511 körül Nürnbergben keletkezett s a Pirkheimer-félét, mint elsőt, Dürernek, mások egyik tanítványának tulajdonítják. Eredetét hihetőleg a nyomdász- és könyvkereskedői jelvényeknek köszönheti. De mások szerint már a XV. században is voltak ex-librisek. Ma azonban az ex-librisek csak magánkönyvtárakban ajánlhatók, mert közkönyvtárból elvitt könyvről könnyen lefejthetők. E szerint közkönyvtárban csak a bélyeg

* A sok közül l. Leiningen-Westerburg: *Deutsche u. oesterr. Bibliothekszichen, Ex-libris*. Mit 262 Illustr. J. Hoffmann. Stuttg. 1901. — Seyler Gust. A.: *Illustr. Handb. der Ex-Libris-Kunde*. 1895. — Walter von zum Westen: *Ex-libris. (Sammlung illustrierter Monographien.)* — *The Ex-libris Series*: Castle Egerton, Hamilton Walter, Allen Charles Dexter, Labouchère és Norna szerzőktől. London. — Bouchot Henry: *Les ex-libris et les marques de possession du livre*. Paris. 1891. — Bertarelli Achille, Prior David-Henry: *Gli exlibris Italiani* 1902. — *Archives de la soc. des collectionneurs d'ex-libris et de reliques historiques*. 1894 óta Paris stb. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile*. VI.

jöhet szóba s az ex-libris csak díszre vagy a helyszám felírására szolgálhat. Igaz ugyan, hogy a bélyeg a könyv értékét kisebbiti; de ez közkönyvtárra nézve mindegy. A bélyeg okvetetlenül a cím-lapra jöjjön, s ebben rendes szokás a címlevél hátuljára nyomni, hogy a címlapot ne rútsuk el. Minden könyvre legalább három bélyeget kell tenni; tehát az említetten kívül egyet a könyv végére s egyet valahová a közepére, rendesen valamely meghatározott számú lapra, pl. az 50-dikre. E mellett minden képes melléklet vagy minden más tábla, minden a könyvhöz tartozó rész, minden külön beérkezett füzet és mellékletei, minden különálló kép vagy metszet a hátlapján megbélyegezendő; de oly móddal, hogy azért be ne piszkoljuk őket s a nyomás legyen tiszta, olvasható. E célra a kaucsuk-bélyegzők volnának legalkalmasabbak, s különösen lehetne őket keskeny, hosszúkas alakban készíttetni s ez által a könyvet jobban kimélni. Azonban a kaucsuk-bélyegzők könnyen romlanak s festékük idővel elhalványul. Ezért a rézbélyegzőnek s olajos-festéknek előny adandó, noha kevésbé tiszta. Franciaországban a könyvön a három bélyeg állami könyvtárakban rendeletileg kötelező.

A könyvek e módu beigtatására nézve megjegyezzük még, hogy a hol a könyveket tartalmukra s alakjukra nézve minden tekintet nélkül teszik egymás mellé, a *Járulégi napló* olykor helycím-tár gyanánt is szolgál, s ekkor az nem évenként megújuló, hanem végetlen sorszám szerint halad. Az ezzel járó nehézségek s az ily rendezés furcsasága azonban oly szembeötlő, hogy csak épen megemlítjük; valamint csak megemlítjük azt is, hogy ajánlatott e naplónak betűrendes czédulákon való vezetése; de ezzel épen leltár-szerűsége van megrontva.

Szokás továbbá német könyvtárakban a munka sorrendjére nézve azt tenni, hogy a beigtatás után a megvett műveket az iktató irodában közszemlére teszik ki, hogy kivált egyetemi könyvtárakban, az érdekeltek megsejmeljék. Ezután a könyvek könyvkötőhöz mennek, s csak a már bekötött könyveket czím-tárazzák. Ez utóbbi sikerrel csak ott tehető, hol magában a könyvtárban van könyvkötő-műhely, vagy a hol legalább is minden könyvet azonnal bekötnek; de ez a legtöbb könyvtárban mind máig s bizonyára még sokáig csak »pium desiderium«.

IV.

Czímtárak (katológus) fontossága. — Felosztás. — Három egyetemes címtár.
— Külön címtárak. — Tudományos betűrendes címtár.

A könyvnek leírt elkönyvelése után kezdődik a könyvtár legfontosabb munkája, a címtározás, melynek módjára nézve épen azért nagyon eltérők a vélemények, s tehát mondhatni, majdnem annyi a szokás, a mennyi a ház. Mersan ennek fontosságáról helyesen mondja, hogy »minden könyvtár, minden gyűjtemény jó címtár nélkül csak egy haszon nélküli raktár, egy gazdag halma, mely nem használható s tehát értéktelen«. A könyvtári címtárak lehetnek *egyetemesek* vagy *külön* (specziális) címtárak. Egyben ma már körülbelül általános a megegyezés, hogy három *egyetemes* címtárra minden könyvtárnak szüksége van:

a) *betűrendes címtárra*, mely a legfontosabb, melyben a könyvek címei szerzőjük vagy ennek híjában valamely vezérszó szerint betűrendben vannak felsorolva;

b) *szakcímtárra* vagy *tudományos* címtárra, melyben a könyvek címei szakok szerint, de a szakon belől szintén betűrendben vannak beiktatva;

c) *helycímtárra*, melyben a könyvek címei oly rendben vannak beiktatva, a hogy föl vannak állítva a szekrényekben.

Ezekén kívül a könyvtárnak és kincseinek terjedelméhez képest minden könyvtárban több-kevesebb *külön* címtár szokott lenni, ú. m.:

a) hazai könyvtárakban a *Régi magyar könyvtár* I—II, esetleg III. sorozatának címtárjai, melyek közül legalább is a két első mindenütt külön van felállítva;

b) *incunabulumok* címtára;

c) *kéziratok*, *metszetek*, esetleg *térképek*, *zeneművek*, *címeliomok*, *kódexek* stb. címtárjai.

Mindezekén kívül szokásban van mindmáig is több könyvtárban még egy *egyetemes betűrendes címtár* készítése, mely a könyvtár műveit azon tudományos anyag szerint szakonként dolgozza fel, melyet a könyvtár művei felölelnek, oly módon, mint ma készül pl. a Hinrichs-féle *Verzeichniss der im deut. Buchh. erschienenen Bücher, Landkarten etc.* hasonló jegyzéke minden kötet

végén, a milyen ugyanennek, Kaysernek öt-öt éves Fünfhjhrs-Katalog-jához a *Sachregister*, *Sach- und Schlagwortregister*, továbbá a Georg és Ost *Schlagwort-Katalogja*, eddig megjelent I—II., milyenek ma már a folyóiratok czikkeiről is készülő *Schlagwort-Katalogok*, a *Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Litteratur* 1896 óta (Herausgegeben von Dietrich), szak- és szerzők szerinti jegyzékkel s 1900 óta a bírálatok jegyzékével is, melyben a bírált művek betűrendben vannak felsorolva, aztán Jordell D.: *Répertoire bibliographique des principales revues francais* (1897 óta) s hasonlók Amerikában és Angliában, és végre a milyent a Lorenz-féle francia czímtárhoz készült *Table des matières* kötetei adnak, csakhogy ezeknél is még részletesebb. Ez a czímtár tehát rengeteg munka, s a mai pompás anyag-feldolgozások, kimutatások s a fentemlített hasonló, de tökéletesebb művek mellett, mondhatni, ha nem is felesleges, de nem okvetetlenül szükséges. Minden könyvtárra nézve sokkal olcsóbb, ha minde fontos bibliográfiai és tudományos segédeszközöket megszerzi s ezeket bocsátja olvasói rendelkezésére; * mert ha valaki az illető kérdés szakirodalmát ismeri, azt könnyű megtudni, hogy belőle a könyvtárban mi van meg.

IV. a) *Betűrendes czímtár.*

Betűrendes czímtár könyvalakban és lapokra. — A czédulák neve, alakja. — Beosztása. — Könyvczím. — Teljes és rövidített cím. — Példák. — A címek készítésére főbb szabályok. — Impressum leírása. — A könyv alakja. — Jegyzetek. — A pontos betűrend.

A betűrendes czímtár készülhet könyvbe és egyes lapokra azaz czédulákra. Amannak némi előnye, hogy a cím el nem veszhet és könnyebben áttekinthető; de időnként — a könyv lapjainak betelése miatt — egész részeket, sőt köteteket is újra kell írni; emennek előnye, hogy soha sem kell a már jól megírt czédulát újjal

* Azon folyóiratok, melyek az egyes tudományszakokban az irod. mozgalmakat felölelik, itt föl nem sorolhatók, minők pl. *Jahresber. für deutsche Literaturgeschichte* 1890 óta, a *Litterarisches Echo* stb. stb. Csupán megemlítjük, hogy Houben Heinr. Hub. és Kerpeles Gusztáv Berlinben újabban az egész XIX. századi német hirlap- és folyóirat-irod. tökéletes könyvészetét akarják kiadni. L. *Entwurf zu einer deutschen Bibliographie* Houbentől. Leipzig. 1902. Ilyet nálunk id. Szinyeyi József kezdett kiadni: *Folyóiratok Repertoriuma*. I. 1. 2. II.

kicserélni és akár a címleírás, akár a jobb berendezés céljából könnyen változtatható, utalólapok tehetők be tetszés szerinti számban; de aztán megeshetik, hogy egy-egy czédula elvész, a mi valóságos veszedelem. Ma már — igen kevés kivétellel — a betűrendes czímtárnak czédulákra írása van elfogadva. Legjobb a helyzete azonban annak a könyvtárnak, mely mindkettőt meg bírja készíttetni s a czédula-czímtárt saját, a kötetekbe írtat a közönség használatára bocsáthatja. A czédula-czímtárról szólunk először.

Itt első sorban is a *czédula-lapok* minősége és alakja veendő figyelembe. Ha a czédulákat a dobozokban álló helyzetben kezeljük, a mi célszerűbb, akkor kemény táblapapír használandó, s ekkor a kisebb alak előnyösebb; minden esetben jobb a nem teljesen hófehér papír, mert kevésbbé piszkolódik. Ha a czédulák fekvő helyzetben állanak, akkor a meritett papír általában megfelelő; itt is jobb az erősebb. Ezért még ha a czédulaczímtár más papírra volt is kezdve, helyes, ha a könyvtár átvételekor ilyen papírra folytatjuk a czímtározást. Ha módunkban van, hogy a czímtározást mi kezdjük, — minthogy ez oly munka, melyet nem lehet minden 8—10 évben újra kezdeni — nagy körültekintéssel fogunk neki s feltétlenül megállapodunk először, hogy a czédulákat miképen helyezzük el; mert más alakot igényelnek (t. i. keskeny téglányalakot) a sarokzárral könyvalakban elhelyezendők vagy dobozokban és fiókokban őrizendők; másrészt pl. a francia és amerikai rendszerű fiókok berendezése már magában megszabja a czédulák alakját és anyagát. Legtöbb esetben ez a választás nincs módunkban s ekkor folytatjuk úgy, a hogy előttünk elkezdték, hacsak feltűnő okok újonnan kezdendő czédulázást nem tesznek szükségessé.*

Legvalóbbbszerű, hogy minden könyvtárnak a sok bajoskodást igénylő sarokzáros szerkezetek helyett a dobozt vagy fiókos rendszert fogja választani. Ez esetben egy körülbelül 17/21 cm. nagyságú czédulát előnyösebbnek vélünk a kisebbnél, a kezelés köny-

* Álljon itt pár adat a különböző nagyságú czédulákról: Göttingában 21—16 cm., Berlinben, k. könyvt. és Königsbergben, egyet. könyvt. 19 1/2—15 cm., Bonnban 20—14 cm., Boroszlóban 19 1/2—13 1/2 cm., Kielben 21 1/2—13 1/2 cm., Greifswaldban 21—11 1/2 cm., Strassburgban 16—11 cm., Berlinben, egy. könyvt. 18—11 cm., Bibliothèque Nationale 6—8 1/2 cm., Amerikában nagyon sok helyt 12 1/2—7 1/2 cm. és 12 1/2—5 cm.

nyebbsége miatt, s azt, hogy több papir fogy így, nem szabad tekintetbe venni. Ez a czédula fektethető akár magasságában, akár szélességében. Lehet vonalzott, a mi a csínosságra nem lényegtelen. Ez esetben a címet körülbelül 5 cm.-rel lejjebb kezdjük, a felső tiszta részre. Szükségünk van a különböző könyvtári jelzések végett. E magasságban egy vagy két erősebb keresztvonal nagyon alkalmas a vezérszó elkülönítésére vagy arra, hogy a vezérszót e két erősebb vonal közé írjuk, és szintén jó egy merőleges vonal a széltől 4 cm.-re, hogy az írás csak addig terjedjen. A cím- vagy vezérszót nagyobb betűvel s kinnebb kezdjük, hogy szembeötlőbb legyen; de azért a czédula többi része is tiszta, erős írással írandó. Törlések a leírásban lehetőleg ne legyenek, s így pl. Olaszországban szabály, hogy csak vörös tintával tehetők benne javítások. Néha a czédulák a könyvczím különböző alkatrészei számára megannyi külön rovatot kapnak. Ilyen czédulákat használ a müncheni királyi könyvtár mintájára pl. a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára is, s több helyt láttuk, de nem ajánljuk.

Mindez meg lévén állapítva, a második kérdés az, milyen *könyvczím* akarunk írni? A könyvczím leírása lehet teljes és rövidített, de mindkét esetben hűnek kell lennie. Hű a leírás, ha a könyv címét eredeti nyelven és helyesírással, hibáival, sajátásaival és írásjegyeivel megegyezően adja, de mindig latin betűkkel a cím- vagy vezérszóban. Teljes a címleírás, ha mindazt magában foglalja, a mi a címlapon áll, kivéve a szerző gyakran hosszú címeit, mottókat s ilyesmit. E mellett részletezi a köteteket megjelenés, lapszám, mellékletek szerint. Ez esetben a címleírás gyakran segéd-eszközökkel is kiegészítendő. Könnyű belátni, hogy ez a nehezebb; de teljes bibliográfiai pontosságot csak ez a mód ad. Rövidített a címleírás, ha a címből csak a lényegest adja, a miből a könyv más könyvektől vagy ugyane könyv más kiadásaitól megkülönböztethető. Itt a rövidítésnek természetesen különböző foka lehet, s minden szabatos körülírás daczára, a leíró önkényének van alávetve és nem kevés gyakorlatot igényel. Mindkét esetben azonban a címet magába foglaló leírás a következőkből áll: 1. név- vagy vezérszó; 2. cím; 3. kiadás (átdolgozott, bővített, fordítás, kivonat vagy különlenyomat); 4. kötetszám; 5. kiadás helye, éve, kiadó (nyomtató és kiadó, bizományos) neve és a könyv tartalma, a mennyiben a címlapon jelezve van; 7. alak; 8. kötetek részletezése lap-

szám szerint; 9. kiemelése a könyvben levő önálló képek számának, nemének, tábláknak stb.; 10. megjegyzések (kötésről, a könyv különös sorsáról, széldíszítésekről, különösen incunabulumoknál, hogy vannak-e benne jegyzetek és kitől erednek, a könyv nem chyrotypia-e? stb.). Végre alul, pl. balra jön a könyv kötésének jelzése, jobbra a darabszám s középre a *Járuléki napló* száma. A szak és szám, mely alatt a könyvet elhelyezzük, a czédula felső részén hagyott üres helyre jön vagy középre, vagy a jobbfelőli szögletbe.

Álljon itt pl. egy műnek teljes és ugyanannak rövidített czíme.

Teljes czím:

Páriz Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum et Medullam Purioris Latinitatis, Ejusque Genuinam In Linguam Hungaricam Conversionem, Ad Mentem Et Sensum Proprium Scriptorum Classicorum, Exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus actum a Francisco Pariz Pápai.

Tyrnaviae. 1762. Typis Collegii Academici Soc. Jesu. 8r. Elöl 4. sztl. lev., 742. l.

Dictionarium Hungarico-Latinum, Olim magnâ curâ A Clarissimo Viro Alberto *Molnár* Szentziensi Collectum; Nunc verò Revisum, & aliquot vocabulorum, in Molnariano desideratorum, millibus Latinè redditis locupletatum, Studio, Et Vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 743—1068. l.

Rövid czím:

Páriz Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum. Tyrnaviae. 1762. Typis Coll. Academicis Soc. Jesu. 8r. Elöl 4. lev., 742. l.

Dictionarium Hungarico-Latinum, olim... a Alberto *Molnár* Szentziensi collectum; nunc... revisum... studio et vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 473—1068. lapig.

Megjegyezzük azonban, hogy míg némely könyvtárban a címleírásban még ennél is kevesebb van, a mi aztán valóban igen kevés, nagyon sok esetben, mint meglátjuk, az első leírás még mindig nem elég pontos. De erről a maga helyén lesz szó.

A címleírás módjára, vagyis a betűrendes czédula-czímtár egyes czéduláinak készítésére a hány a könyvtár, annyi a szabály. Nem egy könyvtár erre részletes utasításokat adott ki, sőt van rá

országos utasítás is.* Mi itt a leglényegesebbeket a következőkben foglaljuk össze:

a) Elöl jön az író vezeték- s azután keresztnéve, mindig alanyesetben és latin betűkkel. Épen ezért az író neve mindig szabatosan meghatározandó, s az irodalomban elfogadott alakot vesszük, a többi alakról pedig utalólapot írunk, ha szükséges; de ügyelni kell, hogy betűrendes címtárunkban ugyanazon szerző neve egyképen legyen írva. Már pedig ismeretes, hogy különösen a középkorban,** sőt a mult század elejéig is divatos volt különféleképen írni ugyanazt a nevet, vagy a szerző maga is más-más néven írt vagy másképen írta le nevét vagy másképen írták mások. Így pl. maig is hol Virgiliust, hol Vergiliust írnak. Így továbbá Holtzmann = Xylander; Schwarzerde = Melanchthon; Hausschein = Oecolampadius; Trepassi = Metastasio; Giovanni Vittorio de Rossi = Johannes Victorius de Rubeis és Janus Nicius Erythreus; Bevilacqua = Abstemius; Torquemada = Turrecremata; Leger Duchesne = Leodegarius à Quercu és Quercetanus; Van der Bycken = Torrentius; Shakespearenek is négy alakban ismert nevét tudományosan is kétképen írják stb. De maguk a tudományos művek is néha másképen írják ugyanazt a nevet: *Nicolaus* de Lyra; máskor így *Lyra*, *Nicolaus* (de) stb. Hasonló nehézséget okoznak ily nevek: Franck, Frank, Franke, Francke, Franckius, Francus; vagy Hoffmann, Hofman, Hofmann és Hoffman; Schwarzius, Schwartz, Schwarz, Schwarze, Schwartze stb. stb. Ilyenkor mindig a legelfogadottabb alakot használjuk s a többiről mind utalunk, ha

* *Instructionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken u. f. den preussischen Gesamtkatalog.* Vom 10. Mai. 1899. Berlin. A. Asher et C. — L. erről magyarban: dr. Sebestyén Gy.: *A katalógus-készítés kérdéséhez.* (M. Könyvsz. 1895. 21. l.) — Szabó Ervin: *A porosz áll. könyvtárak lajstr. rendszere.* (U. o. 1900. 284. l.) — Dziatzko Carl dr.: *Instruction f. die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der kön. u. Universitäts-Bibl. zu Breslau.* Berlin. 1886. — *Instruction f. die Herstellung der Zettel des alphab. Katalogs.* Burg. 1892. — Fumagalli Giuseppe: *Cataloghi di biblioteche e indici bibliografici.* Firenze. 1887. — *Instruction . . . in der herzogl. Bibl zu Wolfenbüttel* von Heinemann. 1893.

** A nevek pontos megállapítására nézve Jöcher és Adelung *Gelehrten-Lexikonjai* mellett Franklin Alf. *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'hist. littéraire du moyen-âge.* Paris, 1875., — és más convers. lexikonok s a főntebb id. bibliográfiai művek használandók.

kell. Ha a szerző két, esetleg három nevet használt élete különböző szakában (Schedel Ferencz, Toldy Ferencz), a mi nálunk a magyarsításokkal gyakori, akkor legjobb az ilyen író műveit a legutolsó név alatt besorozni s előbbi neve (esetleg nevei) utalólapokkal jelzendők. Az utalólapokról, itt legelőbb lévén róluk szó, megjegyezzük, hogy általában czélszerű a főczéduláktól eltérő színű papírra írni őket. Az ily nevek: Van Praet, Van Dyk, Van Mons, La Fontaine, La Rochefoucauld, az illető nemzet szokása szerint írandók; tehát a Van, La stb. elől teendő; de ha ezek csak a nemesség jelölői, mint a *de* vagy *von* is gyakran, akkor hátul jönnek, zárójelben. Ha az írónak több a családnéve (vezetéknéve), akkor az a vezérszó, melyet ő tekintett családnévnek s minden kétes esetben bibliográfiai művekből ez pontosan meghatározandó; mert különben megesik, hogy a könyv megvan a könyvtárban, de a hibás névelírás miatt meglegni nem bírjuk..

Gyakori eset továbbá, hogy a szerző elrejtí nevét az előszóban vagy másképen, pl. mint a XV—XVI. században a mű végén, az ú. n. colophonban. Ilyenkor legjobb a könyvet anonymusnak venni, a kikutatott szerző nevét jegyzetben idézni s róla utalni. A másik mód: a könyvet a kikutatott szerző neve alatt venni fel; de ilyenkor a szerző nevét szögletes zárójelbe [] tesszük s a könyv címéről készítettünk utalást; mert a könyv keresője nem tudhatja minden esetben azt, a mit mi kikutattunk. Ha pedig a név rövidítve van, így hagyjuk ugyan, de [] zárójelben utána tesszük a teljes nevet, ha ez kikutatható és utalólapot készítettünk róla.

Ha a név csak kezdőbetűvel van jelölve, a könyv *anonym*; de ha a szerzőt ki bírjuk kutatni, [] zárójelben kiírjuk s úgy éröl, mint a kezdőbetűkről utalunk rá, még pedig magyarban csak az első betűről (pl. T. L. névben a T-ről), indogermán nyelvekben mind a két betűről. Ha a könyvet a nevek kezdőbetűi szerint vesszük fel, akkor a címről kell utalólapot készíteni.

A költött (fictiv) és álnevek (pseudonym), az anagrammok (Galenus = Angelus, Logica = Caligo) vezérszók, ha nem tudjuk a szerző valódi nevét. Ha kikutatható, előnyösebb a valódi névre venni fel [szögletes zárójelben] a művet s az ily nem valódi nevekről utalni; mert szükséges, hogy egy szerző összes művei egy név alá legyenek csoportosítva a betűrendes címtárban. (Pl. *Hiador* műveit *Jámbor Pál* név alatt vesszük fel és *Hiadorról* utalóczédula

készül, a *Sajó* műveit *Jókai* név alatt stb.) Ha valaki minden művét ugyanegy kedvelt választott név alatt írja (Vas Gereben = Radákovich József), e név megmarad.

Herczegek, királyok, pápák, gyakran püspökök neveit hivatali címük szerint írjuk, s ha kell, valódi nevükről utalólapot készítünk.

A kiadók, fordítók, magyarázók, (kommentátor) szerkesztők, átdolgozók, előszót írók stb. neveiről utalólapok készítendők; így a kéziratok másolóiról is. Általában ajánlandó a címbe előforduló minden tulajdonnévről utalni a műre; így az életrajzi művekben azok neveiről, kikeről az életrajz szól.

Minden szó a főcédulán, melyről utalócédula készül, aláhúzendó. Minden szögletes [] zárójelbe tett szó vagy kifejezés a cédulán azt jelenti, hogy ebben az alakban ez a szó a címbe nem fordul elő.

b) Sok könyvnek két-három, sőt több, olykor nagyon sok a szerzője. Ha a szerzők száma nem több háromnál, akkor az elsőnek neve lesz a vezérszó, a többi név utalólapot kap. Ha a szerzők száma négy vagy több, a könyvet címszó szerint vesszük fel, és ha a mű önálló részekre oszlik, a szerzők nevei utalócédulákat kapnak, az összkiadó vagy szerkesztő szintén (kiadók, szerkesztők) minden esetben. Hasonló az eljárás az ú. n. gyűjteményes műveknél, sorozatoknál: a művet a gyűjtőcím alatt írjuk le s a szerzőkről utalócédula készül, ilyformán: *Olcsó könyvtár*. A főcédula lesz: *Könyvtár* (Olcsó). A gyűjtemény egyes számait sorszám szerint leírjuk s az egyes szerzőkről így utalunk: *Petőfi Sándor*, A helység kalapácsa. L. *Könyvtár* (Olcsó), 112. sz.

c) Valamely mű folytatói, ugyanannak bővített kiadásban kiadói, kiegészítői stb., szintén utalócédulát kapnak; a művet pedig az eredeti szerző neve alatt írjuk le. Ha azonban a mű az átdolgozás által egészen új művé lett, akkor az átdolgozó neve alatt írjuk le. Pl.: Graesel Ármin dr. *Handbuch der Bibliothekslehre* című műve Petzholdt Julius *Katechismus der Bibliothekslehre* művének második, egészen új átdolgozása; de valóban is annyira új, hogy őt valódi szerzőnek nézik s a mű az ő neve alatt ismert. Ez esetben tehát a Petzholdt nevére írunk utalólapot.

d) Ha a könyv a szerző neve nélkül jelent meg, akkor a mű címéből vezérszóul választjuk az első alanyesetben álló

főnevet, vagy a mely a legjellemzőbb. Ebben a választásban pontos megállapodást maig sem lehet találni s kétes esetben legjobb a bibliográfiai művekben megnézni a fölvétel módját. Néha az egész czímbe nincs főnév; pl. lehet egy röpirat czíme: *Non plus ultra, Quo vadis?* vagy *Quo usque?* Ily esetben a czímszó lesz a névelő utáni első szó: melléknév, névmás, ige, határozó, számnév. A számnévet mindig betűvel írjuk ebben az esetben, még pedig zárójelben, s utána tesszük számmal írva is. Vannak néha teljesen czímtelen könyvek, vagy nincs valódi címük, mint a könyvnyomtatás kezdetén megjelent műveknek. Ilyenkor ezeknél, minthogy ma már le nem írt incunabulum alig van, megkeressük, hogy mások miként írták le. Ha új az ily czímtelen könyv, mint pl. a Thewrewk Emil huszonöt éves jubileumára kiadott szeminárium emlékkönyv, akkor az érdekelt tulajdonnév lesz a legjobb vezérszó. Néha a vezérszónak többféle helyesírása van. Pl. a híres Miksa-féle *Theuerdank* helyesírási formái: *Theuerdanckh, Teurdannck, Tewèrdannckh*. Ilyenkor vagy a legelterjedtebb alak lesz a vezérszó, vagy a legelterjedtebb alakról legalább is utalólapot készítünk. Az összetett szókat a vezérszóban elválasztani nem szabad. Pl.: *Virágoskert* s nem *Kert* (virágos).

e) A XVII—XVIII. századi doktori dissertatióknál gyakran a szerző így van megnevezve: auctor et defendens; auctore et praeside. Természetesen ily esetben a szerző világos. De ha a szerző világosan megnevezve nincs, akkor a praeses neve alatt vesszük fel a dissertatiót s a defendens nevére utalólapot készítünk.

f) Ha a könyvnek két, egy fő- és egy alcíme van, akkor a főcím jön elől s azután a részek címe sorban s ha kell, utalólapot kapnak. Ha a könyvnek kétnyelvű címe van, a főcím az, a melyik nyelven a könyv írva van vagy a mely országban megjelent; de mindkét cím leírandó s jelzendő, hogy a szöveg egy-, két-, háromnyelvű.

g) A folyóiratokat, lapokat mindig egész címük szerint vesszük fel, a névelő utáni szóval kezdve: *Budapesti Szemle, Vasárnapi Ujság* stb. Oka ennek az, hogy ezeket egész címükkel szoktuk kimondani; de nem árt ily vezérszók alatt: *Revue, Szemle, Zeitschrift, Zeitung* stb. alatt felsorolni egy közös lapon mindazokat, melyekben ez a szó vezérszó lehetne. Ha a folyóiratnak alcímei

vannak, ezekről utalólap készül. Ha címe többször változott, az időrendben legelső cím alatt írjuk ugyan le, de minden cím-változásról utalólapot készítünk.

h) Minden régibb könyvtárban, sőt újabbakban is, vannak ú. n. gyűjtő-kötetek, fictiv gyűjtemények, melyekben sok minden található: kis értekezések, röpiratok, különböző időből és szerzőktől alkalmi versek stb. Magyarul szokás volt az ilyeneket: *Vegyesek*, *Halotti beszédek*, *Miscellanea*, *Szindarabok* stb. címek alatt összegyűjteni. Még jó, ha egynemű dolgok kerültek össze. Ha az ilyek együtttartását különös ok, pl. kegyelet, emlék, kötés, nem kívánja, szét kell választani s újakat lehetőségig nem kellene alkotni; mert minden, még a legkisebb füzet is megérdemli önálló létét. E mellett az egészen egy alakú füzetek ritkák s így a különböző alakúakat scalpozni kell s az egyforma kötés Procrustes ágyába szorítani; holott az igazi bibliofil a könyveket csak teljes, eredeti nagyságukban, sőt körülvágatlanul szereti, és kivált az editio princeps értékét ez különösen emeli. De ha az ily kötetek együttartandók bármilyen okból, vagy ki nem kerülhetők, akkor a közös főlapra a sorrendben legelső vagy a gyűjtemény közös címe alatt leírjuk őket s minden egyes füzetéről (vagy szerzőről) utalólap készül.*

A nyomtatás körülményeinek (impressum) jelzéséről a következő szabályok szólnak:

a) A könyv megjelenésének helye, nyomtató, kiadó neve mindig kiteendő; de nem alanyesetben, hanem a mint a könyvön állnak mert ez döntő gyakran a kiadás meghatározásában. Az év arabszámmal vagy ha kell, mindkétképen leírandó: római és arab számmal is, s ekkor az utóbbi zárójelben.

b) Ha a szokott jelzések közül valamelyik hiányzik, akkor ezek a jelzések használandók: h. és é. n. vagy h. é. és k. vagy ny. n. (t. i. hely, év és kiadó, vagy nyomtató nélkül). Ugyanezek latinul: S. l., d., a., ed. (t. i. sine, néha absque loco, dato, anno, editore). Ha ezek közül bármelyiknek végére jártunk, szögletes [] zárójelbe odairjuk. Ha hely, kiadók stb. költöttek, szögletes []

* Mennyire ki nem kerülhetők néha, épen a *Brit. Muz.* példája is mutatja, hol az egy időszakra vonatkozó (pl. a francia nagy forradalom) apró nyomtatványokat legújabbban is gyűjtő kötetekbe kötötték össze; talán csakugyan a megmentetésnek ez az egyetlen módja.

zárójelbe e szót teszszük: [költött vagy fictiv], s ha tudjuk, a valódi nevet zárójelben kiírjuk.

c) Ha a mű több kötetű s nem egy helyt és időben jelent meg, az egyes köteteknél e körülményt megjelöljük.

A könyv alakját az ívjelzés szerint jelöljük, e módon: 2r, 4r, 6r, 8r, 12r, 16r, 24r, 32r, 64r. A legtöbb nagyobb könyvtárban az lévén szokásban, hogy a könyveket három sorozatban (2r, 4r és 8r) állítják fel, a 8r vagy kisebb műveket nem jelölik, mint magától értetődőt. Ha a könyv szélesebb mint magas, azaz téglányalakú, akkor a »haránt« (rövidítve »har.«) szóval jelöljük: Har. 2r, 4r stb. Ma főczél lévén nagy könyvtárakban a hely pontos kihasználása, Amerikából elterjedt a könyv mérésének szokása, tekintet nélkül az ívjelzésre. Németországban erre nézve a következő méretek vannak: 25 cm. magasságig minden könyv 8r, 35 cm.-ig 4r, azonfelül 2r, még pedig 45 cm.-en felül nagy 2r (Fo). Angliában: 23 cm.-ig 8r, 28 cm.-ig nagy 8r, 28—38-ig 4r és nagy 4r, ezenfelül 2r és nagy 2r. Amerikában 25 cm.-ig 8r, 30-ig 4r s azonfelül 2r, Olaszországban 28 cm.-ig 8r, 38-ig 4r s azon felül 2r.

Mindezekkel a könyv leírása még nem teljes. Ezeken kívül a czédula-lapon még jegyzetek is foglalhatnak helyet s kell is foglalniok. E jegyzetek a következő esetekre vonatkozhatnak:

a) Ha a cím és tartalom nem egyező vagy a cím talányos, minden kétes esetben jó a készítendő szakkatalógus számára megjelölni röviden, hogy a könyv mily tartalmu; mert ebből néha furcsa hibák erednek. Viszont jelölni kell, ha a címlap elhallgatja, hogy a mű jegyzetes kiadás, mástól van előszava, hogy fordítás vagy átdolgozás, hogy csak címlapkiadás, hogy benne képek, metszetek, térképek, zeneművek stb. vannak, vagy ha a címből nem világos a mű nyelve, vagy hogy próza-e vagy vers?

b) Ha a kiadásnak valami sajátossága, hibája stb. van, melyek más kiadásban nincsenek; mert néha ez a mű felismerésére szolgál vagy becsét növeli. Pl. Petőfi *Összes műveinek* 1848-ból két 8r kiadása van; de mindkettő második kiadásnak van jelölve. A *Theuerdank* kiadásokból 1517-ből (első kiad.) csak három pl. ismert olyan, melyen a 70-dik sz. fametszvényen Scheufelein Hans monogramma látható, s azért e példányokat különös becsben tartják; pedig ezek különben az egyszerűbb papírpéldányok.

c) Külön megjegyzésre méltó körülmények, hogy a könyvben vannak-e kézirati oldaljegyzetek, kivált ha ezek híres tudósoktól erednek; vannak-e betoldások, külön leveleken kézirati pótlások, más bejegyzések, exlibrisek; nincs-e a könyv pergamenre, különös papírra, selyemre, sajátos betűkkel s híres nyomtató által nyomva; nincs-e különös kötése, nem került-e valami híres könyvtárból; nem fűződik-e hozzá valami irodalmi adoma vagy történet?

A betűrendes czédula-czímtárban, hogy a keresés könnyű legyen, természetesen a legszorosabb betűrendet kell megtartani s ügyelni, hogy ez soha meg ne rontassék. Ebben a berendezésben a legszorosabb szótári rend a legjobb; de nem épen könnyű mindenben alkalmazkodni hozzá akkor, ha a vezérszó ugyanaz. Itt a következő elvek veendőek figyelembe:

Az ugyanegy nevű szerzőket betűrendbe, a keresztnevük betűrendje szerint helyezzük el; ha ez is egyforma, akkor koruk, előnevük vagy születéshelyük szerint. Ugyanezt tesszük az egyenlő vezérszónál, t. i. bevonjuk a rendezésbe a második, sőt harmadik szót is. Ugyanegy szerző műveiről a lapokat a kiadások időrendjébe rakjuk. Legelől jönnek az összkiadások időrendben, aztán az egyes művek kiadásai, kezdve idő szerint a legrégebbről. Végül a szerző műveinek fordításai jönnek, az illető nyelv földrajzi távolsági vagy szintén betűrendjében (ez inkább ajánlkozik) s ez a berendezés, különösen az ó-kori klasszikus írók műveinél nem is könnyű. A magyarban az *y*-nal írt neveket úgy rendezzük, mintha *i*-vel volnának írva; különben is ugyanaz a szerző is írta nevét kétféleképen. Ha ugyanazon név mellett a keresztnév hiányzik s meg sem határozható, a betűsorban az ilyeket tesszük legelől. Ha az ily neveknél, mint *Meyer*, *Meier*, *Mejer*, *Maier*, *Mayer* a szoros betűsört megtartjuk, a név más-más helyesírására utalólapot teszünk be, a kereső figyelmeztetése végett. Az ily vezérszók, mint *Journal*, melyek több nyelvben használtak, nyelvek szerint csoportosítva s ezen belől a második vagy harmadik szó szerint betűrendbe teendőek. Általában a betűsorra a legnagyobb figyelmet fordítjuk; mert gyakran előfordul, hogy valamely könyv megvan a könyvtárban s csak azért nem kapjuk meg, mert nem akadunk rája a betűrendes czímtárban a pontatlan berendezés miatt.

Ha a betűrendes czímtárt könyvbe írjuk, akkor e könyveknek 2r alakot választunk erős, meritett papírral, vagy mint a British

Museum könyvtárában, pergamen-lapokból álló könyveket, ha ugyan drágasága miatt tehetjük. Ily könyvekbe a címeket vagy beírjuk, vagy az egyoldalosan kinyomatott címeket beragasztjuk; ez utóbbi esetben a könyv rovatai berendezésének és a kinyomatott címek alakjának egyezniök kell. Az ily beírásokra csak a rövidített cím alkalmas; teljes címekre majdnem lehetetlen elég helyet hagyni. Ezért Göttingában a könyvalakú címtárban minden szerző külön lapot kap, a mi majdnem annyi, mint bekötött cédula-címtár. A legnehezebb annak kiszámítása, hogy a folyton szaporodó könyvek bevezetésére mennyi helyet hagyjunk, hogy a helyes betűrend megmaradjon. E végre különböző az eljárás. Egyrésről a címeket megfelelő távolságokra írják, s mégis minden második oldalt még üresen hagyják, hogy a hely több legyen; továbbá a lapot két hasábra osztják s esetleg az egyik hasábot is a pótlékokra hagyják. A lapot különben minden merőleges rovat nélkül rendezik be, szótárszerűleg.

A könyvbe írt címtárak nehézségeit Rudolph A. J., a Newberry-library könyvtárnoka (Chicago) az által igyekezett legyőzni, hogy »Rudolph indexer könyv«-eket készített, melyek mindegyike 10 kemény, 32 cm. magas és 25 cm. széles lapokból áll, s a lapok szélei rámásak, úgy, hogy a keskeny, kemény lapra ragasztott cím e ráába betolható s így a betűrend könnyen megtartható. A könyv kötése egy mechanikus szerkezettel olyan, hogy bármikor új rámás lapok tehetőek be s a vastag könyv kettőbe osztható. Ilyen ugyanott a hely s a genealogikus címtár is, melyek összesen 1075 ily könyvet vesznek igénybe. Egy könyvbe körülbelül 800 cím rakható be. A British Museum könyvtára, mint már említettük, a közönség használatára adott betűrendes címtárát pergamen-lapokból álló könyvekbe rendezte be, melyekbe a kinyomatott könyvcímeket betűsorban beragasztják. Természetesen ott aztán két ily címtár van, hogy az új szerzemények beragasztásáig a másik példány helyettesítse az olvasóteremből kivitt köteteket.

IV. b. Szakcímtár.

Szakcímtár célja. — Készítése könyvbe vagy lapokra. — A könyvek két felállítása: mechanikus és szakszerinti. — A szakrendszer megválasztása. — Tökéletes szakrendszer nincs. — Ennek okai. — Aldus Manutius, Estienne Robert s mások szakrendszerei. — Brunet rendszere. — Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacher, a Bibliothèque de l'institut, Ste Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. — Allibone S. Aug. szakrendszere. — Lebas és Langton rendszere. — Stein Henri rendszere. — A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. — Budapesti Nemzeti Múzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. — Dewey rendszere. — A szakrendszerben a főbb elvek. — A könyvek fölállítása és számozása. — A könyvek sorrendje. — Betűrendes felállítás. — Ennek előnyei és hátrányai. — Chronologiai rend. — Példa. — Eltérés a chronologiai rendtől. — A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. — A francia, az olasz módszer. — Helyhez kötött és mozgatható felállítás. — Módszerek a szakok jelzésére. — Szekrények jelzése.

A szakcímtár célja a könyvtárban levő műveket szakok szerint csoportosítva s az egyes szakokon belől betűrendben sorolni fel és így e szempontból kellő tájékoztatást nyújtani arról, hogy a tudomány egyik vagy másik ága minő művekkel van a könyvtárban képviselve. E szerint ez modernnek nevezhető könyvtárban okvetetlenül szükséges. Szintén két módon szokták készíteni, t. i. könyvekbe írják be vagy úgy mint a betűrendest, egyes lapokra. Feltéve, hogy egyes lapokra íratjuk, s ma már bizonyára a legtöbb könyvtárnak ezt fogja választani, legjobb a betűrendes címtár készítésénél azonnal két lapot készíteni minden könyvről, hogy egyiket a szakcímtárnál használjuk fel. Noha itt a könyvbeírás kevesebb nehézségbe ütközik, mert számos kisebb csomóra osztott címről s betűsorról van szó, mégis a cézidularendszer itt is célszerűbb. Ha ezt választjuk, akkor ajánlatos más alakú cézidulákat, pl. kisebbeket venni, mint a betűrendes címtáréi s itt meg lehet elégedni rövid címekkel; mert egy teljes címleírásokkal készült címtár egy könyvtárban elég.

Igy a betűrendessel most már két címtár állván előttünk, ez alapon a könyveknek két módon felállítása divatos: a) A *mechanikus*, azaz a termekben, vagy külön a szekrényekben a végtelen sorszám szerinti. Első esetben minden teremben, másodikban minden szekrényben újra kezdődik a sorszám s lényege az, hogy megszakítás nélkül foly. E rendszer szerint a könyvek három csoportban állnak

nagyság szerint: ívrétűek, negyedrétiűek s együtt a nyolczad- és kisebbrétiűek; de azért a sorszám csak egy és nem kezdődik újra minden csoportnál. E módszer mellett is nem egy okot lehet előhozni; pl. azt első sorban, hogy a könyv nem lévén a legtöbb esetben u. n. kiállítási tárgy, tehát a könyvtár nem muzeum; ennél fogva mindegy, a czédulákon vagy könyvekben jól részletezett szakcziimtár mellett, hogy a könyvek hol állanak; továbbá, hogy ezzel a módszerrel lehet a többnyire annyira szűk könyvtári helyet legjobban kihasználni, mert így nagyságra nézve csakugyan egyenlő könyvek kerülnek egymás mellé; végre, hogy a könyvtárt szemre e szerint lehet legcsinosabban berendezni és ez a leg-egyszerűbb. Azonban mégsem ajánlandó s mindez okok keveset nyomnak a latban az ellene szóló fontosabbak mellett.

b) Második a könyvek *systematikus* vagy *szakszerinti* felállítása, mely megfelel a szakkatalogusnak. Ehhez több hely kell; mert minden egyes szaknál a következő gyarapodásra kell tekinteni a sok kellemetlenséggel járó átrakás kikerülése végett s véglegesen ez még így sem kerülhető el. E mellett a berendezés mindenképen bonyolultabb. A háromféle nagyságú könyvek természetesen itt is három külön rendben állanak s itt már alkalmazható három sorszám; de előnyt fogunk adni a minden szakon át csak egy átfutó sorszámnak s minthogy a könyvek áttekintése egyik esetben sem épen egyszerű, különösen nagyobb könyvtárban, a számozásról külön könyvet kell vezetni, sőt a beosztásról megfelelő helyrajz készítenő minden szakról.

Ha már most a könyvtárt a mai felfogásnak megfelelően csak *szakrendszer* szerint rendezhetjük be, itt két kérdés áll elő: mi kezdjük-e a berendezést vagy egy már kész rendszer szerint elkezdett és előhaladott berendezést veszünk-e át folytatás végett? Ha az első az eset, akkor gondos megválasztás után azt a szakrendszert vesszük alapul, mely a tudományok mai állásának a legmegfelelőbb; de ebben a helyzetben csak kevés könyvtárnak van. A második esetben minden oldalú vizsgálat alá vesszük a már megkezdett rendszert s ha talán egyes részek változtatást igényelnek, idő folytán végrehajtjuk; de magát az egész alapot a legsürgetőbb okok nélkül nem változtatjuk meg; mert tömérdék munkaerő és idő vész kárba, mely jobban értékesíthető s inkább a régi rendszer következetes keresztülvitelét fogjuk tovább foly-

tatni és okok nélkül nem fogjuk elődeink munkáját kicsinyleni, mi épen a könyvtárkezelés terén, fájdalom, eléggé gyakori.

Kétségtelenül legjobb szakbeosztás az, mely a tudományokkal lehető legteljesebb összhangban áll; de a valóságban olyan, mely tökéletes volna, egy sincs. A könyveket t. i. az írók nem írják rendszernek vagy szakoknak megfelelően s így a bibliográfiai szakrendszert mindig csak bizonyos fokig lehet a tudományok philosophiai rendszerével összhangba hozni s még ha teljesen lehetne is, akkor is ez oly kérdés, melyben az egyéni véleménynek és meggyőződésnek mindig meglesz a maga okadatolt külön véleménye. Ezért nincs általában elfogadott szakrendszer. Meg kell még jegyezni, hogy a könyvtár állaga és célja szerint a szakok alsó és alsóbb osztályokba sorozása is a dolog természete szerint módosul. Egy egyetemi könyvtár pl. az orvosi vagy gazdasági szakra nem fog annyi alszakot alkalmazni, mint egy kiválóan orvosi vagy gazdasági szakkönyvtár.*

Mindez okok eredménye, hogy mai napig több mint 200 szakrendszer ismert, a nélkül, hogy valamelyik egyetemessé vált volna. E szerint mind maig igaz, a mit a tudós könyvtárnok, Dávid, a XVIII. században mondott, hogy tökéletes bibliográfiai szakrendszer lehetetlen; mert ez abban állana, hogy fő és alszakokra beosztja mindazt, a mi ismeretünk tárgya. Már pedig minden főszak úgy tekinthető, mint egy ágakat és leveleket hajtó törzs s ezek közt rendet szabni a nehézség kettős: megállapítani a rangot, melyet a főosztályok egymáshoz elfoglalnak és helyesen sorolni mindenikhez kellő rendben az ágakat és leveleket. A bibliográfiai rendszer tehát állandó ép úgy nem lehet, mint nem a tudományok alapjai. Vegyük csak azt, hogy Müller Miksa a nyelvtudományt a természettudományok közé sorozta, hogy van matematikai aesthetika, physiologiai lélektan; hogy gyakran egy-egy alszak időnként főszakká válhat és megfordítva. A tökéletesség ebben tehát, akár philosophiai (subjectiv), akár alakilag szorosan tudományos (objectiv) rendszert alkossunk, à priori lehetetlen.

A legrégebbi szakrendszer nyomtatott művekről az Aldus

* L. pl. egyes szak részletezésére nézve Dahlmann-Waitz: *Quellenkunde der deutschen Geschichte*. 6. Aufl. 1894. — Potthast: *Bibliotheca historica medii aevi*. 2. Auflage. Berlin 1896.

Manutius tudós nyomdászé volt, ki 1498-ban a nyomtatott görög könyveket így osztotta be: 1. Grammatica. 2. Poetica. 3. Logica. 4. Philosophica. 5. Sacra Scriptura.

Estienne Róbert katalógusában 1546-ból a könyvek 14 osztályba voltak sorozva: 1. Hebraeca. 2. Graeca. 3. Sacra. 4. Prophaná. 5. Grammatica. 6. Poetica. 7. Historica. 8. Rhetorica. 9. Oratoria. 10. Dialectica. 11. Philosophica. 12. Arithmetica. 13. Geometrica. 14. Medica.

Ezekben majdnem teljesen a subjectiv szempont jelentkezik. Tökéletesebb rendszerekre törekedtek: Wechel 1543-ban, Gesner Conrád 1548/49-ben, Tresler Florián 1560-ban, Savigny (Cristofle, de) 1587-ben, Lord Bacon 1605-ben, Fr. Araoz és J. Rhode 1631-ben, Arias Montanus és Clemens Claudius 1635-ben, Naudé Gabriel 1643-ban.*

A leghíresebb szakrendszerek egyike a *Brunet J.-Ch.-é*, melyet ő *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* cz. híres bibliográfiai művében alkalmazott, mely a Martin Gabriélén alapszik († 1761.), ki az övét Marchand Prosper segítségével készítette. Ez a rendszer különösen Franciaországban mondhatni általános lett, noha, mondják, nem elég philosophiai és nem elég tudományos. Ámde Nodier Ch. pl. így ír róla: »felöleli minden erőlködés nélkül mindama számtalan és szeszélyes alosztályokat, a melyeket tetszett az emberi szeszélynek meghonosítani a könyv irodalmi alakjában és szentesítették kitűnő czímtárak, melyek a magok nemében classicusok«.

Azonban azért a nehézségek e rendszerben sem csekélyek. Pl. a házasságról szóló műveket benne kilencz helyről kell össze-

* Ezekről s több másokról l. Brunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. — Petzholdt Julius: *Bibliotheca Bibliographica. Kritisches Verzeichniss* stb. Leipz. 1866. 20—65. l. — Edwards Edward: *Memoirs of libraries*. A szakrendszerekből egész csomót közöl Maire: *Manuel pratique du bibliothécaire*. 1896. 181—248. l. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile*. IX. — Cutter: *Expansive classification*. Boston, 1890. Ugyanezt lásd *Transactions and Proc. of 2. intern. Libr.-Confer.* London, 1897. (1898. 84—88. l.) — Zangmeister: *System des Realkatalogs der Universitäts-Bibl. zu Heidelberg*. 1893. — Stein: *Manuel de bibliographie générale*, 1897. — Richardson Ernest C.: *Classification, theoretical and practical*, stb. New-York, 1901. (Ez a mű az eddig ismert szakrendszerek legnagyobb részét időrendben ismerteti.)

keresni: mint szentséget a theológiában és kanonjogban, mint polgári kötést a polgári törvénykönyvek közt, mint bűntettet a büntetőtörvényben, mint a házasfelek egymás iránti kötelességeit a moralban, a népességhez való viszonyára nézve a közgazdaságban, mint orvosi kérdést az orvostudományban, a régiek szokásait illetőleg a régiségtanban, tréfás oldalaira nézve a facetiákban. Azonban mindemellett is ez a Martin-Brunet-rendszer lett a párizsi s ez uton az egész francia könyvkereskedők és számos könyvtár szakrendszere s a mint ez Brunet művében fel van dolgozva, az emberi tudás és szorgalom méltán bámulatra méltó eredménye. Nem közölhetvén itt a Brunet-féle szakrendszert összes részleteiben, csupán főbb osztályaiban adjuk s ez a következő: Ő az egész tudás-tömeget öt főszakba osztja: A) *Theologia*. B) *Jogtudomány*. C) *Természettudomány, művészetek, mesterségek*. D) *Irodalom*. E) *Történelem*.

A) *Theologia* alosztályai: I. Szentírás. (1—3.)* II. Liturgia. (1—7.) III. Zsinatok. (1—4.) IV. Szent atyák. (1—5.) V. Theológiai írók. (1—7.) VI. Eltérő tanok. (1—2.) VII. Zsidó vallás. VIII. Keleti népek vallása. (1—5.) IX. Függelék a theológiához. (Philos. művek az istenségről és istentiszteletről.) (1—2.)

B) *Jogtudomány*. (Bevezetés a jogtudományba: A törvényhozás és törvénykezés története, a jog tanulmánya, a jog filozófiája, szótárak és általános művek.) I. Természeti és nemzetközi jog. (1—3.) II. Politika. III. Magán- és büntetőjog. (1—6.) IV. Kanon- vagy egyházjog. (1—8.)

C) *Természettudományok, művészetek, mesterségek*. (Bevezető ismeretek és szótárak.) I. Philosophiai tudományok. (1—5.) II. Physika és chemia. (1—2.) III. Természetrajz. (1—8.) IV. Orvostan. (1—14.) V. Matematika. (1—3.) VI. Függelék az előbbiekhöz. (1—3.) VII. Művészetek. (1—3.) VIII. Mesterségek. (1—4.) IX. Tornászat. (1—5.) X. Játékok.

D) *Irodalom*. I. Nyelvészet. (1—5.) II. Szónoklat. (1—5.) III. Költészet. (1—17.) III.* Dráma. (1—15.) IV. Regény és rokon. (1—2.) Függelék a IV.-hez (1—2.) V. Tanítóköltészet és rokon. (1—5.) VI. Párbeszédek és rokon. VI. Levélírás. (1—7.) VII. Többnyelvű művek. VIII. Különböző művek és kivonatok gyűjteményei; szindarabok tára; vegyesek. (1—8.)

* Az arabszámok az alszakok számát jelölik.

E) *Történelem*. I. Bevezető ismeretek. (1—4.) II. Egyetemes történelem (régí és újabb). (1—3.) III. Vallások és babonák története. (1—2.) IV. Ókor történelme. (1—8.) IV.* Függelék az ókor történelméhez. (1—2.) V. Újabb korok történelme. (Európa. Általánosságok.) (1—15.) Ázsia.** (1—12.) Afrika.*** (1—5.) Észak- és Dél-Amerika.**** (1—4.) VI. Segédtudományok a történelemhez. (1—6.) Vegyesek, encyclopaedikus szótárak. Folyóiratok. (1—3.)

A fontosabb és többször alkalmazott szakrendszerek közül álljon még itt párnak az ismertetése.

A *Bibliothèque Nationale* szakrendszere.

Théologie. A) Écriture sainte. B) Liturgie et Conciles. C) Pères de l'église. D) Théologie catholique. D²) Théologie non catholique.

Jurisprudence. E) Droit canonique. *E) Droit de la nature et des gens. F) Droit civile.

Histoire. G) Géographie et histoire générale. H) Histoire ecclésiastique. I) Histoire ancienne (Grecs, Byzantins, Turcs, Romains, Antiquités). K) Histoire d'Italie. L) Histoire de France. M) Histoire d'Allemagne, des Pays-Bas, des pays du Nord et de l'Est de l'Europe. N) Histoire de la Grande-Bretagne. O) Histoire d'Espagne et de Portugal. O²) Histoire d'Asie. O³) Histoire d'Afrique. P) Histoire d'Amérique. P²) Histoire d'Océanie. Q) Bibliographie.

Sciences. R) Sciences philosophiques, politiques, économiques, morales et physiques. S) Sciences naturelles. T) Sciences médicales. V) Mathématiques, sciences et arts. Vm) Musique.

Littérature ou Belles-Lettres. X) Linguistique et rhétorique. Y) Poésie et théâtre. Y²) Romans. Z) Polygraphie et collections diverses. Z²) Commerce. Pompes. Tournois.

Látható, hogy ez a beosztás az Abc összes betűinek alkalmazásával készült. Ehhez némileg hasonlóan járt el *Hartwig Ottó*, ki, mint a hallei egyet. könyvtár igazgatója, a következő szakrendszert alkalmazta az emberi lélekre és a természetre vonatkozó tudományok szoros elválasztásával:

A) Bücherkunde u. Allgemeine Schriften. B) Allgemeine Sprachwissenschaft und orientalische Sprachen. C) Klassische Philologie. D) Neuere Philologie. E) Schöne Künste. F) Philosophie. G) Paedagogik. H) Kulturgeschichte und allgemeine Religionswissenschaft. I) Theologie. K) Rechtswissenschaft. L) Staatswissenschaften. M) Historische Hilfswissenschaften. N) Geschichte. O) Erd-

kunde. *P)* Allgemeine naturwissenschaftliche Schriften und mathematische Wissenschaften. *Q)* Physik u. Meteorologie. *R)* Chemie. *S)* Naturwissenschaften. *T)* Land- u. Forstwirtschaft, Technologie. *U)* Medizin.*

E szakrendszer rokonsága a *Schleiermacher A. E.* rendszérével (1852) azonnal szembeötlik, ha ezt megtekintjük:

A) Encyclopaedie, Litterärgeschichte u. Biographie. *B)* Vermischte Schriften. *C)* Sprachen- und Schriftkunde, Philologie. *D)* Griechische u. Lateinische Litteratur. *E—F)* Schöne Wissenschaften in den neueren u. orientalischen Sprachen. *G)* Schöne Künste. *H—O)* Historische Wissenschaften. *P)* Mathematische u. physikalische Wissenschaften. *Q)* Naturgeschichte. *R—S)* Medizin. *T)* Industrie, oder oekonomische Forst- u. Jagd-Wissenschaften, Technologie, Handel und Schiffahrt. *U)* Militärwissenschaften. *V—W)* Theologie. *X—Z)* Jurisprudenz u. Staatswissenschaften.

E szakbeosztásokban és csomó másban, mint látható, az Abc betűi egészen önkényesen állanak az egyes szakok előtt. Ilyen a többek közt a *Bibliothèque de l'Institut* (Párizs), a *Ste Geneviève* és a *Musée d'histoire naturelle* könyvtárainak szakrendszere is. Természetesen a fent jelzett szakok csak a főszakok, melyek annyi alszakra oszthatók, a mint a könyvtár természete kívánja s bármely könyvtár teheti azt is, hogy tetszése és igényei szerint csak egy-egy szakot részletezzen alszakokra. Más beosztások betűk helyett az arab vagy római számokkal jelzik az egyes szakokat. Így vesz fel Lorenz: *Catalogue général de la librairie française* művében 1—23 főszakot, a *Bibliographie de la France* cz. folyóirat a maga évi összefoglalásaiban I—XVIII-at, a Hinrichs *Verzeichniss der im deutschen Buchhandel neu erschienenen u. neu aufgelegten Bücher* etc. és a *Börsenblatt f. den deutschen Buchhandel* I—XVII-et, a Teubner *Verlags-Katalog*-ja I—XX-at, Allibone S. Aug. *A critical dictionary of english literature and british and american authors* (Philadelphia 1880. I—III. és Suppl. I—II. 1891. Kirk-től) 1—40-et. Ez utóbbiak így következnek a szakok címeinek betűsora szerint: 1. Agriculture. 2. Antiquities. 3. Architectur. 4. Astronomy. 5. Bibliography. 6. Biography and Cor-

* L. Minden részletében: *Schema des Realcatalogs der kön. Universitäts-Bibliothek zu Halle a/S.* (Beihefte z. Centralbl. f. Bibliothekswesen. III.)

respondence. 7. Botany. 8. Chemistry. 9. Divinity. 10. Domestic Economy. 11. Drama. 12. Education. 13. Essayists. 14. Fiction. 15. Fine arts. 16. Games. 17. Geography. 18. Geology. 19. Heraldry. 20. History. 21. Juvenile. 22. Law. 23. Literary History. 24. Mathematics. 25. Mechanic. 26. Medicine. 27. Moral and Mental philosophy. 28. Moral and Manners. 29. Music. 30. Natural History. 31. Natural Philosophy. 32. Naval and Military. 33. Philology. 34. Poetry. 35. Political Economy. 36. Politics. 37. Topography. 38. Trade and Commerce. 39. Travels. 40. Voyages.

Lebas a Sorbonne könyvtára számára (*Bibliothèque de l'université de France*)* egy más rendszert dolgozott ki, melyben a szakokat oly betűkkel jelezte, melyekkel az illető szak neve kezdődik. Ezt Langton H. H. a Toronto University könyvtárában alkalmazta, még pedig mint saját találmányát. Ennek alapterve az, hogy hét főszakot vesz fel nyolcz betűvel: *B. Bibliographie. T. Théologie. S. Science. L. Littérature. H. Histoire. I. Incunables. Ms. Manuscrits. R. Réserve.*

Már most ha e betűkhöz még egy nagy betűt teszünk, ez jelez a főszakban egy fő-alszakot s a melléjök tett kis betű vagy betűk jelzik az alszakot, melyek újra kezdő betűi az ezen alszakba osztandó tudománynak.

E szerint:

B. — BIBLIOGRAPHIE		T.E.e.	Exégèse.
B.G.	Bibliographie générale.	T.E.e.a.	Exégèse de l'Ancien Testament.
B.S.b.	Bibliographie spéciale (bibliothèques).	T.E.e.n.	Exégèse du Nouveau Testament.
B.S.r.	Bibliographie spéciale (répertoires).	T.E.r.	Rabbins. Langues bibliques.
B.S.a.	Bibliographie spéciale (auteurs).	T.L.	<i>Liturgie.</i>
		T.L.g.	— générale.
		T.L.p.	— particulière.
		T.C.	<i>Conciles.</i>
T. — THÉOLOGIE		T.C.g.	Collections et ouvrages sur les Conciles.
T.E.	<i>Théologie. Ecriture.</i>	T.C.p.	Conciles particuliers.
T.E.t.	Textes.	T.S.	<i>Saints Pères.</i>
T.E.v.	Versions.	T.S.i.	Introduction.

* U. ez van bevéve az *École normale supérieure* könyvtárába is. (Páris.)

T.S.c.	Collections.	S.P.	<i>Sciences philosophiques.</i>	24
T.S.g.	Pères grecs.	S.P.h.	Histoire de la philosophie.	22
T.S.l.	Pères latins.	S.P.g.	Traité généraux.	22
TT.	<i>Théologiens.</i>	S.P.l.	Logique.	22
T.T.i.	Introduction.	S.P.m.	Métaphysique.	22
T.T.sc.	Scolastiques.	S.P.mo.	Morale.	22
T.T.d.	Dogme.	S.P.n.	Philosophie (Nouv. série).	22
T.T.mo.	Morale.	S.G.	<i>Sciences politiques et gouver- nementales.</i>	22
T.T.sa.	Sacrements.	S.G.p.	Politique.	22
T.T.se.	Sermonaires.	S.G.æ.	Economie politique.	22
T.T.c.	Catéchismes.	S.G.é.	Education.	22
T.T.a.	Ascétiques.	S.G.i.	Instruction publique.	22
T.P.	<i>Polémique.</i>	S.N.	<i>Sciences naturelles.</i>	22
T.P.i.	Contre les incrédules.	S.N.d.	Dictionnaires et ouvrages généraux.	22
T.P.h.	Contre les hérétiques.	S.N.m.	Minéralogie.	22
T.P.ja.	Pour et contre les Jansé- nistes.	S.N.b.	Botanique.	22
T.H.	<i>Histoire ecclésiastique.</i>	S.N.z.	Zoologie.	22
T.H.c.	Chronologie et Géographie.	S.N.a.	Agriculture, jardinage.	22
T.H.g.	Histoire générale.	S.M.	<i>Sciences médicales.</i>	22
T.H.g.h.	Histoire hétérodoxe.	S.M.d.	Dictionnaires et ouvrages généraux.	22
T.H.p.g.	Histoire particulière (Eglise gallicane).	S.M.a.	Anatomie et physiologie.	22
T.H.p.e.	Histoire particulière (Eglises étrangères).	S.M.m.	Médecine.	22
T.H.p.m.	Histoire des missions.	S.M.χ.	Chirurgie.	22
T.H.b.	Biographie. — Vie des Saints.	S.M.φ.	Pharmacie.	22
T.H.b. ¹	Biographie. — Vie des papes.	S.M.v.	Vétérinaire.	22
T.H.o.	Histoire des ordres religieux.	S.O.	<i>Sciences occultes.</i>	22
T.H.j.	Jésuites.	S.O.φ.	Philosophie occulte.	22
T.H.j'.	Ecrits contre les jésuites.	S.O.a.	Alchimie.	22
T.H.h.	Histoire des sectes hétéro- doxes.	S.O.*	Astrologie.	22
T.D.	<i>Droit canon.</i>	S.Q.m.	Magnétisme.	22
T.D.c.	Collection du droit canon.	S.Φ.	<i>Sciences physiques.</i>	22
T.D.f.	Droit canon français.	S.Φ.φ.	Physique.	22
T.D.m.	Mélanges. — Recueils.	S.Φ.χ.	Chimie.	22
		S.X.	<i>Mathématiques pures et appliquées.</i>	22
		S.X.d.	Dictionnaires et traités gé- néraux.	22
		S.X.é.	Mathématiques élémentaires.	22
		S.X.t.	Mathématiques transcen- dantes.	22
		S.X.u.	Mathématiques appliquées.	22
		S.X.m.	Mécanique.	22
S. — SCIENCES				
S.D.	<i>Dictionnaires — Encyclo- pédies.</i>			
S.D.e.	Encyclopédie.			
S.D.j.	Journaux encyclopédiques.			
S.D.i.	Institut.			

S.X.a. Astronomie.
 S.X.o. Optique. Dioptrique.
 S.X.n. Marine et Navigation.
 S.X.g. Art de la guerre.
 S.X.p. Ponts et chaussées.
 S.X.j. Jeux de calcul et combinaisons.
 S.A. *Beaux-Arts*.
 S.A.i. Introduction et Dictionnaires.
 S.A.a. Architecture.
 S.A.p. Peinture.
 S.A.s. Sculpture.
 S.A.m. Musique (Traité sur la).
 S.A.e. Exercices gymnastiques.
 S.A.g. Gravure.
 S.I. *Arts industriels*.
 S.I.d. Dictionnaires.
 S.I.p. Traités particuliers.
 S.J. *Journaux scientifiques*.
 S.J.j. Journaux.
 S.J.c. Collections académiques.
 S.J.c.e. Collections étrangères.
 S.J.m. Mélanges.

L. — LITTÉRATURE

L.P. *Philologie*.
 L.P.c. Philologie générale et composée.
 L.P.o. Philologie orientale.
 L.P.o.s. Philologie orientale, sémitique.
 L.P.ce. Philologie celtique.
 L.P.g. Philologie grecque.
 L.P.l. Philologie latine.
 L.P.f. Philologie française.
 L.P.f.p. Philologie française patois (dialectes).
 L.P.é. Philologie étrangère.
 L.P.é.i. Philologie italienne.
 L.P.é.e. Philologie espagnole.
 L.P.é.a. Philologie anglaise.
 L.P.é.g. Philologie germanique.
 L.P.é.sl. Philologie slave.

L.P.é.po. Philologie portugaise.
 L.P.el. Philologie élémentaire.
 L.P.v. Critique verbale.
 L.H. *Histoire littéraire*.
 L.D. *Traité didactiques*.
 L.M. *Littérature du Moyen Age*.
 L.M.c. Collections.
 L.N.XIII. — du XIIIe siècle.
 L.M.XIV. — du XIVe siècle.
 L.M.XV. — du XVe siècle.
 L.G. *Littérature grecque*.
 L.G.c. Collections.
 L.G.g. Grammairiens.
 L.G.p. Poètes épiques, didactiques, etc.
 L.G.θ. Théâtre.
 L.G.o. Orateurs.
 L.G.φ. Philosophes.
 L.G.t. Ouvrages techniques.
 L.G.d. Genres divers. Romanciers, etc.
 L.G.h. Historiens.
 L.G.m. Littérature grecque, moderne.
 L.L. *Littérature latine*.
 L.L.c. Collections.
 L.L.g. Grammairiens.
 L.L.p. Poètes épiques, didactiques, etc.
 L.L.θ. Théâtre.
 L.L.o. Orateurs.
 L.L.φ. Philosophes.
 L.L.t. Ouvrages techniques.
 L.L.d. Genres divers.
 L.L.h. Historiens.
 L.L.m.a. Moyen Age.
 L.L'. *Littérature latine moderne*.
 L.L'.p. Poètes.
 L.L'.pr. Prosateurs.
 L.L'.m. Mélanges.
 L.F. *Littérature française*.
 L.F.c. Collections.
 L.F.p. Poètes.
 L.F.pp. Patois.
 L.F.θ. Théâtre.
 L.F.o. Orateurs.

L.F.r.	Romans et Contes.
L.F.g.	Genres divers, lettres, dialogues, poèmes.
L.F.π.	Polygraphes.
L.E.	<i>Littérature étrangère.</i>
L.E.a.	Littérature anglaise.
L.E.a.c.	Collections.
L.E.a.p.	Poètes.
L.E.a.θ.	Théâtre.
L.E.a.pr.	Prosateurs.
L.E.a.r.	Romanciers.
L.E.e.	Littérature espagnole.
L.E.g.	Littérature germanique.
L.E.i.	Littérature italienne.
L.E.sc.	Littérature scandinave.
L.E.sl.	Littérature slave.
L.E.o.	Littérature étrangère. Orient.

Avec les mêmes subdivisions que la littérature anglaise.

H. — HISTOIRE

H.U.	<i>Histoire universelle.</i>
H.U.i.	Introduction.
H.U.c.	Chronologie.
H.U.h.	Histoire générale.
H.A.	<i>Histoire ancienne.</i>
H.A.g.	Histoire générale de l'Antiquité.
H.A.p.	Particulière des peuples de l'Europe et des peuples Orientaux : Juifs, Egyptiens, etc.
H.A.gr.	Histoire des Grecs.
H.A.r.	Histoire des Romains et des peuples conquis.
H.By.	Histoire byzantine.
H.M.	<i>Histoire moderne de l'Europe (France exceptée.)</i>
H.M.g.	Histoire générale.
H.M.i.	Italie.
H.M.e.	Espagne.
H.M.p.	Portugal.
H.M.o.	Orient de l'Europe.

H.M.sl.	Etats slaves, Russie, Pologne, etc.
H.M.sc.	Etats scandinaves, Suède, Norvège, etc.
H.M.g'.	Autriche, Prusse, Saxe, Allemagne.
H.M.b.	Pays-Bas, Hollande.
H.M.a.	Angleterre.
H.F.	<i>Histoire de France.</i>
H.F.c.	Collections.
H.F.g.	Histoire générale.
H.F.o.	Origines, Mérovingiens, Carolingiens.
H.F.ca.	Premiers Capétiens, premiers Valois.
H.F.v.	Deuxièmes Valois.
H.F.b.	Bourbons.
H.F.r.	Révolution.
H.F.e.r.	Empire et Restauration.
H.F.p.	Histoire des provinces.
H.F.m.	Histoire municipale.
H.F.i.	Institutions.
H.F.a.a.	Administration et finances anciennes.
H.F.a.m.	Administration et finances modernes.
H.F.co.	Colonies.
H.F.u.f.	Enseignement supérieur.
H.F.u.s.	Enseignement secondaire.
H.F.u.p.	Enseignement primaire.
H.O.	Histoire orientale.
H.O.as.	Asie.
H.O.af.	Afrique.
H.O.am.	Amérique.
H.T.	Histoire de la Terre.
H.T.as.	Asie.
H.T.af.	Afrique.
H.T.am.	Amérique.
H.B.	Biographie.
H.B.g.	Générale.
H.B.p.	Particulière.
H.V.	<i>Géographie et voyages.</i>
H.V.a.	Atlas.
H.V.h.	Histoire.
H.V.g.	Géographie.

H.V.e.	Voyages en Europe.	H./R.h.	Héraldique.
H.V.as.	Voyages en Asie.	H./R.p.	Paléographie (Traité sur la).
H.V.af.	Voyages en Afrique.	H.J.	<i>Journaux et recueils littéraires historiques.</i>
H.V.am.	Voyages en Amérique.	H.J.j.	Journaux français.
H.V.o.	Voyages en Océanie.	H.J.j.é.	Journaux étrangers.
H.V.c.	Voyages de circumnavigation.	H.J.a.	Collection académique.
H.L.	<i>Législation.</i>	H.J.m.	Mélanges.
H.L.i.	Introduction; questions générales.	H.J.r.	Recueils de pièces diverses.
H.L.gr.	Législation des Grecs.	H.J.f.	Facéties.
H.L.r.	Législation des Romains.	Eg.	<i>Egypte.</i>
H.L.f.a.	Droit français ancien.	M.	<i>Musique</i> (Partitions).
H.L.f.m.	Droit français moderne.	U.	<i>Universités françaises.</i>
H.L.é.	Droit étranger.		
H.L.d.	Droit des gens, diplomatie.		
H.Æ.	<i>Archéologie.</i>		
H.Æ.d.	Dictionnaires, etc.	It.	Théologie.
H.Æ.o.	Archéologie orientale.	I.s.	Science.
H.Æ.gr.	Archéologie grecque.	I.l.	Littérature.
H.Æ.r.	Archéologie romaine.	I.h.	Histoire.
H.Æ.e.	Epigraphie.		
H.Æ.n.	Numismatique (ancienne).		
H.R.n.m.	Numismatique (moderne).		
H.Æ.m.	Mythologie.		
H.Æ.f.	Monuments figurés.	M.S.f.	Manuscrits fac-similés.
H.Æ.m.a.	Moyen Age.	M.S.n.	Manuscrits (nouveaux fonds).
H./R.c.	Chevalerie.	R.	RÉSERVE.

I. — INCUNABLES

MS. — MANUSCRITS

Stein Henri eldobván a Brunet-féle rendszert (*Manuel de bibliographie générale*. 1897.), melyet ok nélkül tartanak szerinte a francziák oly becsben, a heidelbergi és hallei rendszer alapján egy újat alkotott e műve (címét l. 138. lapon.) számára a következő 17 fő osztálylyal:

- I. Bibliographies universelles. (4 alszak.)
- II. Bibliographies nationales. (Az országok betűrendjében.)
- III. Sciences religieuses. (12 alszak.)
- IV. Sciences philosophiques. (6 alszak.)
- V. Sciences juridiques. (11 alszak.)
- VI. Sciences économiques et sociales. (11 alszak.)
- VII. Sciences pédagogiques. (8 alszak.)
- VIII. Sciences pures. (14 alszak.)
- IX. Sciences appliquées. (12 alszak.)

- X. Sciences médicales. (16 alszak.)
- XI. Philologie et Belles-lettres. (27 alszak.)
- XII. Sciences géographiques. (9 alszak.)
- XIII. Sciences historiques. (8 alszak.)
- XIV. Sciences auxiliaires de l'histoire. (8 alszak.)
- XV. Archéologie et Beaux-Arts. (15 alszak.)
- XVI. Musique. (9 alszak.)
- XVII. Biographie. (4 alszak.)

A főszakokat tehát 176 alszak s a II-ik főszakban az országok alszakai egészítnék ki, melyek mindenike, ha kell, még alszakokra osztható s így pl. a IV-ikben a *Bio-bibliographies* alszakot és több másban egy-egy alszakot még országok szerint felsorolva egészítené ki, természetesen a főszak mellé tett megfelelő szám- vagy betűjelzéssel.

A budapesti egyetem könyvtárának szakrendszere az előbbieik közül azokhoz csatlakozik, melyek néhány főszakot alkalmaznak s ezeket (A—J.) nagy és az alszakokat kisbetűvel jelzik. Hibája, hogy nagyobb terjedelmű könyvtárak számára némely szak nincs benne eléggé részletezve. Beosztása következő:

A) *Hittudomány.* Aa. Ó- és új-szövetségi bibliai történet s szöveg-ítészeti, régészeti, értelmezéstani s philologiai tudomány-szakok és bibliai vita-iratok, talmud-irodalom.

Ab. Egyház-irodalomtörténeti művek, szentatyák, egyházírók, zsinatok, bullák, decretáliák.

Ac. Egyetemes egyháztörténelem, vallástörténelem és ebbévágó monographiák, szentek élete, szerzetesrendek.

Ad. Alap- és ágazatos hittan, erkölcsstan, ascetikus munkák, hitvédelmi iratok, catechetica, moralphilosophia.

Ae. Lelkipásztorságtan, liturgia, egyházi régiség, egyházi művészet.

Af. Egyetemes és összehasonlító hittudomány, vegyes tartalmú hittudományi művek, encyclopaediák.

B) *Jogtudomány.* Ba. Általános jogtörténelem, hűbérjog, jog-encyclopaedia, összehasonlító- és egyetemes jogtudomány, vegyes tartalmú jogtudományi művek.

Bb. Jogbölcsészet. Nemzetközi jog, nemzetközi tenger- és folyamhajózási jog. Nemzetközi jogsegély.

Bc. Római jog.

Bd. Egyházjog.

Be. Közjog, közigazgatás, törvénygyűjtemények, országgyűlési irományok.

Bf. Magánjog és bányajog.

Bg. Polgári törvénykezési eljárás (peres és peren kívüli). Törvénykezési szervezet. Ügyvédség. Közjegyzőség. Büntetőjog (anyagi és alaki). Börtönügy.

Bh. Váltó- és kereskedelmi jog.

C) *Államtudomány*. Ca. Politika és politikai röpiratok. Állam és egyház közti viszonyt tárgyaló művek.

Cb. Nemzetgazdaság, pénzügy és politikai számtan.

Cc. Statisztika.

Cd. Ipar, kereskedelem és közlekedés.

D) *Orvostudomány*. Da. Általános orvostudomány. Boncztan, szövettan, fejlődéstan, élettan és élettani vegytan. Bakteriologia.

Db. Kórboncztan, kórtani vegytan, általános kór- és gyógytan, kórjelzéstan és orvosi történelem.

Dc. Gyógyszertan, méregtan, különös kór- és gyógytan.

Dd. Sebészet, szemészet, szülészet, fogászat és női gyógyászat.

De. Törvényszéki orvostan, törvényszéki vegytan, elmekórtan, közegészségtan, orvosi rendészet és orvosi statisztika, fürdők, kórházak.

Df. Állatgyógyászat.

Dg. Hasonszenvi orvostan.

E) *Mathematika és természettudomány*. Ea. Matematika

Eb. Physica, astronomia, chemia, mysteriumok, jövődölések, magia.

Ec. Természetrájk, őslénytan.

Ed. Technologia, géptan, építészet, mezei gazdaság, víz-szabályozás, bányászat, borászat, vadászat, szakácsság.

Ee. Hadtudományok. Hadtörténelem.

F) *Philosophia, aesthetika és paedagogia*. Fa. Philosophia és történelme.

Fb. Aesthetika és művészettan, játékok, zenészet.

Fc. Közoktatás és neveléstudomány.

G) *Történelem és földrajz*. Ga. Egyetemes és nem hazai történelem és segédtudományai (Chronologia, diplomatica stb.), művelődéstörténet, heraldica, szabadkőművesség.

Gb. Hazai történelem és segédtudományai.

Gc. Irodalomtörténet, könyvészet, nyomdászat, könyvtárak, levéltárak.

Gd. Művészettörténet. Műemlékek. Régészet (hazai és külföldi).

Ge. Földrajz, utazások és ethnographia.

Gf. Egyetemek. Felsőbb tanintézetek.

H) *Philologia és literatura*. Ha. Görög és latin nyelv, régiségek, mythologia, irodalomtörténet, commentárok, szótárak.

Hb. Görög és latin írók.

Hc. Összehasonlító és modern nyelvtudomány (magyar és külföldi).

Hd. Magyar szépirodalom.

He. Germán szépirodalom.

Hf. Román szépirodalom.

Hg. Szláv szépirodalom.

Hh. Keleti irodalmak.

J) *Vegyesek*. Egyetemes encyclopaedia. Társulati, vegyes tartalmú kiadványok.

A *magy. nemzeti múzeum* szakczimtári rendszere ugyanaz, mint a müncheni, valamint ugyanolyan a könyvtár betűrendes berendezése is, a mint a könyvek a polczokon állanak. E szakrendszer a müncheni kir. könyvtár igazgatójától, Laubmann Györgytől ered, ki erről *Plan u. Classifications-Normativ der k. Hof- u. Staatsbibliothek zu München, nebst einem Anhang über die Aufstellung u. Beschreibung der Bücher* cz. a. egy részletes munkálatot készített. Az ő rendszere áll tizenkét fő- és összesen 182 alosztályból. Főszakjai a következők: I. Encyclopaedia. II. Philologia. III. Historia. IV. Mathematica. V. Physica. VI. Anthropologia. VII. Philosophia. VIII. Aesthetica. IX. Politica. X. Medicina. XI. Jurisprudentia. XII. Theologia. Az alszakokból a nemz. múzeum csak 117-et alkalmaz.

A *kolozsvári egyetemi könyvtár szakrendszerét* a kolozsvári egyetem tanáraiból egy külön e végre kiküldött bizottság dolgozta ki, s általában az jellemzi, hogy az egyetemi karok által képviselt tudományok sorrendjét fogadták el alapul s így egy logikai rendszert állítottak fel összesen 48 főosztályból, mely alosztályokkal bármily arányban bővíthető. Ez a következő:

I. Könyvészet, könyvtártan, nyomdászat története.

- II. Encyclopaediák, vegyes tartalmú folyóiratok, tudományos társulatok és egyesületek évkönyvei.
- III. Hittudomány.
- IV. Bölcsélet.
- V. Nevelés-, oktatástan, isk. programmok, ifjúsági iratok.
- VI. *a)* Általános és összehasonlító nyelvészet. *b)* Hellén és római nyelvészet. *c)* Magyar nyelvészet. *d)* Ural-altáji nyelvészet. *e)* Indogermán nyelvészet. *f)* Sémi, keleti, afrikai és amerikai nyelvek. *g)* Szótárak és lexikonok.
- VII. *a)* Görög és római remekírók és magyarázataik. *b)* Újkori latin írók.
- VIII. Irodalomtörténet, költészet, szónoklattan, bírálat. *a)* Hellén és római. *b)* Hazai. *c)* Külföldi.
- IX. *a)* Hazai *b)* Külföldi szépirodalom.
- X. Művészetek: festészet, szobrászat, színészet, fényképészet, zene, díszművek, albumok, képes-gyűjtemények.
- XI. *a)* Mívelődéstörténet (mythologia, népmondák, népmesék). *b)* Egyház-történelem. *c)* Egyetemes és részletes tört. *d)* Hazai történet. *e)* Életrajzok, emlékiratok, levelezések, emlékbeszédek.
- XII. Régészet, tudományos felirattan, időszámítástan.
- XIII. Oklevéltan, pecséttan, címertan, nemzedéktan.
- XIV. Éremtan.
- XV. Földrajz, népismeret, utazások, térképek.
- XVI. Jog- és államtudományi encyclopaediák. Hodegetika, lexikonok, folyóiratok, törvénykezési irományok, döntvénytárak, törvény-gyűjtemények.
- XVII. Általános jogtörténelem.
- XVIII. Bölcséleti jog. Tétéles nemzetközi jog, diplomacia.
- XIX. Római jog.
- XX. Egyházjog, hűbérjog.
- XXI. *a)* Magánjog, váltó-, kereskedelmi-, ipari-, bánya-, vám-, rév-, tengeri jog és törvénykezés. *b)* Polgári törvénykezés, csőd-, telekkönyvi stb. eljárás.
- XXII. Büntetőjog és törvénykezés. Börtönügy.
- XXIII. Politika, alkotmánytan, közjog, közigazgatástan, társadalomtan, publicisztika. Röpiratok.

- XXIV. Nemzetgazdaságtan. Pénzügyi jog és pénzügytan. (Életbiztosítás.)
- XXV. Statisztika. Államszámvitel. Politikai számtan.
- XXVI. Általános természettudományi művek és folyóiratok.
- XXVI/a. Természettan.
- XXVII. Vegytan.
- XXVIII. Állattan.
- XXIX. Növénytan.
- XXX. Ásványtan, földtan, őslénytan.
- XXXI. Mennyiségtan, csillagászat.
- XXXII. Építészet, gépészet, bányászat.
- XXXIII. Gazdászat, erdőszet, kertészet, vadászat, halászat stb.
- XXXIV. Ipar és kereskedelem.
- XXXV. Haditudományok, tengerészet.
- XXXVI. Általános orvostan, folyóiratok. a) Általános kór- és gyógytan. b) Kórboncztan. c) Gyógyászat történelme.
- XXXVII. Boncztan, élettan, szövettan és fejlődéstan. Anthropologia.
- XXXVIII. Gyógyszertan, méregtan, élet- és kórvegytan.
- XXXIX. Bel-, elme-, ideg-, hasonszenvi gyógyászat, fürdőtan.
- XL. Sebészet.
- XLI. Bőr- és bujakórtan.
- XLII. Szemészet, fogászat, fülgyógyászat.
- XLIII. Szülészet, nő- és gyermekgyógyászat.
- XLIV. Állatorvostan, törvényszéki orvostan, közegészségstan, bacteriologia, orvosi statisztika.
- XLV. Állatorvostan.
- XLVI. Vegyesek, naptárak, schematizmusok, kaszinók, egyletek és társulatok alapszabályai, szabadkőművesség.
- XLVII. Alkalmi és üdvözlő versek és beszédek, üdvözlő feliratok; halotti prédikációk.
- XLVIII. Idegen és hazai politikai napi- és élczipok.

Végre nem hagyható említés nélkül a *Denvey-féle szakrendszert*,* mely Amerikából terjedt el hozzánk, már a mennyire elterjedt

* Még egy pár szakrendszer nagyon jó ismertetését l. Schönherr Gyula: *A berlini udvari könyvtár szakrendszere.* (Magy. Könyvsz. 1894. 52. l.) — Desiderius (Dézsi L.): *A berlini kir. egy. könyvt. szakrendszere.* (U. o. 1895. 1897. évf.) — Nehány hazánkban alkalmazott szakrendszert leir Kudora: *Könyvtártan* 188—208 l.

s legelőször egy ily című füzetben jelent meg: *Decimal classification and relative index for arranging, cataloging, and indexing public and private library*, by Melvil Dewey. Boston. 5-ik kiad. 1894. E füzetről neve *Decimal classification*. (Tizes szakrendszer). Ő e rendszer következetes alkalmazása végett fölvesz 10 szakot: 0. *General Works*. 1. *Philosophy*. 2. *Religion*. 3. *Sociology*. 4. *Philology*. 5. *Natural Sciences*. 6. *Useful arts*. 7. *Fine arts*. 8. *Literature*. 9. *History*. Már most minden szakot három számmal jelöl, melyben az első szám a 10 főszak egyikét, a második szám a főszak alszakát s a harmadik, ha szükség van rá, ez alszak egyik alszakát jelzi s a hol nincs alszak, oda nulla jön. Tehát így megy tovább az első szak 0 alapszámjával stb. Álljanak itt a főszakok és az első alszakok 0—99-ig:

000 <i>General Works</i> .	240 Devotion and Practical.
010 Bibliography.	250 Homiletic. Pastoral. Parochial.
020 Library Economy.	260 Church. Institutions. Works.
030 General Cyclopedias.	270 Religious History.
040 General Collections.	280 Christian Churches and Sects.
050 General Periodicals.	290 Non-Christian Religion.
060 General Societies.	300 <i>Sociology</i> .
070 Newspapers.	310 Statistics.
080 Special Library, Polygraphy.	320 Political Science.
090 Book Rarities.	330 Political Economy.
100 <i>Philosophy</i> .	340 Law.
110 Metaphysics.	350 Administration.
120 Special metaphysical Topics.	360 Associations and Institutions.
130 Mind and Body.	370 Education.
140 Philosophical Systems.	380 Commerce and Communication.
150 Mental Faculties. Psychology.	390 Customs. Costumes. Folklore.
160 Logic.	400 <i>Philology</i> .
170 Ethics.	410 Comparative.
180 Ancient philosophers.	420 English.
190 Modern Philosophers.	430 German.
200 <i>Religion</i> .	440 French.
210 Natural Theology.	450 Italian.
220 Bible.	460 Spanish.
230 Doctrinal Theology. Dogmatics.	470 Latin.

480 Greek.	740 Drawing. Design. Decoration.
490 Minor Languages.	750 Painting.
500 <i>Natural Science.</i>	760 Engraving.
510 Mathematics.	770 Photography.
520 Astronomy.	780 Music.
530 Physics.	790 Amusements.
540 Chemistry.	800 <i>Literature.</i>
550 Geology.	810 American.
560 Paleontology.	820 English.
570 Biology.	830 German.
580 Botany.	840 French.
590 Zoologie.	850 Italian.
600 <i>Useful Arts.</i>	860 Spanish.
610 Medicine.	870 Latin.
620 Engineering.	880 Greek.
630 Agriculture.	890 Minor Languages.
640 Domestic Economy.	900 <i>History.</i>
650 Communication and Commerce.	910 Geography and Description.
660 Chemical Technology.	920 Biography.
670 Manufactures.	930 Ancient History.
680 Mechanic Trades.	940 { Europe.
690 Building.	950 { Asia.
700 <i>Fine Arts.</i>	960 { Africa.
710 Landscape Gardening.	970 { North America.
720 Architecture.	980 { South America.
730 Sculpture.	990. Oceanica and Polar Regions.

A Dewey rendszere, a mint itt látható, áll. 10 fő és 90 al-, összesen 100 osztályból s mert minden alosztály megannyi 10—10 osztályra osztható, összesen 1000 alosztályból. Ennek különben csakis ebben a sajátságában áll az előnye s minden többi a hiányai közé tartozik. Hiánya, hogy a fő- és alosztályok közt nincs logikai rend; hogy az emberi ismeretek nem szoríthatók a tizedes-rendszer Procrustes-ágyába; hogy éppen ezért már öt módosítása ismert, mióta létezik s így pl. a Dewey számai és osztályai nem egyeznek meg az Otlet Páléval, ki La Fontaine Henrival ennek az ügynek vezérfőnöke Európában; hogy végre gyakorlatban sem vált be, mert nem sikerült, mégsem, vagy éppen számos alosztályai miatt

ugyanegy tudományszak műveinek helyes beosztása. A belgák s különösen a belga kormány támogatásával Brüsszelben egy nemzetközi bibliográfiai hivatal* (*Institut international de Bibliographie*) e rendszernek az 1895-iki brüsszeli könyvtárnoki congressuson diadalt víván ki, felkapták és hozzá is fogtak e rendszer szerint feldolgozni az emberi tudás irodalmát s elkezdék a 3-ikon (*Sociology*), folyóiratot is adnak ki; de bár több helyt próbáltak ily hivatalokat létesíteni, az ügy kevéssé haladt. E rendszer kitűnő bírálatát adták Delisle Leopold a *Journal des Savant*-ban (1896 márcz.), továbbá Ch. V. Langlois a *Revue des bibliothèques*-ban (1896. 65. 1.) és a *Memorial de la librairie*-ben (1896. 185. és 630. 1.), Hartwig O. *Die Bewegungen auf dem Gebiet des intern. Bibliothekswesens (Cosmopolis. VI. 547. 1.)* cz. értekezésében és Funck-Brentano a *Correspondance historique et archéologique*-ban. (III. 1896. 33. 1.)

Az előbbiekből látható, hogy Otlet és La Fontaine, a kik különben ügyvédek s nem szorosan véve bibliographusok, egy-szersmind egy, a világ összes műveit, sőt tudományosságát felölelő egyetemes repertorium készítését tűzték ki feladatául a brüsszeli Institut-nek, a melyet ők *Répertoire bibliographique universel*-nek (Bibliographia universalis) neveznek s ez betűrendben és szakok szerint magába foglalná az újságcikkeket, a folyóiratok értekezéseit is, nemcsak a könyveket és füzeteket. Azonban e vállalat kivihetlenségét Funck-Brentano számokban mutatja be. Ugyanis a világ évi könyvtermelése kitesz 200 ezer önálló művet és kb. 400.000 czédulázandó értekezést; e mellett az eddigi világirodalmi termelés 10—15 millió czédulát igényelne, a mit sem előállítani, sem a könyvtárak, melyek rájuk előfizetnének, megőrizni, feldolgozni és megfizetni nem bírnának. A leghiggadtabb vélemény szerint is a vállalatnak nincs jövője.

A szakrendszer alkotásában (mert bizonyosan még mindig fognak újakat alkotni) és kiválasztásában a következő szempontok veendőek főképp figyelembe: a) A főbb tudományszakok legyenek

* L. Esztegar László dr. cikkei Magyar Könyvsz. 1896. 341. és 1897. 266. 1. — Az Office International kiadványai: *Bulletin de l'Institut international de bibliographie*. 1895. ösze óta és több vállalat a *Bibliographia Universalis*-ból. L. kivált Milkau Fritz: *Centralkataloge u. Titeldrucke*. Leipzig. 1898. 12—25. 1.

lehetőleg pontosan elválasztva a tudomány szakainak tényleg megfelelő, egységes terv szerint. *b)* Ez egységes terv alapján a tudományszakokat valamely természetes logikai rendbe sorozzuk egymás után s a főszakokat jelöljük akár betűkkel, akár római számokkal. Ez a logikai egymásután ugyan közönbös a felállításra; de nem az a rendszer tudományos egységére nézve. *c)* Az alszakok úgy rendezendők be, hogy mindig új alszakokat lehessen beiglatni; mert noha a tudomány maga állandó, de részei folyton változók. Pl. ujabban a nyelvtudomány elvált a philológiától; másutt új szakok álltak elé, mint meteorologia, psychophysika, electrophysika stb. *d)* Az alszakokat legjobb latin és görög kis betűkkel jelölni s ezek közt is logikai rendnek kell lenni. Megjegyzendő, hogy az alosztályok csak nagy és gyorsan növekedő könyvtárakba valók s a túlságos eltagolás még ezekben sem jó; mert ingadozóvá teszi a beosztást. *e)* Ha valamely könyvtár különösen egy-két szakot művel, ezeket több alszakra tagolja fel. *f)* Az egyes szakokban mindig az általános művek alszaka teendő elől. *g)* A könyv osztályozásánál a tartalom s nem az alak irányadó. Tehát a versben vagy levélben írt természettudományi mű az utóbbi osztályba tartozik. *h)* A szakbeosztást *egy* jártas hivatalnok végezze; ha, mint nagy könyvtárakban, többen végzik, álljanak állandó érintkezésben. Bizonytalan esetekben beszéljék meg a teendőt. A kétes természetű műveket minden szakban osztályozzák egy elv szerint s ha a szükség úgy kívánja, a rokonszak számára készítsenek megfelelő utalólapokat.

Ha így az egyes lapok a szakcímtár számára a szakjelzéssel együtt készen állnak, akkor a lapokat szakok szerint csoportosítjuk s ezen belől Abc-sorban. Csak ekkor veszi kezdetét a könyvek felrakása a polczokra s megszámozásuk. Már említettük, hogy a könyvek három csoportban állítandók fel. Legalól jönnek a 2r könyvek s ezeknek egy polcz minden szekrényben elég. A következő két polcz a 4r-eké, a többi a 8r és kisebb könyveké. Már azt is említettük, hogy legjobb, ha minden szakban csak *egy* sorszám van s ekkor, természetesen, a sorszám ugrik a 8r-ektől a 4r vagy 2r könyvekhez vagy megfordítva; így például *La.* 1. lesz egy 2r könyv s a 2-diknak u. ott a száma *La.* 10; mert a 2—9 a 4r és 8r-nél van; de ez semmi különös nehézséget nem okoz. Lehet az is, a mi kevésbbé helyeselhető, hogy mind a három alakú

könyvek külön-külön sorszámot kapjanak. Ekkor a jelzés pl. így lesz: Ab. 1—85... a 8r könyveké; Ab. 4r 1—85... a 4r könyveké és Ab. 2r 1—85... az ívrétű könyveké. Így van ez pl. a Ste Geneviève könyvtárban is, (Páris) de ezt a francziák sem helyeslik és a Bibliothèque Nationaleban már egy a szám egy szakban mind a három könyvsorban. Hasonlóan külön van számozva mind a három könyvsor a budapesti egyetemi könyvtárban is. Ha a számsor akár egy, akár három, a számozás alól kezdődik az ívrétű könyveknél s mindig balról jobbra megy, mint a könyvben a sorok, kivéve, hogy alúlról haladunk fölfelé. A kigyóvonalszerű számozással tett próba nem vált be s ezért meg sem szabad kísérteni többé. Némely könyvtárnok még ma is gyakorolja azt, hogy a könyvre nem teszen számot; csak szekrény- és polczjelzést. Szintén kárhoztatandó eljárás, mely okvetlenül nagy zavarokra vezet csak kissé nagyobb használat mellett is. Ilyet nem rég is láttam egy vidéki jelentékenyebb könyvtárunkban.

A másik kérdés az, hogy milyen sorrendben kerüljenek a könyvek a polczra? Leggyakrabban azt fogjuk találni a legtöbb könyvtárban, különösen nagyobbakban, hogy a szakon belől egyszerűen a könyvek bejövetele szerint helyezik a könyveket egymás után, a mint őket a könyvtár napról-napra megveszi, s legfőlebb a nagyságra ügyelnek a hely mentől jobb kihasználása és a csinosság végett. Így van ez Budapesten is az egyetemi könyvtárban. Azonban sok, különösen német könyvtárnok, ezzel nem volt és nincs máig sem kibékülve. Így pl. a müncheni nagy kir. könyvtár, a strassburgi egyetemi, a drezdai királyi, a stockholmi királyi s még más könyvtárakban a könyvek a szakokon belől a szerzők vagy vezérszó szerint Abc-sorban állanak s ekkor a betűrendes szakczímtár egyszersmind helyczímtár is. Így van berendezve Budapesten a nemzeti muzeum könyvtára is, éppen müncheni mintára. Ez a mód a XVIII. század végéről való.

Természetes, hogy ez a berendezés csak ugrószámokkal képzelhető. Azaz, ha a szakban a legelső könyvünk szerzője pl. »Abonyi Béla«, még mindig elgondolható lévén, hogy egy, ennél Abc-sorban előbb álló szerző könyvét kaphatjuk, pl. »Abádi Péter«-ét, a mű száma tehát nem, teszem azt, Ab. 1. lesz, hanem Ab. 5 vagy 10, hogy besorozhassuk az elébe netalán jövő könyveket; s így a következőnek száma sem Ab. 11. hanem pl. Ab. 15 s így tovább. Magá-

tól értetődik, hogy itt is módunkban van, hogy akár csak egy sorszámot használjunk mindhárom alakú könyveinknél (a mint ez szokottabb), akár külön-külön, azaz három elől kezdődő sorszámot. Természetes az is, hogy ha az így üresen hagyott ugrószámainkat a bejött könyvek kitöltik, akkor az azután beérkező könyveket már exponenssel jelöljük, ily formán: Ab. 11a, Ab. 11b stb. Ha így, a mi némely szakban gyorsan növekedő könyvtárnál gyakori, a kis abc.-nk is betelik, akkor kettős, háromszoros, sőt négyszeres exponenssel jelöljük a könyvet: Ab. 11aaaa; s ezután a görög abc.-hez folyamodunk: Ab. 11α, 11β stb. Világos továbbá az is, hogy a mint a sorszámokban üres helyeket hagyunk a később beérkező könyveknek, úgy üres helyeket hagyunk a polczokon is; tehát egymástól a megfelelő távolságra állítjuk őket, s ha a helyek így betelnek, új helyre teszszük a könyveket hasonló óvatossággal.

Könnyű belátni, hogy egy *befejezett* s további fejlesztésre nem igen szánt, vagy nagyon lassan növekedő könyvtárban ennél szebb mechanikus rendszer alig volna kigondolható. Mily szép az, ha pl. az összes Cicero-, Arany-, Petőfi-kiadások könyvtárunkban együtt vannak! Ezt még ki lehet és kell egészíteni azzal, hogy a kiadások kövessék egymást időrendben: elől az összkiadások egy szám alatt és exponensekkel, azután a többiek, a mint az egyes műveket a költő írta és kiadta, azután ezek kiadásai s így tovább, szoros időrendben. Ezeket kövessék a fordítások hasonló módon, végre a magyarázatok. Ez az elhelyezés a könyvtárban ugyanazon szerző műveire nézve az áttekintést rendkívül egyszerűvé teszi. De könnyű belátni azt is, hogy ez a berendezés mégis csak mechanikai s nem tudományos. Legfőbb előnye, hogy meggazdálkodható a helycímért, hogy a könyveket aránylag kevés jártassággal, katalogus nélkül is ki lehet hozni s be lehet vinni és végre akár oda lehet fokozni a dolgot, hogy, mint Strassburgban, még számot sem adnak a könyvnek, mert helye amúgy is biztos. Igaz, hogy ott csak hivatalnokoknak szabad visszatenni a kihozott könyveket.

E rendszer hiányai más oldalról szembeötlők, s a következőkben foglalhatók össze: Ez az elhelyezés, mint láttuk, csak mechanikus. Óriási helyet igényel, különösen gyorsan gyarapodó, folyton fejlődő könyvtárban; mert a folytonos közbeiktatásra helyet kell hagyni. Ezt a helyet kiszámítani nem lehet s ha betelik, a könyveket más helyre kell áthordani, a mi megzavarja még a könyv-

tárban dolgozókat is és a gyakori átrakás miatt a könyvek szükségtelenül romlanak. Hasonlóan zavarólag hat az üresen hagyott számhelyek betelése után a végletekig menő exponensek alkalmazása és a kezelést e szempontból nagyon megnehezíti. Ezért pl. már az újabban rendezett müncheni egyetemi könyvtárban sem alkalmazták, holott közel állott ugyanott a királyi könyvtár, mint minta.

Tudományos tekintetben ennél sokkal többre kell tartanunk a szakokon belől a könyvek chronologiai sorrendben való elhelyezését. Az például, hogy a magyar történelmi szakban az Árpád-házról szóló összes vagy a magyar történelemről szóló összes általános művek a könyvtárban chronologicus rendben álljanak, már a tudományos felállítás szempontjából lényeges volna s ezért Gräsel pl. ezt a módszert helyesli legjobban; mert hiszen minden más muzeumban is szak- és chronologiai rendszer van egyesítve. Ez a módszer különben épen úgy ugrószámokkal jár, mint az előbbi s hasonló helyelosztást igényel. Ebben az esetben mindig a mű első kiadása kapja a főszámot s a többi kiadásokat exponensekkel jelöljük. Ha pedig pl. valamely műből csak a harmadik, negyedik kiadás van meg a könyvtárban, akkor is meghagyjuk a főszámot a netalán bekerülendő első kiadásnak s a 3-ik kiadás száma lesz pl.: Ab. 125b.

Megjegyezzük e rendszerre a következőket: Ez a chronologicus rendszer alkalmazva van Halleban; ez okvetetlenül szükségessé teszi, hogy a szakcímtárt könyvbe írjuk, természetesen nem egymás után a címeket, hanem megfelelő helyföntartással a gyarapodás számára. Ebbe a szakcímtárba csak rövidebb címeket írunk be, mely magába foglalja: a szerzőt, a mű rövid címét, ha kell, a fordítót és kiadót, a kiadás helyét, idejét s a mű köteteinek vagy részeinek számát. Viszont még meg kell lennie minden lapon a következő három rovatnak: alak (2r, 4r, 8r), szám, kötet és következő felírásoknak: főszak, alszak és esetleg ennek is alszaka; valamint minden kötet tartalmazzon elején vagy végén a beosztásról pontos tájékoztató tartalommutatót.

Álljon itt pl. Gräsel könyvének francia kiadásából (227. l.) a következő minta és beosztás:

Alak	Hely- szám	N. Történelem	Czímár lapszáma 705.
			Nd. 707—760.
		Nd. Ujabbkori történelem. Harminczéves háboru.	Kötet- szám
4°	707	GUALDO Priorato, Galeazzo. Historia delle guerre di Ferdinando II e Ferdinando III imperatori e del rè Filippo IV di Spagna contro Gostavo Adolfo rè di Svetia e Luigi XIII, rè di Francia. Successe dall' anno 1630 sin all' anno 1640 Bologna 1641	1
F°	712	LOTICHIUS, Jo. Petrus. Rerum germanicarum, sub Matthia, Ferdinandis II & III imp. gestarum, libri LV Francofurti a.M. 1646	1
F°	716	CHEMNITZ, Bogislaff Philip von. Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Kriegs Theil I, II, ... Stettin 1648 Stockholm 1653 Theil III, IV. Nach Handschriften im Schwedischen Reichsarchive herausgegeben Stockholm 1855—59	4
4°	720	RICCIUS, Josephus. De bellis germanicis libri X, in quibus Bohemica, Danica, Suecica bella, et quid-ubique terrarum ab a. 1618 usque ad a. 1648 gessere Germani, continua narratione describuntur Venetiis 1649	1
F°	730	PUFENDORF, Samuel de. Commentariorum de rebus Suecicis libri 26 ab expeditione Gustavi Adolphi regis ad abdicationem usque Christinae. Ultrajecti 1686	1
F°	731	— — 26 Bücher der Schwedisch- u. Deutschen Kriegsgeschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an bis zur Abdankung der Königin Christina. A. d. Lat. übers. v. J[oh.] J[oachim] M[öller] von S[ommerfeld]. Franckfurt a. M. 1688	1
4°	742	BOUGEANT, Guil. Hyac. Histoire des guerres et des négociations qui précédèrent le traité de Westphalie Paris 1727	1
8°	743	— — Historie des dreissigjährigen Krieges und des darauf erfolgten Westphälischen Friedens. Aus d. Französ. übers. Mit Anmerkungen und einer Vorrede begleitet von Friedrich Eberhard Rambach. Th. I—IV. Halle 1758—60.	3
összekötve 1. Ne. 379. 8°	751	KRAUSE, Johann Christoph. Lehrbuch der Geschichte der dreissigjährigen teutschen Krieges und Westphälischen Friedens Halle 1782	
		BREYER, Carl Wilhelm Friedr. Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. Bd. I. München 1811 [= WOLF, Peter Philipp. Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Bd. IV. Ne 1889. 8°.]	
8°	760	RICHTER, Johann Wilhelm Daniel. Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Bd. I—V. Bd. III—V. = Geschichte des Böhmisches Krieges. Bd. I—III. I : Leipzig 1840. II—V : Erfurt 1849—59	5

E beosztásnál, mely az Abc. rendszerűnél még sokkal bonyolultabb és sok esetben még nagy tanulmánynyal sem sikerül pontos alkalmazása, magától értetődik, hogy a szakcímtár szintén helycímtár is; de nem lévén betűrendes, minden kötet szakcímtárhoz betűrendes mutató kell. Továbbá nem alkalmazható a könyvtár minden részében s e tekintetben Gräsel is a könyvtárigazgatónak bizonyos szabadságot engedélyezne, hogy szükség esetén a chronologikus rend helyett válaszsza a betűrendes elhelyezést; így a görög és a római íróknál, kiknek chronologikus sorrendjét nem is igen ismerjük pontosan; továbbá az egyes országokról szóló földrajzi, az egyes nyelvekről szóló philologiai műveknél legjobb az országnevek és nyelvnevek betűrendjét használni s csak e kereten belől ragaszkodni a chronologiai rendhez; hasonlóan legjobb ezt tenni az életrajzi műveknél és okvetetlenül a folyóiratoknál is.

Megjegyezzük, hogy a francziák ezt sem fogadták el, még pedig ugyanazon okokból nem, mint a betűrendes elhelyezést. Nincs alkalmazva továbbá sem Hollandiában, sem Olaszországban; sőt sok helyt, a hol volt is régebben szakrendszer, felhagytak még ezzel is, és csak sorrendbe teszik a könyveket, a mint beérkeznek a könyvtárba. Így tesznek a francia egyetemi könyvtárak, így a bécsi egyetemi könyvtár s így újabban a Bibliothèque Mazarin (Páris). Ennek rendezését Desmarais végezte 1740-ben olyformán, hogy az 1—10.000 számot főnhagyta a foliók, a 10.001—20.000-ig a 4r és azon felül a kisebb könyveknek s ezen belől szakrendszert csinált, arra számítva, hogy ha e számok betelnek, a szakrendszert többé nem folytatják. Midőn utóbb csakugyan a Leblond-könyvtár 50.000 kötetét próbálták beigtatni, ezt csak a legnagyobb nehézséggel teheték a számozásban s így most szakrendszer nélkül folytatják a könyvtárrendezést, tekintet nélkül a tartalomra; mert hiszen, mondják ők, Boccaccio novellái jól megférnek pl. Klopstock *Messiása* stb. mellett. Sőt még Németországban is általán ismertek Kayser szavai: az, hogy »egy könyv itt vagy ott áll, egészen mindegy«. A fő a jó és megbízható címtárak. Így járnak el majdnem minden olasz könyvtárban is, hol az elhelyezésben a beérkezés sorrendje s az alak az irányadó; a könyv jelzése a teremre, szekrényre, polczra és számra vonatkozik, a hol a könyv megellehető.*

* Kollányi Ferencz: *Az olasz állami könyvtárak*. Magy. Ksz. 1898. 32. l.

Egészen hasonló az eljárás Hollandiában is. E szerint a könyv e könyvtárakban egyszersmind helyhez van kötve; csak ugyanabban vagy ugyanolyan szekrényben és polczon állhat. De erről kissé alább még lesz szó. Az előbbiekhöz csak azt kell még hozzátennünk, hogy akár a betűrendes, akár a chronologiai és betűrendes rendszer együttes alkalmazása meglehetősen gyakorlatot igényel s ezt még a legszabatosabb és legtökéletesebb leírás sem pótolhatja. Ezért ezek bármelyikének alkalmazása esetén a helyszíni tanulmányok és gyakorlatszerzés nem mellőzhetők.

A *könyvek számozására* nézve még megfigyelendők a következők: a) A könyvek elhelyezése lehet helyhez kötött vagy mozgatható. Az első szerint meg van jelölve a szekrény és polcz, melyben és melyen a könyv áll; másik esetben csak a sorszám s tehát állhat a könyv bárhol és a régi számmal az összes könyvek új számozás nélkül áthelyezhetők más szekrénybe, mely lehet kisebb vagy nagyobb az előbbinél. E két rendszer közül az utóbbinak előnyei annyira szembeötlők, hogy csakis ez ajánlható. b) Bármely rendszernél nagyon fontos a könyv kihozásában és visszahelyezésében a szak és az alak. Ezek könnyű felismerésére különböző módszereket alkalmaznak: Különböző színű pajzsocskákat ragasztanak a könyv sarkára szakok szerint s ezekre írják a jelzést. A könyv alakját olykor rányomatják a könyv sarkára külön is. Próbálták szakok szerint a más színű kötés alkalmazását, a mi részleteiben kivihetetlen. Amerikában több helyt a könyv jelzését is rányomatják aranynyomással a könyv sarkára. A bécsi egyetemi könyvtárban s más helyeken is a könyv külső tábláján a balfelőli felső szegletben egy kis pajzson áll a szám. Magyarországon szokás a könyvjelzetet belől a könyv táblájára írni (legjobb csinos pajzsra) s a könyvbe egy felül kiálló kis nyelvet tenni, melyen a jelzés áll. Ennek hibája azonban, hogy e papírnyelv kiesik, leszakítják s a porozásnál sem éppen czélszerű.

Bármily felállításnál a czélszerűség megkívánja végre, hogy a szekrényekre állandó, tájékoztató felírásokat tegyünk, a melyeket a használt szakberendezés szab meg. Legjobb pléhtáblákat alkalmazni odaerősítve s a szükséges jelzéseket fehér alapra olvashatóan rájók festetni; mert a cél az, hogy kellő tájékozással a keresett könyvet bárki megleglje s nemcsak éppen az, ki a könyvtárban netalán több év óta foglalkozik.

IVc. *Helyczímtár.*

Helyczímtár feladata. — Berendezése. — A címek leírása. — Részletek. — Gyűjtő kötetek. — *Helyczímtár* haszna.

A *helyczímtár*, mint neve is mutatja, az a címtár, mely a könyveket oly sorrendben sorolja fel, a mint azok a polczokon állanak s célja megmutatni, hogy miféle könyv áll valamely polczon és helyen, ha pl. a könyvtárt újra át kell vizsgálni s a könyv bármi okból nincs helyén. Ez a címtár tehát a könyvtár valószínűségi leltári naplója és mindenütt szükség van rá, a hol más címtár nem pótolja, mint a könyvek betűrendes felállításánál a szakcímtár, vagy a könyveknek a bejövetel szerinti elhelyezésénél a járuléki napló; mert különben ha valaki elviszi a könyvet és megsemmisíti mindakét czédulát (betűrendes- és szakcímtári), nagyon bajos, sokszor lehetetlen megállapítani, hogy miféle könyv az, mely hiányzik.

Ez a célja egyszersmind megmagyarázza berendezését, mely a lehető legegyszerűbb. Ezt a címtárt mindig könyvbe kell írni vagyis az ivatek elkészítés után bekötetni. Leltárszerűsége megkívánja, hogy lapszámozva, esetleg zsinórral áthúзва és lepecsételve legyen s minthogy hosszú időre szól és használat alatt áll, merített papírra (nálunk pl. diós-győrire) irandó. A következő rovatos berendezés volna rá teljesen megfelelő: A könyvek sorszáma, a mű leírása, kötetszám, darabszám. A lap fején egy erősebb keresztvonal helyet adna a szükséges feliratnak, pl. *Ga., Történelem* [vagy esetleg még részletesebb alszak: *Ókori történelem*] s a sorszám volna 1-től stb. Természetes, hogy ha a könyvek alak szerint három sorszámmal vannak felállítva, akkor a cím mellé oda jön az ivrét jelzése is: *Ga. Történelem. 4-r. Röviden*, a felirat mindig a berendezéstől függ és a hol a könyvek elhelyezése szekrényhez és polczhoz van kötve, ott a lap fején a felirat ezt fogja jelezni, pl. LXXXV. A. 1—20. vagy LXXXV. I. 1—20. Ebben a LXXXV. a szekrényt, az A vagy I. a polczot és 1—20. a könyvek számát fogja jelölni.

A helyczímtár célja nem lévén egyéb, mint hogy leltáru szolgáljon, ebbe a címeket a lehető röviden vezetjük be, csak oly terjedelemben, hogy a könyv könnyen föl legyen ismerhető; de szükséges az, hogy a könyv bármily rövid leírása megegyezék

azzal a móddal, a mint a könyv a másik két főcímtárban van leírva s ez különösen vonatkozik a szerző nevére és a vezérszóra. Ezért legjobb e címtárt a czédulalapok alapján készíteni oly formán, hogy a czédulákat a könyvek sorrendje szerint helyezzük s róluk a címeket a helycímtárba bevezetjük. Ez azonban szükségessé teszi azt, hogy a helycímtár lehetőleg együtt készüljön el a másik kettővel, a mi igen ritka eset; utóbb pedig a szakcímtár czéduláit újra szétdobni már nehéz; de ennek pontos megcsinálására még sincs más mód vagy aztán el kell rá készülnünk, hogy a két címtár nem fogja minden esetben pontosan fedni egymást, ha a helycímtárt a helyszínén s a könyvek alapján külön csináltatjuk. A cím e rövid leírásának, bármily rövid legyen is, magába kell foglalnia a szerző nevét, vagy a vezérszót, az évet, helyet, alakot, kötetszámot s pár oly esetleges megjegyzést a mellékletekről, kötésről, kézirati bejegyzésekről, melyek a könyvet egyénileg jellemzik s fölsímmertetik, hogy nemcsak a könyv, hanem a példány is ugyanaz. A szorosabb bibliográfiai feladatok megoldása azonban nem e címtár feladata.

Magától értetődik, hogy e címtár készítése előfeltételül megkívánja, hogy a könyvtár pontosan legyen rendezve s míg ez nincs meg, jobb nem fogni hozzá; mert ez annyi volna, mint felesleges munkát végezni. De mert tévedésektől a legjobban rendezett könyvtár sem ment és így pl. előfordulhat, hogy rosszul osztályozott könyvet más szakosztályba kell áttenni, mely tehát más számot kap s emennek helyébe egy más könyvet kell igtatni: czélszerű a helycímtárban az ily javításoknak helyet hagyni akár egy szélesebb jegyzetrovatban, akár a címtár egyik oldalának üresen hagyása által. Más részről magában a címben is történhetnek pontosabb utánajárás következtében javítások. Ez esetben nem ártana más színű tintát használni; de mindenesetre e javításokat külön zárójelbe kell tenni, nehogy a munka iránt kétség támadjon; mert általában főelv, hogy a helycímtár címe egyezzen a másik két címtár címeivel s különbséget csak a rövidség tegyen. Így természetes az is, hogy kiegészítésre váró művek, ha új kötettel bővülnek, ez az új kötet a helycímtárba is bejön s így a kötet- és darabszám végleges beírását a mű befejezésére hagyjuk vagy aztán az ily műveknek nem adunk a könyvtárban végleges helyet, míg be nem fejeztetnek; de ez nem nehézség nélküli

eljárás, noha sok könyvtárban gyakorlat s nem egy könyvtárban egyenesen szabályul adja.

Ha gyűjtő kötetekről van szó s ezeket bármi okból szétválasztani nem lehetett, akkor ezek egy helyszámot kapnak, akár mennyi kis mű is legyen egy kötetbe kötve; még pedig bevezetjük az ily köteteket az első mű címe alatt s a helycímtárba is mind odajegyezzük, a hány művecske van a kötetben, oly sorrendben, a mint egymás mellett állanak. Ha kis alaku (8-r., 12-r.) könyv mellett nagy ívr. alaku táblák állanak s ezeket az ívr. könyvek közé állítjuk, akkor a helycímtárban is kölcsönös utalás szükséges egymás számjaira.

Az így berendezett helycímtár, ha pontosan van vezetve, megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet és tesz. Ennek alapján a könyvtár kötet- és darabszáma állandón tudható. A könyvtár átnézése, mely nagyobb időközökben okvetetlenül végrehajtandó, ennek alapján a legnagyobb pontossággal végezhető. E mellett minden kétes esetben eligazít a hiányzó könyv helye a hiányzó könyv címére nézve, melyről viszont a czédulaczímtár teljes bibliográfiai felvilágosítást nyújt.

V.

A címtárak készítésének nehézsége. — A könyvczímek kinyomtatása. — Eljárás. — Előnye. — Kiadványok ezek alapján. — A czédulák nyomtatása linotypia és galvan-lemezek által. — Írógéppel. — A könyvnyomdák könyvtári czédulái. — Legyőzhetetlen nehézségek. — Központi czédulakészítés. — Címtárak kinyomtatása. — Hazánkban. — Egyetemes címtár. — Országos címtár Franciaországban, Olaszországban s más országokban.

Látható az előbbiekből, hogy e címtárak megkészítése nemcsak valóban nagy és fárasztó; de egyszersmind szerfölött költséges s e mellett sohasem mondhatók befejezeteknek. Ezért már régóta gondolkoznak módokról, hogy miként lehetne e munkát megkönnyíteni és megmenteni a könyvtárakat attól, hogy e nehéz és gyakran gépies munkát mindenik újra végezze.

E tekintetben első mozgalom volt a könyvczímek kinyomtatása s a katalógusoknak ez egyoldalú kinyomatott címek szétvágása és felragasztása által való megkészítése. Hobson volt uEurópában az első, talán Amerikából véve az eszmét, ki Cambrid-

geben 1861-ben a könyvtár évi járulékainak kinyomatását elkezdte s a címztárakat az így nyert címek felragasztása által készítette. Így Angliában csakhamar bejutott ez az eljárás Glasgowba (1866), a British Museumba, onnan Leydenbe (1871.) s ez a példa aztán elterjesztette egész Közép-Europába, legelőbb Kasselse s a Bibliothèque Nationaleba, utóbb Berlinbe, Wolfenbüttelbe, Kölnbe stb.

Az eljárás a következő: Egy-két gyakorlott hivatalnok elkészíti a beérkezett új könyvekről a czédulákat egy példányban s midőn ezek 120—140-re szaporodnak, hogy kitesznek egy ivet, vagy félivet, akkor betürendbe helyezik és vékony papírra kinyomatják egyoldalú nyomással. E nyomtatott lapokon jó, ha a címek egy erősebb vonással vannak elválasztva, vagy legalább egy kis köz hagyandó a címek közt, hogy ez a kivágást megkönnyítse. Természetes, hogy a címeknek egy vagy két hasábos, kisebb vagy nagyobb lapokra nyomatása azon czédulalapoktól függ, melyekre őket felragasztatjuk. Ez egyoldalú nyomásból annyi példányt csináltunk, hogy ne csak elég legyen minden címztárnak két példányban megcsinálására, hanem hogy kívánatra esetleg kiválóbb tudósok is kaphassanak belőlök. Leydenben 50-nek, máshelyt kevesebbnek nyomatása van szokásban. Ha beérkeznek e lenyomatok, akkor vagy a tiszta felület szükséges mennyiségben ragacscsal bekenetjük s a címek kivágását és felragasztását a szolgálkra bizzuk, vagy a könyvkötő ragasztja fel őket a czédulalapokra és a könyvalakban vezetett címztárakba, a szükséges felügyelet mellett. Ez az utóbbi mód az inkább ajánlandó a beragasztás pontossága miatt. Ily esetekben a czédulalapokon bizonyos egy magasságba tett jel szükséges, hogy a felragasztás arányos legyen. A többi munka aztán csak a czédulák beosztásából áll. Megjegyzésre méltó, hogy a legtöbb helyt a könyv jelzését (szak, alak, számozás) utólag kézzel egészítik ki a czédulalapon, viszont a járuléki naplói számot, kötésjelzést stb.; de több helyt a könyv jelzését is (signatura) együtt nyomtatják ki, mint Cambridgeben és Wolfenbüttelben (hercegi kvt.). Hasonlóan kettős az eljárás az utalásokkal is. Legtöbb helyt az utalóczédula is éppen oly teljes cím felragasztásával készül, mint a főczédulalap s ilyenkor a felismerést ezek más színű czédulája nagyon megkönnyíti, vagy pedig az utalásokat a megfelelő módon a hivatalnok szintén elkészíti, midőn a nyomtatás alá készített főcímlapot megírja s ezt együtt nyomják ki a főcímmel és levágva

igy ragasztják fel. Nekünk az előbbi eljárás természetesebbnek látszik, csakhogy ekkor az utaló szót mindig kézzel kell a lapra beírni.

A címek e kinyomatása nemcsak megkönnyíti, hanem lényegesen olcsóbbá és pontosabbá is teszi a könyvtári munkákat; e mellett az így nyert címtárak olvashatóbbak. Továbbá az egyszer kijavított címet nem kell mindig újra javítani s a czédula-címtárakat kisebb alakra lehet készíttetni. Mindennek előnye oly szembeötlő volt, hogy a Bibliothèque Nationale 1877. óta az így kinyomott címekből összeállítva a következő kiadványokat bocsátja közzé: *Bulletin mensuel des publications étrangères reçues par le département des imprimés de la B. N.* Ehhez 1882 óta járul a cserepéldányok gyanánt kapott doktori értekezések címtára (*Catalogue des dissertations et écrits académiques*) és havonként a beszerzett hazai könyvek címtára. (*Bulletin mensuel des récentes publications françaises* stb.) Végre 1896 óta még az idegen folyóiratokról is külön évi címtárt ad ki: *Liste des périodiques étrangers* cz. a.*

E módon a címtározás e munkája tehát egy más és nem kevésbé fontos cél elérésére is vezet. Hasonlón jár el a berlini királyi könyvtár, mely e célra a következő nyomtatványokat adja ki a címtározás kinyomott címeiből: *Jahres-Verzeichniss der an den deutschen Universitäten erschienenen Schriften* (1885 óta), *Jahres-Verz. der an d. d. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* (1889 óta) és *Verzeichn. der aus der neu erschienenen Literatur erworbenen Druckschriften.* (1892 óta egyoldalu és kétoldalu nyomással.) Ezek mind kaphatók egyoldalu nyomással is, melyekből a címeket bármely könyvtár kivághatja és felragaszthatja saját céljaira s kivált a doktori dissertatióknál egyetemi könyvtárakban ez ma általános gyakorlat.

Ettől már csak egy a lépés ahhoz, hogy ne a könyvcímeket nyomassuk ki; hanem magokat a czédulákat, még pedig

* Megemlítendő itt, hogy a francia közokt. min. 1885. júl. 25-iki rendelete szerint minden évben aug. 20-ig neki be kell küldeni a felső iskolák kiadványai jegyzékét s ezekből évenként kiadatja ezek jegyzékét *Catalogue des thèses et écrits académiques* cz. a. egy- és kétoldalu nyomással és minden öt év külön kötetben név- és szakmutatóval van ellátva.

egyenesen a czédulalapra. Európában ezzel legelőször Uhlworm tett kísérletet Kasselen (városi kv.), a ki a könyvczímek kinyomtatását és fölragasztását is a leirt módon legelőször honosította meg Németországban (1882). Ő t. i. miután a kinyomatott járulékból évenként 100 lenyomatot csináltatott, az egyes czímek szedését külön vétette s kézi gyorsajton egyenesen a czédulákat nyomatta ki; de csak egy évig folytatta a próbát.

Ennél fontosabb az a két kísérlet, melyek Amerikából ismeretek hasonló célra. Ugyanis a Public Libraryban (Boston) a czédulák nyomására a linotypiával (soröntőgép) tettek kitűnően bevált és a czímek előállítását olcsóvá tevő kísérletet. Ez eljárás szerint az ezen az uton öntésben előállított czímekkel először megnyomtatják a szükséges mennyiségű czédulákat s azután összerakva, könyvalaku czímtárak nyomására használják őket, melyek havonként jelennek meg 5000 plban, melyeknek évi folyamát 25 cent, valóban csekély áron adják az előfizetőknek. Jellemző adat, hogy a könyvtárban a földszinten elhelyezett nyomda 1896/7-ben 12672 czímet és czédulát szolgáltatott be a kellő példányszámban a könyvtárnak. Magától értetődik, hogy az ily módon, mondhatni havi vagy kétheti szedésekéből és címленыomatokból összeállított évi gyarapodási jegyzék nem mutathat fel sem szoros betűrendet, sem szakrendet. Használhatóságát tehát egy jó szak- és betűrendes név- és tárgymutatónak kell minden év végén teljessé tenni; sőt öt évenként összefoglaló név- és tárgymutatóval kell ellátni. A linotypiát e célra ma több amerikai könyvtárban használják.

A Crerar-könyvtárban (Chicago) nem linotypiával, hanem egy más eljárással tettek kísérletet, t. i. az olvasótermi czímtárt (3000 köt.) galvani lemezekkel nyomatták. Ugyanis a kinyomatott czímtár szedéséről minden címről egy vékony lemezt készíttetnek (drbjának ára kb. 30 fillér) s ezeket a kinyomtatás sorrendjébe helyezik és ezekkel nyomják a további czímtárakat, mi által megkimélik a leírást és javítást. Ez az első ily módon nyomtatott czímtár. C. C. Jewett, a Smithsonian Institution könyvtárnoka, már 50 évvel ezelőtt e célra egy központi intézetet ajánlott volt, mely minden könyvtárnak a catalogushoz szükséges gálván-lapokat szolgáltatva volna; mert olcsóbb volna, mint a betűnyomás; de ez akkor csak indítvány maradt s megvalósítására 50 évet kellett várni. Egy még újabb módszer a czímek sokszorosítására szintén

Amerikából ismert. Ugyanis a már említett Rudolph A. J., a ki származására nézve magyar ember, és Chicagóban a Public library egyik könyvtárnoka, egy, ma még ismeretlen módszer szerint Röntgen-sugarakkal sokszorosítja a címeket; de hogy a gyakorlatban mily eredménnyel, még nem tudni. Ugyanő egész címtárakat egy ugyancsak általa feltalált u. n. kéknymással készített házi használatra s ez jól bevált, melynek azonban technikai részére e helyt ki nem terjeszkedhetünk.*

Ha e költséges és még részben nem eléggé ismert módszerek nem is honosíthatók meg nálunk, mindenesetre lehet az, a mit már Amerikában széltiben használnak s megpróbálták nálunk is, hogy a könyvcímeket géppel írják vékony, erős papírra egyszerre 4—5 plban s azután kivágva felragasztják a szükséges példányszámban. E módot követik ujabban a budapesti egyetemi könyvtárban, hol egyszerre a géppel négyszer írják le a könyvcímet. Az ujabban nyomtatott könyvek e módu címtározásában nincs semmi nehézség a legtöbb esetben. Az írógép magyar, német, olasz, francia, spanyol, angol és még több más nyelvre a mai helyesírás szerint jól berendezhető s így aránylag könnyen elvégezhető minden könyvtár legnagyobb munkája és a könyvtár szert tesz ugyanazon könyvről 4—5 egyenlő jó címre. E mód természetesen inkább ajánlja a nagyobb alaku czédulákat az írógép nagy betűi miatt.

Megjegyzendő, hogy az írógéppel irandó czimek berendezése, nem lévén oly eszközei a gépnek, mint akár a kéznek, akár a nyomdának, némi változtatást igényel s a legjobb esetben is a kézzel irandó pótlásokat nehéz kikertülni, mint pl. a név kiemelése, a szükséges szók jobb aláhúzása stb., ha t. i. minderre különös súlyt helyezünk. E mellett nem csekélyek az akadályok oly kiegészítéseknel, melyeket folytatásokban megjelenő művek tesznek szükségessé s különösen oly művek, melyek ki nem számítható fő, főbb, alsó és még alsóbb alosztályokban, egész és félkötetekben, kisebb-nagyobb részekben jelennek meg, úgy hogy az eligazodás bennök gyakran még jártas hivatalnoknak sem könnyű. Ezek megjelenése rendesen nincs semmi sorrendhez kötve s így a czédulán

* Leirta a *Library Journal*-ban 1899. 24. 102—105. l. *The blue-print process for printing catalogs* cz. a.

a szükséges hely hagyása ki nem számítható. Ily esetekben a kézzel való kiegészítés bizonyára szintén nem mellőzhető. Felelőlegesen végre említeni, hogy kéziratoknak, incunabulumoknak vagy a XVI. s részben XVII. század könyveinek, a régi magyar könyvtáraknak stb., melyek czímleírására egész külön tanulmány kell, melyek czímében ma már nem használt betűk, rövidítő s egyéb jelek vannak, czímeit géppel leírni lehetetlen s ezért el sem kell kezdeni.

Egy másik követendő mód volna a címek többszörösítésére az, melyet az időrend kedvéért előbb kellett volna említeni, hogy magok a könyvnyomdák mellékeljék minden munkához a címet vékony, hártypapírra nyomva 4—5 plban a könyvtárak címtárai számára. Mondjuk, hogy ez hozzájárulhatna minden könyvhöz, mint a címlap vagy tartalomjegyzék. Ezt az amerikai és némely angol könyvkiadók teszik is; de általános elterjedést nem nyert. A kérdésnek egész kis irodalma is van. Mindenesetre mi úgy látjuk, hogy a kérdés megoldása nem kis nehézségekbe ütközik, melyek a következők:

a) A kérdés, ha egyáltalán igen, csak nemzetközi uton volna megoldható; mert a címeknek lehetőleg egyenlő alakban kellene nyomva lenniök, különben némely könyvtár nem használhatná, akár mert igen nagy, akár mert igen kicsiny volna a mellékelt címnyomat. Vagy azt kellene elhatároztatni, hogy minden könyvtár egyforma alaku czédulalapokat használjon katalógusaihoz, a mi ki nem vihető.

b) A másik, a mi éppen ilyen fontos, az, hogy e címlenymatoknak egyenlő, meghatározott módszer szerint és egyenlő vékonyságu papírra kellene készülniök. Ámde mint láttuk, a címtárakat a könyvtárak ma távolról sem készítik egyforma módszerrel. Már pedig egy könyvtár sem teheti, hogy czédulaberendezése módszerét folyton változtassa; ez a könyvtárban minden bibliográfiai keresést és tájékozást hihetetlenül megnehezítené. Bizonyos jelzéseknek minden czédulán ugyanegy helyt kell lenniök, hogy a szem tüstént rájok akadjon.

c) Továbbá nem volna elég a címlap egyszerű lenyomása. Első sorban is a szerző neve, vagy a vezérszó elől teendő kiemelve stb. A könyv leírása bizonyos bibliográfiai jártasságot kíván, a melylyel a nyomdász vagy kiadó nem minden, sőt pontosan csak ritka esetben rendelkezik. Hiszen a könyvvvel foglalkozás tudo-

mányos előképzettséget kíván magában véve is s ezen kívül még külön kell könyvtárkezelésre előkészülni! Mennyi nehézség! Végre a vezérszóban mindig minden könyvtárra nézve a helyest el sem találhatná; mert más-más a szokás minden háznál. A kérdés tehát nem megoldható s ha csak országonként lehetne is rendezni, már az is nagy vívmány volna; de ez is, világosan, csak ábránd marad még sok ideig. Minde nehézségek azonban elenyésznek, ha a címek kinyomását maga a könyvtár a saját berendezésének és bibliográfiai vagy bibliophil aggályainak és szokásainak megfelelően rendezi be.

Ennek pótlására jött létre a Rudolph Indexer Company Philadelphiában Cutters vezetése alatt azzal a tervvel, hogy központilag nyomassa ki a könyvczímekkel ellátott czédulákat s a könyvtárak egyszerűen beszerezték volna őket; de működését meg sem kezdte. Azonban a Library Bureau 1894-ben hozzá fogott a czédulák e központi kinyomatásához, egyelőre az amerikai könyvekre szorítkozva; de két és fél évi kísérlet után a könyvtárnokok egyesületének engedte át a tért, mely ennek örökében, de nem nagy sikerrel folytatja.

Befejezván emigy a különböző czímtárak leírását és készítésének módszereit, egy pár szóban említsük meg az egyes könyvtárak egyetemes és évi czímtárainak kinyomtatását. Már volt róla szó, hogy miként járnak el az évi gyarapodás kinyomtatásában oly könyvtárak, melyek a címeket a czímtárak számára nyomtatás útján állítják elő. Azonban magát a törzskönyvtár czímtárát aránylag kevés könyvtár nyomatta ki és birta kinyomtatni mind maig. Általában figyelemre méltó, hogy a hol kinyomatták, a legtöbb esetben a betűrendes czímtárt adták ki. E tekintetben mind maig hasonlíthatatlanul első helyen áll a British Museumé: *General Catalogue of the British Museum library*, mely (1881—1899-ig) megjelent 393 részben s *Catalogue of the accession* cz. a. 1880-tól adja ki az évi gyarapodást.* Ehhez méltó lesz a Bibliothèque Nationale-é, mely 80 kötetre van tervezve *Catalogue général des livres imprimés de la Bibl. nationale* (Megj. az I. k. 1897 s azóta maig 10 kötet.) cz. a. és három nagy osztályt fog alkotni: I. az ismert nevű szerzők műveit, II. az álnevű szerzők műveit, szerzőnélküli és

* A British Museum könyv- és kéziratára a kiadványok egész sorát adta ki. L. *List of the British Museum publications*. 1901.

gyűjteményes műveket, végre III. egy egész csomó külön czímtárt fog magában foglalni. Minthogy csupán a betűrendes czímtár egyszerű, biztos és állandó, ezt fogadták el a kiadványban alapelvül.

Hazánkban a kolozsvári egyetem és a Bruckenthal muzeum könyvtárai adtak ki czímtárakat, amaz szak-, emez betűrendes. Az u. n. évi járulékokat az egyetemi könyvtáraktól megkivánják a tanárok, hogy kinyomatva kapják s ezeket a budapesti egyetem könyvtára is kiadta 1877-től (1901-ig I—XXVI). Ezek jók, a baj csak az, hogy nehéz bennük a keresés s ezért minden 10—10 kötethez egy-egy gyűjtő névmutató kellene. Kinyomatandó azonban minden könyvtárban a kéziratok czímtára vagy legalább jegyzéke, az incunabulumok és régi m. könyvtár jegyzékei vagy rövidített címei,* az olvasótermi czímtár és nagyon jó, ha különösen kisebb szakkönyvtárak teljes czímtárt adnak. Magán-könyvtárról szóló címjegyzékek közül különösen kiemelendő újabban Apponyi Sándor: *Hungarica, magyar vonatkozó külföldi nyomtatványok* (I—II. 1900—902.), mely egy valódi bibliophil tárgyszeretetével és tudásával van készítve s mintaszerű a könyvek egyéni tulajdonainak leírásában.

Az előbbi törekvések s különösen a czímtárak készítésének módja különösen két más eszmére vezetett, melyek egyike a világirodalom egyetemes, másik az egyes országok összes nyilvános könyvtárai egyetemes czímtárának megalkotása és kiadása.

A világirodalom egyetemes czímtárának eszméjét különböző országokban, különböző időkben többen hangoztatták, mint Van der Haeghen Belgiumban, Garnett Richard Angliában, Otlet és La Fontaine szintén Belgiumban, kik, mint láttuk, megpróbálták és még mindig próbálják, továbbá Barnwell James G.; de ma már, mint Otlet és La Fontaine törekvései vázlatánál említettük, kivihetetlensége, legalább hosszú időre még, egészen kétségtelen.

Nagyobb és némely országban határozott sikert mutat az a törekvés, hogy az egész országra kiható s minden könyvtár új szerzeményeit magában foglaló, egyelőre legalább évenként kiadandó

* E nemből nálunk jók: Horváth Ignác: *A magyar nemz. muz. könyvtárának ősnymtatványai*. (1895.) — *A budapesti m. k. egyet. könyvtár codexzeinek címjegyzéke*. (1881.) és *kéziratainak címjegyzéke*. (I—II. 1889—94.) A III. K. nyomás alatt. — Hellebrant: *A m. t. akad. könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke*. (1886.)

egyesített országos címterek jelenjenek meg. Ez egyesített cím-tár lelkes küzdői voltak: Amerikában Jewett 1850-ben, Olaszországban Narducci Enrico († 1893.), Franciaországban Hébert J. B. 1848-ban, Zelbr Karl Brünben 1894-ben, Németországban Förstemann Ed., Treitschke Heinr. (von), Dziatzko Karl és még előbb is több mások. Azonban a kérdés megvalósításában csak a minden évi újabb gyarapodás kiadására nézve került sor az utóbbi években, még pedig a könyvczímeknek a katalogusok számára való kinyomatásával kapcsolatban.

Ujabbban Franciaországban Fécamp Albert (könyvtárigazgató és tanár Montpellierben) 1891-ben dolgozott ki erre tervet, ki állami-lag szervezett központi hivatalt javasolt e célra. Ez ugyan nem létesült, de saját egyéni fáradozásaival elérte, hogy 1893/94 óta az általa kiadott *Liste alphabétique des nouvelles acquisitions*-hoz hozzájárulnak Aix, Marseille, Besancon, Clermont és Lille egyetemi könyvtárai. Olaszországban az 1885. okt. 20-iki rendelet szabta meg, hogy minden állami könyvtár tartozik szerzeményei-nek jegyzékét minden évről beküldeni, még pedig az olasz könyvek-ről Flórenczbe, az idegen könyvekről Rómába, az állami könyv-tárba s 1886 óta mindkét egyesített címjegyzék rendszeresen megjelenik, megjelölve a könyvtárakat, hol az illető könyv kap-ható. Ez a flórenczi könyvtár részéről annál könnyebb volt a hazai irodalomra nézve, mert 1867 óta ugyis tartozott a köteles példányokról kiadni a *Bibliografia Italiana*-t s így ezt most csak kibővítette utalásokkal a 30 állami könyvtárra, a hol egyik vagy másik művet megszerezték. Ma e kiadvány címe: *Bollettino delle pubblicazioni ricevute per diritto di stampa* s a könyv-tárakból kapott adatok alapján minden év végén egy *Tavola sinottica*-t (*Áttekintés*) állít össze. A római Viktor-Emmanuel-könyvtár hasonló kiadványának címe az összes könyvtárak által beszerzett, külföldi irodalomról: *Bollettino delle opere moderne straniere acquistate delle biblioteche pubbliche governative del regno d'Italia* volt s megjelent 1886—1893-ig. Hasonló össze-foglaló könyvcímterek jelennek meg Svédországban 1886 óta, (*Accessions-katalog* cz. a. s magokba foglalják 26 svéd könyvtár évi gyarapodását) az egyetemi nyomtatványokra nézve Upsalában, Kopenhágában, Lundban. Mindezek oly példák, melyek hazánkban is követendőek volnának, hol természetesen azon kellene kezdeni,

hogy pontos jegyzékek adassanak ki előbb az évi magyar nyomtatványokról az új törvény alapján, mely a köteles példányokról hozott; még pedig az olasz eljárást kellene e tekintetben irányadóul venni és azután a könyvtárak összefoglaló szerzeményeire kellene ugyanezt az eljárást kiterjeszteni.*

VI.

Külön czímtárak. — Régi Magyar Könyvtár czímtára. — Berendezése. — Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. — Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. — Ősnyomtatványok czímtározása. — Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. — Doktori értekezések. — Őrzések módjai. — Értesítők. — Egyetemi nyomtatványok. — Térképek. — Kéziratok. — Levelek. — Arczképek. — Látképek. — Metszetek. — Segédkönyvek a metszetek leírásához.

A leírt nagy czímtárakon kívül, mint már a maga helyén említettük, minden könyvtárnak terjedelméhez képest szüksége van több-kevesebb *külön* czímtárra.

Ezek elseje ránk nézve a *Régi Magyar Könyvtár* külön czímtára. A mióta t. i. Szabó Károly megírta a maga nemében akkoriban első hires magyar bibliográfiai művét *Régi Magyar Könyvtár* (I—II.) cz. a., melyhez ujabban a Hellebrant kiegészítésében a III. kötet (1—2. rész) járult, melyben ők *a*) a kezdet óta 1711-ig hazánkban nyomtatott magyar; *b*) latin és *c*) külföldön magyar szerzőktől nyomtatott műveket egyesítették: azóta szokásban van a könyvtárból az e körbe tartozó, de főleg az *a* és *b* (I—II. kötet) pont alatti műveket külön állítani fel. Itt a felállításban legjobb a szoros időrendet követni és gyűjteményenként egy-egy sorszámot használni. E külön felállítást egyebeken kívül az ajánlja, hogy ezek ma már minden könyvtárban nagy értékűek; másodsor csak így lehet könnyen ellenőrizni, hogy nem vész-e el közülök vagy egy; végre ez elősegíti a Szabó-Hellebrant-féle czimjegyzékek folytonos kiegészítését, mert így mindenünnen napfényre kerülnek az ily, irodalmunkra nézve különös becsű nyomtatványok.

Ezek rendezésében a legjobb módszer felhasználni a *Régi*

* E kérdésekről l. kivált Milkau Franz: *Centralkataloge u. Titeldrucke (Beihefte zum Centralbl. f. Bibliotheksw. XX.)* — Dziatzko: *Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken. (Centralbl. f. Bibliotheksw. 1884. 261. 1.)* — Esztegár. *Az egyet. repertorium. Magyar Kusz. 1896. 341. 399. 1.*

Magy. Könyvtár köteteinek egy-egy példányát. A könyvtár birtokában levő ily könyveket t. i. ennek időrendjében rendezzük és sorszámait beírjuk úgy a könyvbe, mint a megfelelő kötetbe a könyv címe elé s az így berendezett kötet egyszersmind a meglevő művek helyczímtára is. Mindez nem teszi ugyan feleslegessé, hogy esetleg a szak-, de mindenesetre a betűrendes nagy czímtár számára, melynek lehetőleg minden, a könyvtárban levő nyomtatvány címét magába kell foglalnia, ne készíttessünk külön lapokat; de ezek Szabó Károly köteteire utalással lehetnek teljesen rövidek; mert ezekben ugyanis megvan a pontos bibliográfiai leírás és ugyanis mindenki ide fog folyamodni e végett. Minthogy pedig van sok oly régi magyar nyomtatvány, melyeknek címe Szabó Károlynál hiányzik, ezeket természetesen az illető évhez írjuk, pl. úgy, hogy az erre használt példányunkba minden levél után egy üres tiszta levelet köttetünk s itt is megelégszünk rövid címmel; mert ugyanis a pótlásokról szóló pótkötetet dr. Dézsi Lajos szerkesztésében nem-sokára kiadja az akadémia s már előbb is pontos leírásuk megvan a *Magyar Könyvszemle* köteteiben, melyekre hivatkozni lehet és kell.

Ezzel nem kívánjuk azt mondani, hogy Szabó Károly, különben páratlan érdemű művének címleiratai tökéletesek; hiszen a Hain leírásai sem azok ma már az incunabulumokról; már pedig ezek pontosabbak, mint a Szabó Károlyéi. A mai bibliográfia ma már több, részletesebb és főleg pontosabb adatokat kíván, így pl. a sorválasztók, könyvnyomtató jelvények, a címen a betűk minőségének, mellékleteknek, képeknek, hangjegyeknek leírását s mind-ezt pragmaticus hűséggel; azaz a kis és nagy betűk, rövidítések stb. pontos követésével, a könyvdiszek, könyvnyomtató jelvények leírásával, a lapkeretezés meghatározásával. Továbbá szükséges az illusztrációk pontos leírása, lehetőleg metszőjök meghatározása; de mindenesetre kezdőbetűik följegyzése, ha ezek a metszeteken láthatók. A képeknél kiemelése szükséges annak, hogy réz- fa- stb. metszetek-e? [Szabó pl. egy helyt a XVII-ik század elejéről kőmet-szetet említ.] Az előszók és ajánlások szintén megnevezendők s a bennök előforduló nevek följegyzendők, melyekre külön névmutató utaljon.* Kétségbevonhatatlan továbbá, hogy magok a nyomdászati

* L. erről bővebben Varju Elemér: *Az 1711. előtti magy. nyomtatványok könyvészte. Magy. Könyvszemle.* 1898. 334. l. — Ferenczi Z., *Salamon és Markalf cz. népk.* U. o. 1896. 52. l.

termékek összehasonlítása is szükséges; mert csak e módon fogjuk megállapíthatni nyomdászatunk eredetét és a XVI—XVII. században nyomdáink számát és vándorlásait is. Viszont itt is szükséges, hogy a könyvtár példányát, mint külön egyedet, vizsgálat alá vegyük eredete, kötése, a könyvbejegyzések, pótlások stb. szempontjából s esetleg utalni a könyvről szóló irodalomra. Álljon itt pl. egy ily pontos címleírás a Dézsi Lajos dr. címmásolataiból:

Bécs. (Hofhalter Rafael.) 1562.

[CANISIUS — TELEGDI MIKLÓS.] AZ KERESZ- | TYENSEGNEC
FON- | DAMENTOMIROL | valo roud keony- | wechke. | Ki az Szent
irafnac külömb külömb | heleiből, keres es feleles keppen | irattatot
es Telegdi Miklos mester | által, Deac nyelwből Magyar | nyelwre
forditatot. | [*Vignetta**.] |

BECHBEN NIOMTAT- | tatot Raphael Hofhalter által: vrunc |
fületefe vtan 1562. éftendőben. |

8-rét, A — G + 2 = 51 számozatlan levél. * A címlapon lévő vignetta: egy kocsanon függő falevél, mely a Heltai-nyomda termékein is gyakran előfordul. A címlap hátsó oldalán Oláh Miklós arczképe és címere van, keretbe foglalva; a külső kereten: EFFIGIES R: D: NICOLAI OLAHI ARCHIEPI: ET COMI = | TIS PERPETVI STRIGONIEN: PRIMATIS | LEGATI NATI. AC SVMMI SECRE-
TARIU * ET CANCELLARIU REGII | IN HVNGARIA EC°. ANNO ÆTATIS SVÆ
LXVII ||; a belső kereten: TV ES SPES REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS
DNE DEVS; a címér felett: INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONI = | ENSIS.
EC°. 1560. ||; a kereten kívül a kép alatt: Præfulis effigiem quifquis depinxit
OLAHI, | Vicit Apellæam fedulus arte manum= || felirással. *2a levélen*: RAPHAEL |
HOFFHALTER | Bechy könywnyomtato, az | kerefttyen tanulo gyermekeknek, |
es mindeneknek, kic ez köny- | wechket oluaffac, köffönetit | mongya, es Istennek
ke- | gyelmeffeget es ma- | lafttyat kiuan- | nya. || *4a levélen*: Az nagyffo- |
MBATI TANVLO DE- | ac giermekeknek, Telegdy Myklos | Mester, Istenben walo
be- | keffeghet kiwan. || *6a Telegdi előszavának kelle*: Ez lewel keolt Nagyffom-
bat | ban, ffentluan hauanak | tyzenkettödíc napian | 1562 éftendőbe.

Irodalom. Benkő István baseli egyetemi tanuló fedezte fel egyetlen példányát a baseli egyetemi könyvtárban s címmását közölte a M. Könyvszemle 1882. évfolyamában 371. lap (254. sz. adalék). Betűhív kiadását a M. Tud. Akadémia megbízásából Sz.(ilády) Á.(ron) rendezte sajtó alá, végül Telegdi irodalmi működését tárgyaló »Jegyzetek«-et csatolva hozzá. Az eredeti unicum-példányhoz nem juthatván hozzá, e kiadásról vettük címmásunkat.

Baseli egyetemi könyvtár.

Ősnyomtatványoknak (incunabula) nevezzük azokat a nyomtatott műveket, melyek a könyvnyomtatás megkezdése óta 1500-ig bárhol megjelentek. Némelyek az ősnyomtatványokat egész 1530-ig kívánják számíttatni s pl. a budapesti egyetemi könyvtárban is az 1501—1525-ig megjelent műveket egy második ősnyomtatvány-csoporttá alakították külön címtárral. Megjegyzésre méltó, hogy ez utóbbiak címtározása, mert rólok megbízható bibliográfiai mű még nincsen, sok tekintetben nehezebb, mint az u. n. ős-nyomtatványoké, melyekre ellenkezőleg ma már nagyon pontos bibliográfiai művek állnak rendelkezésünkre.* Minthogy ma már általános a megállapodás, hogy az ősnyomtatványok csak 1500-ig tekintendők azoknak, az ezutáni könyveket legjobb a rendes módon kezelni s a többiek közé osztani be.

Az ősnyomtatványokra maig a legteljesebb Hain *Repertorium bibliographicum* cz. (I—II. Pars 1—4. 1826—38.) műve, a ki 1500-ig betűrendben sorolja fel őket s a melyeket *-gal jelölt meg, ő maga írta le a müncheni kir. könyvtárban; tehát e leírásai teljesen megbízhatók. E műhöz kiegészítéseket adott Copinger W. A. *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum* (Part I—II. 1. 2. 1895—1902. London.) és Hain műve alapján Burger K. jó *Registert* készített a XV. századi nyomtatókról időrendben. (*Beihefte z. Centralblatt für Bibliothekswesen*. VIII.) Ujabban az ősnyomtatványokra minden államban s minden könyvtárban különös gondot fordítanak és számos mű jelent meg rólok, melyek közül kiemelendők: Pellechet Marie, *Catalogue général des incunables des bibliothèques publ. de France* (I. 1897.), mely a szerzőnő halálával († 1900.) félben maradt; Proctor Robert, *An index to the early printed books in the British Museum* (London. I—IV. 1898—99.); Marais Paul et Dufresne de Saint-Léon, *Catalogue des incunables de la biblioth. Mazarine*. (Paris. 1893.) Campbell M.-F.-A.-G. *Annales de la typographie néerlandaise au XV-e siècle*. (Haye. 1874 és 4 Suppl. 1878—90.) Magyarban: Hellebrant Árpádnak a m. t. akadémia

* Legjobb az 1500 utáni nyomtatványokra Panzer G. W. *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MD post Maithairii Denisii aliorumque cura* Vol. I—V., ab a. MDI ad a. MDXXXVI. Vol. VI—XI. Norimbergae. 1793—1803. — Maithaire *Annales typographici* műve 1719—41-ig Hágában jelent meg, (I—V.) melyhez Denis két Supplementumot adott. (Wien. 1789.)

és Horváth Ignácznak a m. n. muzeum ősnymotatványairól kiadott (l. 196. lap) címjegyzékei említendők. A budapesti egyetemi könyvtár ősnymotatványainak jegyzéke most készül. Ma általában minden nagyobb könyvtár külön jegyzéket ad ki ősnymotatványairól.

Ma ezek feldolgozásában kettős a törekvés: egyrészt minden állam a maga közkönyvtáraiban levő ősnymotatványokról törekszik külön egyetemes címtárt kiadni, minőnek a Pellechet-é készült Francziaországra nézve; másrészt Németországon mozgalom indult meg, hogy egy új egyetemes címtárt adjanak nemzetközi vállalatként, mely egyszersmind kitüntetné, hogy melyik ősnymotatvány melyik könyvtárakban van meg; mert ma már a részletes kutatások csaknem megkétszerezték a Hainnál feldolgozott mennyiséget (15.000), t. i. ma az ősnymotatványok számát 30.000-re teszik.

Az ősnymotatványok feldolgozásában a következő szempontok veendőek figyelembe: a) Mindenesetre, hivatkozva kivált Hainra, Panzerre, esetleg más segédeszközökre is, csak rövid címet fogunk rólok írni és czédulánkra ráírjuk, hol található meg a mű pontos leírása; azután a mi példányunkat, főkép mint külön példányt írjuk le; tehát a benne levő jegyzetek, különösségek, az illuminatornak és registratornak esetleg neve, a könyv díszítése képekkel, kezdőbetűkkel, széldíszekkel, a papir vagy hártya, mire nyomtatva van, végre az eredet és kötés jőnek különösen tekintetbe. Ha azonban példányunk ismeretlen, akkor minden, az eddigi legpontosabb utasítások szerint írjuk le. b) Az így leírt czédulákat pontosan időrendbe rakjuk s így helyezzük egymás mellé az ősnymotatványokat is és e szerint számozzuk s azután a czédulalapokból betűrendes címtárt alkotunk és külön helycímtárt is készítünk. c) Az oly ősnymotatványokat, melyek időrendbe nem sorozhatók, mert keletjük hiányzik és meghatározva sincsenek, vagy csonkák, külön sorozzuk s betűrendbe állítjuk fel mindaddig, mig meg nem határozzuk.

Ha azonban a könyvtár ősnymotatványokban különösen gazdag, akkor a csoportosításnak még más módja is lehet és célszerű; t. i. az országok betűsora s ezen belül időrend szerinti elhelyezés a városok betűsora szerint. Még más mód, hogy az országok szerinti berendezés oly idősorban következze, a mint ezekben meghonosult a könyvnyomatás; ezen belül megint váro-

sok időrendjében és az egyes városok szerinti elhelyezésben megint időrendben állíthatók fel. Kisebb gyűjteménynél, mely pl. 100—1200-ból áll, ilyesminek nem igen van értelme. Magától értetődik, hogy mentől közelebb áll valamely incunabulum a könyvnyomtatás kezdő korához, becse annál nagyobb s ezért minden berendezésnek ezt kell kitüntetnie. E szerint ez helyesebb a szakberendezésnél.

Ma már az ősnymtatványokra nézve Hain leírásait sem tartják és méltán nem tartják elég pontosaknak; mert a példányok felismerésére felsorolt adatai nem elég teljesek és megbízhatók. Ezért új és pontosabb leírásokra tettek javaslatokat, a melyeket mind figyelembe kell vennie annak, a ki velők foglalkozni akar. Ezeket különösen Dziatzko K. *Über Incunabeln-Katalogisirung (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten.* 10 füzet) és *Plan eines alle bekannten u. noch zu ermittelnden Wiegendrucke umfassenden Katalogs* (U. o. 14. füz.) cz. értekezéseiben írta meg s így e helyt ezekre utalunk.* Végül álljon itt két címleírás Dedek Cr. Lajos címmásolataiból, egy teljes és egy rövidített, melyek az újabb kívánatok figyelembevételével készültek.

Teljes címleírás:

379. *Lyra* [*Nicolaus de*, Ord. Min.] — *Glossae in universa biblia.* — Vv. 4. — Venetiis, Octavianus Scotus. 1489. VI° Id. Sextilis. — V. I. 298. ffn. s. [a² — Bd⁶] V. II. 290. ffn., s. [aa—ccc⁶] V. III. 242. ffn., s. [AA—ZZ⁴ et &&—→⁴], V. IV. deest. — ch. g., rubr. et nigr., maj. et min., miniat. et fig. aurs. et cols., f. l. s. a² quadr. orn. flor. et figur. splendidissimae ornatum, init. aur. et col. pict., 2. col. et text. a com. circ., 77—78 l., Fol. mj. [Kol. — Reg. — Sig. typ. in V. V-o.]. —

V. I. f. 1 s. a² incipit: Prologus | Prologus primus. Venerabilis Nicolai de lyra ord | dñis seraphyci Francisci: in testamentum vetus de commen- | datione sacre scripture in genere Incipit. | [H] *Ec oīa* | liber vite rē | Ecclesi. 24 | Scdz... f. 2 s. a^{3v}, Secundo in comparatione ad alias scientias. ibi. Taceo de grama | ticiis... Textus vero: Incipit epla sci Hieronymi | ad Paulinū etc... f. 17^v: Incipit liber Genesis. Capitulum. I | [J] *N principio crea-*

* V. ö. Einsle Anton: *Die Incunabel-Bibliographie.* (Publicationen d. Ver. des österr.-ung. Buchhändler. VI.) — Maire: *Manuel pratique.* 139. l.

uit dens ce. | Omissis diuisõib^s . . . f. 298^v explicitt 26: feliciter finit. |

V. II. f. 1 s. aa. incipit: Prologus | Expositio confratris cuiusdã de ordine postillatoris in pro | logum librorum paralypo-
menon sequitur. | [S] Septuaginta interptũ rċ Iste prologus
p̃ponitur | trãslationi . . . f. 290 explicit: Postilla venerabili fratris
Nicolai de lyra sup̃ ecclasticũ finit. |

V. III. f. 1. s. AA: Prologus. | Incipit prologus in Isaiam prophetam. | [N] *Emo cum pphetas* rċ. Iste Plogus diuidĩf ĩ quingz
| ptes. In q̃rũ prima . . . f. 242. l. 35 explicit in 2-a col.: Expli-
cit postilla | fris Nicolai de lyra | sup vet' tertamẽtũ. cũ exposi-
tionĩbs Brisonis ĩ plogos Hieronymi. | Et cũ additionibus pauli
ep̃i burgẽsis r̃ correctorys earũdem addi- | tionum editis a mat-
thia doringe ordinis minorum. |

Ap. H. deest. —

Prov.: In prima pag. antec. V. I. leg. not.: Liber presbyteri de
Kapsoncha emptus fl. 5 et den. 44., ac: Conuentus Ord. Disc.
SSSt. Trinitatis Redemptionis Captivorum; illa manu Saec. XVI.,
haec XVIII. scripta. — Leg. not. marg. — V. II-um cum I-o in unum
ligatum. — Comp pell. nova. — Vol. III-um f. 1. leg.: Ipse liber est
Conuentus Rhemetensis ord. S. Pauli Primi Eremitae. A^o [17] 48. —
Comp. pell. orig. — Leg. not. marg. —

Rövidített címleírás:

18. *Calderinus*. [*Johannes* Ictus Bononiensis.] — *Repertorium
juris* P. 2. — S. I., s. typ., 1474 [Basileae, Michael Wensler]. 1°
Id. Dec. — P. I. 257. ffn. — P. II. 231. ffn., ch. g., rub. et nig.,
maj. et min., init. pict., 2—col., 47. l., Fol. mj. — Kol. —

Ap. I: H. 4248* — P. I. 145/1. —

Prov. I: In teg. int. leg. not.: Zur Kaysermarker Kirchen
Bibliothek gehörig . . . f. 1° leg: Inscriptus Bibliothecae Pestensi
O. S. Pauli primi Eremitae. Anno 1767. — f. 2°: Ex libris: Bibl.
Pest. Ord. S. Paul. — Comp. orig. pell. saec. XVI. det.

Jelek és rövidítések magyarázata: P. 2 = partes duo; s. I. = sine
loco, seu indictione typographiae; s. typ. = sine nomine typographi; ffn =
foliis non numeratis; ch. g. = caractere gothico; rub. et nig. = in
rubro et nigro; maj. et min. = cum majusculis et minusculis; init.
pict. = cum initialibus pictis; 2. col. = in duabus columnis; l. =

lineis; Fol. mj. = Folio majus; — Kol. = Kolophon — H = Hain; P = Panzer. In teg. int. leg. not. = In tegumine intus legitur [guntur] nota[ae]; f = folio; Comp. = Compactura; orig. = originalis; pell. = pelleacea; det. = deteriorata. — rubr. in. min. = rubrum in minusculis; cum miniat. et fig. aurs. et cols, = cum miniaturis et figuris aureis et coloratis; quadr. orn. flor et figur. = quadrum ornamentis floricomis et figuralibus; aur. = auro; col. = colore; text. a com. circ. = textus a commentariis circumdatus. — Reg. = Registrum; Sig. typ. = Signum (scutum) typographi. — f. 1v = folio primo verso. —

A doktori értekezések (dissertációk) már hosszú idő óta egy minden tekintetben terjedelmes és nagybecsű irodalomná nőtték ki magokat. Noha ezek elméletileg és gyakorlatilag véve valódi tudományos és gyakran nem is kis terjedelmű művek, melyek tehát éppen oly elbánásra tarthatnak igényt, mint bármely más könyv, mégis szokás külön kezelni őket. Magától értetődik, hogy oly könyvtárban, hová évenként 40—50 értekezés kerül be, ilyenének nincs értelme. Azonban egyetemi könyvtárakba, ha a csereviszony jól van rendezve, évenként 1500—2000, sőt több dissertatio érkezik be; mert az a gyakorlat csak nálunk van meg, hogy a jogi és orvosi doktoratushoz nyomtatott tudományos értekezést mindedig nem kívántak. Ha már ily nemzetközi csere van könyvtárunkban, ha lehet, legjobb a dissertatiokat szintén azon városok betűrendje szerint csoportosítani, külön a 4r és 8r-eket, melyek egyetemeitől kapjuk, ezen belől karok szerint állítjuk fel a karok sorrendjében (hittudományi, jogi, orvosi és bölcsészeti) s használhatóságukról jó betűrendes és szakcímtár által gondoskodunk. További megőrzésükre két mód van szokásban. Egyik az, hogy bizonyos, pl. 10—20-as csoportokban a számozás után dobozokba helyezzük; az erre szolgáló dobozok több helyt készen kaphatók; ilyen gyár címét bármely papírkereskedésben meg lehet tudni. A másik mód az, hogy egyenként bekötik őket; minthogy azonban ez nagyon költséges, a lehető legegyszerűbb kötést választják. Volt alkalmunk látni azt is, hogy kemény, tartós papírba, melyet a könyvtár adott, a szolgálak, a kik ezt megtanulták, kötötték be őket bizonyos átlagárért s szép keresetök volt mellette.

A betűrendes és szakcímtár ezekről egész rövid címet foglaljon csak magában. A munka megkönnyíthető az által is, hogy

meghozatjuk az ily egyoldalú nyomásos francia és német cím-tárakat s a kivágott címet a könyvkötővel egyszerűen felragasztatjuk.*

Ha a könyvtári munka nagyon sok, mivel ma már a dissertációkról jó szakjegyzékek jelennek meg, egyelőre megelégedhetünk azzal is, ha csupán betűrendes címtárt készítünk rólok a négy kar szerint vagy pedig egyesítve; mert a nyomtatott szakjegyzékekből így is könnyű kikeresni, hogy valamely tárgyra nézve minő dissertációk vannak és hogy megvan-e a keresett dissertáció a könyvtárban vagy nincs? Megjegyezzük, hogy egységes eljárás, mint egyébben, úgy ebben sincs; mi itt csak a leggyakorlatibb módról szoltunk. A szakcímtárban azok a görög és latin írók vagy általában szerzők, kikről egyik másik dissertáció szól, utalólapot kapnak, s általában ilyesmiben a többi nyomtatványnál leírt gyakorlatot követjük.**

Értesítők. Ma ily cím alatt ismerjük magyar nyelven az iskolák mindennemű fajairól évenként kiadott jelentéseket. Ezek külön kezelése multhatatlanul szükséges és a legjobb módszer a hazaiakat és külföldieket külön, a városok betűsorában állítani fel, a honnan kapjuk őket s ha egy városból több iskola küldi meg értesítőit, akkor a városok nevein belől az iskolák betűsorát vesszük s így, minden intézet értesítőjét, a mint kapjuk, a megelőző évihez tesszük. E módon, minthogy az értesítők többnyire egyenlők, kétféleképen szokás őket megőrizni a romlástól: dobozokban vagy bizonyos (pl. 5.) évfolyamonként egybekötve. Az utóbbi mód ajánlatosabb, ha keresztülvihető; mert a tisztántartás egyszerűbb. A címtározásnál a lapra vezérszóul a várost tesszük és minden iskolának az illető város neve alatt, külön czédulalapokat nyitunk s rávezetjük az értesítőket évfolyamonként, utalva a ben-

* *Catalogue des dissertations et écrits académiques provenant des échanges avec les universités étrangères et reçues par la Bibliothèque Nationale.* 1886/87 óta évenként. — Königl. Bibliothek Berlin: *Jahres-Verzeichniss der an den deutsch. Universitäten erschienenen Abhandlungen.* 1887 óta évenként. — Mourier et Deltour: *Notice sur le doctorat ès-lettres, suivie du catalogue et de l'analyse des thèses etc. depuis 1810.* (Paris 1880.)

** A német doktori értekezésekkel ma már külön folyóirat foglalkozik, melyet Fock ad ki (Lipcse) *Bibliographischer Monatsbericht* cz. a. 1889. okt. óta.

nők levő értekezések szerzőire s ha csak lehet, azokra is, kikről szólnak.*

Ugyanezen eljárás alá esnek az *egyetemi* és más felsőbb iskolai nyomtatványok. Szintén a városok betűrendje szerint helyezzük el őket évek szerint s legjobb minden egyetemnek annyi czédulalapot nyitni, a hány fajta nyomtatványt küld be. Ezzel a különböző nemű és alakú nyomtatványok összezavarását kikerüljük. Ezeket szintén legczélszerűbb bizonyos évsorozatokban beköttetni s a gyarapodásra helyet tartani fenn az illető szekrényben.

A *térképek* külön elhelyezését csak az teszi indokolttá, ha a könyvtárban ilyenek nagy mennyiségben vannak. Ha nem ez az eset, akkor vászonra vonva összehajthatón és könyvalakú tokban helyezve el, a mint azt minden könyvkötő tudja készíteni, úgy kezelendők, mint a könyvek. Czédulázni legjobb őket az ország, földrész, város stb. nevérol, melyet ábrázolnak; mert ez megtalálásukat nagyon megkönnyíti. A rajzoló, metsző, kiadó stb. utalólapokat kapnak. Ha a térkép nagyobb s összehajtva könyvként kezelni nem lehet, akkor vagy nagyobb táblákba rakva fekvő alakban szekrényekbe helyezzük el, vagy fali térkép alakjában vonatjuk vászonra védőpálcákkal s tekercsalakban az épületberendezésnél leírt módon kezeljük. Az u. n. kézi-térképek, melyek szerző neve alatt jelennek meg s a föld összes részeit magokba foglalják, a szerző neve alatt címtározandók. Nem ártana a térképekről oly összefoglaló jegyzék sem, mely az öt világrészről külön utalna az összes térképekre; pl. így *Afrika* s ez alatt felsorolatnának az összes, Afrikáról szóló s azután rendben, szintén betűsorban az Afrika részeiről szóló térképek. Magától értetődik, hogy ily részlet-munkák csak a többi főbb munka befejezése után következnek. A térképek külön berendezésére igen jó módszert követnek a drezdai kir. könyvtárban. A hosszában vonalzott 13—30

* A programm-értekezések sok esetben nagyon becsesek; ezért bibliographiájukról, különösen a németek, már régóta gondoskodtak. Klussmann: *Systematisches Verzeichniss*. I—II. 1876—90-ig; Winiewski F. és Hahn: *Systematisches Verzeichniss* cz. a. 1825—60-ig állították őket bibliographiailag össze. A kir. kvt. Berlinben *Jahres-Verzeichniss der an deutsch. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* cz. a. 1890 óta ad jegyzékeket stb. stb. Ausztriára nézve Gutscher J. és Bittner J. 1850—89-ig dolgozták fel az anyagot. A magyar programmértekezésekről l. Panyák: *Programmértekezések repertoriuma 1850—1885*. (Budap. 1887.)

cm. nagyságú czédulalapon elől áll a térkép neve és tárgya, aztán részletes címe; a czédulalap kb. közepén függőleges vonallal el van választva s a másik oldalon a következő pontokra felel a czédula: rajzoló, metsző, szerkesztő, nyomtató, kiadó, méret, vetítés, kivitel módja, színezett vagy nem, nyomtatás helye, éve, alak (lapok száma, nagysága m/m-ekben), megjegyzések, provenientia.* Ilyen fölvételt azonban csak szakember készíthet.

A *kéziratok* czímtárának készítése egészen sajátos ismereteket kíván, melyeket nem lehet követelni minden könyvtári hivatalnoktól. Ezért legjobb, ha ezek czímtározására egy, esetleg több tudományos előkészültségű hivatalnok alkalmaztatik, vagy időlegesen megbízatik. A kéziratok különben úgy tekintendők, mint a könyvek, s leírásuk körülbelől megegyezik azzal, a mint az incunabulumokat kell leírni, a mennyiben régiségök és fontosságuk ezt megkívánja. A leírás kiegészítendő a másolóra, ennek korára stb. vonatkozó adatokkal. Mindenesetre a leírás részletességére nézve különbség teendő egy codex és egy későbbi kézirat között. Minden könyvtárban azonban a legfőbb gondok egyikétől kell tekinteni a kéziratok czímtárának kinyomatását s ha ez egyelőre nem történhetnék teljes és részletes leírások alapján, már csak egy egyszerű jegyzék is a tudománynak igen nagy szolgálatot tesz. A kéziratoskat általános szokás nyelvek szerint s ezen belől kor szerint rendezni, még pedig, ha nagy mennyiségök miatt ez szükséges, akkor, mint a könyveket, három nagyságban egy számsorral. Ha a kéziratok száma nagy, akkor a nyelveken belől a könyvtári szakrendszer szerinti s ezen belől a kor szerinti rendezés helyes. Minden kézirat, ha eredetileg nincs lapszámozva, lapszámmal látandó el, akár lapok, akár levelek szerint. Ha a kézirat több kötetből áll, minden kötet külön signaturát kap, nem mint a nyomtatványoknál. Ezzel azt a fontosságot jelzi a könyvtár, melyet a kéziratoknak tulajdonít a nyomtatott művek fölött.

A kéziratokhoz tartoznak a *levelek* és az egy lapnyi kéziratosk (autographiák) is. A levél meg van határozva, ha leírjuk az elküldő nevét [vezeték- és keresztnév], továbbá a keletet, a levél tárgyát, végre, hogy kihez szól; jegyzetben adjuk a provenientiát vagy egyéb szükséges megjegyzést s utalunk annak a nevére, a kihez küldve volt. Ilyen

* A czédulát ered. nagyságban 1. Gyalui: *Külföldi közkönyvtárak*. 92. 1. mellett.

levél-czímtárt látott e sorok írója a leydeni könyvtárban, melyből tehát azonnal meg lehet tudni, hogy kiktől és kikhez intézett levelek vannak a könyvtárban. Egy harmadik fajta utalás még tökéletesebbé teszi a használhatóságot, t. i. az utalólapok mindazok neveiről, kik a levelekben említetnek. Így van ez rendezve a florenczi nemzeti könyvtárban s legyen ez követendő például fölemlítve. A leveleket legjobb mind külön csoportokban, egyenkint papírba téve, a levélírók betűrendjében s ezen belől időrendben helyezni el, úgy hogy minden levélíró levelei külön sorszámot kapjanak, pl. az Arany nevén álló leveleket külön 1—10 stb. sorszámmal kell jelölni. A névtelen és meg nem határozható levelek külön csomagba helyezendők, hasonlóképen időrendben.

Arczképek. A hazai arczképeket mindig legjobb a többiek közül elkülönítve tartani. A régieknek az volt a szokása, hogy az arczképeket nagy könyvekbe betűsorban vagy másként beragasztották. Ha ez a beragasztás betűsorban történt, akkor ez egyszersmind betűrendes czímtárt is adott s így elég volt mellékelni hozzá két mutatót a rajzoló és metsző neveiről, hozzátéve a közelebbi meghatározásokat mindkettőhöz, mint: hely, idő, nagyság, metszet neve és a szükséges jegyzet. Az ily könyvbe beragasztás célja természetesen csak a nagyobb biztonság volt. Legjobb mód az arczképeknek bizonyos csoportokban, pl. országok szerinti betűrendes elhelyezése fiókokban vagy dobozokban, egyforma kemény lapokra a négy saroknál fogva felragasztva s ezekhez a szükséges három czímtár megkészítése: az ábrázolt, a rajzoló és metsző nevéiről. Minden arczképet és minden más metszetet is egy arra készült kisebb bélyegzővel kell megbélyegezni.

Az arczképekhez hasonló eljárás alá esnek a *látképek* bizonyos vidékekről, városokról, egyes emlékekről stb. Ezeket szintén legjobb a tárgy szerint betűrendbe helyezni s rólok a leírást a fenti módon készíteni. A festők műveiről készült *metszeteket* a festők neve alatt helyezzük el szintén betűsorban, utalva a metszőre, kiadóra stb. s természetesen utalva, ha esetleg szükséges, az e módon ábrázolt arczképekre és látképekre. E szerint, minthogy a legtöbb könyvtárban úgy is csak mellékesen van kisebb-nagyobb metszetgyűjtemény, nem fog a könyvtárnok súlyt helyezni, hogy őket iskolák szerint rendezze; noha az időt s metszőt és több ilyesmit a rendelkezésére álló eszközökkel meghatározni igyekszik. Ha azon-

ban a gyűjtemény oly jelentékeny, mely szakszerűbb berendezésre méltán tart igényt, akkor természetesen szakembert kell a rendezéssel megbízni s a kellő szakszerű eljárást érvényesíteni. Itt különösen a következő szakművek ajánlandók e célra: Bartsch: *Le peintre-graveur*. Vienne. 1803—21. Robert-Dumesnil: *Le peintre-graveur français*. Paris. 1835—50. Andresen: *Der deutsche peintre-graveur*. Leipzig. I—V. 1864—74. és *Die Deutschen Maler-Radirer*. 1877. (I—V.) Passavant: *Le peintre-graveur*. Leipzig. 1860—64. Dutuit Eug. *Manuel de l'amateur d'estampes*. Paris. 1884—86. Le Blanc: U. azon czimmel. Paris. 1854—86. Portalis és Béraldi: *Les graveurs du XVIII siècle*. Paris. 1880—82. Béraldi: *Les graveurs du XIX. siècle*. 1885—92. stb. Whitman A. *The print-collectors handbook*. Ezek mellett a számtalan metszet-gyűjtemények katalogusai s végre a lexiconok tehetnek jó szolgálatot: Nagler: *Die Monogrammisten*. Nagler. G. Kasp., *Neues allgem. Künstlerlexicon*. I—XXII. (1835—52.). Müller: *Allg. Künstler-Lexicon*. I—III. 1857—64. Meyer: *Allg. Künstlerlexicon*. I—III. 1872 óta — Schreiber W. L. *Manuel de l'amateur de la gravure au XV. siècle*. I—VIII. 1901. óta.

VII.

A könyvtár jókarban tartása. — A pontosság és rendszeret. — A könyvtár átvizsgálása. — A könyvtár ellenségei: a nedvesség, por, féreg és tűz. — Védekezés a nedvesség ellen. — A por ellen. — A különféle rovarok ellen. — A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás.

A könyvtár berendezésénél nem kisebb, sőt a miatt az állandó gondosság miatt, melylyel jár, majdnem még nagyobb feladat a könyvtárnak állandó jókarban tartása. E karbantartás alatt különösen kettőt értünk: az összes munkálatoknak folytonos és mindig a kellő időben végzését és ez által a rend állandó föntartását, másodszer a könyvek és összes felszerelés mindennemű kártól való megőrzését.

Ezek közül az elsőt a pontossággal és rendszeretettel érjük el. Soha sem kell engedni, hogy a munkálatok végrehajtása a halogatás által napról napra maradjon. Ezért fontos, hogy a hivatalban rend legyen, kötelességét mindenki frissen és kedvvel teljesítse, a rábizottakat ne halogassa és egyik hivatalnok a másikat, vagy maga a könyvtárt látogató közönség az egyes hivatalnokokat beszél-

getés vagy más ürügy alatt munkájától el ne vonja. Segít továbbá ezen a munka helyes és némileg a hivatalnokok egyéniségéhez mért beosztása és első sorban a főnök kötelességérzete, kinek a munkában elől kell járnia a saját jó példájával. A rendet nagy mértékben elősegíthetik maguk a szolgálak is, kik a könyvek kihozását és elrakását végzik; mert pl. ha a könyveket gondatlanul vagy rossz szándékból félreteszik vagy épen eldugják, minden egyéb törekvés hiábanvaló: a rend felbomlik. Azért éppen a könyvtári munkákra áll, hogy minden tagnak egyforma lelkiismerettel kell munkáját végeznie s egyetlen hanyag vagy rossz munkás évekre terjedő bajt okozhat. A rend állandó fentartását az előbbieken kívül legjobban elősegíti a könyvtár időnként való átvizsgálása.

A könyvtár *átvizsgálása* (revisio) alatt értjük azt, hogy az összes künlvő könyveket visszakérjük és helyeikre rakjuk; azután, kezünkben a helyczímtárral, végigmegyünk minden szakon, minden egyes művön és tényleg megállapítjuk, hogy ezek megvannak-e teljesen és kellő rendben? Ennek az átnézésnek a takarítás után kell történnie s egyik célja az is, hogy a netalán eltévedt, rossz helyre elrakott könyvek előkerüljenek, a hiányos művek kiegészítés végett jegyzékbe vétessenek. E szerint ezt a szolgálak jelenlétével, de hivatalnokoknak kell végezniök, még pedig élénk forgalom mellett lehetőleg évenként egyszer, vagy ha a könyvtár nagy, akkor évenként legalább egy-egy része átvizsgálendő, úgy, hogy minden 3—4 év alatti körforgásban a könyvtár minden részére sor kerüljön. A hol azonban helyczímtár nincsen, ez az átnézés és vizsgálat pontos nem lehet s azért e czímtár elkészítése a legfőbb feladatok egyike.

A könyvtár átvizsgálására nézve igen helyes, ha illet nemcsak az igazgató és hivatalnokok végeznek a maguk hatáskörében, hanem a felsőbb hatóság is elrendeli néha a könyvtár egyik vagy másik szakának átnézését a saját kiküldöttének felügyelete alatt; mert ez a hivatalra élesztőleg hat s ébren tartja a hivatalnok felelősségérzetét. Természetesen az ilyen vizsgálatnak az egész ügymenetre ki kell terjeszkednie; tehát az összes iratokra, könyvekre és czímtárakra.

A könyvtárnak *a károktól való megőrzését* már az előbbi eljárás meglehetősen biztosítja; de mindezekon kívül vannak a könyvtárnak külön ellenségei; ezek a nedvesség, por, férgek és a tűz.

A nedvesség átlyukasztja a könyv papírját, utóbb szétmállasztja és elrontja a kötést; a por megrontja a papírt, elrútítja a könyvet; a féreg megeszi a papírt, bőrt, fatáblát; a tűz az egészet semmivé teszi. A *nedvesség* ellen az épületet kell első sorban szárazra építeni s erről volt már szó. De szükséges továbbá a szabad levegő, s ezért, a legbecsesebbeket kivéve, nem kell a könyveket zárt szekrényekbe tenni; még ezeket is legjobb csak rácsos ajtók mögé zárni. A szekrények továbbá ne legyenek a falnál, s ha már épen így van, akkor legyen fahátuk. Lehetőleg földszintre ne rakjunk könyveket s legjobb, ha keletnek s délnek nyílnak az ablakok, a mint már Vitruvius kívánja.

A *por* ellen nehezebb a védekezés. Mindenki ismeri a nagy városok tisztátlan, ártalmas légkörét, s a mint ez árt az embernek, úgy árt a könyvnek is. Itt is első feladat az épület szerkezetében minden szükséges elővigyázat alkalmazása. E mellett a legjobb módok egyike a por ellen a linoleum- vagy camtulicon-padlóbevonás, mely könnyen tisztítható. De legfőbb a könyveknek minden évben szabad levegőn való leporolása. Általában a könyvtárt alig lehet elég tisztán tartani s ezért rá minden módot el kell követni. Ugyane tisztaság és porolás legjobb a *féreg* ellen is. De különösen a legjobb módszerek egyike, ha csak a megtartást különös érdek nem kívánja, a régi fatábla-kötéseket újakkal cserélni ki. Ma már egyébiránt különböző szereket is használnak a férgek ellen. Megjegyzendő, hogy a jó fa-, még inkább vasszekrények s a könyvtárak mai nagyobb használata már magukban jó óvószerek. Jó volna ellenük az is, ha a takarítást késő ősszel lehetne végeztetni, mert ez a férgek elhelyezkedésének ideje. Legártalmasabb közülük a farágó-bogarak családja (Xylophaga). Ezek erős rágonyaikkal kifejtett vagy álczaalakjukban minden fa- és papírnemű tárgyat át meg át fúrnak. Az álczák rézsútos meneteket rágnak a könyvben, melyek kijavíthatatlanok, s a hulladékból gubót készítenek maguknak. Fajaik: *Anobium pertinax* (Todtenuhr), *Lymexilon navale*. Ezek ellen nem annyira az óvakodás, mint inkább kiirtásuk nehéz s az ily rovarokkal teli faszekrényeket legjobb elégetni. Ha kevéssé vannak még elterjedve, akkor friss, nem elég kiszáradt deszkák, csirizzel bevonva, jó fogóeszközöknek bizonyultak. Minél délebbre fekszik a könyvtár s minél nagyobb a meleg, annál nagyobb e rovarok támadása. Afrikában, Dél-Amerika melegebb vidékein, pár év alatt egész könyvtárt képe-

sek tönkre tenni. Hasonló ellenségek még a molyok, hangyák, az álskorpiók egyik faja (*Chelifer cancrioides*). Mindezek ellen kámfor, benzín, terpentínbe mártott posztódarabok, chlor, oltatlan mész, a deszkák lemosása hígított savakkal, benzinnel stb., elég jó szerekek bizonyultak. E mellett szükséges a régi könyveket lehetőleg gyakran mozgatni, a férgekől megtámadott könyveket azonnal kihozni és kitakarítva visszatenni. Állítólag vadgesztenye-lisztnek a könyvkötő-csirizbe keverése az ily könyveket mentté teszi a rovaroktól.

A tűz elleni védekezésnek mindenesetre legjobb módja, ha az épület maga olyan, mely a tűznek lehetőleg ellentáll. Azonban meg kell vallani, hogy teljes biztonság egyfelől nincsen, másfelől nagyon kevés könyvtárnak van önálló és tűztől mentes épülete, csak megközelítőleg is. E mellett a könyvtárban jelentékeny károkat okozhat egy vízcső megrepedése, egy óriási zápor, belső tűz. A tűzkár ellen újabban a tűz elleni biztosítást hozták szokásba. Közép-Európában (Németország, Svájc, Belgium, Hollandia, Ausztria, Luxemburg) 1898-ig 49 könyvtárt biztosítottak tűzkár ellen s közöttük 18-at olyat is, melyek önálló épületben vannak elhelyezve; mert igaz, hogy az égő könyvtárt sok esetben el lehet oltani, de akkor a víz teszi tönkre a könyveket, mint a brüsszeli könyvtár-égésnél (1886. júl. 7.). A tűzkár elleni biztosítás kérdése 1899-ben a brémai philologiai gyűlés könyvtári szakosztályának ülésén is előfordult, s ez alkalommal csak 1871—1900-ig 23 könyvtárnak részben vagy egészben leégését sorolták fel. Ebből az alkalomból a következő elvek találtak helyeslésre: *a)* Oly kisebb államok vagy városok, melyek leégés esetén könyvtárukat gyorsan pótolni nem tudnák, okvetetlenül biztosítsák; nagyobb államok követhetik az önbiztosítás elvét; de minden esetben ajánlandó volna, ha ezek is könyvtáraikat biztosítnák. *b)* A biztosítás módja kettős lehet, t. i.: vagy az összes megszámtott könyvekre vesznek fel darabonként egy átlagos árt, mint Strassburgban, a hol ez 5 márka: vagy a különböző alakú könyvekre nézve vesznek fel külön-külön átlagos árt, mint Darmstadtban, hol a nagy 2-r. könyveket 50, a kisebb 2-rétűeket 30, a 4-rétűeket 18, a 8-rétűeket 8 s a dissertatiókat 0.20 márka becsértékben biztosították, belevonva az ősnymtatványokat is, de kivéve az összes, biztosításra el nem fogadott kéziratokat. Az évenkénti gyarapodás hasonló becslés alá esik mindkét esetben s a biztosítási összeg hasonló arányban emelkedik.

Vannak más könyvtárak olyanok is, melyek csak egy átlagos összegre vannak biztosítva, mint az erlangeni egyetemi, wiesbadeni királyi, hannoveri városi könyvtárak; de részleges égés esetén nem lesz könnyű a kárt megállapítani. Természetes azonban, hogy mindenütt, a hol biztosítások történtek, nagyok a részletekben, a becslésben, módban stb. az eltérések. c) A könyvtár kincseit külön kell biztosítani minden esetben.*

A könyv ellenségei közé tartoznak a különböző betegségek bacteriumai is, melyek oly házakból rakódnak le a kikölcsonzott könyvekre, a hol ragályos betegségek fordulnak elő. Ezért újabban annál komolyabban gondolnak a könyvek időnként e szempontból való megvizsgálására; mert kivált himlő, tüdővész s más hasonló betegségek terjesztésére a nagyforgalmú könyvtárak csakugyan alkalmasok. Ezért pl. a Chicagói nyilvános könyvtárban a veszélyes, ragályos betegekől visszakerült könyveket elégetik s az ily betegségek tudatása a kikölcsonzó kötelessége, különben elveszti jogát a kikölcsonzásra. A könyveket tehát időnként desinficiálni kellene, ha volna rá mód. Újabban a száraz sterilizálást ajánlták ugyanott; mert 50 kikölcsonzott könyv megvizsgálása csakugyan azt mutatta, hogy bacteriumok vannak bennük, noha csak ártatlan természetűeket találtak; ezért csak a ragályos betegekől visszakerült könyveket sterilizálják, vagy veszedelmesebb esetekben elégetik. Ez az eljárás máshol is ajánlandó s ezért csak helyeselni kell az oly intézkedést, minő nálunk is adatott ki ócska iskolai könyvek eladása ellen. Itt különösen a kölcsön- és népkönyvtárakra nézve volna külön intézkedésnek helye e szempontból.**

Vége, sajnálatos ugyan, de igaz, hogy nem kevés esetben a könyvtár könyvgyűjteményének ellensége maga az ember, a használó közönség. Általában is igaz, hogy a közvagyon megbecsülése és megóvása a közönségben nincs eléggé kifejlődve; de a könyvet aztán, legyen az sajátja vagy másé, általában még kevésbé kiméli. Erről minden könyvtárnak vagy magánember, ha könyveit kikölcsonozta, kelletlen tapasztalatokat tehetett és tett. Az ember,

* L. e kérdésről Thudichum F.: *Feuersicherheit der deutschen Bücherschätze. Beilage zur Allg. Zeitung.* 1898. 87. sz. Schmidt Adolf és Markgraf H. előadásait a fent idézett gyűlésen. *Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten.* Heft. 13.

** L. Maire Alb. *La biblioth. et l'hygiène du livre.* (Centralbl. f. Bibliothekswesen XVIII. 259. 1.)

mint a könyv ellensége, általában kétféle: az egyik a gyűjtő, másik a gondatlan, lelkiismeretlen rongáló. A gyűjtőknek számtalan a faja. Vannak kép-, metszet-, kezdőbetű stb. gyűjtők, a kik képesek kivágni a könyv lapja közepéről a metszetet, betűt stb. s így ráviszi őket a lelkiismeretlenség, hogy megcsonkítsanak becses kéziratokat, incunabulumokat, képes gyűjteményeket. Csak példakép idézem, hogy pl. a budapesti egyetem könyvtárában Guigo: *Statuta ordinis Carthusiensis* 1510-diki kiadása igen ritka példányaiból négy van meg s e négyből birtunk csak egy teljes és egy körülbelül teljes példányt összeállítani, a talán már 100 évvel ezelőtt működött gyűjtők miatt. De hát ilyesről melyik könyvtárnoknak ne volna kellemetlen tapasztalata? A könnyelmű, gondatlan rongálók ellen pedig jóformán nincs védekezés. A könyvek összefirkálása, az érdekesebbeknek talált helyek durva aláhúzása írónnal, tintával, égett gyufaszállal, továbbá számárfülek csinálása, a kötés megrongálása, a papír bezsirozása — fájdalom — kiírthatatlannak látszik s az ez irányban csak a magunk által tett tapasztalatokról sokat írhatnánk össze. Ezért a valódi bibliophil — a mit nyilvános könyvtár természetesen nem tehet — könyvet soha kölcsön nem ad, sőt még nem is szívesen mutogatja. Heber Richárd, az angol könyvgyűjtő, azt mondja, hogy az igazi bibliophilnak minden könyvet három példányban kellene bírnia: egyet csak a mutogatásra, egyet a maga használatára s egyet kikölcsönzésre. A new-yorki *Library Journal* a következőkben állította össze, hogy mit nem kell tenni a könyvvel: »Nem kell ágyban fekvé olvasni; az oldalszélekre jegyzéseket írni, még ha az ember Coleridge volna is; nem kell számárfüleket csinálni a könyvbe; nem kell az egy dollár értékű könyvnek öt dollár értékű kötést adni; nem kell az újjat megnyalazni a lapozáskor, a felnyitott könyvet lefordítva fektetni, a könyvre szivarhamut rázni s általában nem kell szivarozva olvasni, mert a tiszta látást gátolja; nem kell a könyvre tüsszenteni, a könyvet piszkos rongygyal törölgetni, a könyveket ételszekrényben és ezek fiókjaiban tartani, különböző könyveket összekötetni, a könyvet hajtúval felválni vagy épen kézzel felszakítani, juchtenbőrbe kötetni, gyermekek vagy macskák után dobni, erőszakosan felnyitni, tűzhöz vagy lánghoz közel tartani, hajón vagy függőágyban olvasni és nedvességnek kitenni«. Aranyszabályok; de hát Amerikában a könyvek megcsonkítása vagy befirkálása ismeretlen volna, hogy ezt nem is említi?

VIII.

A könyvkötés. — Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívül. — Szerződés. — Könyvkötői napló vezetése. — Eljárás. — Szabályok. — Kötés nemei. — A kötéssel foglalkozó hivatalnok.

A könyvtár föntartásának egy másik fontos segédeszköze, hogy lehetőleg minden könyvet bekötessünk. Ez ugyan a legtöbb esetben kivihetetlen, különösen régibb könyvtáraknál; de legalább az újabb s kikölcsonzásra szánt művek okvetetlenül bekötetendők. Nagyobb könyvtárakban magában az épületben van külön könyvkötő-műhely az intézet számára, s ily helyeken a könyv címtározására csak a bekötés után kerül sor; de ha nincs, akkor megbízható könyvkötőkkel kell, akár mintakötetek, akár alak, ívszám, kötés neme, minősége szerint, külön alkut kötni bizonyos egységarakban, és ezeket az illető városban uralkodó árak határozzák meg. Nagyobb könyvtárnak jobb több könyvkötővel szerződni, hogy a művek gyorsabban kerüljenek vissza, de czélszerű ez a verseny kedvéért is.

A könyveknek kötés alá adására és visszahozására legjobb napot szabni, s egy szállítmány bekötésére 14—20 napot adni. A könyvek kötéséről annyi külön könyvkötői napló vezetendő, évenként újra kezdődő sorszámmal és dátummal, a hány könyvkötő dolgozik a könyvtárnak; és ennek berendezése lényegesen függ a könyvkötőkkel kötött szerződéstől; mert pl. ha alak, ív stb. szerint van az alku, akkor ezekre mind rovat kell, ha mintakötetek szerint, akkor e rovatok szükségtelenek. A következő rovatok mindenesetre lényegesek: sorszám, dátum, a kötetendő könyv címe, a kötés neme, próbakötet, ár, megjegyzések. E naplóból az átadott könyvekről a könyvkötő másolatot kap, a naplóban pedig az átvételt elismeri. A neki adott naplókivonatban szükséges, hogy a könyvczím akként legyen bevezetve, a mint neki a könyv sarkára a címet rá kell nyomnia, s ez a cím a legfőbb pár pontban (név vagy vezérszó) egyezzek teljesen a címtári címmel; mert ez a könyv megtalálását a polczon nagyon elősegíti s így a kezelés egyik megkönnyítője. A kötések árát, a könyvkötővel egyetértve, a megállapodás vagy szerződés szerint az illető hivatalnok vezeti be. A bekötött könyvek átvétele a napló alapján történik s az átvétel megtörténtét ugyanott jelezni kell. A könyvkötő a számlákat negyedévenként

adja be s a megtörtént kifizetést a könyvkötői naplóba is be kell jegyezni.

A könyvköttetésre különben a következő szabályok veendőik különösen tekintetbe:

a) A kötés feleljen meg a könyv értékének; mert ez sok pénzt vesz igénybe, tehát ok nélküli költség helytelen. Legyen a kötés erős és lehetőleg egyszerű.

b) Feleljen meg a könyv használatának. E szerint szótárak, bibliográfiai s más ily művek erősebb kötésre szorulnak, mint ritkán kézbe vett könyvek.

c) A gyűjteményes művek kötése legyen egyforma. A folyóiratok saroknyomása foglalja magában a címen, a kötet vagy rész jelzésén kívül az évet is; hasonlóan a régi magy. könyvtári könyvek, incunabulumok s legalább a XVI. század első feléből való művek, az éven kívül a nyomás helyét is. Folyóiratok több kötete soha sem kötendő együvé s önálló kötet legyen minden, több évfolyamhoz külön megjelent név- és tárgymutató is, mert különben ha valaki kiveszi az illető évfolyamot, kiveszi a hozzákötött tárgymutatót is és akkor a folyóirat egész sorozata használhatatlan.

d) A sajtóból csak most kikerült könyveket csak a nyomdafesték teljes kiszáradása után adjuk kötés alá, mi pár hónapot bizonyosan igénybe vesz. Kivételt csak sürgős esetben tegyünk.

e) A könyvet csak annyira kell körülvágni, hogy a kemény táblával legalább is visszanyerje eredeti nagyságát. Meg kell jegyezni, hogy valamely mű körülvágatlan példánya a bibliophil előtt mindig becsesebb mint a körülvágott, s mégis a könyvkötő a legtöbbet ebben hibázik s gyakran tönkreteszi a könyvet, lefarag kézirati bejegyzést, becses dedicatiót stb. Kivált a régi könyveket nagy széllal nyomatták részint jegyzetek tehetése, részint a könyv díszítése végett; már most a könyv bárminő körülvágása megrontja a szöveg és a könyvszélek közti összhangot s ezért voltaképen legjobb volna nem vágni körül. Mindazáltal ez közkönyvtárban lehetetlen s így legalább a legkevesebbet engedjünk leváogatni a könyvből. Az amerikai szokást, hogy egyáltalán ne vágassuk körül a könyveket, legfőlebb a szépen, merített papírra vagy más, különös módon, szokatlan nagy széllal nyomott könyvekre, költők első kiadásaira, becses régi magyar és ilyes művekre, incunabulumokra (melyek már úgy is körül vannak vágva) kell kiterjeszteni; mert

a por, piszok nagyon is beveszi magát a körülvágatlan könyvekbe. A könyv külső színes borítéka mindig bekötetendő a könyvhöz.

f) Különböző szerző műveit soha sem kell egybekötetni s ugyanazon szerzőnek is csak legfőlebb nagyon kis terjedelmű, ugyanazon szakra vonatkozó munkálatait, s ezeket sem takarékoság, csak könnyebb megőrzés céljából.

g) A kötés legyen olyan, hogy a kinyitott könyv megálljon a kinyitás helyén; tehát ne pattanjon vissza s a levelek ne tánczoljanak; mert ez a könyvet valóban használhatatlanná teszi. A melyik könyvkötő ehhez nem ért, olyannal nem kell szóba állni.

h) A könyv saroknyomása legyen olyan, hogy egyetlen tekintettel róla következtetni lehessen a könyv tartalmára; tehát foglalja magában a cím lényegét kivonatossan.

i) Másodszor kötött könyveket soha sem szabad még egyszer levágni, legfőlebb a lemetszett széleket üvegpapírral ledörzsölni szükség esetén.

k) Folyóiratok egyes füzetének első és hátsós zínes borítéklapjai a rajtuk levő bibliográfiai s más adatok miatt mindig okvetetlenül bekötetendők az illető helyre, vagy összegyűjtve az évfolyam végére.

l) Minden önálló tábla, kép, térkép stb. vászonszalagra erősítve kötendő be.

m) A sarokra jó rányomatni, hogy a könyv melyik könyvtaré.

A kötés nemei közül itt a papír, vászon- és bőrkötés jön tekintetbe. A papírkötés kemény táblával a legolcsóbb. Ezért szükség esetén jó a még be nem fejezett műveknél, továbbá kis terjedelmű vagy kézbe alig kerülő könyveknél; azonban a sarok felső és alsó részén szükséges a kötet pergamen- vagy vászonerősítéssel látni el. A papirborítékokból az erősebb, a sötétebb és nem síma fajtájúak választandók, mert a világosak piszkolódnak s a símak igen csúsznak. Ugyane szabályok a vászonkötésre is találunk, melynek nagy szerepet juttatunk szintén a kisebb és kevés használatu könyveknél. De a legtöbb könyvet mindenesetre bőrbe fogjuk kötetni, s itt lehetőleg kerülni kell a juhbőrt, noha ennek is van jobb fajtája, a melyik t. i. nincs lemezekre vágva, jól van kikészítve s szép lakkal fődve. Az ilyen kevésbé szivacszerű és ellentállóbb. Viszont kevésbé használandó a pergamen is; mert noha drága, ma nem készítik oly jól mint régen s mert a nedvességet, szárazságot nagyon is megérzi és idővel repedezik, törik. Legjobb

a borjú-, disznó-, szattyán- (maroquin), bagaria-kötés, különösen az utóbbi, mert nemcsak szép, hanem szaga miatt a férgek még a környező könyveket is kerülik. De ezt csak ritkább és becsesebb művekre fogjuk drágasága miatt alkalmaztathatni. Ma minde bőr-kötések jelentékenyen olcsóbbak, de kevésbé jók; mert a jó bőroket ma már tudják két, sőt három lemezbe metélni, sőt tudták már a XVIII. században. Az ily bőrnek csak a felső lemeze jó, a többi minden kikészítés daczára gyöngé s hamar borzolódik; de felismerni bajos a szépen elkészített kötésen.

Egészben véve meg kell jegyeznünk, hogy annak a hivatalnoknak, a ki egy nagy könyvtárban a kötéssel foglalkozik, a kötés eljárását ismerni kell s tanulmányozni az erre vonatkozó könyveket.* Kiegészítésül megjegyezzük még, hogy a már említett Rudolph A. J. (Newberry Library. Chicago) egy ú. n. Rudolph Indexer-t talált fel a lapokra és folytatásos munkákra részint állandó, részint ideiglenes kötésül s ugyanő egy »Rudolph pamphlet binder«-t is készített füzetekre, dissertatiókra, melyek mindketteje bevált.

IX.

A könyvtár célja a használatra nézve. — A szabályzat pártatlan megtartása. — Könyvtári szabályzat. — Készítésében a főbb irányelvek. — A könyvtár kettős használata. — *I. A könyvek használata az olvasótermekben.* — Általános elvek. — Kivételek. — Egyéb elvek. — Kérő lapok. — Intézkedések a könyv megrongálása ellen. — A nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. — *II. Könyvikölcsönzés.* — Főbb szabályok. — Térítvények kezelése. — Levélszekrények. — Egyéb szabályok. — Statisztika.

A könyvtár célja, mint a bevezetésben láttuk, nemcsak a berendezés és megőrzés, hanem a közhasználat is; mert a beléje helyezett anyagi és szellemi tőke csak így hozza meg kamatait. A közönség is mindinkább megérti nálunk is a könyvtárak szükség-

* Egy pár álljon itt: Bosquet Em. *Traité théorique et pratique de l'art du relieur*. Paris. 1890. — Lenormant S. *Nouveau manuel complet du relieur*. — Bauer C. *Handbuch der Buchbinderei*. Weimar. 1881. — Brade L. *Illustriertes Buchbinderbuch*. 1-te Aufl. Halle. 1882. — Adam Paul. *Der Bucheinband*. 1890. Leipzig. — L. még Brunet, Uzanne műveit: *La reliure ancienne et moderne*, *La reliure moderne* stb. Paris. 1884. és 1887. — Beraldi: *La reliure du XIX. siècle*. Paris. 1896. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile*. IV.

ségeit s kivált az országos és egyetemi könyvtárakat nemcsak nagy mértékben veszi igénybe, hanem naponként nagyobb követelésekkel is áll elé. Így tehát e tekintetben a feladat a következő: a helyes használat elveit meg kell egyeztetni a megőrzéssel; a könyvtárt a közönség használja, de el ne használja. Ez utóbbi pedig azért nem könnyű feladat, mert, mint már fentebb bővebben volt róla szó, a közönség semmit nem kímél kevésbé, mint a könyvet s ha idegen vagyron rongálását általában nem míveli is, a könyv rongálását, legyen az másé, önmagáé, nem is tekinti hibának vagy csak igen ritka esetben s éppen ezért kölcsön kért könyv visszaadásában is kevésbé lelkiismeretes; holott a könyv a legdrágább holmik egyike.

Ebből következik, hogy a könyvtár használatában a tökéletes rend minden felügyelet mellett is csak a közönség pontosságával és rendszerető komolyságával érhető el. Itt első sorban úgy a hivatal, mint közönség részéről elvárando a használatra vonatkozó szabályok szigorú, pontos és pártatlan megtartása s a kölcsönös előzékenység és figyelem.

A könyvtár használásának módjáról okvetlenül szabályzatot kell kibocsátni és ezt nyomtatásban a közönség kezébe adni, hogy tudja jogait és a szabályzat áthágását ne menthesse ki ennek nem ismerésével. E szerint csupán a szabályzat kifüggesztése nem elég. Ennek alkotásában a következő irányelvek ajánlandók: *a)* A szabályzatot a kor igényei szerint kell alkotni s tehát időnként változtatni és ingyen a látogató közönségnek kezébe adni. *b)* A szabályzat ne csak általános, hanem az ismert esetekre vonatkozó részletes és pontos utasításokat tartsa magában; de ne legyen mindemellett körülírt és hosszú. *c)* Egy minden könyvtárra vonatkozó egyetemes szabályzat nem alkotható; mert egészen más szempontok irányadók, országos, városi, egyetemi, szak- vagy intézeti, akadémiai, nép-, nagy vagy kisebb forgalmú könyvtárnál, nagy vagy kisebb városban levőnél. Tehát a szabályzat legyen az ily viszonyokhoz alkalmazott. *d)* A szabályzatnak okvetlenül tartalmaznia kell: a nyitva tartás idejét az olvasóteremre nézve, a könyvkvétel és beadás idejét és módzatait, a könyvtár használatára jogosítás módját, az olvasótermi használat szabatos pontzatait, a könyvek kikölcsönzését a városra és a városon kívül, a ki nem nyomtatott címtárak használhatásának s a könyvtár megsejmlél-

hetésének módjait. Utóbbi kettőre világosan kiteendő, hogy: könyvtárnoki felügyelet nélkül a ki nem nyomtatott betűrendes czímtár nem használható, sem a könyvtár meg nem tekinthető; kivéve a czímtárra nézve azt az esetet, ha az egyenesen a közönség számára külön éppen ezen czélból van berendezve, mint a British Museumban és Amerikában rendszeren, minek helyessége, ha kivihető, nagyon szembeötlő; de ha csak egy példányban van meg, nem engedhető meg, hogy gyakorlatlan vagy gondatlan kezek a könyvtár legnehezebb munkája eredményét összehányják.

A könyvtár használása kétféleképpen történik: benn a könyvtárban az erre kijelölt olvasóteremben vagy olvasótermekben és a könyvek kikölcsönzése által. Ehhez képest a szabályzatnak is kettősnek kell lenni, t. i. egyik része az olvasótermekre, másik része a kikölcsönzésre vonatkozik.

I. A könyvek használata az olvasótermekben.

Az olvasótermekre szóló szabályzatnak magában kell foglalnia a következőket:

a) Kik léphetnek be az olvasóterembe? Ennek meghatározását a könyvtár természete hozza magával. Országos könyvtár tágabb körre terjed ki, mint a szorosan egyetemi s ez is tágabbra, mint akadémiai, egyleti, intézeti stb. könyvtárak. Ismét más a közönsége a városi, a nép- és szakkönyvtáraknak. *b)* Mily könyveket lehet használni a nagy olvasóteremben, a hirlapi és külön termekben és hogyan?

Általában szabályul állítható fel, hogy minden nagy olvasóteremben kell lennie egy válogatott könyvtárnak szótárakból, Conversations-lexiconokból, bibliográfiai művekből, utána nézésre alkalmas hasonló, mindenesetre nagy művekből, melyeket kiki használhasson minden kérés nélkül. Az ily kézi könyvtárnak úgy kell elhelyezve lenni, hogy a mint kiveszi valaki a könyvet, ugyanott támla vagy asztal is legyen, a hol megnézhesse s kijegyezhesse, a mit keres. Ezekre egyetlen szabályul lehetne föllátni, hogy csak ott, a szekrénynél használhatók s azután helyökre vissza kell tenni; vagy, a mi még helyesebb, a támlán, asztalon hagyni. Nálunk azonban tovább menni s nagyobb szabadságot adni most még nem lehet, különösen nem nagyobb látogatottságu könyvtárakban, ha nem akarunk a könyvek eltűnésére ébredni. A John Crerar-library-ban (Chicago), mely reggel 9-től esti 10-ig van nyitva,

az olvasóterem minden kézi könyvtári könyvét szabadon használhatja bárki, csak ott kell hagynia az asztalon, a hol olvasta. Általában e könyvtárban egyebekben is a legnagyobb szabadság uralkodik és mégis megnyitása, azaz 1897 óta csak 14 kötetről nem tudják, hogy hová lett; de biztosra veszik, hogy nem vitték el őket, csak valahová, nem a magok helyére kerültek. Hasonlót olvasunk s nem minden csodálat nélkül Amerika más könyvtáiról is és méltán lep meg a közvagyon e tisztelete s az a fejlett felfogás a könyvek használata módjáról, mely ott általánosnak látszik. Nálunk a szabadságban ennyire menni nem lehet egész Közép-Európában sem; sőt a hol megpróbálták is, utóbb kénytelenek voltak a korlátozáshoz visszatérni.

Az említett, szabadon használható könyveken kívül minden más nyomtatott művet is ki lehet kérni és használni az olvasóteremben; de már csak kérőlap mellett. Ki nem adható művek: a rendkívül becsesek és nagyalakúak, melyeket, ha van, csak külön helyiségben kell a kereső rendelkezésére adni, külön felügyelet mellett; a regények s általában csupa mulattatásra szánt művek; de természetesen kivételt tesznek e tekintetben az éppen e célra szolgáló könyvtárak, t. i. városi és népkönyvtárak; továbbá ki nem adatnak a legtöbb egyetemi könyvtárban a görög és római classicusok fordításai, de ez aligha helyeselhető; nem adatnak ki az összes u. n. »remoták« (külön őrzött művek) és általában a kötetlen könyvek s végre szokásban van a csupa értelmetlen kapkodást eláruló kérőknek is újabb könyvek odaadását több kísérlet után megtagadni. Ha külön folyóiratterem van, ezek csak ott legyenek használhatók; a kéziratok pedig csak az ezek kezelésével megbízott hivatalnok felügyelete alatt.

A legtöbb, különösen egyetemi és nagy országos könyvtárakban eltiltják az olvasótermekbe idegen könyv bevitelét, vagy legalább megkövetelik ezek bemutatását. Minthogy ennek egyéb, mint biztonsági értelme nincs, ha szükség van rá, akkor csak az első mód felel meg. Némileg meddő kérdés, hogy egy olvasó egyszerre hány könyvet kérhessen? Ha egyszerű olvasásról van szó, egyet; ha tudományos kutatásról, a hányat kér, annyit kell kiadni. Ez minden esetben a teremben felügyelő tisztviselő tapintatától s attól függ, hogy a szolgálat miként van berendezve. Egyetemi könyvtárakban szabály, hogy egyelőre egy könyv adandó ki s a máso-

dik és többi csak akkor, ha már a többi megjelenők is megkapták a kért könyvet.

Az olvasótermi legfőbb intézkedések egyike, hogy oda kabáttal, esernyővel, bottal (sőt kalappal sem) senki be ne mehessen; viszont kérőlap nélkül senki könyvet ne kapjon s minden kérőlapra csak egy könyv (mű) legyen kiadható. A kérőlap tartalmazza: az olvasó helyszámát a teremben, a könyv szerzőjét, címét, megjelenése helyét, évét, az olvasó nevének sajátkezű olvasható aláírását és lakását s minden lehető esetben a könyv helyszámát. E kérőlapokat az illető hivatalnok megőrzi s csak a visszakapott könyv ellenében adja vissza az olvasónak, melynek felmutatásával a ruhatárban letett holmiját kikapja. A legtöbb könyvtárba, kivéve a népkönyvtárakat, igazolás nélkül senki be nem mehet. Így a British Museum könyvtárába vagy a Bibliothèque Nationaleba való belépés előtt mindenkinek a titkári szobában kell jelentkeznie s külföldiekre nézve még néha követségi ajánlatot kívánnak. Egyetemi könyvtárakban kemény papírra írt látogató jegyeket adnak ki, melyek évenként más-más színűek, hogy ellenőrizni lehessen őket. Kisebb könyvtárakban, csekélyebb látogatás mellett, e célra elég egy könyv, melybe a belépő beírja nevét, állását és lakóhelyét.

Körülírandó az a mód is, a mint a könyvet használni szabad. Számos könyvtárban a tinta a tisztaság miatt el van tiltva s csakis e szempontból van értelme; mert ha a kikölcsonzott könyvből lehet tintával kivonatokat írni otthon, akkor bátran lehet a könyvtárban is; de ha tintával szabad a könyvtárban írni, akkor e célra magát az olvasótermet kell felszerelni s nem szabad megengedni, hogy tintát az olvasó vigyen magával. Természetesen e szabály nem vonatkozhatik sem díszművekre, sem metszetekre vagy ilyesekre. Eltiltandók továbbá az átrajzolások mindennemű áttetsző papíron, a könyvekbe való beírás, befirkálás, mi ellen egyetemi könyvtárakban eddig még a küzdelem hiába való volt; általában eltiltandó mindaz, a mi a könyv megrongálását okozhatja.

Végre még csak az jegyzendő meg, hogy a tudomány érdeke azt kívánja, hogy országos, egyetemi és népkönyvtárak nyitva legyenek egész nap, kb. 8—9 órán át; mert mindenkinek, ki dolgozni akar, alkalmat kell rá adni; és ez a könyvtárra nézve is előnyös; mert minél inkább használható a könyvtár helyben, annál

kevesebb a kikölcsönzés, a minek lehető apasztása a könyvtárnak egyik fő érdeke.

Álljanak itt mintául a budapesti egyetemi könyvtár és a nemzeti múzeum olvasótermi szabályzatai.

*A Budapesti Egyet. Könyvtár ügyviteli szabályzatának az olvasótermi látogatásra vonatkozó része: **

21. §. Az olvasóterem minden tisztességesen öltözött és komoly magaviseletű egyén számára nyitva áll, a ki 16-ik életévét betöltötte; de az egyetemi és műegyetemi hallgatóknak elsőségök van. A ki a könyvtárt használni akarja, az igazgatótól vagy az e célra felhatalmazott könyvtártisztól látogatási jegyet kér. Az egyetemi vagy műegyetemi tanuló leczkekönyvével, gymnasiumi vagy reáliskolai tanuló saját igazgatójától vagy osztálytanárától kiállított bizonyítvánnyal tartozik magát igazolni. Más polgári állású egyének is, ha a könyvtár tisztviselői előtt ismeretlenek, tartoznak magokat kellőleg igazolni. A sorszámmal ellátott látogatási jegyre az illetőnek felíratik neve s polgári állása. Az olvasóterembe csak az mehet be, ki látogatási jegyét a kapusnak bemutatja és azt felsőruhájával, botjával, esernyőjével, kalapjával nála hagyja.

A látogatási jegyekről az igazgató könyvet vezet; ezek személyre szólnak és másra át nem ruházhatók.

Ha valaki látogatási jegyét elveszti, azt tartozik az igazgatónak bejelenteni, ki megsemmisítése iránt intézkedik. Ha valaki látogatási jegyét másnak adja, s tette kiderül, az a könyvtár látogatásától az illető tanévre eltiltatik.

A látogatási jegyek mindig egy tanévre szólnak és a következő tanév elején ujjal cserélendők ki.

E látogatási jegyek csak a nagy olvasóterembe lépésre jogosítanak fel.

22. §. Könyvek a kézikönyvtárból csak a nyitvatartás utolsó félórájáig adatnak ki. A belső termekben őrzött könyvekre nézve kíváncsiak a nyitvatartás egész ideje alatt adhatók be. (L. következő §. 5. kikezdés.) Ezekre nézve az olvasóterem bejáratánál külön levélszekrény is áll.

* Jóváhagyta a vallás- és közokt. ügyi m. k. minister ur 4524/1901. sz. a.

23. §. Az olvasó felső ruháját, botját stb. a ruhatárban a 21. §. szerint átadván, ruhatári (sárgarézből) és ellenőrző-jegyet (kemény papírból) kap, melyeknek száma ugyanaz.

Az olvasó az olvasóteremben ellenőrző-jegyét a tisztnak adja át, mire kíváncsiatlapot kap, melyre az ellenőrző-jegy száma van írva. Az ellenőrző-jegyet a tiszttől az ugyanazon számú rekeszbe helyezi.

Az olvasó a kíváncsiatlapot kitöltvén, a szolgál kezéhez juttatja. Ha a könyv benn van, azt az olvasó azonnal megkapja s a kíváncsiatlapot az ellenőrző tiszttől veszi át megőrzésül. Ha a könyv nincs helyén, a szolgál a címet áthúzza s a kíváncsiatlapot visszaadja. Ekkor az olvasó ugyanazon számmal ellátott más kíváncsiatlapot kér és más könyvet kíván.

Azon kíváncsiatlapokat, melyekre könyvek adtak ki, rövid időközönként, vagy a tiszttől sürgetésére azonnal is, a szolgák pontosan beadják és az ellenőrző-jegyek mellé helyezi.

Az az olvasó, ki ellenőrző-jegyére már kapott kíváncsiatlapot és ismételve kér, kíváncsiata nem vehető tekintetbe, míg az először kérék kielégítve nincsenek. Az új kíváncsiatlapot akképp teljesítetik, hogy a tiszttől más kíváncsiatlapot, de az előbbivel megegyező számot ad. A belső könyvtári termekre szóló megrendelések ugyanily kíváncsiatlapokra irandók. Ezek közül a d. e. 11 óráig beadottakra még az nap d. e., az azután beadottakra d. u. $\frac{1}{2}$ 4 órára s a d. u. beadottakra másnap d. e. $\frac{1}{2}$ 10 órára adatnak át a könyvek.

Távozni akarván az olvasó, a könyvet a ruhatárjegy felmutatása mellett visszaadja, a tiszttől pedig kellő összehasonlítás s a dolog rendben találása után az ellenőrző-jegyet adja át, mely két jegyre a ruhatárból az olvasó letéteményét kézhez kapja.

24. §. Az olvasóteremben a legnagyobb csend követeltetik, miért is a járás-keelés, hangos beszéd, vagy az olvasók minden másnemű háborgatása tilos.

25. §. Az olvasóknak a könyvszekrények és állványok emelvényeire fellépni tilos.

26. §. Regények, színművek s más mulattató könyvek csak bebizonyított tudományos célra adhatók ki.

27. §. Az olvasóteremben rendszerint egyszerre csak egy kötet adatik ki olvasás végett; kivételt tesznek e szabály alól a szótárak, fordítások, atlaszok s más efféle segédkönyvek.

28. §. Egy s ugyanazon nap több különböző munka is kiadatik egymásután az olvasónak. Ha azonban a kívánatok tökéletes tervtelenséget, pusztá kapkodást árulnának el, a könyvtárist fel van jogosítva az ily követeléseket visszautasítani.

29. §. A füzetekben megjelenő és még be nem kötött munkák az olvasóteremben a közönségnek ki nem adhatók.

30. §. A könyvekből való kijegyzésnél a papir nem a könyvre, hanem melléje teendő.

31. §. Ha az olvasó kijelenti, hogy a belső termekből kihozott munkát másnap ismét használni óhajtja, az számára az olvasóteremben félretéteik.

32. §. Az írott címterek az olvasó közönséggel rendszerint nem közölhetők; kivételkép azonban erre az igazgató felhatalmazást adhat.

*A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári szabályzatának
az olvasóteremre vonatkozó része:**

1. A könyvtárt használni kívánók számára az olvasóterem, a vasárnapokat és ünnepeket, a nagycsütörtököt, nagypénteket, nagyszombatot, s július 1-étől augusztus 31-ig a revizióra s a porolásra szolgáló két havi időt kivéve, naponkint reggel 9 órától délutáni 1 óráig van nyitva.

2. Az olvasóterembe tanulmányozás céljából minden, 16-dik életévét betöltött, tisztességesen öltözött egyén bebocsáttatik.

3. A könyvtárt látogatók, első látogatásuk alkalmával kötelesek az e célra szolgáló könyvbe nevöket, polgári állásukat s lakásukat beírni, s ez alapon egy év tartamára érvényes igazoló jegyet kapnak. Az igazoló jegyet a könyvtári igazgató-őr ingyen adja; a jegy másra át nem ruházható; tulajdonosa azt magánál hordani s kívánatra előmutatni tartozik. Minden látogató köteles beírt lakásának évközben történt változtatását bejelenteni.

4. Olvasásra csak a jelentkező által sajátkezüleg aláírt kölcsönző lap mellett adatnak ki az egyes művek. A pontosan kitöltendő kölcsönző lap a teremben jelenlevő könyvtári alkalmazottól

* A vall.- és közokt. ü. miniszter ur által 10498/1898. sz. a. jóváhagyott nemzeti muzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatból.

kapható. E kölcsönző lapot csak a használt mű hibátlan visszaszolgáltatása után kapja vissza az olvasó.

5. A ki valamely művet több napon át kíván használni, e szándékát az olvasóteremben felügyelő könyvtári alkalmazottnak bejelenti, s ez az illető művet számára félreteszi; ha azonban 3 egymásután következő napon a félretett mű tovább-használatára nem jelentkeznek, e mű használatára a sorrendben utána előjegyzett van jogosítva, illetőleg pedig a mű rendes helyére visszatéttetik.

6. Ha egy időben többen jelentkeznek valamely mű használatáért, a jelentkezés sorrendje irányadó.

7. Jegyzeteket az olvasóteremben csak irónnal szabad tenni; a kikölcsönzött művekbe belejegyezni, egyes szavakat azokban aláhúzni, vagy festőszereket használni, tilos.

8. Képes munkák illusztrációinak lerajzolására esetről-esetre a könyvtári igazgató-őr ad engedélyt, de az illusztrációkat átrajzolni (pauzálni) feltétlenül tilos.

9. A ki valamely művet megrongál vagy beszennyez, tartozik a kárt megtéríteni.

10. Az olvasóteremben mindenki csöndesen járni és csöndesen viselkedni tartozik, hogy az olvasó közönséget ne zavarja.

11. A könyvtárt látogatók kötelesek felső ruháikat s a magukkal hozott csomagokat, könyveket, s bármilyen nyomtatványokat az osztály ruhatárában letenni.

12. Az olvasóteremben a jelenlevő könyvtári alkalmazott és a szolgál őröknek a rend és csend föntartása, úgyszintén a teremben kifüggesztett, jelen könyvtári rendszabályok szigorú megtartása felett.

13. A rend ellen vétőktől a könyvtári igazgató-őr az igazolójegyet s az olvasásra jogosító engedélyt egy bizonyos időre, vagy mindenkorra is megvonhatja.

14. A könyvtár használata ingyenes.

A múzeumi könyvtárt a dolgozóteremben a nyitási idő alatt tudományos buvárlat céljából a könyvtári tisztviselők előtt személyesen ismert szaktudósok és esetleg oly egyének is külön teremben használhatják, kik erre társadalmi állásuknál fogva igényt tarthatnak.

E teremben is, a használat idején, egy tisztviselő állandóan jelen van és felügyel.

Hírlapok csak az e célra berendezett teremben olvashatók.

Tudományos kutatások előmozdítása céljából egy délutáni dolgozószoba áll a kutatók rendelkezésére, melyben kivételes szükség és sürgősség esetén tanulmányaikat a hivatalos órákon kívül is folytathatják. Ennek használatára nézve esetről-esetre az igazgató-őr ad engedélyt, mely már egy nappal előre kikérendő, hogy a szükséges felügyeletről és a használandó könyvtári anyag kikereséséről gondoskodás történhessék.

II. Könyvkölcsönzés.

Kétségtelen dolog, hogy legjobb volna a könyvtárakat nyitva tartani egész nap, pl. reggel 9-től esti 8—9 óráig s könyvet egyáltalán nem adni ki. Ez a gyakorlat Amerika legtöbb könyvtárában, a British Museumban stb. Ilyen esetben az olvasótermeket föl kell szerelni minden lehető kényelemmel. Erről már volt szó. Azonban egyetemi könyvtárakban ez a mód kivihetetlen; a tanszékek igénye megkívánja a tanárok részére a meglehetősen szabad kikölcsönzést, még pedig hosszabb időre is.

A kikölcsönzésre általában a következő szabályok irányadók:

a) A kikölcsönzésre jogosított egyének száma egészben jobban korlátozandó, mint az olvasó termék látogatói; mert itt még más szempontok is figyelembe veendők. Sőt a kikölcsönözött könyvek visszakaphatása bizonyos biztosítékokat is igényel; ilyenek: a kikölcsönzőnek hivatali vagy másnemű állása, vagyona, a könyv árának biztosítékul letevése, mások kezessége. Ez a kezes könyvtári hivatalnok ne legyen s némely könyvtári szabályzat egyenesen meg is tiltja, mint pl. Lipcsében; ez által úgy az igazgatóság, mint a hivatalnokok több kedvetlenségtől meg vannak mentve. A kezes rendszerint valamely tekintélyes városi polgár vagy egyetemi tanár. Ily esetben ez vagy egyenesen a térítvényt írja alá vagy egy erre kész lapot tölt ki, melyet a térítvényhez kell mellékelni.

b) Egy térítvényre csak egy könyv, illetőleg mű vehető ki és ennek kitöltése mindig tintával történjék. Ezért a térítvényeket ma már úgy nyomatják, hogy egy könyvnél több nem is fér rájuk. Térítvény nélkül könyvet kivinni senkinek se legyen szabad s így az igazgatónak vagy hivatalnokoknak sem. A térítvények alakjáról itt közöljük a nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtárait, a melyek vagy hasonlóak teljesen megfelelők:

ad 89. kvt. szám.
1901.

TÉRITVÉNY

a budapesti királyi magyar Egyetemi könyv-
tárból kiadott könyvről.

A kölcsönvevő neve	állása	lakhelye

A könyv szerzője	címe	Darab- szám	Kötés

Kikölcsönzés ideje 190.....	Biztosított..... korona.
-----------------------------	--------------------------

A könyv	Szerzője
	Címe
	Jelzele

Több mint két hónapra
könyv ki nem kölcsönözhető.A kölcsönvevő felelősséget
vállal a könyvért mindaddig,
míg a térítvényt vissza nem
vette. A kikölcsönzésből szár-
mazó peres ügyben pedig a bu-
dapesti IV. ker. bíróság illeté-
kességét ismeri el.

A kölcsönvevő neve :

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárából

kölcsönvettem a következő munkát :

Szerző, vagy rendsző	cím, rész	darab szám	alak	kötés	jegy

Kelt 1	Sajátkezű aláírás :
Határidő 1	Állás :
Hivatalos jegyzet:	Lakás :

..... a M. Nemz. Múzeum

Könyvtárából 1.

1.....-ig tartó haszná-
latra kivette az alább leírt
munkát.

Szerző, v. rendsző

Cím, rész

Darabsz. alak jegy

Általában a térítvények kezelésére két mód van. Lehetnek
t. i. kettősök, két részre szakíthatók, mint a mellékelt minták,
s akkor az egyik lap a kivető nevéén, másik a könyv helyes címe
szerint őriztetik betűsorban. Nagy forgalmu könyvtárban csak ez

a mód ajánlható; mert a hivatalnok munkáját egyszerűsíti, mivel a térítvényt maga a kivevő tölti ki. A másik eljárás az, hogy csak egy részből áll a térítvény (minő a közlöttek nagyobbik fele) s ezeket a kivevők nevein betűrendben őrzik, míg a kisebb könyveket betűrendes könyvbe írják be, melyben a következő rovatok vannak: sorszám, kivétel napja, könyv címe és kötetszáma, darabszám, kötés minősége, könyv helyszáma, kivevő neve, behozatal napja, jegyzet. Ilyen könyvet e sorok írója is rendezett be a kolozsvári egyetemi könyvtárnál; azonban a forgalom növekedésével a kettős térítvényekkel kellett kicserélni; de pl. máig is e mód van meg Strassburgban. Hiánya, hogy a szerzők nevei ugyanazon betűnél nem kerülhetvén szoros betűrendbe, a keresés sok időbe kerül. Ha a kivevő a könyvet visszahozta, térítvénye sajátkezüleg aláírt felét visszakapja e rányomott szóval, mire külön bélyegző kell: »Visszahozta«, a másik rész félretehető és a statisztikai adatként felhasználható.

c) Nagyobb forgalom mellett ritka helyt lehet a könyvet azonnal kivenni, hanem levélszekrényeket állítanak fel a könyvtár előcsarnokában, néha még a városban is, pl. a könyvtár könyvárúsainál (városi könyvtár, Frankfurt a/M.), épügy a kikölcsönzendő, mint az olvasó-termekben használandó könyvekről, a honnan a bizonyos óráig kihordott kíváncsiaklapokra a könyv másnap megkapható vagy esetleg a bedobott kíváncsiatlapot kapja vissza az illető e jelzéssel: »Nincs meg« vagy »Ki van kölcsönözve«. E kíváncsiatlapokat a könyvtárakban bizonyos csekély árért adják, pl. 20 darabot 10 fillérért. Az ily lapok hátára jó rányomatni a könyvtár használsáról a fontosabb szabályokat.

d) A könyvkikölcsönzésben bizonyos megszorítások szükségesek. Ilyenek: könyvet kivenni csak a nap bizonyos idejében, pl. 9—12-ig lehessen; a térítvény személyesen állítandó ki; könyvet rendszeren egy óra, 6 hétre adjunk ki s a határidő leteltével szükséges, hogy az intés azonnal elmenjen, melyért, ha a szolgál viszi el, bizonyos intési díj (20 fillér) fizetendő. Szabatosan meghatározandó a meghosszabbítás módja, az egyszerre kiadható művek (kötetek) száma. Egyetemi könyvtárakban a tanárookra nézve a határidő kivételesen $\frac{1}{2}$ év, sőt több is lehet. Beveendő a szabályzatba, hogy senki se vegyen ki könyvet más számára, noha ezt igen nehéz vagy épen lehetetlen ellenőrizni. Több helyt benne van a

a szabályzatban, hogy senki sem viheti el a városról a könyvet bejelentés nélkül; ámde ez is a végre nem hajthatók rovatába fog tartozni.

e) Minden szabályzatban gondoskodni kell a legalább ugyanazon állambeli könyvtárak csereviszonyáról. A könyvkikölcsönzők tekintélyes részét teszik a vidéki középiskolák s más intézetek tanárai. Ilyen célra a könyvek kimélése végett faládák készítendőek. A vidékre küldött könyvekért a jótállás az illető intézet igazgatóját illeti. A szolgák számára ily elküldött könyvek csomagolása díjában kevés díj kérhető be.

f) A könyvek közül nem kölcsönözhetőek ki: lexiconok, encyclopaediák, kéziratok, incunabulumok, nagy díszművek, unicumok vagy nehezen pótolható művek, rézmetszetek, kéziratok, bibliographiai művek, bekötött napilapok s természetesen, a még kelőleg be nem vezetett új munkák. Jó, ha némely különösen ritka dolog kikölcsönzését felsőbb engedélytől tesszük függővé; mert így a könyvtár esetleges követeléssel szemben fedezve van.

Azok az adatok, melyek a könyvtárnak kivált e kétoldali működéséből erednek, származik a *könyvtári statisztika*, melynek nem annyira szükségessége fontos, mint inkább érdekessége. A könyvtári statisztika érdekesebb adatai a következők: A könyvvételre és más dologiakra, valamint a személyzetiekre fordított kiadások külön és együtt véve. A könyvtárba évenként bejött művek kötetszáma (térképeknél drb): vétel, ajándék, csere és egyéb uton. E ponton meg szoktak különböztetni kötetet és füzetet. A száz, máshelyt a 49 oldalnál kevesebből álló művet füzetnek veszik, a minnek különben nem sok az értelme, mert hiszen a könyv értéke nem a nagyságtól függ; pl. Párisban a Didot-féle árverésen 1878-ban 50 füzetet, melyek átlag 38 lapnyiak voltak, 50.000 frankon adtak el s a kötet latin neve is (*volumen*) eredetileg jelentett akár egy, akár 30 méteres tekercset. De hát a dolog végre egyre megy.

A könyvtár használatáról a következő, különben pontosan meg nem állapítható adatokat szokás feljegyezni: Az olvasóteremben a látogatók számát naponként, hónaponként, összesen egy év alatt, valamint külön kimutatásokat készítenek az olvasókról nem- és hivatás szerint. Kimutatják a látogatók által használt műveket kötet és szak szerint. Ugyanily összegező kimutatást készítenek a hírlapi vagy esetleg más olvasóterem látogatottságáról s végre a

könyvkölcsönzőkről és a könyveknek más intézetekhez való elküldéséről. A kéziratok, oklevelek, általában ritkaságok használatát külön szokás kimutatni. E statisztikai adatokat az évi jelentésben szokták kiadni s nálunk a statisztikai hivatal is havonként bekéri. Ezek pontos vezetésére ily esetben külön, bekötött napló szükséges melynek rovatait a statisztikai adatok természete határozza meg.

TARTALOM.

Előszó	Oldal V
A szerző előszava	VII
Irodalom	XI

BEVEZETÉS.

- I. Közkönyvtárak szüksége. — A könyvtár fogalma. — A könyvtár szó jelentése. — Könyvtárta 1
- II. A legrégibb könyvtárak. — Görögország könyvtárai. — A pergamumi és alexandriai könyvtár. — Római könyvtárak. — Könyvtárak a középkorban. — A Benedekrendi szerzetesek. — A többi szerzetek. — A könyvek őrzésének módja. — Az egyetemek. — Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. — A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. — A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. — Könyvek Magyarországon az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. — Könyvtáraink ügye maig 2

I. RÉSZ.

Könyvtárépület és berendezése.

- I. A könyvtárnak külön épület kell. — Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. — Könyvek őrzése a középkorban. — A renaissance kora. — Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.) — Karzatos rendszer. — Példák. — Hibái. — Raktárrendszer. — Amerikai rendszer. — Hiányai. 13
- II. A könyvtár célja. — A könyvtár alkatrészei. — Az önálló épület szüksége. — A könyvtárépület szükséges részei. — A könyvtárépület feltételei. — Beosztás. — A szokásos kétféle beosztás. — Példák. — Külső stylus 33
- III. A háromféle könyvraktári rendszer. — A karzatos rendszer. — A raktárrendszer belső elosztása. — A raktárak fekvése. — Világítás módjai nappal. — Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága 54
- IV. Számítások a könyvek elhelyezhetőségéről. — A polczközök magassága. — A könyvszekrények. — Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. — A könyvek súlya s a tér kihasználása. —

A szekrények anyaga. — Belső oszlopok. — Szilárd vagy áttört közpadlók. — A közpadló. — Világító nyílások. — Egyéb berendezési részletek. — Felhúzó gépek. — Porolásra alkalmas helyek. — Külön bejárat. — Vasablakok, villámhárító, tűzjelző. — Fedél-szerkezet. — Intézkedések a nedvesség ellen. — Vitruvius szavai.	66
V. A különböző szekrény-szerkezetek. — A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. — Mozgatható polczok. — A fogas lécz. — A polcz anyaga. — A rézcsappal való állíthatóság. — Ebrard és Wolf találmánya. — Roth módosítása. — Green módosítása. — Smith módosítása. — Lipman szerkezete. — A baseli szerkezet. — Stikeman polczai. — Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. — Wenker könyvszekrénye. — Pauli, Koch, Müller polczai. — Staender polczai. — Eredmények. — Egyéb ritkaságok stb. — Őrzésmódja	79
VI. Olvasóterem. — Az ú. n. nagy olvasóterem. — Elhelyezése, világítása. — Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. — Külön helyek. — Felügyelet. — Kézikönyvtár. — Nagyobb olvasótermek: Bibl. Nationale, British Museum, Ste-Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, lipcsei, strassburgi, baseli) olvasóterme. — Felügyelet. — Folyóiratok olvasóterme	98
VII. Kikölcsönző helyiség. — Előadó terem. — Egyéb helyiségek. — Igazgatási helyiségek. — Czímtár-szoba. — Czímtárak. — Elhelyezések. — Czímtárak berendezése. — Különböző módszerek. — Irodahelyiségek padlója. — Esti világítás. — Fűtés. — Szellőztetés. — Gépek elhelyezése	114
VIII. Néhány könyvtár rövid leírása: British Muzeum, Bibliothèque Nationale, budapesti, rostocki, greiffswaldi, hallei, kielii egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcsei, strassburgi egyet. és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár	122

II. RÉSZ.

A könyvtár kezelése.

I. Könyvtárak fajtái: országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában	131
II. Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. — A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. — A könyvtárgyarapítás szempontjai. — Ruskin a könyvekről. — A könyvek fontossága könyvtári szempontból. — Ritka könyvek s ezek ismertető jelei	137
III. Járuléki napló. — Beosztása. — A beírásra vonatkozó szabályok. — A folytatások jegyzéke. — Pecsét, bélyeg. — Ex-librisek.	

- Bélyegzés módja. — A járuléki napló mint helyczímtár. — Kötés a címtározás előtt ... 143
- IV. Címtárak (katalógus) fontossága. — Felosztás. — Három egyetemes címtár. — Külön címtárak. — Tudományos betűrendes címtár. 147
- IV. a) *Betűrendes* címtár könyvalakban és lapokra. — A czédulák neme, alakja. — Beosztása. — Könyvczím. — Teljes és rövidített cím. — Példák. — A címek készítésére főbb szabályok. — Impressum leírása. — A könyv alakja. — Jegyzetek. — A pontos betűrend. 148
- IV. b) *Szacczímtár* célja. — Készítése könyvbe vagy lapokra. — A könyvek két felállítása: mechanikus és szak szerinti. — A szakrendszer megválasztása. — Tökéletes szakrendszer nincs. — Ennek okai. — Aldus Manutius, Estienne Robert s mások szakrendszerei. — Brunet rendszere. — Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacker, a Bibliothèque de l'Institut, Ste-Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. — Allibone S. Aug. szakrendszere. — Lebas és Langton rendszere. — Stein Henri rendszere. — A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. — Budapesti Nemzeti Múzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. — Dewey rendszere. — A szakrendszerben a főbb elvek. — A könyvek fölállítása és számozása. — A könyvek sorrendje. — Betűrendes felállítás. — Ennek előnyei és hátrányai. — Chronologiai rend. — Példa. — Eltérés a chronologiai rendtől. — A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. — A francia, az olasz módszer. — Helyhez kötött és mozgatható felállítás. — Módszerek a szakok jelzésére. — Szekrények jelzése ... 160
- IV. c) *Helyczímtár* feladata. — Berendezése. — A címek leírása. — Részletek. — Gyűjtő kötetek. — Helyczímtár haszna ... 187
- V. A címtárak készítésének nehézsége. — A könyvczímek kinyomatása. — Eljárás. — Előnye. — Kiadványok ezek alapján. — A czédulák nyomtatása linotypia és galvan-lemezek által. — Írógéppel. — A könyvnyomdák könyvtári czédulái. — Legyőzhetetlen nehézségek. — Központi czédulakészítés. — Címtárak kinyomatása. — Hazánkban. — Egyetemes címtár. — Országos címtár Franciaországban, Olaszországban s más országokban ... 189
- VI. Külön címtárak. — Régi Magyar Könyvtár címtára. — Berendezése. — Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. — Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. — Ősnyomtatványok címtározása. — Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. — Doktori értekezések. — Őrzésők módjai. — Értesítők. — Egyetemi nyomtatványok. — Térképek. — Kéziratok. — Levelek. — Arczképek. — Látképek. — Metszetek. — Segédkönyvek a metszetek leírásához ... 198
- VII. A könyvtár jókarban tartása. — A pontosság és rendszeret. — A könyvtár átvizsgálása. — A könyvtár ellenségei: a nedvesség,

por, féreg és tűz. — Védekezés a nedvesség ellen. — A por ellen. — A különféle rovarok ellen. — A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás	210
VIII. A könyvkötés. — Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívül. — Szerződés. — Könyvkötői napló vezetése. — Eljárás. — Szabályok. — Kötés nemei. — A kötéssel foglalkozó hivatalnok	216
IX. A könyvtár célja a használatra nézve. — A szabályzat pártatlan megtartása. — Könyvtári szabályzat. — Készítésében a főbb irányelvek. — A könyvtár kettős használata. — <i>I. A könyvek használata az olvasótermekben.</i> — Általános elvek. — Kivételek. — Egyéb elvek. — Kérő lapok. — Intézkedések a könyv rongálása ellen. — A nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. — <i>II. Könyvikölcsönzés.</i> — Főbb szabályok. — Térítvények kezelése. — Levélszekrények. — Egyéb szabályok. — Statisztika	219

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
1. Capsa	4
2. Középkori könyvtár Herefordban (Anglia)	7
3. Részletek a cesenai könyvtárból (Olaszország)	9
4. A Bibliotheca Laurentiana olvasóterme Flórenczben	14
5. Székek és támlányok a Bibliotheca Laurentianában Flórenczben	15
6. A Vatican könyvtára Rómában (alaprajz)	16
7. A Vatican könyvtára Rómában (keresztmetszet)	17
8. A Bodleiana pótépítménye Oxfordban	18
9. A szentgalleni szerzetkönyvtár	19
10. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben (külső kép)	20
11. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben (alaprajz)	20
12. A Radcliffe-könyvtár (library) Oxfordban. (Külső kép)	21
13. A Radcliffe-könyvtár Oxfordban. (Belső kép)	21
14. Nyilvános könyvtár Amiensban (alaprajz)	22
15. Nyilvános könyvtár Amiensban (külső kép)	22
16. Nyilvános könyvtár Amiensban (hosszmetszet)	23
17. A budapesti egyetemi könyvtár egyik könyvraktári helyisége	24
18. Della Santa könyvtár-terve	25
19. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Földszint)	26
20. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Főemelet)	26
21. Ste Geneviève-könyvtár Párisban. (Emelet)	27
22. Ste Geneviève-könyvtár Párisban. (Földszint)	27
23. Egyetemi könyvtár Kopenhágában	28
24. A Nemzeti Muzeum könyvtára. (Könyvtermek)	29
25. Részlet a pannonhalmi könyvtárból. (A balszárny egy része)	30
26. Wellesley-College könyvtára Wellesleyben	31
27. Peabody library Baltimoreban	32
28. Valliano-könyvtár Athénében (Alaprajz)	34
29. Valliano-könyvtár Athénében. (Homlokzat)	35
30. Valliano-könyvtár Athénében. (Hosszmetszet)	35
31. Királyi és orsz. könyvtár Stuttgartban (alaprajz)	36
32. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban. (Keresztmetszet az olvasó- termen keresztül, a közép-kiugró rész irányában)	37
33. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban. (A könyvszekrények kereszt- és hosszmetszete, látképe és alaprajza)	38

	Oldal
34. Egyetemi könyvtár Lipcsében. (Első emelet)	39
35. Egyetemi könyvtár Lipcsében. (Földszint)	39
36. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben. (Emelet)	40
37. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben. (Földszint)	40
38. Egyetemi könyvtár Baselben. (Földszint)	41
39. Egyetemi könyvtár Baselben. (Emelet)	41
40. Egyetemi könyvtár Baselben. (Metszet az előépítményen át)	41
41. Egyetemi könyvtár Baselben. (A könyvraktár keresztmetszete és alapja.)	42
42. Egyetemi könyvtár Halleban. (Könyvvállványok)	42
43. Egyetemi könyvtár Halleban. (I. emelet és II. emelet)	42
44. Egyetemi könyvtár Halleban. (Földszint)	42
45. Egyetemi könyvtár Greifswaldban. (I. emelet)	43
46. Egyetemi könyvtár Greifswaldban. (Földszint)	43
47. Egyetemi könyvtár Kielben. (Keresztmetszet a könyvraktáron)	44
48. Egyetemi könyvtár Kielben. (II. emelet és födélemelet)	44
49. Egyetemi könyvtár Kielben. (I. emelet)	44
50. Egyetemi könyvtár Kielben. (Földszint)	44
51. Egyetemi könyvtár Strassburgban. (Első emelet)	45
52. Egyetemi könyvtár Strassburgban. (Földszint)	45
53. Delessert könyvtár-terve	46
54. Wyatt Papworth könyvtár-terve	46
55. Csigamenetű könyvtár-terv	46
56. A washingtoni nemzeti könyvtár jutalmazott pályaterve	47
57. A washingtoni nemzeti könyvtár második terve	48
58. Nemzeti könyvtár Washingtonban	49
59. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették. (I. emelet)	50
60. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették. (Földszint)	50
61. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (II. emelet)	51
62. Nemzeti könyvtár Washingtonban (A—A metszet)	52
63. Nemzeti könyvtár Washingtonban (B—B metszet)	53
64. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (A könyvraktár egy részének képe az udvarról)	54
65. Egyetemi könyvtár Halleban	55
66. Kerületi és városi könyvtár Augsburgban	56
67. Egyetemi könyvtár Baselben	57
68. Egyetemi könyvtár Strassburgban	58
69. Ste-Geneviève-könyvtár Párisban	59
70. Ste-Geneviève-könyvtár Párisban (metszet)	59
71. Nyilvános könyvtár Chicagóban	60
72. Nyilvános könyvtár Bostonban	60
73. Nemzeti könyvtár Washingtonban	61
74. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Lépcsőház)	62
75. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban	63
76. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban	63
77. Karzat a Bibliothèque Nationale (Páris) kisebb könyvtermeiben	64

	Oldal
78. A könyvszekrények elhelyezésének módjai	65
79. Vasbeléptmény a kieli egyetemi könyvtár raktárában	69
80. Vasszerkezeti részek a kieli egyet. könyvtárban	70
81. Részlet a British Museum könyvraktárából	71
82. Egyetemi könyvtár Leydenben. (Részlet a könyvraktárból)	72
83. Egyetemi könyvtár Rostockban	73
84. Öntöttvas padló részlet a Bibliothèque Nationaleból, Párisban	74
85. Öntöttvas padló részlet a Bibliothèque Nationaleból, Párisban	74
86. Üvegpadló részlet a Reichstags-Bibliothekból Berlinben	74
87. Részlet a hallei egyetemi könyvtár könyvszekrényeiről	75
88. Lépőke	75
89. Lépcsős szék	75
90. Könyvtámaszok aczélemezéből	76
91. A Bibliothèque Nationale (Páris) könyvszekrényeinek alkalmazott asztalka.	76
92. Könyvszekrény nagy alaku könyvek számára. (A strassburgi egyetemi könyvtárból)	77
93—99. Polcztartószegecsek különböző alakjai s elhelyezésök	81
100. Polcztartó a charlottenburgi népkönyvtárban.	82
101. Ebrard és Wolf szekrénye	82
102. Roth szekrénye	83
103. A berlini országház könyvtárának polczai	83
104. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Állvány)	84
105. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Oszloptartó)	84
106. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Könyvpolcz, könyvtartó s könyvállvány oldalnézete a fog- és csapberendezéssel	84
107. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Összbeosztás)	84
108. Nemzeti (Congressus) Könyvtár Washingtonban. (Részlet a könyvraktárból)	85
109. Smith polczai. (Szerkezet)	86
110. Ugyanaz. (Nézet)	86
111. Lipman szekrénye.	87
112. Könyvállványok a baseli egyetemi könyvtárban	88
113. Stikeman polczszerkezete.	89
114. Dahl és Krucken polczszerkezete.	89
115. A Wenker szekrénye. (Polczok)	90
116. Ugyanaz. (Beosztás)	91
117. Ugyanaz. (Részlet)	92
118. Ugyanaz. (Részlet)	92
119. Staender polczszerkezete.	93
120—121. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban	94—95
122. Szekrény a göttingai egyet. könyvtárban, kihuzható polczokkal	96

	Oldal
123. Asztal gördülő lapokkal, térképek stb. számára	96
124. Az elzárt rész ritkaságok számára a Bibliothèque Nationaleban	97
125. Támlánnyal ellátott asztal a göttingai egyet. könyvtárban	101
126. A Bibliothèque Nationale könyvtára. (Alaprajz)	102
127. A Bibliothèque Nationale olvasóterme. (Keresztmetszet)	103
128. A Bibliothèque Nationale olvasóterme	104
129. A British Museum könyvtára. (Az olvasóterem kupolája)	105
130. A British Museum könyvtára. (Alaprajz)	105
131. A British Museum könyvtárának olvasóterme	106
132. A Congressus könyvtárának olvasóterme Washingtonban	107
133. Public Library Bostonban. Bates Hall	108
134. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme	109
135. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme. (Metszet)	110
136. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme	111
137. A lipcei egyetemi könyvtár olvasóterme	112
138. Olvasóasztalok tervbe vett elhelyezése az új állami könyvtár olvasó- termében Flórenczben	113
139. Folyóirat-szekrény	114
140. Hirlap-állvány	115
141. Czédulaczimtár-szekrény a Reichstags-Bibliothekban Berlinben	117
142. Amerikai czimtár-berendezés	119
143. A budapesti egyetemi könyvtár	125

Jegyzet. A képek közül a 4, 5, 9, 21, 22, 28—52, 56—64, 66—68, 73—74, 79—86, 88—89, 93—97, 100—108, 112, 120—133, 137—142. számúak közlési joga a *Baukunde des Architekten* II. kötetének II. részéből: Bibliotheken und Archiwe (2. kiadás), e vállalat kiadójától, *Toeche Ernst* urtól (Berlin SW.), a 6—8, 10—16, 18—20, 23, 26—27, 53—55, 65, 68—70, 75—78, 87, 91—92, 98—99, 134—135. számúaké a *Handbuch der Architecktur* IV. része 6—4. kötetéből, a *Bergstrasser Arnold*-féle könyvkiadó czégtől (Stuttgart) szereztetett meg.

JEGYZÉKE

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT

KIADÁSÁBAN MEGJELENT MINDAZON MŰVEK-
NEK, MELYEK A **MUZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK**

ORSZÁGOS TANÁCSA SZERINT A

NÉPKÖNYVTÁRAK —ÉS— **KÖZKÖNYVTÁRAK** KISEBB

SZÁMÁRA ÁLTALÁBAN AJÁNLOHATÓK.

I. MULATTATÓ KÖNYVEK:

Abonyi Árpád : Bosnyák képek. (Novellák) ... Kötve	1.—
— Novellák. 2 kötet ...	2.—
Abonyi Lajos : Fejetlen barát. Regény ...	1.—
— A tyuki prókátor kliensei. Regény ...	1.—
Ágai Adolf (Porzó): Por és hamú. Barátim és jó embereim emlékezete ...	4.80
Bársony István : Erdőn-mezőn. Természeti és vadászati képek. 2. kiadás ...	5.—
— Élő képek. Elbeszélések ...	2.—
Bellamy Edward : Ida, regény a halhatatlanságról. Fordította: A. S. ... Kötve	1.—
Benedek Elek : A szív könyve. 2 kötet ...	2.—
— Galambok. Elbeszélések ...	5.—
— Pásztormesék ...	1.—
— A magyar népköltés gyöngyei ...	6.—
— Huszár Anna. Regény ...	1.—
Beniczkyné-Bajza Lenke : Első nyom. Regény 2 kötet ...	2.—
Beöthy Zsolt : Kálozdy Béla. Regény 2 kötet ...	7.—
Cervantes : Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha. Győri Vilmos fordítása alapján átdolgozta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Huszár Vilmos ...	2.50
Csiky Gergely : Czipra nyomorúság. Színmű 4 felv. ...	1.40
— Buborékok. Vígjáték 3 felvonásban ...	1.40
— Mukányi. Vígjáték 3 felvonásban ...	1.40

Dalmady Győző : Hazafias költemények	3.20
Donászy Ferencz : Az Aztékok kincse. Regényes elbeszélés Díszkötésben	8.—
Donászy Ferencz Buda hőse. Regényes korrajz Buda-vár visszafoglalása idejéből. Számos finom kivitelű korhű képpel Díszkötésben	9.—
— Tholdi Miklós . Regényes korrajz. Nagy Lajos idejéből. Második kiadás. Számos korhű képpel. Díszkötésben	7.—
— Szigetvár és Eger hősei . Regényes korrajz a XVI. századból. Számos finom kivitelű korhű képpel. Díszkötésben	7.—
Ebers György : Egy egyiptomi királyleány. Történelmi regény. A német eredetiből fordította Huszár Imre . Három kötet	6.—
Endrődi Sándor : Kurucz nóták. Második kiadás ...	2.80
— Összegyűjtött költeményei 1867—1897. Négy kötet	16.—
Forgó bácsi könyvtára : Mit beszélnek a harangok és egyéb elbeszélések. Számos képpel Kötve	1.60
— Két karácsony-est és egyéb elbeszélések. Számos képpel Kötve	1.60
Gaál Mózes : Apró történetek. (Elbeszélések)	1.—
Jósika Miklós : Ifjabb Békési Ferencz kalandjai. Satirikus regény. Két kötet	1.60
Kabos Ede : Vándorok. Elbeszélések	4.—
— Koldusok . Elbeszélések	1.—
Kazár Emil : Össze-vissza. 29 elbesz. Két kötet. Kötve	2.—
Kingsley Károly : A hősök. Görög tündérmesék. Angolból fordította Pulszky Ágost . Díszkötésben	5.—
Kipling Rudyard : Történetek az őserdőből. Fordította Békési Gyula . Bevezetéssel ellátta Dr. Pallagi Gyula . Mühlbeck Károly képeivel. Díszkötésben	4.—
Kozma Andor : Humoros históriák Kötve	1.—
Madách Imre : Az ember tragédiája. Népies 3. kiadás. Kötve	1.—
Makay István : Repülőgépen a holdba. 21 szöveg-képpel. Rajzolta Mühlbeck Károly	3.—
Marryatt : Rüsztig Zsigmond, a brémai kormányos, átdolgozta dr. Kárpáti Károly. 4. kiadás 94 képpel. Kötve	4.—
Molière : A képzelt beteg. Vígjáték	—80
Petőfi Sándor : Összes költeményei	1.—
Radó Vilmos : Robinson Crusoe története. 2. kiadás. Számos fametszettel. Kötve	2.40
— Gr. Benyovszky Móricz élete és kalandjai. Számos képpel Kötve	4.—
— Vámbery Ármin utazásai Ázsiában. Második bővített és számos ábrával díszített kiadás. Kötve	3.60
— Ujváry Miklós a magyar Robinson. 12 képpel ...	3.60
Rákosi Victor : Barnabás rabsága és egyéb elbeszélések	4.—
Reviczky Gyula : Összes költeményei. Kötve	3.—

Simonyi Jenő : Idegen népek közt messze földön. Uti- rajzok és életképek kiváló utazók leírásából. Számos fametszetű ábrával. Kötve	4.—
P. Szathmáry Károly : Törökvilág Magyarországon. Tör- téneti elbeszélések. Hat képpel Kötve	3.—
Tha ckerey : Titmarsh Sámuel históriája	1.—
Tolnay Lajos : Beszélyek. Két kötet Kötve	2.—
Tóth Béla : A boldogasszony dervise és egyéb históriák. Elbeszélések. Kötve	2.—
Tóth Sándor : A kurucz király. Krónikás történetek a Thököly-korból. Pataky László 19 rajzával. Kötve	3.—
Vadnay Károly : Elmult idők. Emlékezések	3.—
Váraday Antal : Iskarióth. Tragédia 5 felvonásban ...	1.60

II. ISMERETTERJESZTŐ KÖNYVEK.

Bardócz Lajos : A felfedezések és találmányok története. A m. tud. akadémia által a magyar hölgyek díjával koszoruzott pályamű. 57 fametszvénynyel	5.—
Benedek Elek : A magyar nép multja és jelene. I. kötet : A szolgaságtól a szabadságig. II. kötet : A bölcsőtől a sírig. Számos szövegképpel és műmelléklettel. Két kötet, díszes vászonkötésben	32.—
— Magyar mese- és mondavilág. A magyar nemzet ezer éves meseköltése. Öt kötet. A képeket rajzolta Széchy Gyula. (Egy-egy kötet 6.—)	30.—
— Székelyföldi mondák és mesék	1.—
Beöthy Zsolt : A magyar irodalomtörténet. 2 kötet. 2. kiadás. Számos szövegképpel és műmelléklettel. Kötve	40.—
— A magyar irodalom kis tükre. 2. kiadás. <	4.—
Bérczy Károly : Hazai és külföldi vadászrajzok	3.—
Blackwell E. : Tanács a szülőknek, hogyan neveljék gyermeküket nemmi tekintetben erkölcsösen	1.40
Boccardo Jeromos : A föld fokozatos meghódítása. A földrajz és kereskedelem története 21 előadásban	5.—
Braidwood-Murray P. : Anyák tanácsadója és utmutatója gyermekek ápolásánál. Fordította Erős Gyula. Kötve	2.—
D'Artagnan : Régi magyar társasélet. Előszóval ellátta Porzó, 2. kötet, képekkel. Díszkötésben	16.—
Diesel : Az apróvad vadászata. Fordította és a hazai viszonyoknak megfelelőleg átdolgozta Mika Károly . Dr. Bársony István előszavával, Vadászebeket ábrázoló, Sperling H. vízfestményei után készült 16 színes, 20 műnyomású teljes és 214 szöveg- képpel. Vászonkötésben	20.—

Donászy Ferencz : Egy magyar diák élete Mátyás király korában. Történelmi elbeszélés. Második kiadás. Számos finom kivitelű korhű képpel. Díszkötésben	7.—
Endrődi Sándor : Századunk magyar irodalma képekben. Kötve	6.—
— A magyar költészet kincsháza. Kötve	10.—
Fónagy József : A vizsla idomítása. Függeléke : a beteg ebek gyógykezelése. Második javított és bővített kiadás. Képekkel. Kötve	6.—
Gaál Mózes : Magyar nők. Képekkel. Díszkötésben	6.—
Guizot F. : Az európai polgárosodás története. A római birodalom rombadőlésétől a francia forradalomig. Francziából fordította Grubiczy György	3.—
Günther Antal : Az anya könyve. Francziából. Kötve	5.60
Hanusz István : A növények világából. Számos színnyomatú szöveggéppel	3.—
Jankó János dr. : Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány. 11 tábla rajzzal és egy térképpel ...	4.—
— Stanley utazásai, kalandjai és felfedezései Afrikában. Stanley eredeti művei alapján, Burdó életrajzi vázlatának felhasználásával. Számos képpel. Kötve	4.—
Jäger N. : A kertészet általános kézikönyve. A negyedik bővített kiadás után fordította és a hazai viszonyokra alkalmazta Benes János . Második magyar kiadás 252 fametszvénynyel. Vászonnkötésben	8.—
Juhay Antal : A gyermek első tanítója	5.—
Kardos Albert : A magyar szépirodalom története a legrégibb időkől Kisfaludy Károlyig. Kötve	2.40
Kerekes György : A kereskedelem története	1.60
Kossuth Lajos : Irataim az emigrációból. Összevont népies kiadás. Huszonhét képpel. A szerző meghatalmazásával szerkesztette Helffy Ignác	5.—
Láng Mihály : A munkaszeretetre való nevelés módja	5.—
Mahaffy Q. P. : Ögörög élet. (Görög régiségek.) Két képpel. Harmadik kiadás	1.20
Nagy Ferencz : A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata	4.—
Oláh Gyula : Az ember és az egészség. 33 ábrával. Vászonnkötésben	7.—
Otto-Benes : A rózsatenyésztés a szabadban és cserepekben. Tíz képtáblával. Vászonnkötésben	1.80
Palágyi Lajos : Új magyar szavalókönyv. Kötve	1.—
Paszlavszy József : Az állattan kézikönyve. 4. kiadás — A növénytan kézikönyve. Színes és fekete nyomású képekkel	4.—
Raiffeisen F. W. : A hitelszövetkezetek mint eszközök a falusi népesség bajainak elhárítására. Németből fordították: Szabó Ferencz dr. és Pólya Jakab ...	3.60
Rodiczy Jenő : Gazdasági tanácsok. A gazdálkodás különböző ágairól. Számos ábrával. Második bővített kiadás	2.—
	3.—

Rodiczky Jenő: A takarmánytermesztés kézikönyve. Tekintettel a főbb takarmánynövények történetére, élettanára, betegségeire és ellenségeire, valamint a takarmányozásra	3.—
Szana Tamás: 100 év a magyar művészet történetéből 1800–1900. Festészet, szobrászat. 235 szövegképpel és 20 önálló műmelléklettel	32.—
Székelly Irén: Hölgyek kertészeti kézikönyve. Számos képpel	4.—
Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Millenniumi kiadás. Mintegy 3000 szövegképpel és 400 fényes kivitelű finom műmelléklettel. Tíz kötetben	160.—
Thomé-Paszlavszky: Az ember. Testi szervezete és élete, őstörténete és fajtái. 106 szövegbe nyomott magyarázó ábrával. Második kiadás	2.—
Tóth Béla: Szájrul szájra. A magyarság szálló igéi. Második kiadás	7.—
— Mendemondák. A világtörténet furcsaságai. Második kiadás	7.—
— Magyar ritkaságok. Képekkel és hasonmásokkal. Vászonkötésben	6.—
Vámbéry Ármin utazásai Ázsiában. Átdolgozta Radó Vilmos. Második bővített és számos ábrával díszített kiadás	3.60
Wilkins A. S.: Római régiségek. Nyolcz ábrával. Harmadik kiadás	1.20
De Wittné: A keresztes hadak története. Középkori krónikákból. Francziából fordítva, számos fametszetű ábrával	3.—
Zichy Antal: Az angol forradalom története	3.—

MINDEZEN KÖNYVEK ÚGY

AZ ATHENAEUM RÉSZV.-TÁRS. KÖNYV-
KIADÓ - OSZTÁLYÁBAN

BUDAPEST, VII., KEREPESI-ÚT 54. SZÁM,

MINT MINDEN KÖNYVKERES-
KEDÉSBEN MEGSZEREZHETŐK.

55 / 92

100 \$ 2.-

